

A'

CSÁSZÁROK.

— — — — ridentem dicere verum
quid vetat?

Horatius Lib. I. Satyra I.

C S A S Z A R O K

Írta Görög nyelven
a második Julianus Császár

Meg - magyarázta

Kresznerics Ferencz

*Szombathelyi Megyei R. és B. =
kedésnek D. és a Szombathelyi
Felső Oskolában a Tudakosság-
nak királyi Oktatója.*

Pósonyban és Pésten
Füsküti Landerer Mikály
Költősejével és Botívával.

1806.

E L Ö - B E S Z É D

Császárokról szól e' jelenlévő munkám, azok-
rúl, kik Julius Caesártól kezdve a' második
Juliánus Császárig igazgatták a' Római birodal-
mat. Császár a' szerzője, a' most említett Ju-
liánus, a' ki közönségesen a' Hit-hagyó (αποστατης)
nevezet alatt ösméretes. (a) Görög nyelven ír-

A 2

ta,

(a) A' Hit-hagyó nevezet, magában véve, nem csúf-
név. A' Hit-hagyás lehet dicséretes, gyalúzos,
a' mint t. i. valaki a' Hitét cseréli. Constantinus
ki-adott a' pogány Hiten, és Kereszténnyé lett, és
ez az ő Hit-hagyása dicséretes. Annál inkább az
Apostata név, melly a görögben még szélesebb ér-
telemre terjed, nem csúfság. Azért éppen nem volt
oka ezért Voltaire-nek zsémbelödni, és azt írni „
Il n'y a pas encore long tems, qu' on ne citoit son
nom, qu' avec l' épithète d' Apostat, et c' est peut-
etre le plus grand effort de la raison, qu' on ait
enfin cessé de le designer de ce surnom injurieux.
Lásd Suite des Melanges de literature — — Tom.
IV. ch. 63.

ta, én meg-magyarosítottam. (b) Két ki-adással éltem. Többhöz, itt a' Bojusok' pusztajin, jutni nem vala szerencsém. Egygyik a' Párisi. 1583diki, másik a' Lipsziai 1696diki. Az Elsőt a' Cantoclarus Királyi Tanácsos, másodikat a' Spanheim Ezechiel adta-ki. A' Fordítást óva kellett tennem. A' hol minden szó fontos, ott kevés gond lehetett a' szó-piperére. A' Jegyző tollam szabadabb folyamattal bírt. A' Jegyzések tulajdon munkám, nem fordítás. A' szerzőket, kikből össze-szedegettem, oda írtam, újjal mutatván a' kölcsönözött helyökre. Lássá, nézze, üsse-fel az értelmes Olvasó, fogja tapasztalni a' hitelességet. A' Jegyzések' meg-vallom, hofszasan folynak, és nagyobb részét teszik e' munkámnak; de kéntelen voltam ilyen mire vetemedni. Az eredeti Irás homályos, és a' kik a' Római Történeteket jól nem tudják, nem értetik. Magyarúl még a' Római Történetek nincse-

---

(b) Ezt a' munkát még 1788-ban a' Posonyi várbán fordítottam azon okból, hogy magamat a' görög nyelvben gyakorolnám. Utóbb meg tetczett a' foglalattya; de vissza tetczett a' fiatal fordítása. Újra hozzá fogtam tehát a' fordításdhoz a' tavali (1801) szünnepekben, mivel az akkori tartós esők utazni nem engedtek, és azon szünnepekben el-is végeztem, a' reá következő Oskolai esztendőt által pedig, a' mint a' foglalatosságaim engedték, a' Jegyzéseimet foltozgattam hozzá.

csenek olly helyesen elő-adva, hogy azokra bátran bizton vissza lehetne ujjongatni az Olvasót. Ezt a fogatkozást kellett a' Jegyzéseimmel ki-pótolni. Ha ezekben azonkívül valami ollyas is elő-fordul, a' mi, úgy szólván, ide nem tartozando, annak a' gondolkodó Olvasó más helyes mellyékes okait is fogja találni.

Julius Caesar vetette-meg talp-kövét a' Római önnönható (αυτοκρατωρ) uralkodásnak. Az ő nevébül ragadott által a' Császári nevezet. Utóbb Cezároknak nevezték az alsóbb rangú uralkodókat. Ezen hármos értelmét azon egy névnek én így tettem-ki, CAESAR. CSÁSZAR. CE-ZÁR. Illendő ezen külömbbségre figyelmezni. Rómaiak a' pénz' számlálást a' Sestertiumok által (HS) tették, én hogy mindenik értse, a' mi pénzünk szerint teszem-ki, és azon nagy sommakat, mellyeket a' Jegyzéseimben emlegetek, a' német forintok' száma alatt adom-elő. (c) A' munkát ötven czikkelyekre szegtem, könnyebb, kellemetesebb lesz így az olvasása.

A 3

Ber-

-
- (c) Egy Római ezüst pénzt én 18 karajozár érőnek veszem. Van okom. Meg-egygyeznek velem az újdonság vizsgálói a' régi Pénzeknek, és csak azon is nagyon örülök, hogy ez az igazság már a' Magyaroknál régen lábra kapott. Páris Pápai egy Római ezüstit 30 Magyar kis-pénznek vesz, harmincz Magyar kis pénz pedig nem 15 karajozárt, a' mint ott hi-

Bertalanfi Pál, midőn a' Világnak két rendbéli ismeretét ki-adta 1757-ben, többi között azt írja az elől-járó beszédében „e' felett, minthogy ezen könyvben mind Philosophiából, mind Historiából sok iskolabéli dolgok-is foglaltatnak, azért annak Olvasásából még magok az Anyák is próbát tehetnek otthon, ha az Oskolába-járó fiai igaz Deákok-e? vagy csak henye kenyér-vesztegetők?” Ezt én is mondhatnám; de engem más nemesebb indító okok is ösztönöztek az Írásra. A' régi Történeteknek kellettése volt leg-inkább előttem, ezeket akartam meg-izleltetni a' nemzetemmel. Sokkal tartozunk a' Híftóriának. Tapasztalásból áll nagyobb része a' tudományunknak. Mit tud egy tíz esztendő tapaszttalatlan gyerkőcze azokból, melyek hazájában történnek? szembe-szállhat-e a' hatvan esztendő tapaszttalásaival meg-erősödött, élemedett Öreggel? mi a' hatvan esztendő?

---

hibáson van nyomtatva, hanem 18-at jelent. Sester-tius a' Római ezüstnek negyed részét tette, az az három potturát. Sestertium ezer-szer annyit, adverbiummal véve milliószor annyit. Egy Római arany ért száz Sestertiust, vagy is huszonöt ezüst pénzt, az az a' mi pénzünk szerint hét forintot és harmintz karajczárt. Igaz ugyan, hogy mértékre véve a' Római arany valamivel többet nyom két Magyar aranynál; mindazonáltal az előbbenyi bősége mellett maradok-meg, mert a' Rómaiaknál az arany kevesebb erő volt, mint mi nálunk.

dő? mi egy környék? nagyobb idő-szakaszt, bővebb terhelyet mutat-ki nekünk a' Hísfőria. Sok századok' tapasztalásait, a' Világnak meg-mohosodott Történeteit közli velünk, mellyeket bátran, tavúl minden veszélytől, nyugodtt elmével által-futhatunk, fel-számozhatunk, és ez életnek szűk határain mintegy által törvén szám-os századok tapasztalásait tehettük tulajdon kincsünk-ké, és azokból, a' mellyek meg-történ-tek, nyomos következéssel talál-gattyuk a' leen-döket. Meg-rendül a' fel-világ, tétova kapdoz, szörnyűködik a' meg-rémültt Gyávaság, hová düllyön, mire üffön-ki a' Zurzavar, halálos fé-lelemmel lesi, a' Történet tudó a' lettekből, gon-dosan erányozza a' Jövendőt, és bátran el-mondgya Ciceróval „Más szeleket láttam én, más fürgeteget értem eszemmel. A' ki azt mon-dotta“ AZ. ÉG. ALATT. SEMMI. NEM. ÚJSÁG, volt oka. Azon egy nemű növények sarjadoznak-ki az egy féle magokból. Az em-beri szívnek most-is azok, mellyek hajdan, a' ru-gói. A' tárgyak változhatnak. Elő-fordúlnak a' régi scenák, nem ugyan tellyes egygyenlőség-gel, de még is olyan hasonlósággal, hogy azokra a' gondos figyelmező újjal mutathat. Gyakran olyan Történetekre bukkanik az Ol-vasó, mellyekről csak azt kell mondani — mu-tato nomine. — A' Régiség gyarapította a' Jó izlést. Mi volna a' kép-faragás, a' festés, a' kö-

metczés, ha a régi remek a nagy elméket mái napig-is nem ellefztgetnék, nem oktatnák? Innen veszik gyarapodásokat a tudományok, innen a Mesterségek. Minden tudomány, minden mesterseg elő-adásában az elő-kérdések, hogy eredett, kik találták, melly időben mint virágzott, kik mit jovitottak rajta, ezen kérdéseket a Hiftória igazítja-el. Mint tudná Birtokos a Jussainak, Király a hatalmának, Ország a szabadságainak, Keresztény a Hitének hitelességét védelmezni, ha csak előttök a Régiség ismerete, ha csak a Hiftória nem világolna? A Hiftória teszi gyűlöletessé a mostani időknek fattyú szüleményeit. A Hiftória az a tárház, mellyből a Politicus az elő-látásait, a Fő-Vezér a hadifortélyait, Hazafi a szíves törekedéseit, Tanács-adó az út-mutatásait, kormány-vezető az eránnyait kölcsönözi. A Jamborságnak egyes utait, bátor nyelvét az Igaz mondásnak, a hízelkedésnek csavargó farkait, rablánczait a földön mászó szolgaságnak, el-nem csüggedt szívét a Nagy lelkűségnek, a Haza-szeretnek tündöklő példáit, a Ravaszágnak csalfa lépéseit, A negédes Kényeknek, a dölfös pompa-üzésnek káros következéseit, az egybe-ve-szett Indulatoknak vérengző harczait hol láthatjuk elevenebb színekkel le-festve, mint a Hiftóriákba? Honnan eredtek a roppant birodal-

dalmak? mint virágoztak? mint enyésztek-el? minek köszönhetten minden időben a' nép a' boldogságát? minek a' vesztét? ezeknek meg-ismé-
 résére csak a' *História* fakaszthat forrásokat. A' *História* érdemét egyedül csak az igyekezi meg-homályosítani, a' ki másoknál az előre te-
 kentést vagy irigylit, vagy gátoltya. A' szajkó,
 a' ki idegen tollakkal fel-ruházva díszeskedik,
 vajmi szívetné, ha többi madarakat senki sem
 ismerné. A' régi *História* böcse, méltósága,
 haszna tagadhatatlan. Helyesen ítélte a' *Cicero*,
 hogy a' *História* Tanú-bizonysága az időknek,
 az Igazságnak tüntetője, és oktatója az életnek.

Bár volnának, kik az első rangú régi Ró-
 mai, és Görög Történet' Írókat Magyarra ál-
 tal fordítgatnák! Vajmi jó a' más kárán oko-
 sulni! Én első áldozat-tételül, mellyel Hazám-
 nak tartozom, bé-nyújtom Juliánus Császárnak
 ezen munkáját, mellynek homlok' írása ΟΙ ΚΑΙΣΑΡΕΣ
 A' Császárok. A' munka furcsa. Külső bort-
 téka mese, belső veleje történet, mulatva be-
 szél, nevetve szúr. Követ nem zúz; de annál
 mélyebb nyomot hagy maga után, Horátiussal
 tart, és azt mondja

„*ridiculum acri*

fortius, ac melius magnas plerumque secat res.

bővebb bizonyosság lesz az Olvasása. Széles ka-
 put nem nyitok. Véget vetek az elő-bejzédnek.

*Még az egygyet jegyzem-meg, hogy a' régiek
közül nem csak az Euripides' ΚΥΚΛΩY nevű Já-
tékát, hanem Juliánus Csaszárnak-is ezen mun-
káját a' D r a m m a S a t y r i c u m neműek kö-
zé lehet helyheztetni,*

Iráni Szombathelyen

Apró - Szentek' napján 1802.

A' Magyarázó.

Bizonyság' tételek

a) Socrates

az Egyházi Történeteinek 3-dik könyvében az első
részben azt írja“

Εχων δε' ὁ βασιλεὺς Ιουλιανὸς πλεονάζον ἐν ἑαυτῷ τὸ κενόδοξον,
πάντας τῆς πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς ἐπωμώδησεν ἐν τῷ λόγῳ, ὃν ἐπὶ γράψῃ
ΚΑΪΣΑΡΑΣ.

ugyan azon Könyvének 23dik részében pedig azt írja.

Ιουλιανὸς γὰρ τὸ ἴδιον πάθος εἰς τοὺς Καίσαρας ἤλεγξε πάντας
μωμησάμενος τοὺς πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς καὶ οὐδὲ τῷ Φιλόσοφου Μάρ-
κου Φεισάριου.

b) Suidas.

Ιουλιανὸς ὁ παραβάτης, καὶ ἀπεστατὴς Ρωμαίων βασιλεὺς, Κων-
σταντίνου τοῦ Μεγάλου βασιλείας ἀνιψιὸς ἀπὸ Δαυμάτου ἀδελφοῦ αὐ-
τοῦ, καὶ Μητρὸς Γαλλας τούτομα, ἔγραψεν τοὺς καλουμένους ΚΑΪΣΑ-
ΡΑΣ. Περιέχει δὲ τὸν ἀπὸ Αὐγούστου Ρωμαίων βασιλεῖς,

c) Zonaras.

Ὅθεν καὶ ὁ βίβηλος Ιουλιανὸς ἐν τῇ περὶ τῶν ΚΑΙΣΑΡΩΝ λόγῳ
αὐτοῦ, ἀποσκώπτει ὥσπερ εἰς τὸν εὐσεβέστατον τουτονὶ βασιλέα διὰ τὸ
πολυτάλαντον, πλάττεται τὸν Ερμῆν διαλεγόμενον οἱ, καὶ τί ἂν εἴη γνώ-
ρισμα βασιλείας ἀγαθοῦ πυθανόμενοι κάκιστον πρὸς τὸ εἰρώτημα λεγόμενα
πολλὰ πεκτῆσθαι χρήναι τὸν Αὐτοκράτορα, καὶ ἀναλίσκει πολλὰ.

A'
C S Á S Z Á R O K.

Juliánus, és a' Baráttya

(beszélgetve)

I.

Juliánus: Minthogy az Isten meg-hozta a' Játékra-való időt, a' Szaturnus' Ünnepeit ¹⁾ reánk de-

---

¹⁾ *Első Jegyzés.* ἡ πρώτη τῶν Κρονίων. Szaturnus' Ünnepét a' Pogány Rómaiak December havának 17. napján üllötték. Tullus Hostilius midőn az Albánusokról kétszer, a' Szábinusokról harmadszor győzedelmeskedett, állított leg-elsőben templomot a' Szaturnusnak. Ebben a' templomban tartatott a' Római kincstár-is. Caesar a' December havát két nappal megtol-

derítvén, én pedig sem tréfálni, sem enyelegni nem tudok, illendőbbnek ítélem, Barátom, olyan miről folytatni a' beszédet, a' mi ne legyen tréfa.

Ba-

---

toldá. Innen az a' bontakozás következett, hogy a' Száturnus' ünnepét két nappal ki előbb, ki utóbb kezdené, így az egynapi Ünnepből öt napi lett. Caligula-is meg-toldotta egy nappal, melly napot Juvenalisnak nevezett. Utóbb hét napig-is el-tartott a' Szaturnus' ünneplése. Száturnus' uralkodása alatt folyt az az arany idő, mellyet a' Poéták álmai olly eleven színnel festenek, még akkor az Uri, a' Szolgai nevezet ismételten vólt, erre nézve a' Száturnus' ünnepein a' Szolgáknak tellyes szabadság engedődött, vólt bezzeg vigság! vólt vendégeskedés, perdült nagy zajjal a' koczka; mert a' koczka-Játék egész esztendő által tilos vólt, egyedül ezen ünnepen szabadúlt-fel. Ezen napokban a' Szolgák előbb ettek, az Uraiktúl szolgáltatták magokat, az uroknak szemekre hányhatták szabadon (libertate Decembri) ha mi fogatkozás vólt benne, a' mint ezt a' Horátius elég furcsán le írja. Róma ki-takarodott az Aventinus hegyére, és ott, a' paraszti mulatságok között enyelgett. Hadat indítani ezen napokban, vagy valakit meg-büntetni, nagy véteknek tartatott. Képét ezen Pogány ünnepnek fel-talállyuk, gyalázatunkra! — a' mi Farsangi napjainkban. De vóltak a' régi időkben is ollyan józan emberek, kik sajnállották a' szép időt illyen mire vesztegetni, félre húzták ezek ekkor magokat, és más hasznosabb dologban foglalatoskodtak. A' mi Juliánusunk ezen elmésen

ízu-

Baráttya : Ugyan is, O Császárr! lehet-e valaki olly otromba, olly' tudatlan, hogy magát, el-tökéltett szándékkal, a' Kaczér Játékokra le-alázza? — A' Játék, én úgy vélem, nem egyéb, hanem a' Léleknek meg-nyugtatása, meg-szüntetése a' gondoknak.

Juliánus : Helyesen ítélsz, én-is úgy tartom, de engem más ok is vezet erre, mert a' csúfolódás, a' tréfás vagdalkozás, a' ki-nevetés
se

---

szűrő Mesejét ekkor költötte-ki. Macrobius hét ilyen ünnepi könyveket írt. Az Ifjabbik Plinius a' Laurentinum Majorjában, egy félre-lévő csendes kerti szobába rejtekezett, hogy se a' neki vidúlt szolgáknak akadékbá ne lenne, se a' szokott tanulásátúl, azoknak kurjongatásai miatt, ne hátráltatna. Minden szolga-tartó Úrnak pedig merem javasolni, hogy a' mit Macrobius (Lib. 1 Sat. cap. XI.) megírt, figyelmetesen olvassák-el. Ugyan ott az Epictetről, a' ki rab-Szolga születére nagy Philosophus, és Erkölc-Tanító vőlt, ezt a' verset hozza-elő.

Δούλος Ἐπικτητος γενόμεν, καὶ σώματι πηρὸς,
καὶ πεινῇ ἱερὸς, καὶ φίλος ἀθανάτοις.

Ezen vershez igen hasonló amaz, melyet nálunk a'
Bíró Mártonról regölnek.

Macrobius L. 1 Saturnaliorum.

Lucianus in Saturn.

Ausonius de Feriis Rom.

Svetonius in Caligula cap. XVII.

Ovidius Metamorph. L. 1 v. 89 — 112.

Horatius Satyr. L. 2. Satyra 7ma.

Plinius Cec. Epist. L. 2, epla. XVII edit Bipontinae.

se szokásom, se természetem. — De mivel az Isten' törvényének engedelmeskedni kell, akarod-e, hogy mulatság' kedvéért mesét mondjak, olly mesét, melly talán több tekintetben-is, méltó legyen a' figyelemre.

Baráttya : Mond-el, annyivalis inkább bátrabban, minthogy én a' meséket meg-nem vettem, sőt, ha mi jót hoznak, örömmel fogadom, veled egygyütt, azon értelemben lévén a' Plátóddal, vagy-is inkább a' mi Plátoukkal, a' ki maga-is sok nyomos igazságokat mesékben adott-elő.

Juliánus : Igazán mondod bizony; de mi csodá mesét mondjak én, talán egygyet a' régiekből, millyenek az Aësofus' meséi, vagy talán a' Hermes költeményét beszélljem-el? — el-beszéllem ezt úgy, a' mint tőle hallottam, melly csupa valóság legyen-e, vagy valósággal elegyes Költemény, majd az egész elő-adása meg-mutattya.

Baráttya : De már elég a' Fenék-kerítés, elég nem csak egy mesére, hanem akármelly beszédre nézve-is. Azért nekem azon költeményt, úgy a' mint van, beszéllj-d-el.

Juliánus : Hallyad tehát.

J u l i á n u s

(egyedül egész végeztég.)

II.

Romulus ²⁾ Száturnusnak ülven ünnepét, minden Isteneiket, és Császárokat meg-hivott a' vendé-

---

²⁾ Romulus építette Róma Városát. Remust az ötsét meg-ölte; mivel, a' mint mondják, az új Városnak árkait csúfságból által-ugrálta, menedék-helyet rendelt a' szökevényeknek, ezekkel szaporította a' népét, melyet bizonyos osztályokra fel-osztott, az erőseiből Kátóna sereget, az öregéből Tanácsot, az allyából népet állított, ez a' szökevény, és gyűlevén nép, hogy¹ feleségekre-is szert tehessen, Romulus néző Játékot indít, a' szomszéd Szábinusokat meg-hijja, és a' Játék közben, jelt adván, a' Szábinus leányokat el ragadtattya. Ebből veszedelmes háború következett. T. Tátius a' Szábinusok' Királlya nagy erővel a' Capitoliumnak megy, Tárpejusnak a' Várnagynak leánya, Tárpeja láttya a' Szábinusokon az arany kar perczeket, meg-kivánnya, el-árúllya a' várt avval a' fel-tétellel, hogy, a' mit a' bal kezeken hordoznak a' Szábinusok, adják néki, meg-igérik. Éjszaka egy kaput fel-nyit a' leány, a' Szábinusok fel-mennek, bé-vezik a' Cápitoliumot. Tátius az ígéretet meg-adattya. Meg-parantsollja a' Katonáinak, hogy a' mit a' bal kezekben hordoznak, vessék a' Tárpeja Szűznek, erre fogja mindgyárt maga a' Tátius, le-vezzi a' kar perczét, és, a' mit

dégségre. El-valának készítve a' telep-fzé-
kek³), az Istenek részére ugyan a' Felleg-ég-
ben,

a' bal kezén hordozott, a' paizsát, oda dobja az
árúlónak, ezt minden Katonák követték, és így a'
Tárpeja a' sok oda vetett perezcek, és paizsok alatt
el-fulladt, annyira utálatos az áruló még az előtt-
is, a' kinek háznót tett! jól mondá Augustus Csá-
fár a' Thráciai Rhymitálkusról, hogy ő szereti
ugyan az árulást, de gyűlöli az árulót. — Ezt a'
veszedelmes háborút csak ugyan félbe szakasztatták
az új Menyecskék, és a' két nemzetet öfzve olvaft-
tották. Azonközben Romulus az Acron Királyt a'
Cemineeknek különös viadallal le-ölte, és Vezéri ma-
talékot, (opima spolia) állított, a' mi csak akkor
történik, midőn a' Vezér a' Vezért ki hijja, és ma-
gános viadallal le-győzi, ez Rómában csak három-
szor történt: első vőlt Romulus, ki az Acron Királyt,
második Cornelius Cossus, ki a' Tuscusok' Vezér-
jét Volumniust, harmadik Claudius Marcellus, a' ki
a' Gállusok' Királyt Viridomárust magános baj-vi-
válsal le-ölték. Romulus le-ölvén a' Királyt, a' Ce-
nin Várofsát könnyen bé-vette, házokat le-rontotta,
a' lakosokat Romába vitte, és ilyen mefterséggel
szaporította Romulus, és, a' kik utánna következ-
tek, a' Római népet. A' Vezéri martalékot bé mu-
tatta a' Feretrius Jupiternek, egy magas tölgyfát le-
nyesett, az Acron' fegyverét reá akasztotta, és ez
vőlt a' diadalom (tropæum) azután fel-övedzett ru-
hával, neki ereftett hajjal, boroftiánnyal koszo-
rázva, vállain hozván a' diadalmi jeleket, elől-
ment, a' Sereg győzedelmi énekkal, a' nép öröm-
kiál-

ben, ott a' Mennyeieknek mindenkori bátor lak-
helyében, melyet Olympusnak neveznek, a'

B 2

ho-

---

kiáltásokkal késérte, és ez vólt eredete a' győzedel-
mi bé meneteleknek, mellyek utóbb olly fényes pom-
pával tartattak. Meg-lehet látni Romulust ilyen ké-
szűlettel az Antonius Pius pénzén. Romulus több ne-
vezetes győzedelmeket-is tett, mellyek után, a' mi
a' nagy szerezéseknek szokott következése, igen el-
bizta magát, biborba öltözött. Vörös prémű ruhát
hordozott, királyi székből adott feleleteket, szapora
szolgákat állított, Poroszlókat rendelt, a' Tanácsot
meg-vetette, ha öszve hívta is őket, csak a' vólt a'
halzon, hogy a' Tanácsbéliék az ő akarattyát előbb
meg-értették, és azután esett tudtára a' népnek. Szó-
val tellyes hatalmú uralkodóvá vált, ez a' Tanács
öregeinek nagyon visfza tetczett. Egykor tehát kü-
lön szorították a' Romulust, és alattomban meg-öl-
ték. Julius Proculust fel-bíztatták, hogy bizonyítsa
ő esküvéssel a' nép előtt, mintha látta volna ő a'
Romulust menybe röpülni. Proculus el beszéli a' nép
előtt, a' mi reá vólt bízva, még hozzá teszi, hogy
őnéki a' Romulus röpültében ezeket mondotta volna
„Mi, minekutánna a' birodalmat meg állópíttottuk,
és a' leg jobb nevededésbe hoztuk, tetczett az Iste-
neknek, hogy, a' honnan eredtünk, a' Mennyeiek
közé vissza-költöznénk; menny-el azért, és mond-meg
a' Rómaiaknak, gyakorollyák a' mértékleteliséget,
és a' Férfiúi vitéz erőlséget; ezzel fog Róma el-ha-
talmazni, én pedig, mint Qvirinus Isten, mindenkor
pártyokat fogom“ a' vak nép el-hitte az esküvéssel
erősített költeményt, és a' Romulust Qvirinus név
alatt

hová, a' mint mondják, Hercules után oda költözött a' Qvirinus-is. (szükség ötöt illy névvel neveznem az ő Isteni el-hírefztetése miatt) A' Császárokat pedig a' Hóld' ürege alatt a' Felleg-levegőben tetczett meg-vendégelni, oda bírta pedig őket mind könnyüsege az ő testöknek, mellyel fel-ruházva valának, mind a' Hóldnak
kö-

alatt. Isten gyanánt imádta, ünnepét 17dik Februáriusba üllötte. Qvirinus származik ezen Szábinus szóból Curis, melly dárdát jelent - - *hasta Curis pris-cis est dicta Sabinis*, azt mondja Ovidius; és így Qvirinus annyit tesz, mint Dárdás. Romulus 37 elzendeig országlott.

Πλουταρχου χαιρεσις τα Σωζομενα παντα. Francofurti in folio. 1620. Tom. 1. in vita Romuli pag 17—37. et Tom. 2. in apoph. pag. 207. evvel a' ki-adással élek én.

Livius L. 1. c. IV—XVI.

Dionys. Hal. 11. 48.

Florus. L. 1. c. 1.

Ovidius Fast. L. 2. v. 475—512.

Robert Spalart Versuch über das Kostum der vorzüglichsten Völker des Alterthums. 3 Theile Wien 1798. pag. 809.

Messala Corvinus L. de Augusti progenie Cap. XXIII.

victor

Sextus Aurelius ~~de~~ de viris Illustribus cap. 2.

3) κλῖναι. Ha jól mondjuk magyarul telepedni, meg-telepedni le-telepedni, miért ne lehetne a' telep gyökerének hafznát vennünk? —

körül forgása, négy telep-székek valának ott a' nagy Isteneknek illendően fel-ékesítve. A' Szaturnus telep-széke tündöklő Ebumból készülve, a' feketellősséggel elegyesleg, olly hatalmas, és Isteni fény-ütést rejtegetett, hogy annak ellenébe senki nem nézhetne, és azon bajt okozná az ő fényességének, hathatósága által, a' mit a' nap, a' midőn azt valaki merően megtekénti. A' Jupiternek széke pedig tündöklőbb volt ugyan az ezüsthöz, de fejeirebb az aranyhoz, mellyet Electrum-nak székség-e neveznem, vagy másminék mondanom, maga a' Hermes sem tudá elég értelmesen meg-magyarázni, a' sok öfve ütődő mozgást okozván. Mellettek királyi arany-székekben ültek a' Rhea Anya, és a' Juno leánya. Juno ugyan a' Jupiter mellett, Rhea pedig a' Szaturnus mellett.

III.

Az Istenek' szépségét a' mi illeti, annak bővebb elő-adását, éppen nem közlé vélem a' Hermes, olly Felségesnek állítván azt, hogy egyedül csak az elme képzelhetné, hallással pedig, vagy le-írással mind nehéz volna fel-érni, mind lehetetlenség le-magyarázni, mert kicsoda az, légyen bár akármelly ékesen-szólkó, vagy bő-beszédű, a' ki azon Isteni szépségnek felségét, melly az ő ábrázattyokból illendően

ki-tündöklük , meg-magyarazza ? — A' többi Istenek' részökre-is, mind egygyenként készen állott a' királyi Telep-szék , melyet kiki , az ő öregségének méltósága szerint , el-foglaltt, nem-is vészett senki öszve , mert a' mint a' Home-rus helyesen költi , gondolom a' Musáktúl tanítatván , mindenik Istennek meg-van az ő Thronus-sa , melyet ki-mozdíthatatlanúl mindenkor állandósan meg-tart ; mellyre nézve , midőn a' Jupiter Atyának meg-jelenésére fel-kelenek , so-ha a' széköket el-nem tévesztik , se által nem hágják , sem egymástúl el - nem kapdozzák , tudja mindenik az ő illendő helyét. Midőn már mindnyájan az Istenek körbe le-telepedtek volna. Szilenus a' Jupiter Atyához közel álló szép ifjú Bacchushoz vette magát , mint annak nevelője , és Tanítója , hogy amúgy-is ezt a' tréfa szerető , nevetéskedvellő , és kellemet-adó Istent hol csufolódván , hol tréfát ütven jobban neki vidámítsa. .

IV.

Minekutánna a' Császárok' részére-is fel-készültt már a' lakodalom. IVLIVS CAESAR lépett

pett bé leg-elsőben, ki, a' telhetetlen dicsőfség-kivánságtúl ⁴⁾ indíttatván, látzatott még magával a' Jupiterrel-is, az egyedül való uralkodásért, újjat vonni, a' kire tekéntvén Szilenus, meglásd úgymond o Jupiter! hogy ez a' Férjfiú, az elsőség után való vágyódásból, kezdrül a' fő hatalmat el-ne üfse; mert a' mint látod, magas állással, ékes testel bír, és én hozzám-is ha másban nem, leg-alább a' fejére nézve nagyon hasonlít. ⁵⁾

B 4

V.

---

⁴⁾ Cezár Prætorsága után, Spanyol országba, mint Tartomány Igazgató költöztén, a' mint a' Havasok' allyába egy alá való barbarus városra bukkant, a' Baráti tréfából kérdezősködtek, vallyon törekednek-e itten-is az emberek olly mohón a' tisztségekre, az elsőségre mint Romában? — Cezár a' tréfát valóságra vevén, nagy marczone hanggal vízfzafelele „*ὅ γὰρ μὲν εὐβουλόμην παρὰ τοῦτοις εἶναι μᾶλλον πρῶτος, ἢ παρὰ Ῥωμαίοις δεύτερος*“ én még-is inkább akarnék első lenni itten, mint Rómában második. — Euripidesnek verseit-is gyakran emlegette, mellyeket Cicero így fordít deákra „*si violandum est jus, regnandi gratia violandum est, aliis rebus pietatem colas.*“ az Igazság' meg sértését csak az Országlásra való törekedés mentheti ki.

Plutarchus in C. Caesare.

Cicero de officiis Lib. 3.

⁵⁾ Kopaszon írják a' Szilenust, kopasz vólt a' Julius Cezár-is. Midőn győzedelmi bé-menetelt tartott

V.

Még a' Szilenus ezeket föcsögné, melyekre az Istenek nem-is igen figyelmezőnek, hegyibe érkezett az OCTAVIANVS, sok színbe öltözvén⁶⁾, mint a' szín-vesztő Gyíkok; mert már el-halaványult, majd ismét el-el pirúlt, hol meg el-fekeztült, hol komor ránczba fzedte a' homlokát, végre csak ugyan magát a' Habos Istennéhez, és a' kegyelem' Tündéreihez vette⁷⁾. El-akará ez hitetni, hogy az ő szeme pillantása, nem különbben mint a' Nagy Napnak sugárrugása, olly erejű völ-

---

tott, a' Katonái nagy hahota nevetve kiáltozták - - MOECHVM. CALVVM. ADDVCIMVS. azért semmit kedvesebben nem vett, mint mikor a' nép hatalmat adott néki, hogy szüntelen borostyán - kőszorút hordozhafson.

Svetonius in Julio cap. XLV.

⁶⁾ ὥστε οἱ χαμαιλίοντες Kameleon gyík-nemű állat, melly a' színét sokféle kép változtattya. Innen eredett a' köz-mondás „Chameleonte mutabilior.“ Én a' Kameleont szín vesztő Gyíknak nevezem — Plinius H. N. Erasmus in Colloquiis.

⁷⁾ ὥστε δὲ αὐτοῖς εἰς Αφροδίτην, καὶ Χάριτα.

vólna, és hogy valaki övéle szem közt nézzon, arra senkit nem méltóztatott ⁸⁾. Ezt meglátván a' Szilenus, Húj úgymond be sok bőrü állat

B 5

ez

---

⁸⁾ A' mit az Augustus szemeiről olvastam, ide írom. *Svetonius* azt írja „szemei tiszta, és fénylők valának, el akará hitetni, hogy azokban valami Isteni tündöklet vólna, örült-is, ha valaki az ő merő nézésére, mint szinte a' nap sütésre, le-ütné a' szemeit“. *Aurelius Victor* azt írja „Ékes vólt Augustus az egész természetben, kivált a' szemeiben, mellyeket mint a' fényes csillagokat midőn körül forgatná, igen szerette látni, ha valaki az ő tekintetére, nem külbömbben mint a' napnak sugaraira hunyorgatna, a' kinek ábrázattyárul midőn egy Katona a' szemeit el fordítaná, meg-kérdeztetvén tőle, mi okból cselekedte vólna ezt, azt felelte „a' te szemeidnek villámát nem tűrhettem“ *Plinius* végre azt írja „szürkék vóltak az Augustus szemei, mint a' lovaké, és szerfelett fejéres nagyságúak, mellyre nézve igen rolsz néven vette, ha azokat valaki gondosabban nézegette“ — ez az Isteni fény, mellyet Octáviánus a' szemeinek tulajdonított, a' bal szemét el hagyá öregségére; mert, a' mint *Svetonius* meg-jegyzi, a' bal szemével öregségében nem igen látott.

Svetonius in Octavio cap. LXXIX.

Sextus Aurel. Victor Epitome cap. I p. 157 edit. Bipontinæ.

Plinius Historiæ naturalis L. XI. pag. 281 edit. Bipontinæ.

⁹⁾ J. Cæ.

ez⁹⁾! vallyon nem tesz-é valami kárt nekünk? —
 félre a' tréfával, mondá Ápolló, mert ha én ezt
 a'

9) J. Cefzár a' Pártosi hadat forgatván elméjében, el-küldötte előre az Octaviánust Apolloniába, hogy addig, míg ő a' sereggel majd meg-indúl, tanullya a' Philosophiát — Cefzár azonban meg-öletik, meg-hallja ezt az Octaviánus, és azt-is, hogy ő az egygyik örökös, kétségeskedett, a' szomszéd seregekhez folyamodjon-é, vagy más mi tévő legyen, végre Rómába sietett, az Annyának, és a' mostoha Attyának ellenekre-is bele ült az örökségbe, el-tökéltett szándékkal, hogy a' Cefzár' Gyilkosin bosszút állyon, és annak rendelkezéseit védelmezze. Brutust, és a' Cásiuszt, mivel bé nem foghatta, mert élván a' gyanu pörrel el-illantottak, a' törvénybe idézte. Meghal az Egygyik Nép-nagy, ennek tisztségét kérte; de az Antonius Consul, a' kibe leg-többet bízott, a' kérését nem támagatta, erre neki bosszonkodván a' Fő-Urakhhoz furta magát, kik az Antoniust gyűlöltek, mivel a' Brutust, Mutinába szorítván, ostromlotta. Gyilkosokat bérlett-fel, kik meg-öllyék az Antoniust, de nem súlta-el a' szándéka; féltvén azért a' bőrét, Katonaságot gyűjtött a' maga, és a' Háza' védelmére, a' pénznek semmit nem kedvezvén. A' Cicerot, kinek azon idő tájban leg-nagyobb hatalma volt a' Tanácsba, maga részére csatolta, mint Attyát úgy tisztelte, arra kérvén, hogy ékesen szóllásával az ügyét támagassa. a' Városba, meg-tette a' Cicero, mint fiát úgy böcsülte, és reá bizatta, hogy a' Hirtius, és Pánsa, akkorbéli Consulokkal, egygyütt fogván a' dolgot vigyen a' Brutusnak segítség-
 get ;

a' Zenonak által-adom, azonnal ötet, mint az aranyat a' salakjátúl meg-tisztítva fogjátok szemlél-

ge. VIII-is, és három hónap alatt két ütközetet elvégezte a' háborút, az első ütközetben meg-szaladt, a' másodikban, midőn a' Sastartója meg-sebesedett, fogta a' Sast, és sokáig hordozta, Vezér létére katonai szolgálatot tévén, és így szabadítá-meg a' Brutust, kinek a' vesztére előbb törekedett!! ezen háborúban el-esett, mind a' két Consul, vólt gyanúság az Octáviánusra, mintha azoknak el-vesztőket ő mesterkélte vólna azon fortéllyal, hogy így meg-szalasztván az Antoniuust, ki vesztvén a' Consulokat, a' győzedelmes seregeket egyedül ő bírhasa. Ugyan-is a' Pánsa' halála olly gyanús vólt, hogy a' Glycus Orvost őrizet alá-is vennék, mintha a' sebbe mérget töltött vólna. Hirtiusról pedig az Aquilius Niger bizonyította, hogy azt, az ütközet hevébe az Octáviánus maga ütötte vólna által; meg-szalad az Antonius, a' Lepidus pártját fogja, két nagy sereg öfve gyülekezik, láttya az Octavianus, farba rugja a' Fő Urak' részét, az Antonius', és Lepidus' részeikre szegődik, akkor a' Római birodalmat, mintha ősi örökség lett vólna, fel-oszák hármon magok között. Cicérót a' fa képnél hagyja az Octáviánus, és meg-engedi, noha nehezen, hogy azt, mint legnagyobb ellenségét az Antonius meg-ölhesse. El-veszett ekkor a' Cicero, ez vólt a' közönet. Octáviánus ezekkel egygyütt fogván a' dolgot a' Brutust meg-veri, a' fejét Romába küldi, a' fő-fő foglyokon kegyetlenkedik, és úgy meg-útáltattya magát, hogy midőn L. M. Fávorus, Cátónak ama' vetélkedő társa, vasban elő hozzattapnék, az Antoniuust tisztese-

lélni. Hallod e' te Zeno, viseld gondját e' Ne-
vendékemnek, engedelmeskedett ez a' paran-
csolarnak, és igen kevés igazságokat vervén a'
fejebe, mintha a' Zamolxis büvöleteit sugta vól-
na a' fülébe, Jámbor és Józan emberré tette.¹⁰⁾

VI.

gesen közlöntené, az Octaviánust pedig minden ocs-
mánysággal illetné — A' Perusiai háborúra, az An-
tonius Testvérje ellen, maga adott alkalmatosságot,
hogy így a' titkos ellenségeit ki-tudhassa, kegyetle-
nül végezte ezt is. A' Siciliai háborút mind addig
húzta hallasztotta, míg az Agrippa ezével, és a'
Lepidus' segítségével az Ifjú Pompejust meg-nem
szalasztaná. Ekkor meg támadá a' Lepidust, seregé-
től meg fosztá, nagy nehezen az életét meg-engedé
ugyan, hanem örökös számkivetésbe küldi, erre ju-
tott később az Agrippa-is. Már maga maradt te-
hát az Antonius, ezt is végre az Actiumnál semmivé
tette. A' triumvirátust 10 esztendeig nagy gyűlölség-
gel viselte. Végre mind ezen szeneiből ki-tisztúlva
igen kegyes Fejedelemmé vált. Látod-e már a' sok
bőrű állatot?

Svetonius in Octavio cap. X—XVII.

Plutarchus in vita Ciceronis.

¹⁰⁾ Meg-józanúlt a' Zeno' Oskolájában Octá-
viánus. Látsuk nyomait. A' Cordubai Aemilius Ae-
miliánust bé-vádolta egy valaki, hogy rosszul beszél-
ne a' Császárrúl, Octáviánus a' vádolóhoz fordul-
ván, mutasd meg, úgymond, ezt, és én-is meg mu-
tatom, hogy van nyelvem, fogja ezt Aemilianus ta-
pasztalni, mert én többet szólok róla, és ezzel vé-

VI.

Harmadik lépett be TIBERIVS ¹¹⁾ tisztefféges személlye, rettenetes tekintete némü-némü. Józan-

ge lett mindennek. Tiberiusnak, ki ez eránt keservesen panaszkodott levél által, azt írta vissza „ne hiszkonkodjál azon, ha van valaki, a’ ki felőlem rosszul beszél, hiszem, elég az nekünk, ha annyira mentünk, hogy senki ne árthasson.“ Curtius, egy kényes szájú Római Vitéz, midőn a’ vendégségben, melyet az Octáviánus adott, görhes fogoly madarat, vett volna, kérdé, szabad-e ki-küldeni a’ madarat, felele az Octáviánus, miért nem? — erre fogta, ki vetette az ablakon. Octáviánus Erkölc-visgáló léteben kezde egy Római Vitézt feddeni, mint tékozlót, ez megmutatá, hogy inkább szaporította a’ jóvedelmét, úgy de nőtelen vagy? — erre megbizonyította, hogy felesége, és három gyermeke volna. Ekkor azt mondá: „hallod-e Császár, ezután a’ böcsületes embert kérdezd böcsületesebben.“ Más ízben egy bizonyos Majorban el-estvélyedvén, a’ bagoly huhogatása miatt’ nem alhatott. Meg-fogatá a’ bagolyt, a’ Katona, a’ ki a’ bagolyt meg-fogá, ezer pénzt (mille numos az-az 75 forintot,) nyert ajándékba, el-vette az az ajándékot, és a’ bagolyt el-eresztet-

zanságot, és vitéz hadi bátorságot mutatott. De midőn a' széke el-foglalására menvén hátul fordúl-

---

tette, azt mondván „malo, vivat, hadd éllyen. Egy régi Katona meg-főflitá az Octáviánust, az utczán, fogná néki pártját a' törvényben, Octáviánus azonnal ügyészre rendelt néki, ekkor fel-kiálta a' Katona, bezzeg Caesar, mikor Actiumnál szoros vólt a' kap-tzár, nem rendeltem én helyettem más harczolót, hanem önnön magam harczoltam meg-éretted, és ezt mondván, fel-fedezé a' seb-helyeit, el-pirúlt erre az Octáviánus, és mellette a' törvénybe meg-jelent. Maecenas észre vévén, hogy az Octáviánus az Itélő-székében egykor igen hajlandó vólna a' kemény bűn-tetés' szabásokra, meg-akarta inteni, de mivel a' so-kaság miatt hozzá nem férhetett, egy czédulát ha-gyított az ölébe, mellybe ez vólt írva „szállj-le már egyszer a' székedről te Hóhér“ az Octaviánus olvasta, és le-szállott csendesen. A' nép erővel reá-akarta tólni a' Dictátorságot, Octaviánus térdre es-vén, vállairól a' ruhát hátra taszítván, ki-mezítelenített melyjel vetete villza ezt a' fő hatalmú rettenetes méltóságot. Hogy Úrnak nevezzék, nem enged-te, a' fiaitúl sem vette-fel, még játék közben-is, ezt a' nevezetet. A' városból ha ki indultt, éjtczaka, vagy este ment, hogy a' tisztelkedés miatt senkinek terhére ne lenne. Másképp az alacson népet-is örö-mösk magához erefztette a' közszöntsésre, sőt egygyet tréfából meg is szidott, hogy őnéki olly félve adná-bé a' könyörgő levelet, mintha elephántnak nyújta-na eledelt. A' Tanács-házban valamennyi Tanácsost ültőkben, és nevenként közszöntötte, azon szerint,

ha

dúlva, bezzeg a' hátán a' sok számtalan sérelmek, a' bé-égetett seb-helyek, billegek, kemény vá-

---

ha el-ment tőlök, rendre el-butsúzott. Midőn a' Tanácsházba beszédet tartana, egy azt mondá „nem értettem“ más azt kiáltá „ellened mondanék, ha helyem vólna „máskor a' nagy vefekedés miatt megboszongkodván ki-mentt a' Tanácsszázból, utánna lármázták „szabad a' Tanácsnak a' Hazárúl beszélleni“ A' Tanács válaszfásban, midőn tag a' tagot válaszfaz, (cum vir virum legeret) Antistius Labeo, M. Lepidus, ellenségét az Octaviánusnak válaszfaztotta Tanács-tagjának. Octaviánus kérdezte, ha nem talált-é érdemesebbet, Labeo azt felelte „szabad az ítélet, szabad vagyok vele“ ezen mondásokért senkinek nem fájt a' feje. A' gyalázó-írásoktól nem rettegett, ha meg tudta is a' firkálót, nem is igen feddette-meg. A' Fiait, a' midőn ajánlotta, mindenkor hozzá tette“

HA MEG-ÉRDEMLIK. bezzeg szerette-is a' Római nép, előbb ugyan Felségesnek, (Augustus) utóbb Haza Attyának nevezte. Születése napját két napig üllötte. Az Orvosának, Antonius Musának, ki az Octaviánust veszedelmes nyavalyájából fel-gyógyította, orzlopot emelt, és az Aesculápius álló képe mellé helyezettte. Sok Olasz Országi Városok azon napot, mellyen az Augustus leg-elsőben hozzájuk érkezett, új esztendő napjának rendelték, A' Tartományok templomokat, Oltárokat emeltek tisztele-tére. 's a' t.

Svetonius in Octavio

Macrobius Saturnaliorum Lib. 2 cap. 4.

Dio Cassius Lib. LV. pag. 551 edit. Francofurt.
Anno 1592. ¹¹⁾ Ti-

vágások, kékes ütődések, és a' bé-varrasodott rühes sönnyedékes szeplők, egyszerre szem elejbe tűntek, melyre a' Szilenus⁶⁶

Jó

---

¹¹⁾ Tiberius mostoha fia volt az Augústusnak, nemzetsége a' Szábinusoktól eredett. Nero nevet is felvette, mely a' Szábinus nyelven erőft jelent. Cantabriai Had-indulással kezdett Katonáskodni, már akkor is a' bort nagyon szerette. A' Katonák Tiberius Claudius Nero helyet BIBERIVS CALDIVS MERO-nak nevezték. Onnan napkeletre indulván vezér fővel, az Armeniát vissza adá a' Tigranesnek. A' Párthusokról kezéhez vette azon Zászlókat, melyeket ezek a' M. Craffustól el-foglaltak. Szerencsén végezte a' Rhaetiusi, Vindelicus, Pannoniai, és a' Németh hadakat. Győzelemmel tért vissza Rómába. Itt nem szívelhetvén, hogy az Augústus a' Cájust, és a' Luciuft fellyebbre böcsüli, el-bujdosott, Rhodus szigetébe meg-telepedett, és ott veszteglett 8 esztendeig. Ezután az Augústus engedelmével vissza tért a' fő-Városba. A' Horvátok fel-támadnak, ellenek küldetik, és 3 esztendő alatt az egész Illyricumot meg-hódította, A' Némeket is meg-alázta. Meg-hal az Augústus, Császárrá lessz, a' birodalmat első esztendőkben jól igazgatta, még t. i. a' Germanicus élt, hanem hogy a' Caprea szigetébe vette a' lakását, félre lévén a' Város' szemeitől, ki ütött a' régen fojtogatott természete, és olly fertelmes életre vetemedett, hogy azt csak említeni is szörnyűség. A' tisztátalanság, a' kegyetlenség czimezték az utóbbi életét. Tiberius alatt bukott-meg a' híres Sejánus. Tiberius alatt történt az a' szerencsét-

Jó Jövevény! be különbb vagy most, mint
szembe tekéntve. ¹²⁾

és ezt mondván szokásán kívül nagy komor tea-
tartást öltött magára, mellyre a' Bacchus, mi-
dolog, úgymond, öreg Apus, hogy annyira fel-
biggyefszted az ajakadat. Ez a' vén Szátirus ¹³⁾

kin-

---

csétlenség-is, hogy Fidennában a' Játéknéző hely öfve
dülvén hufz ezer embert agyon ütne. Tiberius a' me-
nedék-helyeket (asylla) valahol csak vólt, mindenütt
el-törlötte. Ez alatt szenvedet a' Világ Meg-váltója:
meg haltt Tiberius Claudius életének 78 dik, uralkodá-
sának 23-dik, Krístus születésének 37-dik esztendejében,
halálát a' nép különös nagy örömmel fogadta.

Svetonius in Tiberio

Tacitus Annalium LC. I—

¹²⁾ Ἀλλῶις μοι εἶνε φαῦλης νέον ἢ τὸ παροιδεν. Homerus
verse Odyss. II. V. 181.

¹³⁾ ὁ γέρον οὕτως ὁ Σάτυρος. ez a' vén Szátirus. Csúf-
ságbúl nevezi vén Szátirusnak, mivelhogý olly vén
létére olly tisztátalan életet élne. A' Cápreai magános-
ságban szobáit buja képekkel, az erdőket, ligeteket
tisztátalan mulató helyekkel, a' barlangokat, a' ki-
álló közfiklákat erdei Istenek', és Tündérek' bálván-
nyaival töltötte-meg, úgy hogy közönségesen már Ca-
príneusnak, bak-büzúnek hívnák. Mallonia nevű ne-
mes Afizonyság, szemébe-is, ocsmány szőrös szájú, bü-
dös öregnek nevezte; sőt, midőn a' Játék szinben az
Alakos ezt a' verset mondaná „Hir cum vetulum capreis
naturam ligurire“ az egész nép nagy tapsolással fogadta.

Svetonius in Tiberio cap. 43. 44.

kinszerített reá, úgymond, és felettembül-is ama' Homerus' versét ugratta-ki belőlem, de még néked; felel a' Bacchus, Ez a' füleidet-is ki-tekeri; mert, a' mint foly a' hire, egy Nyelvész-t is le-fülezett, ¹⁴⁾ amott felel a' Szilenus, a' sziget

---

¹⁴⁾ ἀλλὰ σε ἔπιν, ἔλξει τῶν ὧτων, λέγεται γάρ, αὐτὸς καὶ Γραμματιστὴν τινὰ τῶτο ἐργάζεσθαι. Hogy a' Tiberius valamely Nyelvésznek a' fülét ki tekerte volna, nem olvasom. Azonban hihető. Iulianus ezt olvashatta olyan könyvben, melyet utóbb az idő meg-emésztett. A' Szó-fejtő Nyelvészekkel, hogy társalkodott, és minden emberek között azokat leg inkább kedvelte legyen a' Tiberius, az bizonyos. A' Rhodusi vesztglésében akarta hallani a' Diogenest, de a' Diogenes csak Szombaton szokott vetélkedést tartani, azért hét napig meg várakoztatta a' Tiberiust. Tiberius Császárrá lesz, el-mentt a' Szó-fejtő Diogenes-is a' tiszteletére Rómába, Tiberius meg-emlékezvén a' kevelységére, csak azt izente-ki „jöjjön hét éftendő múlva. Rhódusiak levelet írtak hozzá, de senkinek a' neve nem vólt alá írva, Tiberius fel-kívánta a' Rhodusi Tanácsot, a' levelet alá-írásokkal meg-erősítette, és a' Tanácsbélieket minden bántódás nélkül vissza küldötte. Egy valaki a' Tanácsban szent foglalatosságoknak nevezte a' Tiberius' dolgait, más azt mondá, hogy az ő parancsolattyára jött a' Tanácsba. Ezeket nem hagyá jóvá a' Tiberius, a' szent helyett *terhest*, a' parancsolat helyett *javallást* tétett. A' Trojabéliek követek által vigasztalták a' Tiberiust, hogy a' Drusus derék fiát el-vezttette; de a' követek jó későre érkeztek. Ezeknek a' Tiberius csúf-

get magánosságában ¹⁵⁾ (a' Caprea szigetét ért-
vén) sivalkodva a' szegény Halászt körömszél-
lye öfzve, ¹⁶⁾ nem bánom.

C 2

VII.

nevetve azt felelte „én is bánom, hogy a' ti híres Vezértek a' Hector el-vezett. Zeno Nyelvészről egy-
kor kérdé, mellyik görög szó-ejtés (dialectus) leg-ne-
hezebb, a' Doriai, felele a' Zeno; erre fel-boszlón-
kodván a' Tiberius, mintha ő néki a' Rhódusi vez-
teglését vetné szemére, minthogy a' Rhódusiak a' Do-
riai Szó ejtéssel élnek, a' Zenót számkivetésbe küldi
Cináriába. A' Nyelvészeket, kiket leg-inkább szerez-
tett, nehéz kérdésekkel szokta fojtogatni; mint p. o.
ki vólt a' Hecuba anyja? mi neve vólt az Achilles-
nek a' királyi Szűzek között? a' tengeri Hal-leányok
(Sirenes) mit szoktak énekelni? — Selecus Nyelvész
meg-tudakozta a' szolgáktól, micsoda könyveket
szokna a' Tiberius olvasgatni, mert a' vacsora fölött
ezekből tette a' kérdéseket, a' Szolgák meg-mond-
ták; a' Selecus tehát el-olvassván azon könyveket
el-készülve jött a' vacsorára. Tiberius ezt meg-tud-
ván Selecust elsőben ki-tiltá magától, végre meg-is
öleté. A' kegyetlen természetet benne még gyermek-
ben észre vette a' tanítója Theodorus Gadareus. Ez
tanította Tiberiust az ékesszen szóllása, gyakran, mi-
kor feddené, arra fakada, hogy a' Tiberiust *πυλὸν
αἵματι πεφυρμένον*-nak, vérrel habartt Zavaréknak ne-
vezné. Ez a' kegyetlen természete ki-is ütött benne
a' Caprea szigetében. Cremutius Cordusnak minden
vétke abba állott, hogy a' Történetes könyveiben
a' Brutust dicsérte, és a' C. Cassiust leg-utólsó Ró-
mainak nevezte, ezért vádaltatta a' Tanácsban, (no-

VII.

Még így tréfálkoznának, közbe érkezett ama' gonosz fene vad, ¹⁵⁾ mellytől midőn szemeiket min-

---

vo, ac tum primum audito crimine: azt mondja a' Tacitus) Cordus maga mellett hatalmas védelmező beszédet mondott; de nem vólt haszna, halál lett a' vége. Egy Poëtának, hogy az Agamemnon-t szomorú Játékjában gyalázta, életével kellett fizetni. A' Görög nyelvet jól tudta ugyan a' Tiberius; de hogy az anyai nyelve méltóságát fenn tartsa, deákul beszélt, kiváltt a' Tanács-házban; pedig azon vólt, hogy tisztán, és minden idegen szónak keverékje nélkül ejtse anyai nyelvét: egykor a' monopoliumot akarván nevezni, bocsánatot kért, hogy légyen szabad neki ezen idegen szóval élni. Máskor hallván a' Tanács végzésben ezen szót *Επεβλήμεν*, azt ítélte, hogy ezen idegen szó helyett igaz Deák szavat keressenek, és ha egy szó nem vólna elegendő az értelmére, mondanák több szavakkal - ki.

Svetonius in Tiberio

Tacitus Annalium Libro 3 cap. 34.

¹⁵⁾ ἐν κοινῇ νησιδίῃ (τὰς Καρχαίας αἰνιτόμενος) Tiberius minő a' két fiát el-vefztvén (Germanicus Syriában, Dru-

minden Istenek el-fordították volna, a' boffzút álló Istenné által adá azt a' kínzó Furiáknak,

C 3

kik

Drusus Romában haltt-meg) bú-felejtésre utázni indúltt. Caprea szigete, mellyet most Capri-nak hívnak, nagyon meg-tetchezett néki, ott maradott, nem is mentt többé vissza Rómába. Caprea szigetébe pedig azért szeretett bele, hogy azt köröskörül a' mély tenger, a' magas kősziklák környékeznék, és egyedül csak egy keskeny bé-járást szenvedne, itt megtelepedvén, el vetette a' birodalom gondjait, ufzott, mint tengerben, élete fogytaig a' rút gyönyörűségekben.

Svetonius in Tiberio cap. 40-41.

16) Egy szegény Halász jó nagy tengeri Harcsát (mullum) fogott, örültében a' Tiberiusnak vitte Caprea szigetébe. Tiberius el-hűltt bele, hogy a' Halász, a' meredek kősziklákon fel-mászván, véletlenül mellette termett; meg-parancsolta tehát fel-háborodva, hogy a' Halász ábrázattyát avval a' hal-lal dörgöllyék öfzve, a' szegény Halász sí, rí, panaszolkodik, a' többi között azt találta mondani, „be jól esett, hogy azt a' másik tüskés tengeri halat, mellyet fogtam, el-nem hoztam, pedig jókora vólt ám az is“ erre a' Tiberius a' Halásznak szájját azon tüskés hálnak (locusta) hozzá dörgültetésével-is mind öfzve szagattatá.

Svetonius in Tiberio cap. 60.

17) Σηρίον πονηρόν. Ez a' CAIVS CAESAR' fia a' Germanicusnak. Caligulának nevezték a' Katonák, kik

kik-is azonnal el-ragadták a' poklokra. Így tehát a' Szilenusnak sem vólt ideje valami gunyolót ellene mondani.

VIII.

között nevelkedett. Az Attyát Germanicuſt a' nép mohón ſzerette, a' fiát - is elejénten nagyon fel-kapta; de, hogy uralkodni kezdett, hamar éſzre vette, hogy Phaëton nevelkedett a' veſztére. Tiberiusnak nagy kincsét (vicies, ac septies mil. ſextartium, melly tefz a' mi pénzünk ſzerént 202'500,000 forintokat) nem telít bele egy eſztendő, el-pazorlotta. Ekkor a' pénz ſzükét mindenféle ragadozáſsal, adó terheléſekkel, örökségek' el-foglalásával pótolta. Kevélyſége, kegyetlensége, dühölsége, tiſztátalan élete, butaſága halhatatlan. Tiſtzeletére jöttek a' ſzomszéd Királyok, beſzéd támad köztök vacsora fölött az elſőségrül, Cajus el-kiálttya magát εις κοίτης, εις βασιλεις, egy a' Király, egy az Országoló, kevésbe múltt-el, hogy koronát nem tett a' fejére, és a' Fejedelemséget orſzággá nem változtatta. De meg-mondották néki, hogy az ő Felsége minden Királyok' méltóságát fellyül múllyá; erre fogja magát, és Iſteni Felséget tulajdonít magának. Az Olympiai Jupiter fejét le-vetette, és a' magáét tétette helyébe, Templomot, Papokat, áldozatokat állított a' nevére. Deák Jupiternek nevezték, sőt a' Capitoliumi Jupiterrel titkos beſzélgetést it tartott, hol a' fülébe sugdosott, hol oda tartotta a' fülét, meg-is fenýítette ama Homerus verſével (Illiad. ψ. 724.) η μ' αναειρ' η εγω σε vagy te engem emelly-meg, vagy én Téged. Az Iſtenségét, mellyet magának tulajdonított, ilyen okoskodáſſal vitatta: A' Juháſz nem juh, az ökréſz nem ökör; tehát az

Em.

VIII.

Érkezett a' CLAVDIVS.³⁶⁾ Szilenus azonnal kezdé az Aristophanes' vig Játékának, melyet

C 4 Lo.

Emberék' Igazgatója sem ember. Virgiliust semmire kellőnek, Liviust bő-befzédűnek tartotta, és alig hogy a' munkájokat minden könyvházokból ki nem szóratta. Az Incitatus nevű Paripájának márvány istállót, elefánt csontból való jászolt, bársony terítőt, gyémánt nyakon függőt, házat, cselédeket, ékes honnvalókat rendelt, nevével vendégeket hivatott, sőt a' Consulságot - is jövő esztendőre neki szánta. Ptolemæust, a' Juba Király fiát meg-ölette csak azért, hogy midőn piros bársonyban a' Játék-szinbe jött, az egész nép reá függesztette a' fzeimeit. Macront, a' kinek köszönhette a' birodalomra jutását, Enniát, több atyafiait, sok elő kelő embereket kegyetlenül meg-öletett. Kellett az Atyáknak a' fiok' kinos halálát végig szemlélni. Egy Atya betegségével mentette magát, gyalog hintón vitette oda. Bizonyos Poëtát, ki egy tréfás Játékot írtt, némelly kétes értelmű verséért, a' Játék mutató helynek közepette elevenen meg-égettette. Egy Római Lovast a' vadaknak vetett. Ez ártatlannak kiáltozta magát, vissza

erész-

Lovasoknak nevez, kezdetét,¹⁹⁾ a' nép nevében, fel-mondani, azután, mintegy hízeltkeden

ereztette, a' nyelvét ki-vágatá, és újra úgy vette-té oda a' vadaknak. Egygyet, a' régi szám kiveté-séből vissza hivatott, kérdezte, mit csinált az alatt; ez hízeltkedséből azt felelte „én szüntelen az Istene-
ket kértem, hogy Tiberius vesztne-el, és te uralkodnál“ erre a' Cájus, gondolván, hogy a' számkivettek önéki is a' vesztét kívánák, mind meg-ölet-te azokat, kik szerte széllyel a' szigetekbe számkivetésbe voltak. Egy Fő ember Anticyrába vette magát, hol különös erejű hunyor (elleborum) terem, ott gyógyíttatá a' nyavalyás fejét, kérte a' Cájust, hogy még tovább maradjon oda. Cájus az engedelem helyett, hogy öllék-meg, azt parancsolta, még azt tette hozzá „szükség az olyanon eret vágatni, a' kinek a' hunyor olly sokáig nem használ.“ A' Római népre meg-bosszongodván azt kívánta „bár az egész Római népnek egy nyaka volna“ szava járása volt „úgy vágd, hogy meg-érezze a' halált. Ha gyűlölnék is, csak féllények“ Gyakran panaszolkodott, hogy ő alatta valamelly nagy szerencsétlenség nem történik: az Augustus idejét a' Varus' Seregének veszedelme, Tiberiusét a' Fidennai Játék-szinnek öszve dülése tenné nevezetessé, az övé, a' bőség közepette, feledékenységbe menne; azért egyre kívánta a' seregek' vesztét, az éhséget, a' dög-halált, a' tüzet, a' föld nyilást; már két könyvet el-is készített, egyiknek *Kard*, másiknak *Pallos* volt a' neve. Ezekbe fel írta azon fő fő embereket, kiket még el-akart vesztetni, kiknek el-veszték után Antiumba, onnan Ale-

vén a' Claudiusnak, a' Qvirinushoz fordulván
mondá „Méltatlanúl bánfsz o Qvirine, ezen te

C 5

Ono-

Alexandriába akarta által tenni a' birodalom' székét;
de oda vészett. Cassius Chærea, és az öfzve esküd-
tek ki-végezték a' világból 30. szurásokkal; ennyi szu-
rást pedig azért kapott, mert a' Gyilkosoknál ez a'
jel-szó volt rendelve, *repete*; azért mindenik szurta,
a' hol ér. Halála előtt való éjczaka azt álmodta,
hogy az égbe a' Jupiter Királyi széke mellett állott.
A' Iupiter ötet a' jobb lábának a' hüvelkével meg-
taszította, és onnan nyakra főre a' földre esett völ-
na. Élt Cajus Cáligula 29 esztendeig, uralkodott öt-
venkét nap héjján 4 esztendeig. El-vészett R. Ép. 794.
U. Sz. 41-dik esztendejében.

Svetonius in Caligula.

Seneca de const. Sap. c. 18.

Joseph Ant. Jud. L. XIX.

Philo. Legat. ad Caj. p. 556.

¹⁸⁾ Claudius, gyáva, félékeny, mellette egéfség-
telen, és fél eszű egy Fejedelem volt. Az Annya An-
tonia, ha valakit le-akart gyalázni, azt szokta mon-
dani „ez ostobább, mint az én fiam Claudius“ 50
esztendő korában jutott az uralkodásra; de a' biro-
dalom' gyeplőjét, felesége a' Melsalina, a' szabados-
sai, leg inkább pedig a' Nárcisus és Pállás vezették;
ezek által sok kegyetlenségre vetemedett, egyébba-
ránt alkalmasint uralkodott. Britannia egy részét
meg-hódította, Fucinus tavát el-eresztette, az Olz-
tiai ki-kötő helyet fel-állította, a' viz-öntő csator-
nákat meg-száporította, gyakran a' népet ajándékok-
kal,

Onokáddal, midőn ötöt a' vendégségbe be-veze-
ted, és kinn hagyod az ő Szabadofsait: Nárcis-
sust,

kal, Játék-adásokkal meg-tisztelte, Zsidókat Rómá-
ból ki-űzte. Trojabélieknek az adót örökre el-en-
gedte. Pannoniában a' Bojusok' pufztáján a' *Statio*,
vagy MANSIO *Savarid*t Római ujlakká tette, melly-
nek hajdan COL. CLAVDIA. SABARIA, vagy SA-
VARIA most Szombathely a' neve. A' Deák A. B.
Cét három új börtönnel meg-szaporította. Völt-is ne-
kik keletek, míg ő uralkodott, az ő idejebéli kövek-
re is reá metczették; de utóbb el-hagyták. Az első
börtű völt digamma J , vagy-is a' meg-fordított F.
látni a' köveken, p. o. TERMINAJIT. AMPLIAJIT-
QVE — DIJL, AVGVSTI. ezt a' görög ϕ -helyett tet-
te. Második völt az antisigma X , vagy-is a' két öfz-
ve fordított fél hóld meg-kötve, ez jelentette a' gö-
rög ψ -nek a' hangját; a' harmadik börtűje millyen
völt, nem tudni. Völt néki két Jegyese, négy felesé-
ge. Agrippina az utólsó Felesége mérges úri-gom-
bával ki-vefztette. Uralkodott 14 esztendeig, el-ve-
szett Urunk' születésének 54 dik esztendejében.

Svetonius in Claudio

Tacitus Annalium L. XI cap. 14 editionis Ant-
verpiensis A. 1668. cum notis Justi Lipsii.

Plinius Hist. Nat. L. 3. pag. 252 edit. Bipontinæ.

19) A' Játék így kezdődik „

Ἰατταταιαὶ τῶν κακῶν ἰατταταί
κακῶς Παφλαγὼνα τὸν νεώτερον κακὸν
αὐταῖσι βουλαῖς ἀπολίσσειαν οἱ Θεοὶ
ἐξ οὗ γὰρ εἰσ ἤρξῃσεν εἰς τὴν ἐκίαν
πληγὰς αἱ πρὸς βίβεται τοῖς οἰκίταις

ezen

sust, és a' Pállást, ²⁰⁾ sőt még ezeken kívül az ő Nejét-is a' Messalinát hivasd ide; mert ezek nél-

---

ezen verseknek ez az értelmek“ Jaj Jaj, hogy az Isten fojtsa meg ezt az újonnan szerzett gonosz Paphlagont! mert, mióta a' házba bé-furta magát, szüntelen a' cselédeket tagolla. Itt a' Claudiusra van a' czélozás, kit az ő szabadosai arra vettek, a' mire akarták, majd az egész rokonságát véle le-ölették, úgymint mind a' két vejét, a' Lucius Syllánust, és a' Cn. Pompejust, az Ipát Appius Syllánust, a' két Juliát, ezeken felül egyfzerre 35 Tanácsbéliet, és 300 Római Lovas vitézetet le-öletett; pedig mi könnyen? midőn hírül hoznák, hogy végbe mentt a' parancsolat, azt felelé „én nem parancsoltam“ de, mihelyest a' szabadosai bizonyították, hogy a' Katonaság csak a' kötelelségét tette, jóvá hagyá a' mé-
szárlást

Svetonius in Claudio.

²⁰⁾ Nagy kegyelembe voltak nála az ő szabadosai „úgymint a' *Posides* nevű Herélttye. *Felix*, kit Judæában Igazgatóvá tett, a' három királynék férje. *Harpocras*. *Polybius* a' Tanítója, leg-inkább a' levél-írója *Narcissus*, és a' szám-tartója *Pállás*. Ezek a' mit akartak, az lett. Száturnus' ünnepeiben a' Szolgák parancsoltak az Uroknak; azért igen furcsán mondá a' Szeneca, hogy a' Claudius egész elztendőt által üllötte a' Száturnus' ünnepeit. Feleségei hasonló hatalommal bírtak. Melsalina, és Nárcissus elakarták vesztetni az Appius Syllánust; meg-izenik tehát néki, hogy más nap reggel jöjjön a' Császárhoz,

be-

nélkül (nem sokat hibítok) olyan mint a' néma meg-merevedett Dárdások' a' szomorú Járétkban.

IX.

beszéde volna vele. Reggelre kelvén az idő; bé megy előbb a' Nárcisus, és nagy félelemmel beszéli az álmát, mintha álmodta volna, hogy az Appius megölte a' Császárt: jön más részről a' Melsalina, ez is nagy álmélkodva beszéli, hogy ő is éppen egynéhány napoktól fogva ezt álmodja; érkezik erre az ártatlan Syllánus, és életével kellett neki a' hamis álmokért adózni. Claudius olly ostoba volt, hogy az egész történetet el-beszéllené a' Tanácsházba, és még a' Nárcisusnak meg-köszönte, hogy még álmában is ő róla gondoskodnék. Végre a' Melsalina is csak ugyan mélszár-székre jutott. Ekkor meg-fogadta, hogy többé meg-nem házasodik, és ha meg-házasodna, bizvást meg-ölhetnék; de hamar meg bánta a' fogadását; fel-bízott tehát némelyeket, kik a' Tanácsot reá vennék, hogy a' Császárt erővel kellene kényszeríteni a' házasságra, a' mi meg-is lett, 's így vette el az Agrippinát, a' testvér Battyának Germanicusnak a' leányát.

Svetonius in Claudio.

Seneca in Apocoloc.

IX.

Ezen szavai között a' Szilenusnak bé-toppant a' NERO ²¹⁾ fején Laurus koszorút, kezében Czi-tha-

---

²¹⁾ Nero az uralkodását jól kezdette, kegyetlenül folytatta, nyomorúltól végezte. A' népet ajándékokkal, Játék - adásokkal tartotta. Az Ajándékadásokra el - szórt, a' mint a' Tacitus bizonyította, száz hatvan öt millio' forintokat, (bis et vicies milles HS.) Tyridatest, Armenia' Királya' pompáson fogadta, gazdagon ereszttette vissza, hét millio' ötszáz ezer forintot adott neki útra való. (H S. millies) Soha azon egy ruhát kétszer magára nem vett. Arany hálóval halászott; ha útnak indult, leg alább - is ezer hímő késerte. Öszvéreire ezüst patkókat verekett, szörnyű nagy házat építtetett, melyet arany Palotának nevezett. Pénze sok pazorlás után megfogyatkozván, ragadozó kezeivel mindenfelé markásozott, nem engedett - meg még a' templomnak - is, az arany, ezüst álló képeket pénzé olvasztatta. Az Annát Agrippinát, Tanítója' az Ann. Senecát, első Feleségét az Octáviát, második feleségét a' Poppaeát, az Antoniát, hogy hozzá férjhez nem akart menni, Istentelenül meg - ölette. Britannicust ki - vesztette méreggel, melyét a' Locustá - tól ama' híres Méreg - csináná -

tharát tartván.²²⁾ Ekkor Ápollóra tekéntvén Szilenus: ez, úgymond, Te rólad vart magának hi-

---

náló Romai banyátúl szerzett. Szóval az egész rokonságát fel-gyilkolta, úgy hogy benne ki-vefzne a' Caesar ivadékja. Rómát fel-gyújtatta, oda égtek a' régi Vezérek házai, és a' mi a' régiségből tiszteletre méltó volt, porrá lett. Nero a' Mæcenás' tornyából nézte a' szörnyű tüzet, és magának az égő Troját képezvén, alakofsan fel-öltözve, röpöső örömmel mondogatá. Hæc facies Trojæ, cum caperetur, erat. Tartott ez a' Tűz, Svetonius szerint, hat nap és hét éjczaka, mások szerint kilencz egész nap. Nero a' kerefszényeket vetette okúl, és azért ezeket minden ki-gondolható kínokkal kegyetlenül ölte, üldözte. Az Aprilist Neroneusznak, a' Rómát Neropolisnak akarta neveztetni. Végre fel-támadtak ellene, Galliában Jul. Vindex, Spanyol országban Gálba. A' nép - is el-pártolt tőle. A' Tanács ellenségnek ítélte, illy el-hagyatott állapotban, a' Epaphroditus' segítségével agyon szúrta magát életnek 32-dik, uralkodásának 14dik Urunk szül. 68-dik esztendejében, éppen azon a' napon, melyen hajdan az Oðáviát meg-ölte.

Svetonius in Nerone.

Tacitus Lib. 1. Histor. cap. 20. item in Annalibus Lib. XV. cap. 38 — 44.

²²⁾ Nero gyermekségében a' többi tudományok között tanulta a' Musicát, hogy a' birodalomra került, a' híres czithara verő Terpnust maga mellé vette. Estvélenként hallgatta, bele szeretett, és lafsan-lafsan maga-is bele tanult. A' Izavát avval erősítet-

himet; mindjárt meg-himezem én ötet, felele az
 Apollo Király, és le lépem fejerül a' Koronát:
 ha

tette, hogy a' melyjén ön-levelet hordozott, gyakran
 élt hántatóval, almát, és szavat rontó eledeleket
 nem evett. Bízván tehát már erejében, és tudván a'
 görög példa-befzédként, hogy, a' titkos Musicának
 nincs tekéntete, el-tökéllette magában, hogy a' mit
 tud, a' közönségnek meg-mutassa. El-ment elsőben
 Nápolyban, fel-ment a' Játék-színre, énekelt, és no-
 ha véletlenül, a' föld-indulás által meg-rendülne a'
 Játék-szín; de azért meg nem szűnt, hanem az éne-
 két egész végig folytatta. Örült, hogy a' hízkelkedő
 halgatói dicsérték. Innen Rómába tért, a' szemfü-
 les Rómaiak is akarták az ő mennyei szavát halla-
 ni, Játékot adott tehát, és a' többi czitharás ének-
 lőkkel, a' mint a' sors reá jött, énekelt, és énekelte
 a' Niobet; sőt még a' magános házoknál, ha meg-
 kérték, sem átalotta az éneklést. A' többi között
 el énekelte a' szülő Canacest, az Anya gyilkos Ores-
 test, a' meg-vakúlt Oedipust, a' dühös Herculest.
 A' Herculesben az a' nevetség történt, hogy midőn
 a' Mese foglalattya szerint meg-lánczolnák, mint dü-
 höst, a' vigyázaton lévő tudatlan új Katona oda
 ugrott, hogy meg-mentse, azt gondolván a' gyáva,
 hogy a' Császárt valóságosan lánczra verik. Az ének-
 lés közben magát szorosan a' czitharát verők' Tör-
 vényeihez tartotta, kezdetén el-mondá: *κυριοι με συμ-
 νος με ακουσατε.* Uraim! hallgassatok engem jó szívvel,
 Ha el-fáradt, le nem ült, ha izzadot, a' vereitékét
 nem mászal törölte-el, hanem a' nyakába öltött ru-
 hával. Nem pökött a' nép láttára, nem fujta az

ha majmozni akart, követett volna mindenben, de a' miben majmozott-is, azokban sem volt hív követő; és azon hirtelen a' Cocytus, korona-vesztett fővel, el-ragadá.

X.

orrát. Végre térdre borúlva, és a' népet kezével meg-tíftelve várta nagy félelemmel a' róla hozandó ítéletét a' Biráknak. Szerette ezen-föllyúl a' lovaglást, a' kocsikázást, a' versent futást. El-ment Achájába a' Görögök közzé, és mind ezekben magát kimutatta. A' győzedelmi koszorúkat víg örömmel fogadta, és mint leg-híresebb éneklő Musicus győzedelmi pompával, biborba öltözve, koszorúsan vissza-tért. Koszorúkat a' háló szobáiban fel-aggatta, álló képein magát czithara verő öltözettel faragtatta - ki, és ilyen formára pénzt is veretett, a' szelíd tudományokat is tanulta, Jó képíró, festő volt. Verset könnyen csinált. A' Philosophiára az Annya nem erefztette, azt mondván, hogy a' Philosophia nem baráttya az uralkodásnak. De leg-inkább az éneklő Musicát kedvelte; volt mellyék oka-is, mert meg-jövendölték néki, hogy valaha a' nép tőle elpártolna, azon esetre tehát, hogy könnyebben élhesen, tanulta a' Musicát, melly néki mint Fejedelemnek kedves mulatságot, mint szűkölködőnek hajdan könnyű élelmet szerezne, és innen vefsz világolságot az ő szava járása το τεχνιον πασα γαια τρεφει, a' Mesterséget minden föld el-tartja. El-hitette magával, hogy az Apollót énekléssel, a' Phoebust Koczikázással már el-éri; azért a' Herculest is akarta követni, neveltetett is Orofzlányt, a' mellyet öklével, vagy furkós bot-

X.

Ez után tőlankozva jöttek mindenfelől a' sok VINDEX-ek, GÁLBÁ-k,²³⁾ OTHÓ-k,²⁴⁾ VITEL-
LI.

bottal a' Játék színnek közepette a' nép láttára meg-
öleendő vala; de a' szomorú Halál ezen igyekezetében
meg-gátolta.

Svetonius in Nerone.

Tacitus Ann. Lib. XVI. cap. 4.

²³⁾ Sulpitius Galba. Öt Czauszárak alatt élt. Nagy
ehető vólt. Spanyol Tartományt igazgatta utólylán.
Neronak szörnyű kegyetlensége mozgásba hozta a'
Tartományokat. Gallia vetette-le leg-elsőben az igát.
Julius Vindex Gállianak Igazgatója meg hívta le-
vél által a' Gálbát, hogy fogná pártját az emberi
nemzetnek, 's lenne Vezér, reá áll, azonközben
meg hal a' Vindex, meg-réműltt ezen igen a' Gálba,
de hogy hírül hozták a' Nero' el-vesztét, meg-indúltt
Róma felé, vállairúl a' piros pallást, nyakárúl a'
hosszú Pallos lóggott. A' Római Katonaság a' nagy
ajándék' fejébe részére állott, Császárrá lett. De az
uralkodását hamar meg-utáltatta, a' rossz szívű udvari
emberei T. Vinius, Corn. Laco, és Icellus minden
fösvénységre, kegyetlenségre reá vették. Katonák-
nak

LIVS-ok,²⁵⁾ kiket Szilenus meg-látván, Óh Iste-
nek! úgymond, hol szedtétek öszve ezeket a'
sok filitfalat Császárokat, majd meg-fullaszta-
nak bennünket a' nagy füsttel, mert ezen fe-
ne

---

nak meg-tagadta az ígért ajándékot, midőn a' Ka-
tonák sürgetnék, azt felelte „a' Katonát szedni kell,
nem venni“ A' Németekből álló Teltőrző sereget,
mellyet az előbbi Császárok leg-hívebbnek tapaszta-
tak, el-féltette, üres kézzel haza bocsátotta. Egy
öreg alakost, kit igen szeretett, Császári módra meg-
akarván ajándékozni, öt ezüst pénzt (az az harmintz
garast) adott néki. Fiának fogadta a' Pisót, ezen a'
Salvius Otho meg-bosszonkodván ellene pártot ütött,
's életére jártt. A' mint t. i. egykor a' Gálba a' Ca-
pitoliumból az áldozat tétel utána le jött a' Római
piacon temérdek nép' jelenlétben, eleibe jönnek az
Othónak egynéhány emberei, kiálttyák „félre, félre,
a' nép félre vetzi magát a' folyosók alá, az öreg
Gálba egyedül marada a' gyalog hintóba, fogják,
és az egész nép' láttára fényes nappal meg-ölik. Gya-
lázat! az egész ott álló Római népben, Annyi sok
ezrek közül csak egyetlen egy' találkozott, a' ki
meg-emlékezvén, mi hívséggel tartozzék a' Császár-
jához, ki vontt Karddal oda ugrott, és míg lehetett,
védelmezte. Ez vólt SEMPRONIVS. DENSVS. a'
ki Vitézül le-fette életét a' Fejedelme mellett. El-
veszett Gálba urakodásának 7 dik hónapjában, életé-
nek 71 dik, Urunk születésének 69-dik esztendejében.

Svetonius in Galba

Plutarchus Tom. I. pag. 1053—1066.

ne vadak még az önnön felekezetebélieket sem kéméllik - meg.

D 2

XI.

²⁴⁾ M. Salvius Otho, Gálba' Gyilkosa, Nero^o követője. Vitelliust, ki ellene támadott, három könnyű ütközetekkel a' Vezérei által meg-győzte, negyedikben csalárdság által meg-győztetett. Látván azért, hogy az ő állandós uralkodása sok Hazafiúi vérbe fogna kerülni, dicsőségesebbnek találta a' halált, és Brixillumba Cátói módra meg-ölte magát, életének 38-dik esztendejében, uralkodásának 95-dik napján. A' nép életében gyűlölte, halála után szerezte. A' koporsó kövére Brixillumban rövideden csak ezt írták „M. OTHONIS.

Svetonius in Othone

Plutarchus Tom. 1. pag. 1066—1075.

²⁵⁾ A' Vitellius több Fejedelmeknek kedves embere. Tiberiust Caprea szigetében az ocsmánykodás
s la

XI.

Jupiter azonnal a' Szerápis öttiséhez fordulván, és újjal a' VESPÁSIÁNVS-ra ²⁶⁾ mutatván

---

sal, Caligulát a' Kocsikázással, Claudiust a' Koczkajátékkal, Nerót a' Musika' kedvelléssel jó akaróivá tette. Otho' halála után, a' mint a' birodalom' elfoglalására Róma felé ballagott, keresztül jövéen azon a' mezőn, mellyen a' serege győzedelmeskedett, a' sok holttestek' bűzét nem csak el-túrte, hanem még avval dicsekedett „jó a' szaga a' meg-ölt ellenségnek, de jobb a' meg-ölt Hazafinak.“ A' Gálba gyilkosit le-ölette, de ezen cselekedetétől meg-válva, a' többi merő kegyetlenség, izom eszem dombérozás, pazorlás. Négyfzer vendégeskedett napjában, fölöstökömkor, ebédkor, uzsonakor, vacsorakor. Ezeket ki szokta osztogatni. Egygyik p. o. reggel, másik Római Fő Úr délbe, uzsonakor meg más, 's így tovább; kénytelen volt a' Császáz' kedvéért vendégséget ütni, pedig egy egy vendégségnek leg-alább-is bele kellett 30 ezer forintba kerülni. Leg-hiresebb vacsora volt, mellyet a' Császáz' öttse adott, ezen a' vacsorán fel volt téve a' ki válogatott halakból ezer, a' madarakból hét ezer. De még nevezetesebb volt,

a'

ván, küld-el, úgymond, mennél előbb lehet Egyiptombúl ezt a' takarékos Férjfiút, ²⁷⁾ a' ki

D 3

ezt

a' mit maga Vitellius adott, a' Minerva' Paizsának felszentelésekor. Ez a' Paizs egy szörnyű nagy tál volt. Erre a' tálra fel volt rakva mind az a' ritkaság, mellyet Párthiától fogva egész a' Spanyol Tenger-szorúlatig lehetett találni: látni volt ezen a' tálon a' tengeri ökör halaknak (scarorum) májjait, a' Fácányoknak, és a' Páváknak agyvelőit, a' piros szárnyú madaraknak nyelveit — A' kegyetlenségét nem is emlitem. A Vespásiánus' Katonái megölték életének 54-dik esztendejében, uralkodásának 9-dik hónapjában az ötszével egygyütt. Ennek a' Vitelliusnak az Attya Lucius Vitellius, igen értett a' hizelkedéshez: ő volt a' leg-első, a' ki a' Caligulát Szíriai módra mint Istent imádta, a' Messálinától, Claudius Császár' Feleségétől azt a' kegyelmet kérte-meg, hadd legyen szabad önéki, mint Inasnak, a' Császárné' czipőit le-húzni. A' Jobbik lába' kapczáját el-kérte, a' kebelébe tette, szüntelen magával hordozta, gyakran csókolgatta. Nárcissus' és Pállás' arany képeit a' házi Istenei között tisztelte. Midőn Claudius a' százados Játékot adta, a' mellyet t. i. csak minden századik esztendőben volt szokás adni, így örvendett a' Claudiusnak: sæpe facias, többször is tedd. Holta után ennek a' Római Tanács ofzlopot emelt illy fellyúl irással: PIETATIS. IMMOBILIS. ERGA. PRINCIPEM.

Svetonius in A. Vitellio.

Dio. Hist. Rom. L. LXV.

²⁶⁾ Vespásiánus alacson nemből származott. Claudius alatt a' Nárcissus' kegyelméből, Vezér-fővel a'

ezt a' lángot el-oltsa. A' Fiai közül pedig az
öregbiket ²⁸⁾ szövetkested öfzve a' Minden-
né-

Németek ellen mentt. Onnan Brittánniába küldötték,
mind a' két erős nemzetet meg győzte. harmincz-
szor ütközött meg az ellenséggel, 20 Várost bé-vett,
és egy szigetet a' Brittániához közel. Affricát em-
berül híven igazgatta, a' melly szegényen oda mentt,
súgy jött vissza. Nero el-hordozta magával Görög
Országba, de itt ki esett a' Kegyelemből; mert, mi-
dön a' Nero éneklésével az ő Isteni szavát Városról
Városra fitogatná, Vespásiánus, az éneklése közben,
vagy el-aludtt, vagy ki szökött. Erre a' Nero meg-
bosszonkodván az udvarából ki-kergette. Azonban
pártot üt a' Zsidó nép; a' Judæa' Igazgatóját meg-
ölte, a' Sziria Tartomány' Vezérét meg szalasztotta,
a' Római Sast el-vette. Ezen Párt-ütésnek le-csilla-
pítására szükség vólt nagy seregre, és olly Vezérre,
a' kire ezt a' nagy sereget, bátran reá lehetne bízni.
Nero leg-alkalmatósabbnak nézte ki Vespásiánust,
Vespásiánus maga mellé vévén a' nagyobb fiát Ti-
tust, meg-indúlt, a' Katonai fenyítéket helyre állí-
totta, a' szerencsét meg-fordította. A' Zsidókat vág-
ta, és olly átalzkodva harcoltt, hogy egy várnak a'
vívásán térdével a' hulló köveket, paizsával a' rö-
pülő nyilakat hátra tartóztatá. Nero' halála után,
a' birodalom' siralmas sorsán meg-könyörülván a'
Katonák' unfolására, és a' sok biztató jelekre fel-
vette a' Császári méltóságot. Licinius Mucianus ál-
tal engedte a' Sziriai sereget. Vologesus a' Pártó-
sok' Királya 40 ezer Ijáfzokat adott néki. Fiát Ti-
tust a' Zsidók ellen hagyván, seregét a' Vitellius jel-
len

népi Szerelem' Istennével; az Iffjabbikat²⁹⁾ pedig, közel a' Sziciliai Fene vadhoz³⁰⁾ nyakkassal lán czold - le.

D 4

XII.

Ier küldötte, maga Alexándriába mentt, hogy az Egyiptust nyakánál fogva el - szorítsa. Alexándriában jövendőt akarván érteni, bé - ment a' Szerápis' templomába. Szerápis minden jót mondott, alig megy ki a' templombúl, veszi a' levelet, hogy Cremonánál az ő Vezérei győztek, és hogy Vitellius Rómába meg öletett. Erre Rómába által költözött, a' birodalmat dicséretesen igazgatta egész halálig. Alva haltt - meg. Uralkodásának 10 - dik, életének 70 - dik, Urunk születésének 79 - dik esztendejében. Az egéffégét csak avval tartogatta, hogy a' torkát, 's egyéb tagjait gyakran dörgölte, és minden hónapban egy nap koplaltt. A' nemzetsége' alacsonyságát annyira nem szégyenlette, hogy azokat, a' kik az ő nemzetségét a' Hercules' idejétől származtatták, jó izűen ki - nevette. A' Baráttynak szabad nyelvéket, az Úgyélzek' fogásait, a' Philosophusok' makatságát szeliden el - tűrte. Vérzopó nem vólt, megmondották néki, hogy a' Metius Pomposiánustúl, mivel ennek a' Tudákosok Császfárságot jövendöltek, tartózkodjon, fellyűl reá még Római Consullá tette, avval biztatván magát, hogy valaha meg fogna emlékezni jó téteményérűl. A' Vacsora fölött tréfás be - fizédű vólt. Florus azt vitatá, hogy a' szekeret nem *plostrumnak*, hanem *plaustrumnak* kellene nevezni deákúl, más napra kelvén, a' hozzá menő Florust nem Florus - nak, hanem Flaurus - nak közföntötte.

Svetonius in Vespasiano

Jo -

XII.

Ezen közbe bé-ballagott A' kedves tekéntetű Öreg.³¹⁾ (mert kellemetes az öregségben - is
a'

Josephus Flavius de Bello Judaico Lib. 3^{io}, 4to.
Tacitus Hist. L. IV. cap. 81—84.

27) τὸν σμικροῦν τούτων. Vespásiánus fösvény vólt, azt nem lehet tagadni. Még az Húgyra is adót vetett. Titus fia ezt a' szemére-is vetette. Egykor tehát a' fiával egy rakás aranyat meg-fzagoltatott, és kérdezte, ha nem vólna-e szaga. A' fia azt mondotta, hogy nincs, pedig lásd fiam, mondá a' Vespásiánus, ez a' rakás arany a' húgyból kerúltt. Midőn a' Római Tanács meg-izenné, hogy a' tífzteletére Óriás öfzlopot akarna emelni, a' követeknek azonnal az üres markát mutatá, kéfz, úgymond, az Öfzlop allya, csak számlállyátok ide az árrát. A' Fösvényiségét tehát Vespásiánusnak tagadni nem lehet, de lehet menteni; mert abban az időben, midőn a' Nero mindent fel-égetett, a' Vitellius mindent fel-evett, a' kegyetlenkedők Katonái mindent el pufztítottak, fzükség vólt egy takarékos Fejedelemre. Vespásiánus, a' mit rofzúl öfzve gyűjtött-is, jóra fordította. Vespásiánus meg-bizonyította, hogy a'
Ró-

a' szépség) tellyes szelíd le-ereszkedéssel, mértéketlen maga viselettel fel-ruházva. Ennek

D 5

igen

Róma' helyrehozására három száz ezer milliom forint meg-kívántatik. Vespásiánus a' Rómát meg-építette. Capitolium' fel-emelésébe belé kapván, a' dülledékeket önnön maga kezdette hordani. Három ezer réz-táblákat, mellyek meg-égték, és a' mellyeken a' Tanács' Végzései voltak metcze, nagy szorgalommal vissza állította. Békesség' templomát tövéből ő építette. Mindennemű embereknek adakozott. A' Tanácsbélieknek jövedelmét ki-pótolta. A' volt szegényebb Consuloknak elztendei fizetést rendeltt. Az el égett, vagy öszve - dültt Városokat mindenütt a' birodalmában helyre állította. A' Tudósokat, a' nagy elméket táplálta. A' Deák, és a' Görög ékesen szóllást Tanítóknak, Vespásiánus volt a' leg-első, a' ki a' Fiscus' jövedelméből egynek egynek elztendei fizetésül hét ezer öt száz forintot rendeltt. A' Hires Poétákat, Mester embereket meg-jutalmazta. A' Coi Venusnak helyre hozóját, a' Rhodusi Óriásnap-öszlopának vissza-állítóját nagy ajándékokkal megtisztelte. Egy Mechanicusnak, a' ki azt ígérte, hogy kevés erővel nagy öszlopokat fel-hajt a' Capitoliumba, csak a' csupa ígéretért-is nagy Summa pénzt adott. A' Marcellus Játék néző helyének vissza-állítása-
sakor bőven adakozott. A' Játék-mutatóknak. Apollináris Gyázos Alakosnak adott 30 ezeret, Perpnus, és Diodorus czithara-verőknak 15 ezeret, másoknak hét ezer öt száz forintokat, a' leg csekélyebb ajándék volt 3 ezer forint. Gyakran Vendégségeket adott. Száturnus' ünnepeiben a' Férjfiaknak, első Mártiusban

igen neki örültt a' Szilenus, és el-halगतott.
Hát ez ellen nem szólal-e? kérdé a' Hermes,
nem

ban az Alfzonyoknak küldözgetett új esztendői ajándékokat. Vitelliusnak, az ő ellenségének, leányát pompáson ki-házosította, drága ajándékokkal, gazdag meny-alfzonyi ékeffégekkel meg-tisztelte. A' melly Fejedelem illy jókra tudja fordítani a' jövedelmeit, annak a' markos takarékságot éppen nem lehet véteklül tulajdonítani. A' bőven adakozó Fejedelem, ha mellette szerezni nem tud, Tyránnusá válik.

Svetonius in Vespasiano.

²⁸) Vespásiánusnak öregbik fia TITVS vólt. A' Mindennépi Szerelm' Istennével (*μετα της Αφροδιτης της πανσημου*) való öszve-szövetkeztetés jelenti az ő kedveltető kellemetefségét. Titust t. i. olly annyira megszerette széles a' Világ, hogy azt az egész emberi nemzet' szerelmének, gyönyörűségének nevezné. Együtt neveltetett a' Británnicussal. Már gyermekkorában ki-tündöklöttek az ő jó szívének sokat ígérő bimbói, mellyek idő jártával termékenyül el-gyümölcsöztek. Az ékes képe, mellyben a' fenn-ülő méltóság kezét fogott a' le ereszkedő kegyességgel, az erős termete, a' különös emlékezete, a' könnyű elméje. A' Fegyver forgatásban, a' lovaglásban, a'
Deák

nem , felele a' Szilenus , ez ellen Jupiter Uttse
nem szóllok , hanem inkább vádolom bennetek
a'

Deák, és Görög ékes szóllásban, a' vers költésben
mestse halladott. Tudta a' Musicát-is. Az Írását pe-
dig akár kinek is olly elmésen tudta követni, hogy
meg különbözni nem lehetne, gyakran meg-vallá,
hogy ő bellőle leg nagyobb Hamisító lehetne. Kato-
náskodott Németh Országban, és Brittanniában Tiszt
fővel, azon számtalan álló képei, melyeket ez a'
két Tartomány vetekedve emeltt tiszteletére, bizony-
sági, mi józanon, mi egyenes szívvel viselte legyen
hivatallyát. Az Attya Judæába maga mellé vette,
mint Személy-viselőt, itt a' Titus, Taricheát, és Gá-
málát, Judæának leg-erőssebb Várofsait bé-vette.
Rómába küldettetvén, hogy az új Császárnak Gál-
bának örvendezzen, a' merre mentt, az emberek'
szemeit magára vonta. Úgy tekintették, mint a' kit
Gálba fiának fogna fogadni. De észre vévén, hogy
minden fonákul fel-fordúlt, az uttyábúl vissza-tért.
Azonban az Attya Császárrá lefz. Titus hátra ma-
radván a' Zsidó háborút el-végezte, midőn a, Jeru-
sálemet utólszor viná, hét nyilat egymás után ki lö-
ve, a' vár védelmező Zsidók közül hetet le-terített,
egyik nyila sem esett haszontalanúl. A' Jerusálemet
bé vette éppen a' leánya születése' napján, a' Kato-
nának olly nagy örömökre, hogy az örvendezés
közben Császároknek köszöntének. Midőn a' Tar-
tománybúl vissza indúltt, a' Katonák körül fogták,
és elsőben könyörögve, azután fenyegetődzve kér-
ték, hogy vagy maradjon velek, vagy őket-is mind
vigye-vissza. Innen szárnyallott az a' Gyanúság,
mint.

a' különböző egyenetlenséget; mért hogy ama'
vért szomjúhozó Fenevadnak tizenöt egész ez-
ten-

---

mintha Titus az Attyátúl el akartt volna pártolni, és Országúl magának foglalni a' Nap-keletet. Nagyobbodott ez a' gyanúság Alexándriában, hol a' Titus az Apis ökörnek bé-iktatásakor koronát tett a' fejére. Ez ugyan ilyenkor szokás; de még-is találkoztak olly rossz szívűek, a' kik ezt balra magyarázták. Innen Olasz Országban sietvén egyszerre Rómában termett, a' hűledező Attyának azt mondván: „el-jöttem, Atyám, el-jöttem“ evvel az irígy szárnyalló hírnek vakmerőségét el-fojtotta. Az Attyának segítője az uralkodásban, Tisztitársa, jobb keze volt, halála után a' birodalmat által-vévén az uralkodását a' leg fényesebb erkölcsökkel csudáltatta. Berenice Királynét azonnal útnak eresztette, olly barátokat választott, mellyeket a' következő Fejedelmek mint magokra, mint a' Hazára nézve leg-hafsznosabbaknak lenni tapasztaltak. Senki jószágát el-nem vette, másét nem kívánta, még a' mit szokás volt, ajándékúl bé-mutatni, azt sem vette el. Azonban még-is nagy adakozó volt, és igen kegyes Fejedelem. Tiberiustúl fogva az a' szokás jött-bé, hogy az előbbeni Császártúl nyertt jó-tétemény nem értt semmit, ha csak az új Császár újra meg-nem erősítette. Titus egy parancsolat által valamennyi Jó téteményeket helybe hagyott, nem várván, hogy a' helybe hagyáft egygyenként kéregessék. A' kegyelem' kérőkre nézve azt tartotta álhatatosan, hogy senkit magátúl jó reménység nélkül el-nem eresztett. Midőn az emberei meg intették, hogy többet igérne, mint-

tendőket engedtetek a' kegyetlenkedésre, ennek alig egygyet az uralkodásra. Ne vádolly, fe-

---

mintsem adhatna, azt mondá „A' Fejedelem' kötelessége, hogy senkit magátúl szomorúan el-ne ereszen.“ Egykor a' vacsora fölött meg- emlékeztvén, hogy az nap senkivel jót nem tett, eme' nevezetes szavakra fakadott „Barátim ! e' napot elveztettem“ Néppel az ő kegyességét minden alkalmatofsággal meg-ismértette. Senkinek a' kérését meg nem vetette, sőt még maga' biztatta őket, hogy kérjenek, A' szerencsétlen esetekben ; mert történetek alatta szerencsétlenségek - is. Rómába tűz támadott, és három nap, három éjczaka tartott, Cápániában a' Vesuvius hegye tüzet okádott, Pompeji, és Herculanium Várofsait ekkor temette el, ide vezett a' Plinius-is, e' jeles tüneményt a' tengerről szemlélni akarván, a' nagy füst el-fojtotta. Dög-halál-is emésztette a' népet, ezen szerencsétlen esetekben, mondám, a' Titus nyilván valóvá tette, nem csak Fejedelmi szorgalmát, hanem atyai indulatját-is. A' népet vigasztalta, a' kár-vallottakat segítette, a' Rómát helyre hozta. Az árulkodókat nem szenvedhette, a' kik olyanok voltak, meg-vefőztette, 's kiket azután rab-szolgáknak el-adatott, kiket számkivetésbe küldött. Fel-vette a' Fő-Papságot, de csak azért, hogy tisztább lehessen a' keze. Senkit ezután meg-nem öletett, noha lett volna oka reá, „inkább vefszek - el, azt mondá, mintsem hogy valakit el-vefeszsek.“ Két Fő embert előtte bé-vádoltak, hogy allatomban az uralkodásra törnének, ezeket csak meg-intette, hogy hadjanak-fel a' szándékjokba, a' Fejedelemsé-

felele a' Jupiter, mert azonnal a' sok jó uralkodókat fogom bé-vezetni.³²⁾

XIII.

get az Isteni végzés adná, és ezen kívül ha valami-re volna szükségök, kérnének, ő fogná kívánságokat tellyesíteni, és azonnal az egyiknek az Annyához, ki igen távul vólt, és a' fia' sorsárúl buslakodott, követeket küldött, meg-izente, jó szívvel legyen, él a' fia. Elővére őket magánál meg-vendégelte, másnap a' viaskodó Játék-nézésen maga mellé ültette, a' küzködők' vas darabjait, mellyeket a' Császárnak szokás volt bé-mutatni, ezeknek-is kezek-be adta, hogy nézzék. Az Öttsét, a' ki ellene incselkedett, meg-nem ölte, se el-nem csapta magátúl, hanem azon böcsületben meg-tartotta, és a' mint kezdette, tovább-is uralkodó társának meg-tartatta, gyakran íntvén tikon, és könnyes szemekkel is kérvén, „hogy már valahára legyen ő hozzá jó szívvel.“ Ez az emberi nemzetnek jó-tévő Csillaga leg-szebb idejében el-huntt életének 42-dik esztendejében, nagyobb kárára a' világnak, mint magának, uralkodott 2 esztendeig, két hónapig. Utólsó bajlódásában az égre tekintvén könnyes szemmel panaszlotta, hogy az élet erővel el-vefzik, hogy ő még a' halált nem érdemlette-meg, semmit nem tett, a' mit sajnálhatna egy-nyen kívül. Mi vólt ez az egy tette, a' mit Titus halálakor bánt, nem lehet ki találni. A' Halálának első Hirére olly nagy Jajgatás lett Rómában, hogy a' Tanácsbéliek minden hívás nélkül öfzve szaladtak a' Tanácsházba, az ajtókat bé-törték, és olly számtalan sok hálaadó beszédeket, dicséreteket mondot-tak a' Titus' dicső tetteire, mellyeket soha életében, vagy mint jelen valónak nem mondot-tak. Sve-

XIII.

Erre mindjárt bé-méne TRAIÁNVS; ³³⁾ való-
lain hozván a' Getákon, és a' Pártosokon vett
győ-

Svetonius in Tito,

Josephus Flavius de Bello Judaico L. 5to 6to 7mo.

³³⁾ A' kisebbik fia vólt DOMITIANVS, egy
kegyetlen Fejedelem. Kegyetlenségét a' legyeken kez-
dette, az embereken végezte. t. i. országlása' kezde-
tén mindennap egynéhány óráig szobájában a' legye-
ket üldözte, és arany vesszővel szurkálta. Van-e va-
laki a' Császárnál? kérdezte egykor egy valaki, er-
re nem helytelenül felelte a' Vibius Crispus „egy bo-
gár sincs.“ A' Philosophusokat Rómából, és egész
Olasz Országból ki-kergette. A' parancsolatit ilyen
kevélyen kezdette“ A' mi Urunk, és Istenünk Do-
mitianus, így parancsollya. A' kegyetlenségeért, az
öiz-

győzedelmeknek diadalmi Jeleit, kit Szilenus
meg-látván, lafsú szóval ugyan, de úgy még-
is

öfzve esküdtek meg-ölték életének 45-dik, Urunk' születésének 96-dik Efstendejében. Uralkoda 15 efstendeig, és hat napig. A' meg-ölettetését a' Katonaság nagyon szívére vette, meg-is akarta torlani, de vezérre nem talált, a' köz-nép nem gondolt véle, a' Tanács pedig annyira meg-örült, hogy a' Tanács-házba fel-gyülekezhén, minden rutat kiáltana a' fejére, és el-végezné, hogy az álló képei le-döntessenek, neve a' kövekről széles e' világon le-vakartassék, emlékezete feledékenységbé mennyen. Ez a' Tanács' végzése végre-is hajtódott, a' mint a' mi Szombathelyi Köveink-is mutattyák, melyekből a' DOMITIAN-név mindenütt jó méllyen ki van vakarva.

Svetonius in Domitiano.

30) A' Phálárishoz. Pháláris Agrigentumban Sziciliának egygyik Fő-Városban kegyetlenkedett. Petrus csinált neki egy réz-bikát, ebbe a' nyomorúltakat bele záratta, a' réz-bika alá tüzet rakatott, és a' vólt minden gyönyörúsége, midőn a' szörnyű kínok között bika módra ordítottak. De végre a' Pháláris Uramat-is ide zárták, és elevenen meg-égették.

31) Ez a' COCCEIVS NERVA. Nárnai fi. Domitíanus' ki-vezte utánn Petronius Secundus Udvari Fő Tisztnek, és Pártheniusnak segítségök által Császárságra lépett öreg-létére. Örömmel fogadta a'

Ró-

is hogy meg-lehetne érteni, azt mondá „no lássa már most Jupiter Uram, mint őrizhesse-meg magának a' Gánimedessét. XIV.

Római Tanács, kegyes Fejedelem volt, a' nyomorúltt Városokat segítette. A' szegény Szülék' gyermekeit Olafz Ország' Várossaira ki-olftotta, és ingyen neveltette. Calpurnius Crafsuft, a' ki a' Katonaságot nagy ígéretekkel magához édesgetvén a' Császárságra törekedett, nem büntette másképp, hanem feleségével egygyütt Tarentumba küldötte számkivetésbe. Ezen kegyelségéért a' Tanács meg-feddette. Midőn a' Tanács a' Domitiánus' Gyilkosainak meg-büntetését sürgetné, úgy el-rettent, hogy a' hasa meg-indúlna, ellenezte a' büntetést; de erre nem tekintvén a' Katonaság a' Gyilkosokat szörnyű kegyetlenséggel ki-végezte. Nerva igen öreg lévén fiává, és uralkodó társává választotta a' Trájánust, kivel még három hónapig uralkodott. Meg-haltt Nerva élemedt korban Urunk születésének 98-dik esztendejében. Uralkodott 16 hónapig, és tiz napig. Emlékezete csak abbúl-is kedves volt a' Rómaiaknál, hogy utánna jó Fejedelmet hagyott.

Sextus Aur. Victor in Epitome cap. XI.

Eutropius, in Brev. Hist. Rom. Lib. 8. cap. I.

Plinius Consul in Panegyri Trajani.

32). Kevés nappal előbb, hogy a' Domitiánust meg-ölték, egy Varjú a' Capitoliumra szállván, ezt kárrogta „*ἔστι πάντα καλῶς*“, „minden jobb lesz; erre csak hamar ezt a' verset csinálták:

Nuper Tarpejo, quæ sedit culmine cornix
est bene, non potuit dicere, dixit, erit.

XIV.

Ezután érkezett a' hofizú szakállú tiszteletes Férjfiú, ³⁴⁾ ki más tudományokban is ugyan, de ki-

---

Domitianus maga azt álmodta, hogy a' nyaka mellül arany pup domborodott ki, 's ezen álma szerint bizonyosnak tartotta, hogy utánna a' birodalom sokkal boldogabb állapotra fogna derülni; a' mi meg is történt a' következő Fejedelmeknek emberkedésök által.

Svetonius in Domitiano cap. XXII.

³³⁾ Ulpius Nerva Trájánus Spanyol Országban született. Ő volt az első, a' ki idegen létére a' Római Császárságra lépett. Kedves Fejedelmek voltak a' Rómaiaknak, erős a' hadban, szelid a' békefényben, hasznos mindenütt. Decebalust a' Dacusok' Királya meg győzte. Tartományát Dáciát el foglalta, el-ásott kincsét fel-találta, ezzel a' nagy kincsel könnyen győzhette azokat a' szörnyű épületeket, melyeket tett: a' Dunára t. i. Kő-hidat, Rómába Trájánus' piaczát, a' piaczra magas oszlopot, kerületére oszlopos folyosókat, szivárványos kapukat épített.

Épí-

kívált a' Musicában igen Jártas lévén, szemeit
gyakran az egekre szegezgeté, elméjében va-
E 2 la-

Építő mestere volt az Apollodorus. Nagy Föld indú-
lás történt az Országglása alatt, melly a' magasabb
házokat öfzve döntötte; erre nézve azt a' törvényt
hozta, hogy ezután senki 60 láb-nyomnál magasabb
házat ne építsen. Viselt több szerencsés háborúkat-is,
meg-győzte a' Németeket. Végre a' Pártosokat, a'
honnan a' pénzein GER. DAC. PARTH. nevei elő-
fordúlnak. Meg-haltt életének 64-dik, országglásának
20-dik, Urunk füzületésének 117 dik elztendejében.

Sex. Aur. Victor Epitome cap. XIII.

Molnár János Régi Jeles Épületek. Nagy Szom-
bath in 4-o 1760 pag. 603—607.

Josephi Benkő Transilvania Tom. I. Viennæ in
8vo 1778 pag. 14 & seq.

Dio Cassius Hist. Rom. Lib. LXVIII. pag. 774—790.

34) Ez HADRIANVS. Trájánusnak fogadott fia,
a' békefséget nagyon szerette, a' szomszéd Királyok-
kal nagy barátságban élt. Az Euphrátes, és Tigris
vizei között lévő Tartományokat oda hagyta; mivel
nem védelmezhetette. A' birodalmának minden részeit
öfzve járta, pedig hajadon fővel, és jobbára gya-
log. Meg-mászta az Etna-hegyét-is, hogy ott a'
Napnak mélióságo; fel-költét meg-lássa. Hogy Affri-
cába bé lépett, meg-eredett az esső, melly ott már
öt elztendöktől fogva nem völt; azért az Affrikaiak
igen kedvelték. Még Egyiptusba csatangolt, az An-
tonius kedves gyermekét a' Nilus körül, el-vezttette.
Szerette a' Tudósokat, és gazdagon meg-ajándékoz-

lamelly igen titkos, és mással nem közlendő dolgokat forgatván. Ezt a Szilenus szemre vé-
vén

---

ta; de csak azokat, kik semmit ő tőle nem kértek, A' kéregetőknek semmit sem adott. Nagy kegyelmével éltek: A' Favorinus Szó-fejtő, az Epiſtetus, és Heliódorus Philosophusok. A' Nemzetnek hátra lévő adósságát, melly (HS novies millies) 67 milliom, és öt száz ezer forintot tett, el-engedte, az arrúl szólló kötelező leveleket a' Trájánus piacznál öfzve égette. Szakált ő kezdett a' Császárok között első hordozni, mint egy külső jeléül a' bölcsességnek, és a' következő Fejedelmek-is mind követték; pedig közülők sokan csak annyit tudtak a' Filozofiához, mint a' tyuk a' regéhez. Hádriánus jól tudta a' Számvetést, a' Föld-mérést, a' Kép-írást, az Éneklést, a' Vers-költést, a' Hadi tudományt, a' Musicát; a' Tudákosságot pedig különösen. Az esztendő kezdetén mind meg-írta, hogy azon egész esztendőben mi történne vele, úgy hogy azon esztendőben, a' mellyben el-vezett, egész addig az óráig, mellyben el-vezett, mind fel-jegyezve találták előre nála, a' mit cselekedendő vala. A' vadászatot mohón szerette, a' Vadász kutyáinak, lovainak sirhalmakat állított, sőt annak az emlékezetére, hogy szerencsésen vadászott, Vároft épített, mellyet Hádriánotherasnak nevezett. Utóllýára a' fekete epe-sár erőt vett rajta, mellynek következése lett a' kegyetlenség, és a' tulajdon életének unalma. Sok jó barátit el ölte, magát-is el-akarta veszteni; de a' fogadott fia Antoninus nem engedte, és igen hihető, hogy az Antoninust innem nevezték PIVS-nak, az az kegyesnek. Meg halt

Ha-

vén vallyon, úgymond, mit akar ez az Eszmélkedő? talán az Antinóust³⁵⁾ keresi? — Kérem, mondja-meg valaki néki, hogy nincs itt az ő szerelmes gyermeke, és így a' csélcsep pütyögésektől szegje-el a' kedvét.

E 3

XV.

Hádriánus a' Cicero Majorjában Puteolos táján. Élt 72 esztendeig, öt hónapig, 17 napig, országlott egy hónap héjjan 21 esztendeig.

Aelius Spartianus in Hadriano.

Numi Hadriani Aug.

³⁵⁾ Antinoust rúttól szerette a' Hádriánus, és hogy el haltt, szertelenül síratta. Bythiniának Claudiopolis nevű Várossából vette származását ez a' ritka képű kellemet. Sok számtalan álló, és mely képeken, pénzekén láthatni most-is az ő bájoló szépségét. A' Nilus körül vészett-el, a' babonaság buktatta-meg. Hádriánusnak, a' mint a' Niluson uszkáltt, veszedelmet jövendőlték. Ezt a' veszedelmes Jövendölést, hogy az Antinous fel-engesztellye, halálra mentt, önként e, vagy kéntelen? nem bizonyos. A' hizelkedő Görögök Istennek fel szentelték, és reá fogták, hogy jövendőt is mondana. Ennyire mehet a' vak-ság! a' buta hizelkedés! —

Dio Cassius Lib. LXIX. pag. 797. edit. Francofurt. Anno 1592. in 8vo.

Aelius Spartianus in Hadriano cap. XIV.

Aurelius Victor de Cæsaribus cap. XIV.

Maffei, Raccolta di Statue Antiche.

Spanheim. Numism. Difs. XI. n. 13 Vol. 11 pag.

329 & seqq.

Eckhel. Doctr. num. Vet. Vol. VI. pag. 528-539.

XV.

Nyomba érkezett ama' Férjfiú,³⁶⁾ ki nagy nevet szerzett magának, nem ugyan a' szerelem' dol-

---

³⁶⁾ ANTONINVS PIVS, fogadott fia a' Hádriánusnak. — Háborúit a' Vezérei által végezte. A' Tartományok' Igazgatóit, ha jók voltak, elztendő-ről elztendőre nem változtatta, hanem 8, 9 elztendeig-is meg-hagyta. Az Adó szedőit szoros számadásra húzta. Nem örültt annak a' nyereségnek, melyre az adózó nép sírva nézett. A' Császári méltóságát nagy emberiséggel mérsékelte. Mindent maga akartt tudni, látni; azért nála a' füst-áruló szabadosok semmire sem mehettek. A' Tanácsra annyit bizott, mennyit magános létére kívántt, hogy más Fejedelem bízson. A' mit végezett, előbb a' Barátival közölte. A' népére olly gondot viseltt, mint tulajdon gyermekeire. Ő alatta a' Tartományok virágoztak. Az árulkodók ki-koptak. Az elztendei fizetések sokaknak el-húzza, kiket t. i. éfzre vett, hogy csak azon dologtalan herék. Rómából nem igen ment ki, hogy terhére ne legyen a' Tartománybélieknek rész szerint, rész szerint pedig, hogy a' birodalom'

dolgaiban, hanem azokban, melyek az ország-
lás' nagy tudományát illetik. Ezt meg-látván
Szilenus, hűj, úgymond, be-kémelli a' beszédet,³⁷⁾

E 4

úgy

---

lom' közepén üllvén mindenfellől a' tudósításokat
előbb vehesse. A' szükség' idejében maga pénzen vett
a' népnek bort, olajt, gabonát. A' békességet na-
gyon szerette. Scipio' mondását gyakran emlegette,
„inkább akarok egy Hazafit meg tartani, mint eze-
ret az ellenségből meg-ölni. Minden reggel, öreg-
létére is száraz kenyeret evett, hogy erősüljön.
Hársfa táblákkal támasgatta a' hosszú görbe melyjét,
hogy egyenesen álljon. Könnyű halállal meg halt
életének 72-dik, Uralkodásának 24-dik, Urunk szü-
letésének 161-dik éftendejében. Numa Pompilius-
hoz méltán lehet hasonlítani. A' Felesége tisztelőt-
re számos szegény leányokat táplált. Ezeket Fauști-
na leányinak (puellæ Fauſtinianæ) nevezték.

Julius Capitolinus in Ant. Pio cap. I — XIII.

³⁷⁾ Az Antoninus tehát kevés beszédű volt. De
a' szótalanság nem jelentett nála ostobaságot; mert
ha szóllott, talpra esett a' beszédje. Az Apolloniust
meg-fogadta nevelőnek a' fogadott fia M. Aurelius
mellé, és Chalcis-ből Rómába hívatta. El-érkezett
az Apollonius Rómába; de nem mentt-bé az udvarba,
azt izenvén, hogy a' Tanítványnak kell a' Tanító-
hoz menni, és nem ennek ahhoz. Az Antoninus el-
mosolyodva azt mondá: „könnyebb volt az Ápol-
loniusnak Chalcisből Rómába jönni, mint sem a' szál-
lásárúl az udvarba? — Midőn a' Márcus utóbb az ő
kedves Tanítójának halálát nagyon keseregne, és az
ud-

úgy tetszik azok közül való ez az Öreg, a' kik
köményt aprítanak.³⁸⁾

XVI.

udvari emberek csúfolnák mint apalin szívűt, hagy-
jatok békét néki, úgymond az Antoninus „híszem az
Indulatokat sem a' Philosophia, sem a' Császári ha-
talom el nem fojthattya“ — Egykor az Antoninus az
Omulushoz menvén vacsorára, és csudálkozván an-
nak a' piros márványból épített Ofzlopain, kérdezte,
hol vette azokat; Omulus azt mondá „midőn Csá-
szár a' más házához bé térsz, néma légy, és süket“
ezt és több egyéb tréfáit-is az Omulusnak jó szív-
vel el-túrte. Midőn a' fizetéseket el-húzza a' Dolog-
talanoknak, ezt az okát adá „Igen mocskos, és ke-
gyetlen dolog az, ha a' Haza' jövedelmét az eszi-el,
a' ki jól tenni a' Hazával nem iparkodik.

Julius Capitolinus in Ant. Pio, capp. VII. X. XI.

³⁸⁾ *εἰς αὐτὰ μοι δοκῇ τὸν κομμοπριστην τὰ κομμοπριστην.* Görögök
a' szóvalan emberről azt mondják, hogy köményt
tör, a' Magyarok, hogy Kását rág. A' mit itt a' Ju-
lianus több szavakkal fejez-ki, azt több más Görög
Írók egy szóval *κομμοπριστην* nek, kömény-törőnek,
mondják.

Aristot. Ethic. L. 4. cap. I.

Athenæus Lib. 7

XVI.

Bé-Jöve azonban a' két Testvér Atyafi öszve fogózva VERVS, ³⁹⁾ és a' LVCIVS. Neki komorodott

E 5

dott

---

³⁹⁾ Verusnak, még magános életet élt, több nevei voltak. Elsőben Annius Verus, azután Catilius Severus, Hádriánus alatt Annius Verissimus, utóbb megint Annius Verus; végre Császár korában MARCVS. AVRELIVS. ANTONINVS. Őtet a' Hádriánus rendelkezésbül fiának fogadta az Antoninus és ennek halála után Császárra is lett. Császári méltóságát megosztotta fogadott Öttsével, kinek egélsz neve "Lucius Cejonius Aelius Commodus Verus Antoninus. Ezek egygyütt igazgatták a' széles Római birodalmat, és ekkor látott Róma leg-elsőben kettős Római Császárt. A' Pártosi háborút Vologesus ellen maga végezte Vezérei által a' Lucius, de a' meg tiszteltetést, az ARMENIACVS. és PARTHICVS nevezeteket, a' győzedelmi bé-menetelt közlötte a' Verussal; Verus ellenben a' Lucius gyermekeit Császárokká tette, azonban a' Márcománni háború támadott, ezt egygyütt kezdtették; hanem belé halt a' Lucius életének 40 dik, uralkodásának 9-dik esztendejében. Verus azután egyedül, és dicsőségesen folytatta, de telylea

dott a' Szilenus, mert semmi kaczogó tréfát nem vonhatott a' rovássokra, sem őket csúfoló szóval illetni nem tudta, kivált a' Verust,⁴⁰⁾ noha eleget

---

lyes végire ez sem hajthatta. Meghaltt Vendobonában, melyet ma mi Bécsnek hívunk, életének 59 dik, uralkodásának 19-dik, Urunk születésének 180 dik esztendejében.

Julius Capitolinus in M. Ant. Phlo.

Sextus Aurel. Victor de Cæsaribus et in Epitome
cap. XVI.

⁴⁰⁾ Kiváltt a' Verust; de bezzeg a' Lucius rovására eleget nevetethetett volna a' Szilenus. Lucius egy buja életű, apalin szívű Fejedelem vólt. A' Pártosi háborúra meg-indúlt; de Sziríánál tovább nem mentt. Még a' Vezérei Armeniában hadakoztak, Lucius Antiochiában, és a' Daphnéba mulatott, vendégeskedett, korcsmázott, kotzkázott, vadászott. Korcsmák on a' nagy réz-pénzeket fel hagyigálta, hogy leestekben az öveg poharakat törjék őszve. Vissza térvén Rómába, ezeket a' szép neki mosdott erkölcsöket sem felejtette el-hozni magával. A' Márcus jól tudta; de, mintha nem tudná, el-halgatta. Egy igen nagy vendég-

get futtatná az elmejét, mit tett ez a' Nejevel, mit a' Fiával. A' Nejevel ugyan, mivel érdemtelenül gyászolta ezt a' szemtelen Affzonyt. ⁴¹⁾ A' Fiá-

---

dégséget ütött, melly milliomokba került, a' vendégeknek drága ajándékokat osztogatott, a' Koczka Játék egész reggelig tartott, ezt a' pazorláft hogy meg-hallotta a' Marcus, sohajtott, és a' köz nyomórúságon epedett. A' kedves Madár nevű Paripáját mazsola szőlővel, dió-béllel tartotta. A' szakállát, mellyet akkor szokás vólt meg-nevelni, egy Sziriai Kurvájának kedvéért le nyírette. A' haját arany porral porozta. Az vólt különös benne, hogy a' merre jártt, a' dög halált mindenütt utánna huzta, Babiloniátúl fogva egész Romáig, mellynek azt az okát írják, hogy, midőn Babilonban egy rabló Katonája az Apollo arany szökrénnyét fel-vágta, onnan terjedt volna-el a' dögleletes, levegő, melly onnan a' Pártosokra, és a' Rómaiakra egyaránt el ragadt. Rómában annyian bele haltak, hogy mindennap szekerenként hordanák-ki a' holttesteket. Meg-haltt a' Lucius Altinum táján a' Velencei földön guta-ütésben: halálát nem igen látzatott bánni a' Márcus; mindazonáltal bé-írta az Istenek közé.

Julius Capitolinus in Vero Imp.

Sext. Aur. Victor. Epitom. cap. XVI.

⁴¹⁾ Márcusnak felesége vólt az Iffjabbik FAVS-TINA, Antoninus Pius' leánya, szemtelen egy Asszony, ki Cájétánál még a' hajós Legényektől, a' hitván Bajvivó Béresektől sem irtózott. Midőn ezt a' Márcusnak hírül vinnék a' baráti, és javaslanák, hogy

Fiával pedig, hogy a' hanyatló birodalomnak sorsát nem tekintette, holdott föllyül reájó gondoskodó Veje ⁴²⁾ vólt, kinek kezeire az Ország' Kormányját bízni sokkal jobb lett vólna, és a' gyermeknek-is jobb gondját viselte vólna, mint a' gyermek önnön magának. Midőn ezekben

---

hogy ezt a' fzemtelen Affzonyt, ha meg-nem öleti-is, leg-alább verje-el magátúl, azt felelte „Ha a' feleségemen ki - adok, ki kell néki adnom azt is, a' mit jegybe hozott“ ez pedig a' birodalom vólt, a' mit t. i. a' Felesége után mintegy házassági jegyül kapott. Márcus föllyül reá a' Feleségének kedves embereit-is a' Tertullust, az Utiust, az Orphitust, a' Moderatust nagy fényes hivatalokra fel-emelte. A' Feleségét a' Táborozásokba is el-hordozta, hogy ezen okra nézve Táborok' Annyának (MATER. CASTRO-RVM) nevezhetné. Meg-haltt Faustina a' Taurus' Hegy-allyán lévő *Halale* nevezetű faluban. Tiszteletére a' Jó ura dicsérő belzédet készített, új Faustina leányait állított, a' Római Tanácstúl számára templomot kértt, a' *Halale* falut Római Lak-hellyé változtatta és igen örvendezett, hogy a' Római Tanács a' Faustinát az Istennők' számába bé-írta.

Julius Capitolinus in M. Ant. Phil. capp. VI.
XIX. XXVI. XXIX.

⁴²⁾ Veje vólt CLAUDIVS POMPEIANVS, Antiochiai Szármozás. Ennek adta a' leányát, minekelőtte a' német hadra meg-indúlna. Ezt a' Vejét azután kétszer Consullá tette.

Julius Capitol. in M. Ant. Phil. cap. XX.

ben futtatná elméjét a' Szilenus, még-is nagy gyönyörűségét találá a' Verus' fényes erkölcsének ⁴³
fzem-

---

⁴³) Márkus a' Jó nevelőinek gondos kezök alatt minden jó tudományokban elő-mentt. A' Philosophiát különösen szerette, gyakorolta. Midőn az Antoninus Fiának fogadta, nem örültt, inkább szomorodott. Az embereinek, kik a' szomorúsága okán csudálkoztak, elő-számlálta, mi sok terhhel ölfve légyen kötve a' Fő-hatalom. Az Attyát Antoninust olly tiszteletbe tartotta, hogy az elzendeig folyvást vele lakna, és ennyi idő alatt csak két éjczaka vólt távúl az Attya' házáatúl. A' Birodalomra jutván az Ötsét Luciust Országoló társává tette, ennek hibáit fődözgette. Midőn a' leányát le-küldötte Sziriába a' Luciushoz, a' Tartományok' Igazgatóinak meg-írta, hogy senki az uton a' leánya elejbe ne menyen, és érette ne költségeskedjék. A' Tanácsba, mindenkor, ha lehetett, meg-jelent, és ott vólt egész végeztég, míg t. i. a' Consul azt nem mondá „Már a' Tanács el-olzolhat“. Az Itélő székeket, az Arvák' állapot-tyát jobban el-rendelte, az árúlkodókat meg-billyegeztette. A' Fiscus' nyerekedését meg-vetette. Az álnok adó-fzedőket büntetés alá fogta. Cásius párt-ütésekor nagy kegyefséget mutatott, írtózott, mikor a' Cásius véres fejét elejbe vitték. „minek vettétek-el tőlem, úgymond, hogy meg-kegyelmezhetnék, minek vettétek-el, ezt az alkalmatosságot“ egy valaki azt találá böffenteni „hát ha az győzőtt volna“ erre egyenes szívvel azt felelé „nem úgy éltünk, nem úgy tiszteletük az Isteneket, hogy az győzne“. Azonban az éjzaki vad nemzetek ölfve esküdtek a' Róma'

fzemplélésében. A' Fiát ⁴⁴⁾ pedig nem ítélvén méltónak a' meg szóllásra, nyálatatlanúl el-bo-
csá-

ma' meg-döntésére, ki-ütött a' veszedelmes Márcománni háború, sok költség kívántatott. Márcus a' Tartományait nem terhelte adóval, hanem a' maga ékelségeit, a' felesége' drága ruháit, gyöngyeit, arany poharait, királyi edényeit kótya vetye által, melly a' Trájánus piaczn két egész hónapig tartott, el-adatta. Ebből olly nagy rakás arany gyűltt öfve, hogy a' háborút könnyen lehetett folytatni. A' nép annyira szerette, hogy ki Öttsének, ki Battyának, ki Attyának, ki fiának nevezné, a' mint t. i. kinek kinek az ő ideje kívánta, és ezt a' nép' buzgó szeretetét sem a' Feleségének szemtelensége, sem a' Fiának gazsága meg-nem csonkíthatta. Halála után mindjárt köz akarattal egyszerre engesztelő Istennek ki-kiáltották; azért nem-is siratta senki, mint-ha bizonyosan tudták volna, hogy vilíza-tértt a' Menyieiekhez, a' kiktől egy időre kölcsönöztetett.

Julius Capitol. in M. Ant. Philosopho.

⁴⁴⁾ ~~COMMODVS. ANTONINVS~~, vólt az a' rosz fia a' Márcusnak. Be boldog Atya, ha illy vér-szó-
pó

csátá. Ez pedig nem tudván magát a' Vitéz Bajnokok között meg-állapítani, a' földre le-pot-tyant.

XVII.

pó fiat nem szültt volna! — Kegyetlen természeté már ifjantan ki-tetczett belőle: Hogy a' Ferdő vize melegebb vólt, meg-parancsolyá, hogy a' Ferdőt a' tűzbe vessék. A' nevelője okosabb lévén, ürű-bőrt vettetett az égő kemenczébe, ennek a' bűdös szaga el-hitette a' 12 esztendőös gyermek kegyetlent, hogy a' Ferdős ég. Az Attya jó nevelőket rendeltt mellé; de ezek semmi jót nem faraghattak belőle. A' rosz társokat szerette, és ha az Attya ezeket el-tiltotta, majd halálba betegültt, nem-is nyúgodott addig, még az Attyának lágy-sága által a' kedves társait vissza nem nyerte. Gyalázatos életével azt a' gyanút, hogy fattyú gyermek, és hogy valamelly ocsmány verekedőtől származott légyen, igen hihe-tővé tette. A' birodalom' dolgát barom - embereire bízta, maga úszott minden ocsmányságban, öfzve esküdtek ellene, hogy ki - végezzék. Claudius Pompejánusra, a' közel való atyafiára, bízták a' dolgot: ez ki vont karddal bé-megy hozzá, és a' helyett, hogy meg ölné, azt mondá „ezt a' Kardot néked a' Tanács küldi“ és erre ki-nyilatkoztattya az öfzve esküvést. No lett vér-ontás, meg-ölette a' Claudius Pompejánust-is. Hoffzú vólna egész élete' kegyetletlen-ségeit el-befzélleni. Egy a' Svetonius könyvét ol-valta előtte, mellyben a' Caligula élete vólt meg-ír-va, mellyből midőn értené, hogy a' Caligula is az napon született, mellyen ő, a' köny-olvasót a' vad-aknak vettette. Egy igen nagy hasú Űrnak a' potro-hát

XVII.

Jött a' PERTINAX, ⁴⁵⁾ még a' vendégházban-
is a' maga meg-ölettetését jajgatván, kin az
Igaz

---

hát ki-vágatta, hogy a' belső része széllyel omlana. A' Drága ételei közé ember ganéjt kevertt, 's úgy ette, a' kik irióztak, ki nevette. Napjában hétfzer, nyólczfzor fördött, a' fördőben evett, éjczaka koczkázott, a' bordély-házakat járta. Az Istenek' templomt meg fertőztette. 735 izben meg-verekedett az alá való küfzködőkkel; de végre a' Scæva nagyon meg-ijesztette, és azontúl nem merit többé le-menni a' küfzködő helyre. Azonban egymást érte a' sok fényes czimezettye, nevettére a' Tanácsnak. Midőn a' Felesége' szeplősítőjét Consullá tette, *Kegyesnek* (Pius), midőn a' Perenniuft meg-ölte, *Boldognak* (Felix), midőn a' Játék néző helyen a' vadakat agyon szurdalta, *Római Herculesnek*, midőn a' Brittánusok helyette más Császfárt akartak válaftani, *Brittannicusnak* kiáltották a' hizelkedői. Folyt az emberi vér az uralkodása alatt, még-is az ő orfzáglaftát *Arany századnak* (sæculum aureum) nevezte, és ezen el-nevezésrül pénzeket is veretett. Róma nevét-is el-töröl.

Igaz Istenné meg-könyörülvén kezdé engesztelni, nem sokáig fognak, úgymond, kik ezt mivelték, örvendeni, csak hogy Te-is o Pertinax igazságtalanúl cselekedtél, részt vévén azon öszve-esküvésben, melly a' Marcus' fiának nyakát szegte.

XVIII.

rölte, és azt COLONIA. LYCIA. ANTONINIANA. COMMODIANA-nak keresztelte, a' mint ezt a' pénzéből lehet tanulni. Meg-ölték végre a' Commodust Életének 32-dik, uralkodásának 13-dik U. Sz. 192 Esztendejében. A' meg-ölésében leg nagyobb részt vettek a' Q. Aemilius Laetus, és az ágyafsa Márcia. Volt még is, a' ki Istenné tette, t. i. a' Severus Császár, hogy evvel a' Római Tanácsot bofzontsa.

Aelius Lampridius in Comm. Antonino.

Numi Commodi Aug.

Josephi Eckhel Element. Numismaticæ Veteris
Budæ in 8vo 1799 pag. 88.

45) Azoktúl, kik a' Commodust meg ölték, Császárrá tétetett Publius Helvius Pertinax; de az Udvári Katonáknál hamar gyűlötségbe esett, kiket ő a' puha életből a' szorossabb fenyítékre akart venni. Ezek három százon egy csoportba öszve verték magokat, a' Palotának mentek, hogy a' Pertinaxot meg-öllyék. Pertinax elejbek mentt, és kemény beszédet tartván már már le-csillapítja, midőn egy Tausius nevű nagy haraggal a' dárdát a' Pertinax melyébe dőfi. Ekkor a' Pertinax, a' bofzút álló Jupiter kiáltván fejét, bé-födé, és a' többi Katonáktúl

XVIII.

Ezután Jött a' SEVERVS, ⁴⁶⁾ tele lévén a' büntetői szörnyű Keménységgel, nem szóllom-meg

meg-öletett életének 71-dik, Urunk születésének 193-dik elztendejében uralkodásának 35 dik napján. Jeles mondása volt „MILITEMVS. Katonáskodjunk. Didius Julianus, ki utánna orzáglott 65 napig, tífzteségesen el-temettette. Severus Császár az Istenek közé írta, a' Palotás Katonákat meg-büntette, az egélf udvari sereget széllyel ofzlatta. Pertinax, hogy a' Márcusfiának Commodusnak meg-ölésében tudós vólt nyilván bizonyíttya Julius Capitolinus ezen szókkal „tunc interficiendi Commodi conscientiam delatam sibi ab aliis, non fugit“.

Julius Capitolinus in Pertin.

⁴⁶⁾ Septimus Severus, Tripolisifi Affricábúl, mint az egélf Pannoniát fő-hatalommal igazgatta, A' Katonák elsőben Carnutumban Pannoniának Várossában Császárnak fel-kiáltották. Azután nem sokára Szombathelyen ugyan azon Felső Pannoniának Fő Várossában a' Császári méltóságba pompáson bé-

meg ezt, úgymond Szilenus; mert nagyon tartok az ő kegyetlenségétől, és engesztelhetetlen

F 2

vol-

is iktatták. Ekkor minden Katona, ha Spartiánusnak hiszünk, 37,500 fl. nyert ajándékba, a' mi egy Fejedelem alatt se történt (500 Sestertia). Még most is itt Szombathelyen ennek a' Sept. Severusnak leg-több ezüft pénzeit lehet találni. Vén korában lépett Severus a' Császárságra, meg-felelt a' nevének, kemény egy Fejedelem volt, fegyveresen mentt a' Capitoliumba. A' Pártos Pescennius Nigernek, és Clodius Albinusnak felekezetein nagy bosszút állott, Didius Juliánus' baráttyait le-ölette. A' Tartományi hamis bírakat keménnyen meg-büntette, több tagjait a' Római Tanácsnak el-vezttette, a' Római Tanács' bosszontására a' Commodust Istennek nevezte, sokakat kárhoztatott csak azért, hogy tréfát ütöttek; másokat ellenben azért, hogy halgattak, némellyeket azért, hogy példázgattak. Üldözte egyaránt a' Zsidókat, a' Keresztyéneket. Midőn a' fájós lábai miatt a' háborút késleltetné, a' Katonák unalomból a' fiát kiáltották fel Császárnak. Ezt a' Severus meg-tudván az Ítélfőszékre vitette magát, oda parancsolta a' fiát, a' Vezéreket, a' Tiszteket, a' sereget, keményen meg büntette, fián kívül, a' háborgásnak Indítóit, a' büntetés közben kezével a' fejét tapíntván, mind azt lármázta „veszitek-e már észre, hogy a' fej parancsol, és nem a' lábok”— De a' kegyetlensége mellett hasznos-is volt a' Hazának. Szerencsésen hadakozott. Meg győzte az Árabsokat, a' Parthusokat, a' Brittánusokat, Septizonium-ot Rómában ő építtette. A' dűledező köz-épületeket helyre

voltátúl. Midőn pedig a' Fiai hozzá tódúlnának, Minos már meffzirül intett nekik, hogy meg-állyanak, és midőn jól ki-ismérte őket,
a'

állította. A' Város szükségéire különös gondot velselt, annyi élelmet bé-szerzett, hogy holta után még 7 efsztendőre elég gabona maradna, pedig úgy, hogy mindennap 75 ezer köblöt ki lehetne ofsztogatni, (hagyott tehát mind öfszve száz kilenczen egy milliom, hét száz hetven öt ezer köblöt, 191,775,000) olaj pedig annyi maradt, hogy öt efsztendeig nem csak Rómának, hanem egéfsz Olasz Orfszágnak elegendő lenne. Így tehát a' Severus a' *Kenyérre*, és a' *vefszöre* építette az uralkodását. A' Római Tanács úgy ítélte, hogy vagy soha ne fszületett vólna, mivel kegyetlen vólt; vagy soha meg-ne haltt vólna, mivel olly hafznokat tett a' birodalomnak. Ugyan ezt ítéltek valaha az Ocfáviánusról - is. — El-haltt Ebora-cumban, Britanniának Várossában életének 65-dik, uralkodásának 18-dik, Urunk fszületésének 211-dik efsztendejében. Jeles mondása vólt: LABOREMVS.

Aelius Spartianus in Severo Imp.

Sex. Aurelius Viťor in Epit. cap. XIX in Didio Juliano pag. 181 edit Bipontin. hæc habet :
„Hoc tempore Niger Pescennius apud Antiochiam, in Pannoniæ SABARIA Septimus Severus, creantur AVGVSTI.
Herodianus.

a' kissebbiket ⁴⁷⁾ útnak ereszté ; a' nagyobbikat ⁴⁸⁾ pedig, hogy érdeme szerínt meg-büntetődjön, arra kárhoztatá.

F 3

XIX.

⁴⁷⁾ Kissebbik fia vólt ANTONINVS GETA, ezt a' Bátyya ölette - meg. A' nép, a' Katonaság nagyon sajnálta a' halálát. A' népet hogy meg-kérlellye, Getát az Istenek közé írta azt mondván „legyen Isten, csak ne eleven.“ A' zugolódó Katonákat szörnyű nagy ajándék - adásokkal csillapította - le. Geta irgalmas szívű vólt, víg kedvű, selypes, de ékes fzavú, csinos maga viseletű, mellette nem éppen tudatlan. A' szófejtőket, az állati hang-ejtésnek el-találásával szokta fárasztani p. o.

Agni balant. A' Barányok begetnek. Les agneaux
bélent.

Porcelli gruniunt. A' Malaczok rőfögnek. Les por-
res grognent.

Palumbes minurriunt. Az örvös galambok burikol-
nak. Les tourtourelles roculent, ou gemissent

Ursi sæviunt. A' Medvék morognak

Leones rugiunt. Az Oroszlányok ordítanak : Les lions
rugissent

Leoparti ridant. Ez az állat nálunk isméretlen ;
azért a' hángját sem tudni.

Elephanti barriunt. Az Elefántok harczognak.

Ranæ coaxant. A' Békák regegnak. Les grenouil-
les coassent.

Equi hinniunt. A' Lovak nyerítenek. Les Chevaux
hennissent.

Asini rudunt. A' Szamarak rívnak. Les ânes braient.

Tauri mugiunt. A' Bikák bógnek. Les taureaux
mugissent.

Es

XIX.

Azonközben MACRINVS, ⁴⁹⁾ ez a' vigyázva járó fertelmes Gyilkos, és ama' Emesai szü-
le-

És hogy ezen hang-ejtések, így neveztessenek, meg kellett nekik mutatni a' régi elő-kelő Írókból. Getának az a' rendszer szokása - is vőlt, hogy az A—B—C— szerínt evett, egygyik nap egygyik bötüből, másik nap a' másíkból főzetetett, a' mint eszébe jutott p. o. *A Bötüből*: Anser, Aprugna, Anas 's a' t. a' *P-ből* Pullus, Perdix, Pavus, Porcellus, Piscis, Perna 's a' t. az *F-ből* Fasianus, Farta, Ficus 's a' t. mintha, p. o. valamelly Magyarinak eszébe jutna, hogy bőjti nap a' *Tbösüből* főzessen, és készíttetne, Téjfölös Tarhonyát, Töltött Tojást, Turós Táskát, Tormás Tsukát 's a' t. El-veszett a' Geta életének 33-dik, Urunk születése 212-dik, Róma épül. 965-dik esztendejében.

Aelius Spartianus in Ant. Geta.

letésü Legényke, ⁵⁰⁾ még meffze ezen szent re-
keszektül, viiffza üzettettek.

F 4

XX.

⁴⁸⁾ Nagyobbik fia vólt Bassianus, kit utóbb ANTONINVS-nak, és azon talpig érő öltözettrül, mellyet a' nép közé bé - hozott, CARACALLVS-nak is neveztek. Ez hogy egyszer az uralkodó társát, Getát, az Öttsét meg-ölte, szörnyen kegyetlenkedett, kiváltt azokon, kik az öttséhez jobb szívvel vóltak. Meg-ölette a' híres Papinianust, hogy a' Getának el-velztét nem akarta símítani, azt mondván a' Császárnak „nem olly könnyen lehet a' Testvéri gyilkolást menteni, mint azt el - követni. Meg - ölette az Helvius Pertinax - ot, csak azért, hogy Császár' fia vólt. Meg - ölette azokat, kik azon a' helyen talál-
tak vizelleni, hol a' Fejedelmek' álló képei vóltak, vagy a' kik az álványokrúl (Statuis) a' régi kofzorúkat le - vonták, hogy azok helyébe újjakat rakjanak. Meg-ölette azokat - is, kik az hideglelés ellen a' nyakokon orvosi szereket hordoztak, kegyetlenkedett még azok ellen - is, kik néki nagy betegségében híven szolgáltak. Az Annyát Juliát, hogy a' Geta Fíának el-velztét síratta, több más Római Affzonyságokkal egygyütt meg - akarta öletni; de ezt a' fertelmes szándé-

De a' Sziriai ALEXANDER ⁴⁹⁾ magát, ha bár az utolsóok között-is helyre vervén, a' nyom-

---

dékát csak ugyan le-tette, sőt végre az anyját feleségül el-vette. El-vezett a' Caracalla a' Mácrinus' incselkedéséből. Mácrinus, a' Testőrző Seregének Fő-Vezére több másokkal ellene öszve esküdött, a' mint tehát a' Caracalla, a' Pártosi hadra indulván, Carras, és Edessa között lovárúl le-szállott volna, szükségét végezni, és ezt el-végezvén, a' mint a' lovára fel-akarna kapafzkodni, Loválfza, Mártiális dárdával oldalról agyon szúrta. Életének 29-dik, uralkodásának 6-dik, Urunk szül. 217-dik esz. és ezt a' kegyetlen Bassiánust, ezt a' Testvérje' Gyilkosát, az Anyja' Meg fertőztetőjét, a' Mácrinus, még-is az Istennek' számába bé-írta.

Aelius Spartianus in Ant. Caracallo.

⁴⁹⁾ M. Opelius Macrinus, a' Caracalla' el-vezte után, a' Császárságot el-foglalá. Fiát DIADVMIANUS-t uralkodó társává tette. Caracallát ő vezette el, ő veztegette meg pénzel a' Loválfzát, tudta ő még-is ezen gyilkosságát álnokúl el-titkolni. A' holt

morúságán keseregve, töpröngött, kit Szilenus ki-csufolván „O te bolond, úgymond, és gyer-

F 5

mek

---

holt testet Rómába küldötte, meg-parancsolta, hogy Császári módra el-temessék, Caracallát Istennek nevezte, esküvéssel bizonyította, hogy ő néki nem volt tudtára az öfzve - esküvés. Fiával, Caracallának a' nevét, az Antoninus nevet fel-vetette. De az álnokságának hafznát nem sokáig vehette, mert a' Kantonáktól, kiket IVLIA MOESA pénzelt az Onokájához, az Elagabalushoz édesgetett, meg öletett Bythiniában egy faluban a' fiával együtt uralkodásának 2 dik, életének 54-dik elztendejében.

Aelius Lampridius in Opilio Macrino & Ant. Diadumeno.

50) Ez a' M. AVR. ANT. ELAGABALVS. — volt Julianak a' Severus Császár Feleségének, egy Julia Mæsa, vagy Varia nevezetű Huga, ki Emesa Városában tartózkodott. Ennek volt két leánya, IVLIA SOAEMIAS (így olvastatik a' régi pénzekben, és nem Semiámira) és IVLIA MAMMAEA. Soaemias szülte ezt az Elagabalust, a' kit, a' mint mondá, a' Caracalustól kapta. Mammæa pedig az Alexander Severust. Az Elagabalus, hogy a' Mácrinus üldözésétől ment lehessen, Papi szolgálatra adta magát, a' Nap' templomában Szíriában. (SACERDOS. DEI. SOLIS. ELAGAB. a' mint a' pénzein olvassuk) Napot a' Phœniciaiak Elagabalnak hívják, és innén kerekedett az ő neve-is, mert előbb Váriusnak, utóbb M. Aur. Antoninusnak nevezette magát. A' Nagy Annyának Moesá-nak sok kincse, és a' hír, hogy Caracallus

fia

mek ezü! olly nagy ember lévén még sem volt
 elégseges magadnak, minden kincsedet ál-
 tal

---

fia volna, könnyen meg-szereztek néki a' Császárságot. Császárrá lévén első gondja a' vólt, hogy az Elagabalus Istenének tífzteletét Rómába fel-állítsa; második, hogy az Annyát a' Tanács-házba bé-jártassa; sőt a' Qvirinális hegyen, egy Tanács-házat (SENACVLVM) építtetett a' fő - Affzonyosságok' számára, hogy ott az Affzonyi dolgokról egygyütt tanácskozhassanak. Julia Soæmiás vólt az Elöl-ülője ennek a' Tanácsnak, mellybül sok nevetséges Affzonyi Tanács-Végezések szármoztak. Itten határozottatott-meg, mellyik Affzony-ság micsoda öltözetben járjon, mellyik térjen - ki a' másika elől, mellyik légyen köteles a' másiknak esókos üdvözetét el fogadni, mellyik járjon Hinton, mellyik terhhordó lovon, mellyik szamarakon, mellyik öfzvér — mellyik ló-szekéren, mellyik hordoztasson széken, és a' székek között-is, nagy gonddal, ki vólt csinálva, a' külömbség, mellyiké légyen bőrbül, mellyiké közönséges vagy elefánt csontbül, mellyiké ezüftbül, azonfélyül az-is el-vólt végezve, mellyiknek légyen szabad aranyat, vagy gyémántokat a' czipójén hordozni, 's a' t. Maga az Elagabalus minden ezét, erejét arra fordította, mint tékozollya-el az élete' virágját, a' birodalom' kincseit a' tífztátalan dombérozásokra. Az Agyra le-nem heverészett, ha csak merő puha nyúl-szórrel, vagy a' fogoly madarak' pelhével ki nem vólt töltve. Mind csupa-aranybül vóltak az ágyai. Vendégeskedett, mint az Apicius. A' teve lábna sarkát, a' Kokasok' tarját, a' Pávák, és fülemülék' nyelvét ette. A' Kutyáit

tal adtad az Anyádnak, és nem tudtad eszeddel fel-érni, mennyivel volna jobb azt el-költeni

Jó

tyáit lud-májával, a' lovait ápámeai szöllővel, az Orofzlányit szajkókkal, és fáczányokkal táplálta. Vendégeire annyi virágot, annyi liliomot hintetett, hogy sokan oda fulladnának. Adott Circei Hajós Játékot; de a' hajók nem vízben, hanem borban ufzkáltak. Nyár közepén a' hóbúl hegyet rakatott, a' havat hajókon messziről hordatta öfzve. A' Tenger mellett halat nem kívánt, hanem ha a' tengertől igen messze el-távozott, akkor kellett meg-lenni mindenféle tengeri ritkaságnak az asztalán, úgy hogy illyenkor még a' Parafztokat-is menyhal téjjel tartaná. Halakat a' Halas-tókból ökrökön hordatta. Egykor, valamennyi ökök ember volt Rómában, mind meg-vendégelte. Ő volt az első, a' ki egész Selyem ruhát kezdett viselni, az előtt fél selyem volt szokásban. Egykor Rómában a' pókhálót mind öfzve fzedette, hogy meg-tudhassa nagyságát a' Rómának: az öfzve-fzedett Római pók-háló tiz ezer funtot nyomott. Egykor négy komondor kutyát fogatott a' hintójába, máskor négy szarvast, egykor meg négy mezítelen leányzót. Húzatta magát Orofzlányokkal-is, és Tigrisekkel. Napot éjjellé változtatta. Estve kélt-fel, és akkor fogadta-el a' regveli üdvözléseket, regvel alunni ment. Ha eszébe jutott, a' vendségre hívott, nyólcz kopaszt, nyólcz bozzás lábút, nyólcz süketet, nyólcz feketét, nyólcz hórihorgast, nyólcz potrohost, hogy ezen ritka vendégeinek jobban nevetessen. Azon egy Czipőt többször fel-nem húzott, azon egy gyűrűt kétféle az újjára nem vont. Mosott fejér

Jó Barátiddal, mint sem rakásra gyűjteni. Ha-
nem én, felele a' boffzút álló Iftenné, mind azo-
kat

---

ruhához többü hozzá nem nyúlt, Koldúsoknak tart-
ván azokat, kik a' mosott ruhára szorúlnak. Meg-
völt néki jövendölve, hogy erőszakos Halállal vész-
el; erre nézve szerzett drága selyem, és skárlát kö-
telet, arany kardokat, méregtartó gyémántokat: épí-
tett egy igen magas tornyot, folyibe arany, és gyé-
mánt állást, hogy, ha szükség úgy hozná magával,
ezekhez folyamodhatna, és azt mondhatnák felőle:
„senki még illy gazdagon el-nem vészett“ de haszon-
talan volt a' készülete, meg ölték az árnyék-székben,
rutúl hurczolták testét a' városon, a' Tiberisbe ve-
tették, és hogy a' viz fel-ne vethesse, Kövekkel meg-
terhelték. El-veszett életének 18-dik, uralkodásának
4-dik, Urunk születésének 222-dik esztendejében. Meg-
ölték az Annyát-is Soæmiást, és azt a' Tanács-vé-
gezést hozták, hogy ezután semmiféle Állzonymnak ne
legyen szabad bé-menni a' Tanács-házba.

Aelius Lampridius in M. Ant Elagab.

— in Opilio Macrino cap. IX.

⁵¹⁾ Alexander Severus jeles erkölcsű Fejedelem
völt. Az egész Tanács nem tudta reá beszélleni,
hogy az Antoninus nevet fel-vegye. A' Katonákkal
keményen bánt. Antiochiánál egy egész zúgolódó se-
reget (legio) ő egyedül ki fegyverkeztetett. A' Kato-
nák keménynek (SEVERVS) nevezték, és ezt a' ne-
vet fel-vette. Úrnak nem engedte magát nevezetelni.
Az Imádtatását meg-tiltotta; mert az Elagabalus kez-
dette magát Persiai módra imádtatni. A' házi Iste-
nei

kat, kik e' vétekben részt vettek, a' megkínzattatásra által adom; és így a' Szerelemfi^{2a}) elcsendesedett.

XXI.

nei között a' Christust, az Abrahámot tisztelte. Christunak templomot-is akart Rómába építtetni; de le befzéllették azon okkal „ha a' Christusnak temploma lesz egyszer, a' többi Pogány templomok mind üressen maradnak“ a' Lopált szörnyen meg büntette, ha valamelyik Tisztyére reá súlt, hogy szurkos kezű, meg ölette. A' hizelkedőket, és a' kik az udvari kegyelmeket árútták, nem szenvedhette. Vetronius Turinust ezen utolsó vétekért, füsttel fojtattam, a' Hirdésszel azt kiáltatta „füsttel vefz-el, a' ki füstöt árul.“ A' Tudósokat, a' leg-jobb életű embereket válagatta-ki Baráttainak, ezek között nevezetes vólt két híres Törvény-tudó: Domitius Ulpianus, és Julius Paulus. A' Tíztségeket tulajdon öltözetel-is akarta ki-küllömbböztetni, úgy hogy az öltözetéből azonnal észre lehetne venni, ki micso-da Tisztviselő, millyen állapotú ember; de Ulpianus, és a' Paulus meg-mutatták, hogy ez a' rendelés sok czivódásokra szolgáltatna alkalmatosságot“ és így el-marada. Egy Jegyző Deákjának, a' ki a' Császári Tanácsba hamis elő-adást nyújtott-bé, az újjai' inait öfzve metéltette, úgy hogy többé nem irhatott. Eh gyomorra minden nap fél-icze friss vizet ivott. Közönséges eledelekkel élt. Öltözete tisztes vólt, de nem drága; hanem az asztalán mindennap a' nyúlnak meg-kellet lenni: a' nyúlat igen szerette, a' honnan egy elmés Poëta a' nyúl evésnek tulajdonítá a' Császári szépséget (*lepus comesus, ex quo continuum tra-*
hit

XXI.

Erre a' GALLIENVS érkezett-bé egygyütt az Attyával, ez a' rab-lánczait pengetvén,

---

hit Leporem). A' Tartományok' igazgatóit igen megválogatta, ezeknek válafztásában azt a' szokást akarta bé-hozni, a' mit a' Kerésztnyek a' Püspök' válafztásban tartottak abban az üdőkben. A' Christusnak azon mondását „a' mit magadnak nem akarsz, másnak ne tedd“ gyakran emlegette, és olly nagyon meg-szerette, hogy a' Palotájára, és sok más közönséges épületekre-is nagy bötűkkel fel-vágtatná. Mikor a' Kerésztnyek egy közönséges helyet el foglaltak templomnak, a' Laczikonyha' tartók (Popinarii) pedig vissza kívánnák, mint tulajdon helyeket, azt írta a' Császár „illendőbb, hogy ott akár mimódon is az Isten tiszteltessék, mint sem a' Laczi konyha' tartóké legyen“. Meg-győzte a' Persákat, győzedelmi bé-menetelt tartott, azután a' Németek ellen indúlt; de itt a' Katonák, kik a' keménységén megbolzonkodtak, orozva, ejczaka a' Sátorába meg ölték az Annyával egygyütt. Az Annya Mammæa Kerésztny Asszony vólt, és Tanítványa az Origenes-nek. Igen kegyes életű asszonyság vólt, attúl meg-válva, hogy az Aranyat nagyon szerette. Ezt a' fősvénységet el-tanúlta az Annyátúl a' fia-is; azért az adózást szaporította, a' templomnak világért aranyat nem ajándékozott vólna, azt morogván Persius sal - in Sanctis quid facit aurum. Azonföllyül

vén,⁵³⁾ amaz pedig hofzú ruhába öltözve, aszonyi kénnyel, gyengédeden lépegetvén,⁵⁴⁾ amarra azt mondá Szilenus,,

lyúl az Alexandernek még ezeket is vétékül tulajdonítyák, hogy mindent az Annya' akarattyára hagyott, hogy a' Sziriai szármozását szégyenlette, hogy nagyon gyanakodó vólt, hogy magát nagy Sándornak tetette, és hogy a' Katonákhoz igen kemény szí-vű vólt, mellyel magának is nyakát szegte életének 30-dik, uralkodásának 14-dik, Urunk születésének 235 dik esztendejében. A' Gyilkos Katonák meg-büntődtek.

Aelius Lampridius in Alexandro Severo.

⁵²⁾ *μειζάνιος.*

⁵³⁾ Gállienusnak az Attya P. LIC. VALERIANVS Császár vólt. Ennek a' jó szívét dühölségre fordítá Macrianus, szüntelen azt sugdozván a' fülébe „akkor lenne bóldog az uralkodása, ha a' Keresztényeket, ellenségeit a' Pogány Ifeneknek, ki vesztené“ el-fzédült ilyen beszédre a' jó szívű Váleriánus, és meg-engedte a' Keresztényeket üldöztetni. Ezt az üldözéft jobban meg-súlyyosította, midőn a' Persák el-

Ki lessz ez a' fejér bubos ?
ez a' Sereg vezérle ? ⁵⁵⁾

Gál-

ellen indúlt haddal, és a' Macrianusra bízta a' bi-
rodalom' gondját: folyt ekkor az ártatlan keresztény
vér. Cypriánust Chártágóban, Sixtus Pápát Rómá-
ban meg- ölték, Lőrinczet rostélyon sütötték, ha-
lomra ölték a' kisdedeket, és ezeknek testeikből csi-
náltak áldozatot a' hamis Isteneknek. De a' bosszút-
álló Isten' haragja nyomba követte az üldözőket, a'
Római sereg rútúl oda vészett. Váleriánus Császárt
el fogták a' Persák, és szégyennére a' Római név-
nek, a' Császári méltóságnak örök gyalázattárára io
esztendei fogsággal szörnyen kinozták: Ha a' Persák'
Királya, Szápor, a' lovára akartt ülni, ennek
barom módra négy kéz láb kellett dűlni, hogy a'
Király a' hátára álván a' lovára fel-űhessen. Végre
illy kinos io esztendei fogsága után, a' bőrét eleve-
nen le-húzták, vörösre főttötték, és a' Templomjok'
falára örök emlékezetűl fel-akasztották, a' testét bé-
sózták. Illy ifszonyú halállal vészett-el, életének
76-dik esztendejében, rettentő például, melly ször-
nyű legyen az élő Isten' kezébe esni, és annak ked-
ves Jegyesét üldözni—qui vos tangit, me tangit. Az
a' jó tanácsadó Mácriánus-is el- vészett fiával egy-
gyütt, midőn Illyricumban az Aureolus ellen ütkö-
zetre rohanna.

Trebellius Pollio in Valeriano.

Eusebius Hist. Eccl. Lib. 7 cap. 10.

Lactantius L. ad Donatum de mortibus Persecu-
torum cap. V.

⁵⁴⁾ Gál-

Gállienusra pedig azt,,

Nézd, mint gyenge leány, be pipeskedik
a' sok arannyal.⁵⁴⁾

De

---

⁵⁴⁾ Gállienus a' bujálkodásba ölte magát, nem gondolt a' fogságba sinlődő Attyával, nem a' birodalmával. Ha elő hozták néki, hogy az Attyáért állyon bosszút, azt kérdezte „mi lesz ma ebédre? mi jó mulatságot fogunk látni? mi lesz holnap a' vacsorára? lesznek-e szép Játékok? — A' Birodalmát 30 Tyránnusok rongálták, mit gondolt véle? — csak ő kedvére élhessen. Hogy az Egyiptom' el pártolását hírül hozták, azt mondá „mit' hát nem lehetünk-e az Egyiptusi len nélkül? — Minden gondja a' bujálkodás volt. Tavaszkor háló szobát a' rózsákból, az almákból Kastélyt csinált: a' szöllőt három ezten-deig el tartogatta, tél közepén dinnyéket mutatott, a' mustot ezten-dőt által édesen, úgy a' fűgét, és az almákat frissen el-tartotta. Arany asztal kezkenyőket, gyémántos arany edényeket rakott-fel. Haját arany porral tömte-ki, sugáros koronát viselt. Gyöngyös baltát, gyémántos nadrágot, bibor mentét, köves arany csatot hordozott. Arany pohárból ivott, az öveg poharat utálta, azt mondván „semmi nem közönségesebb az övegnél“, a' borait változtatta, és azon egy borból soha két pohárral nem ivott. A' Fő-Affzonságokat, Consúl létére, a' Római Tanácsba bé vezette, és szinte úgy meg-kérdezte, mit ítélnének a' szóban forgó dolgokról. Minden Fő-Affzonynak, a' ki őnéki a' kezét meg-csókolta, 4 aranyat (az az 30 forintokat) ajándékozott, és mind ilyen

De a' Jupiter mind a' kettőjöknek meg-parancsolá, hogy a' Vendég-házból ki-lépjenek.

XXII.

volt a' foglalatossága; mellyért olly utálatba mentt, hogy Zenobia Pálmyrában dicséretesebben uralkodna aszfony létére, mint ő Rómában; pedig efze volt neki. Az állati küfzködő Játékban a' Vadász tizfzer heába ütött a' Bikához, Gállienus Kofzorút küldött a' Vadásznak; erre midőn pifszizegnének az emberek, hogy olly oftoba Vadászt Kofzorúval meg-ajándékoz, azt felelte „nehéz a' bikát annyifzor elő nem talál-ni“. Egy más a' Császárnét meg-csalta, igaz gyöngyök helyett adván-el az öveg gyöngyöket. Ezt hogy a' Gállienus meg-tudta, arra kárhoztatá a' Csalót, hogy az Oroszlány elejbe vettesék. Midőn tehát ez remegve ott állana, és a' ki rohanó dühös Oroszlányt halálos félelemmei várná, az Oroszlány helyett Kappant erefztetett elejbe, a' csudálkozó népnek azt mondá „A' Csalót csalni kell“ Gállienus a' fiával egygyütt Saloininussal oda vezett a' Mediolanumi út-közetben az Aureolus Vezérei ellen hadakozván, SALONINVS-rúl az nevezetes, hogy fzeretett csip-dezni, sokszor azon Tizsteknek, kik az Attyánál ettek, le-rakott fegyvereiket, baltáikat el dugdozta. Ezt éfzre vévén a' Tizstek szemére nem merték vetni, hanem utóbb úgy, a' mint voltak, fel-övedzve ültek az asztalhoz. Gállienus látván, kérdi, miért nem old-ják-le az övöket, a' kardjokat, azt felelték a' Saloininusért hordozzuk (SALONINO. DEFERIMVS.) és ettúl fogva szármozott az a' szokás, melly most is fenn van, hogy a' Fejedelmi asztalnál kardosan ül-nek-le a' Tizstek.

Trebellius Pollio in Gallienis duobus.

XXII.

Hegyekbe érkezett a' CLAVDIVS, ⁵⁷⁾ kire, midőn szemeiket fordították volna az Istenek, csudálták benne a' nagy lelküséget, és oda en-
 G 2 ged-

⁵⁵⁾ τίς οὗτος ὁ λευκολόφος.
 πρέπας ὅς ἄγει στρατῷ.

⁵⁶⁾ ος καὶ χρυσὸν ἔχων πύκτῃ τευφᾷ ἤντε κούρη. Euripides verse, Phoenissábúl véve. Euripides pedig a' Homerusbúl lopta, a' hol az Iliásnak 2-dik Könyvében a' 872 vers így szól „ὅς καὶ χρυσὸν ἔχων πόλεμόν γ' ἰεν ἤντε κούρη.

⁵⁷⁾ Claudius, Dalmátziai, vagy Dárdániai fi, Vitéz egy Fejedelem vólt. A' Gothusoknak 320 ezerbúl álló roppant seregét le-verte, két ezer hajóit el-süllyesztette, a' honnan GOTHICVS-nak neveztetett. Fiatal korában el-haltt, uralkodott 3 esztendeig. A' Római Tanács emlékezetére arany Paizsot a' Tanács-házba, tiz lábnyi hosszúságú arany álló képet a' Capitoliumban, a' Hajó' orrú piacon pedig ezer öt száz funtot nyomó ezüst oszlopot emeltt.

Trebellius Pollio in Divo Claudio.

gedték az ő nemzetségének a' Fejedelmi pálczát, érdemesnek ítélvén, hogy illy nagy Hazaszerető Férjfiúnak az ivadékja ⁵⁸⁾ mennél tovább kezei között tartaná a' Fő hatalmat.

XXIII.

⁵⁸⁾ Claudiusnak gyermeke nem maradt; hanem két Testvérei voltak, M. CLAVDIVS. QVINTILLVS. és CRISPVS. Quintillus a' Bátyja halála után, csak 17 napig uralkodhatott, megölték a' Katonák. Crispusnak CLAVDIA nevű leánya volt, ezt a' Claudiát EVTROPIVS, Dárdaniai származású Fő ember, vette el, és ezek születtek a' CONSTANTIVS CHLO-RVS-t, Attyát a' nagy Constantinusnak, és Nagy Attyát a' Juliánusnak. — Claudius, Császár korában, jövendőt kérdett, azt a' feleletet vette:

Tu qui nunc Patrias gubernas oras
et mundum regis, arbiter Deorum,
— — — in veteres tuis novellis
Regnabunt etenim Tui minores
et Reges facient suos minores

Midőn tovább bizonyos akarna érteni a' maradékáról, az a' felelet jött:

His ego nec metas rerum, nec tempora pono.

De alkalmasint megcsalatkoztak mint a' hizelkedő Jövendőt mondók, mint maga a' Juliánus; mert a'
Clau-

XXIII.

Erre bé-értt futtában az AVRELIANVS, ⁵⁹⁾
 mintha azok elől szaladott volna - el, kik önéki
 G 3 a'

Claudius ivadékja mind öszve csak 75 elztendeig tart-
 hatta kezei között a' fő - hatalmat, és éppen ebben
 a' Juliánusban, ki itt evvel dicsekedik, fogyott - el
 a' Claudiusnak uralkodó Ivadékja. Be haszontalan az
 emberi elő látás! — de vallyon nem furta-e ide - is
 magát bé a' rút hízeldés? bizonyítták ugyan,
 majd minden azon időbéli Irók ezt a' Claudiusfúl va-
 ló származását a' Constántius' nemzetségének; de ta-
 lán hízeldésbűl. Gyanú ez; de nagyon hiteles. Az
 alacson származású Fejedelmek, a' kikirúl azt lehet
 mondani Juvenalissal „*quales ex humili magna ad
 fastigia rerum extollit, quoties voluit fortuna joculari,*
 igen erőlködtek azon, hogy a' származások' ágát va-
 lamelly híres Császárral öszve kapcsollyák. Ezer erre
 a' példa. Tudva vólt ez a' Gyengeség. Claudius
 kedvelt egy Fejedelem vólt, és áldott emlékezetű.
 Diocletianus-is így szépítette az alacson nemét, és
 magát nyilván a' Claudius' ivadékjának hirdette. Ezt
 a' Constántiusrúl nem lehet ugyan fel-tenni; de fel-
 le-

a' Minos előtt bajt szereztek ; mert sok igazságtalan ember öléseket lobbantottak néki a' fzemére ,

---

lehet a' hízeltkedőkről. Mert ugyan is, ha olly bizonyos vólt Conſtántiusnak a' Claudiustúl való származása, hogy hogy mondhatta az Eumenius abban a' dicsérő befzédben, melyet a' Conſtántinus jelen létében U. sz. 310 mondott, midőn éppen ezen származásra jött a' befzédje, ezen szavakat „quod plerique fortasse adhuc nesciunt, sed qui te amant, plurimum sciunt? vallyon ezen szavak nem árúllják e- el, hogy ezt a' Claudiustúl való származást csak hinni kellett akkor is, mikor leg-inkább lehetett volna tudni?

Trebellius Pollio in D. Claudio.

Eumenius in Paneg. Conſtantii cap. III.

Juvenalis Satyra III. v. 39.

59) Aurelianus Szirmiumban, Pannoniának Városában, született, alacson nemből ; hanem vitézsége által egész a' Császári méltóságig emelkedett, Császár korában veszedelmes háborúja vólt a' Márcománnusokkal. Ezek a' Római Sereget Mediolánumnál elsőben, azután Placentia Városánál rútúl leverték. Hajzálon függött a' Római birodalom, megnezettek a' Sibillai könyvek, és így nagy nehezen lehetett a' vad népeket vissza kergetni. Aureliánuſ Rómába térvén, bosszúságból nagy kegyetlenséget vitt végbe, kevés gyanúra, tanúra sok Tanácsbéliet le-öletett. Ezután haddal indúlt a' Zenobia ellen, ki napkeleten a' fiai nevében, aszony létere férjfiúi módra uralkodott. Thiánát, melyet a' Heraclamon

re, mellyeket ő nem igen helyesen menteg-
vén, végre csak ugyan el-illantott; de az én

G 4

Uram

---

mon el-árultt, bé-vette; de a' Haza áruló Heraclamont is meg-ölette, azt mondván „a' ki a' Hazáját el-árulta, nem lehet az Hív a' Fejedelméhez“ Bé-vette az Emefzát, végre a' Pálmyra Várossát, Zenobiát el-fogta, LONGINVS Philosophust, a' Királyné levél-íróját meg-ölette, mellyel Aureliánus magának örök gyalázatot ízerzett. Későbbben az újra fel-zendültt Pálmyrát lakossáiból szörnyen ki-fogyasztá. TETRICVS-t Gálliaiban el-fogá, nevezetes győzedelmi bé-menetelt tartott. Ezután a' Persák ellen indúltt; de úttjában a' Mnestheus csalárdsága által, Cænophrurium-nál, Heráclea, és Bizántium között meg-ölettetett, 275-dik esztendőben, uralkodott mintegy 5 esztendeig. Halála után 6 hónapig Császár nélkül vólt a' Római birodalom. Kemény szívű Fejedelem vólt, és valamennyire kegyetlen. Meg-ölette a' Huga' leányát-is. A' vendégsége jobbára pecsenyéből állott. A' vörös bort ízerette. Ha beteg vólt, nem kellett néki orvos. Az Egészségét koplalással foltozgatta. Selyem ruhát nem viseltt, „mentsen Isten, úgymond, hogy a' selyem-fzálát arannyal mérjem“ (mert abban az üdőben egy funt selyem, egy funt arany vólt az az 720 forint). A' cselédjeit, ha vétettek, maga előtt verette meg. A' szolgájának, a' házasság törésért, fejét vetette. Az Alakosokat kedvellette, leg-inkább egy Phágo nevűt. Ez pedig olly nagy ehető vólt, hogy egy nap a' Császár asztalán maga meg-evett egy egész erdeit, 100 kenyeret, egy örü és egy malaczo, bort a' tölcseren által itta, és többet

Uram a' Nap, ⁶⁰⁾ másokban-is segítségére lévén,
itt-is nem kevés hasznára vólt, azt állítván az
Is-

---

bet meg-ivott egy csöbörre valónál (orca). Aureliánus a' Katonái között szoros fenyítéket tartott, megtetctzik ez egy leveléből, melyet még Vezér korában írtt a' Hely - tartójához.

Ha Vezérkedni; sőt ha élni kívánsz, a' Katonák kezeit kötve tartsd. Senki közülök a' más baromfiát el-ne ragadja, más juhát ne bántsa, szöllőjének hadjon békét, Vetéseit le ne tiporja. Olajt, sőt, fát ne zsarollyon. Eledelével elégedjen-meg. Az ellenség' martalékjából, nem pedig a' Tartománybéliek' véres verótékéből duskáskodjon. A' Fegyverők csinos, a' vas szerfzámok fényes, a' lábbéliek erős tartós légyen. Az új ruha ott érje az óvittat. Katona az ő zsöldjét a' kardja' szíjjában tartsa, és ne a' köz-konyhában. A' kar tekercsét, a' gyűrűjét rakja-fel. A' terh hordozó lovát kefélye meg, a' lova' portzióját el-ne adja (*capitum animalis non vendat*). A' fázod' öfzvére jó gondot viselleyen. A' Bajtársának, majd mintha szolgája vólna, úgy engedelmeskedjen. Az Orvosok őket ingyen gyógyítsák. A' Jövendölöknek semmit se adjanak. A' szállásokon szűzen viselylek magokat. A' ki pört indít, meg-kell verni".

Flavius Vopiscus in Divo Aureliano.

⁶⁰⁾ Aurelianus a' Napot különössen tisztelte. A' mit, úgy vélem, az Anya tejével szopta. Mert az Anya a' Nap' templomában Papné vólt. A' Napnak tulajdonítá a' Zenobia ellen való szerencséjét, melyre nézve Emefzába, Rómába, és más helyeken a' Nap-

is hetven városokat állított helyre, és valóban az udvarát-is jó rendbe tartotta. Ezt, noha nagy mel-

---

62) Probus Szirmiaiúi volt Pannoniából, Váleriánustól kezdve, valamennyi Fejedelmek alatt dicséretesen vitézkedett. Végre a' Katonaság erővel Császárrá tette. Gállit le-csillapította, meg-verte a' Németeket, 4. száz ezeret le-öltt belőlök. 70 nagy Városokat vissza vett az ellenségtől. Saturninus, Proculus, és Bonosus Tyránnusokat meg-győzte. Az Aureliánus' és Tacitus' gyilkosságait meg-ölette. Az egész birodalmát csendeségre hozta. A' Katonaságot nem hagyta henyélni; hanem békeség idejében is dolgot adott nekik „nem kell, úgymond, a' Katonának ingyen enni a' kenyeret“. Hazájában Szirmiumban az Alma hegyet (Almam Montem), felső Mœsiában az Arany hegyet válogatott szőlő tőkével a' Katonai által bé ültette (innen lett az a' híres Szeremi bor, mely a' mi régiebb Magyar Királyaink alatt olly nevezetes volt), hidakat, templomokat, folyosókat, palotás házakat a' Katonaság által építtetett. A' Katonaság által a' vizek torkalattyait nagyobbra vetette. Sok tavakat ki-szárazított. A' Nilus' folyását neki igazítottatta. Végre Szirmiumnál, midőn egy nagy tónak le-csapolásában a' Katonaságot foglalná, ezen a' nehéz munkán, és azon-is, hogy a' Probus azt mondotta „rövid időn nem lesz szükségünk a' Katonaságra“ neki bosszonkodtak a' Katonái, és meg-ölték. De hamar meg-bánták gonosz cselekedetöket, és emlékezetes halmot emelvén ezt vésték a' márvány sírkövére: HIC. PROBUS. IMPERATOR. ET. VERE. PROBUS. SITVS. EST. VICTOR.

méltatlanságot szenvedett, az Istenek még-is nagyon meg-böcsülték, csak azért-is hogy a' Gyilkosok az érdemlett büntetést el-vették. De a' Szilenus még sem tűrhette magát, hogy ki ne csufolná; pedig mindenfelül parancsolták neki: hogy halgarna. Engedjétek-meg, úgymond, hogy az utánna-valók tőle meg-okosúllyanak, vallyon o Probe! nem tudad-e, hogy az Orvosok-is a' keserű orvosságokat meg-mézezve szokták bé-adni? Te pedig fölötte kemény, és mindenkor durva lévén, senkinek semmit el-nem engedté; azért a' mit szenvedté, méltatlanúl ugyan, de nem éppen érdemetlenül szenvedted, mert nem lehet ám sem a' lovakat, sem az ökröket, még az öszvéreket sem, annál inkább

az

TOR. OMNIVM. GENTIVM. BARBARARVM. VICTOR. ETIAM. TYRANNORVM. A' Gyilkos Katonákat, Cárus a' következő Fejedelem példáson meg büntette.

Flavius Vopiscus in Probo Imp.

— — in Caro cap. VI.

Sex. Aur. Victor Epit. cap. XXXVII.

Eutropius Hist. Rom. Lib. IX. cap. XI.

Zozimus Lib. 1.

⁶³⁾ Probus országlott 6 esztendeig, és 4 hónapig. El veszett életének 50-dik, Urunk születésének 282-ik esztendejében.

Eutropius in Breviario Historiæ Romanæ L. IX. cap. XI.

az embereket helyesen kormányozni, ha csak hébe korba a' zabolát meg-nem ereszfzük, 's akarattyoknak nem engedünk, nem különben mint az Orvosok, kik a' betegeknek némelly csekélységekben kedveznek, hogy annál szófogadóbbakká tegyék őket a' nagyobbakba. De, mi dolog, öreg Apóka! mondá a' Bacchus, hogy egyfzerre illy nagy Philosophus lett belőled?— tehát nem emlékezel-e o fiam! felele a' Szilenus, hogy Iffjantan én tanítottalak Téged a' Philosophiára? nem tudod-e mint hasonlított hozzám a' Socrates-is, a' kit, ha a' Delphosi mondásnak igazságát bé-veszed, a' Philosophia emeltt, az akkorbéli emberek között a' legelső polczra; engedd-meg azért, ha közbe közbe okos beszédet-is elegyítünk és nem tréfálunk mindenkor.

XXV.

Még magok között így beszélgetnének, ott termett a' CARVS⁶⁴⁾ fiaival együtt, bé-akarván.

---

⁶⁴⁾ Probus halála után Cárust nézte-ki Császárnak a' Katonaság. Ez a' P. obus' halálát meg-boszúlta, és, a' mint a' Probus már fel-tette magában, haddal indúltt a' Persák ellen. Két fiait NVMERIANVS-t, és CARINVS-t Cefzároknak nevezte. Numeriánust maga mellé vette. Cárinusra bízta a' Gállíát. Meg-indúltt. Mesopotaniát bé-vette; de a' mint bellyebb mentt, és a' Ctesiphon határán által kéltt, a' menykő agyon ütötte. Numeriánust az Ipa, ARRIUS. APER. Vezére a' Palatás Vitézeknek, alattomban meg-ölte, hogy Császárrá lehessen. De meg-adta az árrát; mert a' Katonaság a' Diocletianust válaftotta Császárnak. Ez fogta, és az Apert maga kezével

rontani a' vendég-házba, de az igaz Istenné el-kergette.

XXVI.

vel öfzve konczolta, azt mondván „tandem occidi aprum fatalem. Mert egy német Papné (Druias) meg-jövendölte néki, hogy akkor lenne Császárrá, mikor az Apert meg-ölné, (cum aprum occideris). Aper deá-kül azt-is tefzi, vad-difznó; azért a' Diocletianus, a' hol csak lehetett, a' vadáfszaton, a' vad-difznókat le-ölögette, azonban mind csak más lett a' Császár, itt végre el találta. — Numerianus jó indulatú Fejedelem volt, és hatalmas ékes szólló, az Attya életét gyönyörűen le irta; de tőlünk ezt az idő meg-irigy-lette. Egy ékes Levelét a' Római Tanács úgy meg-csodálta, hogy Ofzlopot állíttana néki az Ulpia könyv-tárban, nem mint Császárnak, hanem mint Ékes-szó-lónak illy czimezettel „NUMERIANO. CAESARI. ORATORI. TEMPORIBVS. SVIS. POTENTISSIMO. De a' Bátya a' Cárinus egy meg-vezett erkölcsű Fejedelem volt. Az Attya, Carus halván feslett éle-tét, gyakran meg-tagadta: non est meus, nem az én fiam — 9 felesége-is volt, kiket egyenként el-eregetett, jobbára viselős korokban. A' Diocletianus ellen ma-gát több ütközetekkel derekafsan védelmezgette; de végre felső Moesiában a' Viminátium Várossa, és az Aranyhegy között esett verekedésben életét vez-tette.

Flavius Vopiscus Syracusius in Caro, Numeria-no & Carino

Eutropius in Brev. Hist. Rom. Lib. IX, cap. XIII.

XXVI.

Ezután a' **DIOCLETIANVS** ⁶⁵⁾ jött elő díszes ünneplői öltözetben , vele hozván a' két
MA-

---

⁶⁵⁾ Diocletianus Dalmatiából eredett , alacson nemből. Az Attyának Anulinus , az Annyának Dioclea volt a' neve. Mellyre nézve ő is , még Császárrá nem lett , a' Diocles nevet hordozta. Hogy pedig Császárrá lett , a' görög Diocles nevét el-deákosította , és magát Diocletianusnak nevezte. A' Római birodalmat azon időben több Tyránnusok emészítették. Carausius Britanniában , Achileus Egyiptomban , Nárseus a' napkeleten , Quinquegentianusok Affricában háborogtak. Ezek ellen Diocletianus segítő társokat szerzett. Maximianus Herculiust Császárnak , Galerius Maximiánust pedig , és Constantius Chlorust Cészároknak nevezte. És hogy köztök az egygyesség jobban fenn maradjon , Galerius leányát VALERIÁT , Constantius Chlorussal pedig THEODORÁT , a' Herculus' mostoha leányát feleségül el-vetette. És úgy a' Chlorus az előbbeni feleségét HELENÁT kéntelen volt magátúl el-ereszteni. A' birodalmat fel-osztották. Mind a' mi Gállia' Havassain túl esett , Constantiusnak , Affrica , és Olasz

Or.

MAXIMIÁNVSt, ⁶⁶⁾ és az én öreg Atyámat
 CONSTANTIVSt, ⁶⁷⁾ kik is egymással kezét
 fog-

Ország Herculisnak, Illyricum egész bé a' fekete tengerig, Galeriusnak, többi a' Diocletianusnak jutott. Diocletianus az Achilleus ellen mentt, Alexandriába szorította, 8 hónapra kézre kerítette, és megölte. A' győzedelmében magát nem tudta mérsékelni. Az egész Egyiptust vér-ontással bé-mocskolta. A' Keresztények ellen Gálerius' bizgatására szörnyű üldözést indított. Diocles aVgVstVs éppen 666 tot jelent, azért sokan gondolták, hogy ő az Antichristus. Diocletianus magát Őrnak, és Istennek nevezte. Ő volt az első, a' ki az arany ruha hordozást felkapta. A' Jovius nevet felvette, sok pénzt el-fecsélt az építésekre. Nicomediát meg-rakta roppant épületekkel, Rómát ama' híres Ferdővel, melyet az Ammianus temérdekségére nézve tartománynak nevez. (Thermæ Diocletiani). Gálerius meg-győzte a' Nárseuft; erre kettenképpen győzedelmi bé-menetelt tartottak. Ezután a' Diocletianus le-tette vállairól a' birodalmat, minekutánna 20 esztendeig uralkodott volna. Szalonába vette magát, ott szántott, vetett, kertyét mívelte, és mint magános úgy élt még 9 esztendeig. Ezt tette a' Herculis-is, és azon egy nap le-mondott a' birodalomról, de cselekedetét utóbb megbánta fel-vette újra a' Császári Pallástot, a' Diocletianust is ingerelte; de ez a' követeknek Szalonába a' kertyét mutatván, ki-nevette a' nyughatatlan embert. Meg-haltt Diocletianus életének 68 dik, Urunk születésének 314-dik esztendejében. — Constantinus a' Hugát Constantiát Mediolanumba a' Liciniusnak

fogva jöddögeltek; de nem azon rendel, hanem a' Diocletianust, mint egy körbe fogván,
és

nak adta feleségül. Meg-hívta erre a' Menyegzőre a' Diocletianust; de ez az öregségét vetvén okúl, el-nem mentt. Erre fenyegetődző levelet vett, félvén azért, hogy valamelly rosszabb ne érje, méreggel magát a' világból ki-végezte.

Sextus Aur. Victor de Cæsaribus cap. XXXIX.

— — in Epitome XL.

Sextus Rufus in Breviario de Victoriis & Prov.
Pop. Rom. cap. XXV.

Eutropius in Breviario Hist. Rom. L. IX. cap.
XIII—XVI.

Zozimus. L. 2.

Eusebius Hist. Eccl. L. VIII.

Lactantius L. de Mortibus Persecutorum.

Paulus Orosius L. 7 cap. 16.

L' Apocalypse avec une explication par M. J.

B. Bossuet a' Paris 1689 p. 302.

Verfuch über das Kostum der vorzüglichsten
Völker des Alterthums von Robert Spalart 3 Theile
pag. 869.

66) Ezek közül egygyik GALERIVS. MAXIMI-
ANVS. Ez eleinte Csordás vólt, onnan kapta az AR-
MENTARIVS nevet. Diocletianus fiának fogadta,

és előtte menvén tisztelkedve vezették; de ő ezt nem engedte, éppen nem kívánván a' nagyobb

---

Cezárnak tette. Ez a' Nárseust Armeniában meggyőzte. Nicomediában, a' hol laktak, a' Diocletianust álnokúl reá vette, hogy a' Keresztényeket üldözze: mentt a' vérengező parancsolat mindenfelé, folyt a' Keresztény vér. Diocletianus azon esztendőben mindjárt szörnyű fejfájásokat szenvedett, úgy hogy gyakran el is ájúlna, hanyatlott a' szerencséje, egészsége. Gálerius élvén ezen alkalmatossággal kezdé a' Diocletianusnak javasolni, hogy, mivel alkalmatlan, tenné-le a' Császárságot, és engedné azt alkalmatossabbnak. El-hűltt bele a' Diocletianus; de mivel fenyegetni is kezdette a' Gálerius, kénytelen vólt engedni, és a' Császárságot siránkozva le-tette. Ugyan erre kényszerítette Gálerius levél által a' Herculiust. E' meg-lévén Gálerius, és Constantius Chlorus Császárokká, Maximinus Daza pedig, és Severus Cezárokká lettek. Gálerius folyvást üldözte a' keresztényeket, végre szörnyű betegségbe esett, megesték egész testét a' rút férgek, a' bűze el-töltötte az egész palotát, a' leg-híresebb Orvosokat meg-hívták, meg-kérdezték az Aesculapiust is, mind haszontalan vólt. Ekkor észére jött a' kegyetlen. Meg-ismérte a' büntető Isten' kezét. Parancsolatot adott-ki Nicomediában, az üldözést meg-szüntette, kérte a' keresztényeket, hogy imádkozzanak érte; de már késő vólt a' bánat. Meg-emésztették a' rút férgek U. sz. 311 dik esztendejében. Gálerius a' Pannoniának anyibúl hasznot tett, hogy a' Balaton vizét le-csapoltatta, körös körül a' nagy erdőket ki-vágatta, helyén

gyobb meg-tiszteltetést. Hogy pedig a' többivel egy rendbe vette magát, görbedezni kezdvén,

H 2

min-

lyén gabonát termeszttetett. Ide teszem az Aurelius Vi&or bizonyosságát „Agrum satis Reipublicæ commodantem, cæsis immanibus sylvis, atque emissio in Danubium lacu Pelsonæ apud Pannonios fecit, cujus gratia Provinciam uxoris nomine Valeriam appellavit“.

A' Fellyebb említett Írók

67) CONSTANTIVS CHLORVS, mint Cefzár a' Gállia' Havasain túl uralkodott. Brittániában Allectust az Asclepiodorus Vezére által meg-győzte. Gálliaában Lingoniak' táján a' Németek közül 60 ezeret le-öltt. A' Keresztényeket nem üldözte, sőt tiszteletbe, udvarába tartotta. Hivségét az udvari embereinek hogy ki tudhassa, egykor tetetve azt parancsolta: hogy az udvari emberei tömjényt gyűjtsanak a' Pogány Isteneknek, és a' ki ezt nem cselekedné a' keresztények között, takarodna ki az udvarából. Találkoztak Hitefzegettek; de vóltak olyanok-is, kik a' Császári udvart készebbek vóltak oda hagyni, hogy sem a' lelki ismérteket terhelni. Ezeket a' Császár vílzza hívatta az udvarába, a' Hitefzegeőkön pedig kiadott

mindeneket, a' miket hordozza, a' társainak vállakra rakván, minden terh nélkül szabadon bal-laga. Az Istenek ezen Férjfiaknak egygyet-értésöket fölötte csudálták, melyre nézve öket sok másoknál böcsösebb helyre méltatták; de minthogy a' Máximianus' ⁶⁸⁾ gonofzsága nyilván-

sá-

---

adott azt mondván „nem várhat attúl a' Fejedelem hivséget, a' ki az Istenétül el-merészlett pártolni.“ Constantius meg-haltt Brittánniába Eborácumban, életének 56 dik, Urunk születésének 306 dik esztendejében. Az ő Jeles mondása „VIRTVS. DVM. PATITVR. VINCIT.

Sextus Aurel. Victor de Cæsaribus cap. XXXIX.

Eutropius Hist. Rom. L. IX. cap. XV.

Eusebius in vita Constantini L. I. cap. XIII.

⁶⁸⁾ Ez vólt a' másik Máximianus. Tellyes neve „M. AVR. VAL. MAXIMIANVS, Herculusnak-is nevezték; mert a' Herculest nagyon tisztelte, valamint a' Diocletianust Joviusnak. Szirmiai fi vólt Pannoniából. Vad ábrázatú kegyetlen Fejedelem. A' Császárságot egy nap tette-le a' Diocletianussal, uralkodott 19 esztendeig. Lucániába vette magát magános életre, új Zenebonák támadván, a' Császári pallástot újra fel-vette. SEVERVS Cefzárt meg ölte. Gáliába szaladt a' Constantinushoz, ezt Császárrá tette. Leányát a' Faußt néki feleségül adta. De utóbb a' Constantinust-is meg-akarta ölni. Ezen hogy rajta kapták, Massiliában magának nyakát szegte életének 60 dik, U. sz. 310 dik esztendejében.

Sext. Aur. Victor. Epitom, cap. XL.

Eu-

ságos volt, Szilenus a' meg-csúfolására nem-is ügyelvén, a' Királyok' társaságából ki-tiltá; mert azon kívül hogy mindennemű feslettségekben torkig merültt volt, sok újításokban-is törte a' fejét. Hitetlen volt, és éppen nem illendő e' négyes társasághoz; azért ötet a' boffzútálló Istenné-is meg-szalasztotta, de, hová szaladott légyen, nem mondhatom, el-is felejtettem erről a' Hermest meg-kérdeni. E' helyett a'hoz a' mindenben egygyező négyes hurú hangzathoz keletkezett egymás kemény vastag Zenebonás hang. Ezen kettőjüket⁶⁹⁾ tehát még az elő aj-

H 3

tóig

Eutropius in Brev. Hist. Rom. Lib. X cap. II.

Eusebius in Vita Constantini L. 1. cap. XIX.

⁶⁹⁾ Ez a' kettő: az egygyik GAL. VAL. MAXIMINVS Daza. Attyafia a' Gáleriusnak. Liciniustól meg győztetvén Ciliciába szaladott, és ott Társusban nem sokára el-vezett Urunk születésének 313 ik éftendejében.

A' másik. M. AVR. VAL. MAXENTIVS a' Herculusnak fia, kit a' Constantinus Romához közel tal-
pig

tóig sem engedte halladni a' bofsút álló Iftenné. LICINIVSt ⁷⁰⁾ pedig, a' ki az elő-ajtón már bé-lépett, mivel sok illetlenségeket vitt véghez, azonnal a' Minos ki-küszöbölte.

XXVII.

pig le-vertt, és a' kánya hidnál a' Tiberisbe fullasztott U. sz. 312-dik, esztendejében. Éltt 30, Uralkodott 6 esztendeig. Mind a' kettő semmire kellő ember vólt.

Sex. Aur. Victor in Cæsaribus cap. 40.

— — in Epitome cap. 40. 41.

Eusebius in vita Constantini.

Zozimus Lib. 2.

⁷⁰⁾ Licinius Daciából eredett, paraszt nemből. Gálerius mint jó baráttyát, és a' kinek különös Vitézségét a' Nárseus ellen való háborúban tapasztalta, Severus halála után Cefzárrá tette. Gálerius azonban el veszett. Licinius, Carnutumbau Pánnoniának Városában Császárrá lefz. Constantiát a' Constantinus' Hugát vette feleségül. Maximinus Dázát meggyőzte, gyermekeit le ölte; de nem sokára a' Constantinuft magára haragította. A' háborgás sok ideig el tartott, hol meg békültek, hol hadra kéltek, még végre

XXVII.

Be-jött a' CONSTANTINVS, ⁷¹⁾ és sok idő
telve helyet foglalt. Körülötte a' Fiai. ⁷²⁾ MA-
H 4 GNEN.

végre Thessálonicában Licinius életét vesztette, 60
esztendő s létére U. sz. 323-dik esz. Licinius buja,
fösvény, tudatlan egy otromba Fejedelem volt, a'
Tudományokat gyűlölte, kivált a' Törvény-tudást,
azt a' Haza-vesztének állítván. A' Parasztoakat sze-
rette, a' Katonát fenytékbe tartotta.

Sex. Aur. Viçtor. in Epitome cap. XLI.

Eutropius in Brev. Hist. Rom. Lib. X. cap. 3. 4.

⁷¹⁾ Constantinus született Naissában, 274-ben.
Julia Helena volt az Anyja. Constantius Chlorus az
Attya. Gáleriusnál tartatott Rómában mint kezes.
Reá üntt a' helyére, meg-fözik, és hogy úton ne ér-
jék, a' merre mentt, a' Pósta lovakat le-ölte, és
szerecsésen el-értt Brittánniába az Attyához. Jókor
találtt oda érni, az Attya éppen haldaklott. A' se-
reg, leg inkább pedig a' Németek Királya az Erocus,
ki a' Constantius' segítségére ott tartózkodott, Csá-
fzárá telzik. Ezt a' Császári méltóságot meg adta,
Con-

GNENTIVS-nak nem lehetett része a' bé-menete-
telbe; mert soha semmit józanúl nem cseleke-
dett,

Constantinusnak a' Herculus-is. Nem sokára mind az álnok Herculuson, és Alexánderen, mind a' gonosz Maxentiuson, végtére a' Pártos Liciniuson erőt vévén az egész Római birodalmat kezei alá kerítette. Fiait Cezárokká tette. Sok új Törvényeket szabott. Keresztényi Hitet a' Királyi székbe ültette. Bizántiumot szélessebbre építette. Nevéről Constánczinápoly-nak (CONSTANTINOPOLIS) nevezte. Birodalmát ide által-hozta, és hogy ezen új Város a' Róma' méltóságával vetekedhessen, Rómának, és sok nagy roppant Városoknak ékességeit ki-rabolta, 's ide ko-porta. Az Uralkodáshoz nagyon értett, kezét foghat az Oetáviánussal: az Ellenségeit; még erősek voltak, tisztelte; ha el-gyengültek, el-csapta. A' tudományokat böcsülte. Nagy tetteire nézve nem Nagynak, hanem leg-nagyobbnak nevezte magát, a' mint a' pénzein olvasni MAX. AVG. Szerencsésen hadakozott a' Gothusok, és Szármáták ellen. Utol-lýára a' Persákra indúlt, kik már a' Mesopotamiát gyújtogatták; de uttyában neki betegült Nicomediában. Ekkor meg-kereszteltette magát, az Eusebius azon helybéli Püspök ált l, és meg is halt Achirona nevű faluban Nicomedia mellett uralkodásának 32-dik, életének 64 dik, Urunk születésének 337 dik elztendejében 22 dik Májusban, éppen Pünköft nap-ján. El temették nagy pompával Constanczinápolyban.

72) Constantinusnak Fiai voltak. Az Első Fele-ségétül Minervinátul CRISPVS. Ezt a' Láttántius

ne-

dett. Igaz ugyan, hogy nagy dolgokat vitt véghez; de az Istenek jól látván, hogy azok mind azon helytelen szándékból sarjadtak, ott ha-

H 5

gyák

nevelte. Nagy Vitéz volt. Ez győzte meg Liciniust Hajói ütközetrel. Szegény! a' mostoha Anyjának Faustának vádolására életével fizetett 326 esztendőb.

Második Feleségétől ezek voltak: az Ifjabbik Constantinus, Constans, Constantius, Constantina, Constantia, és Julia Helena. A' leányai közül CONSTANTIA szűzen maradt Rómában, CONSTANTINAt Hánnibáliánus, és utóbb a' Gállus Császár, IVLIA HELENAt pedig a' mi Juliánusunk vették feleségül. A' Fiai az Attyok' halála után a' biródatat felosztották a' testámentum szerint. CONSTANTINVSnak jutott Gália, Britannia, és a' mi a' Havasokon túl esett. CONSTANTIVSnak Thrácia, Asia, és az Egyiptus. CONSTANS-nak Róma' Olasz Országgal, Görög Ország a' szigetekkel: Illyricum a' Pannoniával, és az Affrica. De a' Testvéri szerezet köztök hamar meghúlt. Constantinus el-kivánta az Ötsétől Constanstól az Olasz Országot, és Affricát, haddal ment ellene; de szerencsétlenül járt, oda vesztett életének 25-dik, uralkodásának 3-dik, U. sz. 340-dik esztendejében. Constanst az Iftentelen Magnentius vesztette-ki, életének 30 dik, uralkodásának 13-dik U. sz. 350-dik esztendejében. Magnentiust a' Constantius verte-le, és így megint egy főre, a' Constantiusra jutott az egész Római birodalom. (Constans' Császárnak emlékezetét mutogattya nálunk itt Szombat helyen egy Kő, melyet, mivel itten nem régen talál-

gyák tovább-is, a' hová szaladt, jajgatva nyaval-
ogni. És ilyen vala a' vendégségnek kézfülete.

XXVIII.

láltak, érdemesnek ítéltém ide tenni. Ez a' kő így
szóll:

BEATITVDINE D'NI CONSTANTIS VICTORIS
AC TRIUMFATORIS SEMPER AVG
PROVISA COPIA QVAE HORREIS DEERAT
POSTEAQVAM CONDENDIS HORREA DEESSE COEPERVNT
HAEC. VVLCT RVFINVS V C PRAEB PRAET PER SE COEPTA
IN SECVKITATEM PERPETEM REI ANNONARIAE DEDICAVIT

A' Kő ép, egész, a' bötük szépen olvashatók.
Gyöngyös utczában állák ki 1798-dikban Junius Hó-
napban. Az ide való Érd. Patikáriusunk Ráich Pál vet-
te-meg, és a' háza elejbe a' falba tetette, a' hol ki-
ki olvashattya. A' szavaknak kezdő bötűit ő felfette
vörösre. A' ki a' régiségeket tudja böcsülni, erre a'
kőre különös örömmel fog tekénten. Az elztendő
szám nincs rajta; de ezen szavakból „Constantis Vic-
toris, ac Triumphatoris Augusti — Vulcatius Rufi-
nus Vir Consularis Praefectus Praetorio — ki lehet ta-
lálni, hogy Ur. sz. 349-dik elztendejében tétetett ez
a' kő.)

Sext. Aurelius Victor de Caesaribus cap. 41, 42.

— — in Epitome cap. 41, 42.

Eutropius in Brev. Hist. Rom. L. X. c. IV—VII.

Eusebius in vita Constantini Libris 4.

— in Familia Constantini.

Cedrenus p. 213.

Hieronimus Chronic. ad annum 317.

73) Mag-

XXVIII.

Az Istenek ugyan semminek szükiben nem voltak, minthogy mindennel birnak; hanem a' Vitéz vendégekben még heánosságot vett éfzre a' Hermes. A' Jupiter sem vólt külömb értelemben. A' Qvirinus pedig már régen kívánta, hogy még egy valakit erefszteniének-bé az ő nyájából. Meg-nem engedem, o Qvirine! felele a' Hercules, mérthogy az én Sándoromat nem hivtad e' vendégségbe? azért Tégedet o Jupiter! kérek; ha szándékod van még egy-valakit bé-erefszteni, parancsold-meg, hogy az én Sándorom jöjjön-bé. Ugyan-is midőn itt a' Fő-Vitézeket nyilvánóságos próba-köre vesszük, mi okra nézve hagyánk-ki a' Jobbikát? — helyesnek ítélte Jupiter az Alcmene' fiának kívánságát, és

a'

---

73) Mágnentius Galliában származott. Constans alatt vitézkedett. Vezér-létére Augusztodunumban magát Császárnak ki-kiáltotta. Constans Császár szaladásra vette a' dolgot, ezt futtában a' Pyreneus hegyek körül Gáizo czimborás társa által meg-ölte, Tartományait el-foglalta. A' maga ötsét DECENTIVSt Cefzárrá tette. Constans' halálának hírére NEPOTIANVS, az Eutropiának Constantinus' Hugának fia, Rómába fel-vezzi a' Császárságot, ezt a' Magnentius Katonái 28-ad napra meg-ölték. Jött a' Constantius nagy erővel nap-keletről, hogy a' Test-

vér-

a' NAGY SÁNDOR⁷⁴⁾ bé-jöve a' Vitézek közé; de az ő bé-jövetelére, sem a' Caesar, sem más

---

vérje' halálát ki vásárollya a' Magnentius' bőréből. Három esztendőre törhette meg. Így a' Magnentius oda vesztvén minden erejét meg-ölte magát Lugdunumban. Hasonlóképpen Ötse a' Szenonoknál. Uralkodott Magnentius negyedfél esztendeig.

Eutropius, & Sex. Aur. Við. locis prius citatis.

⁷⁴⁾ Sándor igen ifjantan, 20 esztendő's korában, kezdett uralkodni. Az Attyának Fülöpnek meg-ölettetése után, Róma építésének 418-dik esztendejében. Corintusba menvén a' Görög Ország' gyűlésére, ott a' Persák ellen Fő-Vezérnek választatik, nagy örömmel veszi ezt a' meg-tiszteltetést. Készül a' Persiai Háborúhoz. Azonban az Athenábéliek, Thebiai, és a' Lacedæmoniai a' Persákhoz állottak, a' Demosthenes' javallására, kit a' Persiai arany már megvakított. Ezeket le-győzi a' Sándor, a' Thessálusokat a' maga részére bírja; de minekelőtte Persiának essen, csendességbe akará Mácedoniát hagyni, és a' szomszéd ellenségeket meg-alázni. Meg-lepi tehát a' Pæonokat, a' Tribállusokat, az Illyriusokat. A' Tribállusok' Királlya Sirmus, az aszonyokat, és minden erőtlen népét bellyebb szállítá a' Dunához Peuce szigetébe. El hatott ide-is a' Sándor' fegyvere. Ejczaka által mentt a' Dunán. Erre meg-rettenvén a' Tribállusok' Királlyá meg-adá magát, és több más szomszéd nemzetségekkel egygyütt barátságot köte a' Sándorral. — Azonban hirül hozzák a' Sándornak, hogy Görög Országban tőle sok Városok el-pártoltak, Nevezetesen a' Thebe Várossa, visfza fordulván

más valaki fel-kelni nem méltóztatott. Vévén
 ő azon heverő széket, mellyet a' Severus' fia
 üres-

---

ván tehát a' Thebe várossát meg-támadja, bé-vefzi,
 és hogy ezután az ő távúl létében valamelly zendü-
 lés ki ne üsse magát a' változó Görögök között, a'
 Thebét földig le-rontatá, népe közül a' Papokat, a'
 Macedoniai Jövevényeket, a' PINDARVS' nemzet-
 ségét, és azokat, kik a' Vároft fel-akarták adni, ki-
 vévén, a' többit mind kemény büntetés alá fogta,
 6 ezeret le-öletett, 30 ezeret kótya vetya által el-ada-
 tott, melly el-adásból 440 ezüst tálentom az az a' mi
 pénzünk szerínt hét száz kilenczven két ezer forint
 792,000 jött bé; így tehát általlyában vévén minden
 fzemélyért 26 forintot, és 8 garafit adtak. Ekkor
 meg-indúlt a' Persák ellen. Bizantiumnál által vitte
 seregét a' szoros tengeren. Serege 32 ezer gyalogból,
 5 ezer Lovasból, és 180 hajóból állott. Illy marok-
 nyi néppel, az csodálatossabb-e, hogy meg- merte
 támadni azt a' roppant Persiai birodalmat; vagy az,
 hogy tövéből ki-forgatta, nehéz el-találni. Altal kel-
 vén a' tengeren, Trojánál az Achilles' sirja fölött ál-
 dozatot tett. Gránicus folyó mellett meg-verte a' Dá-
 rius' Vezéreit, önnön magát pedig a' DARIVSt a'
 Cilicia' torkánál a' hegyek között, és az Arbella vi-
 dékein meg-törte. Ekkor árviz módjára be-folyta az
 egész birodalmát. Indiát is kereftől járta. Vissza
 jövéen Babilonba meg-haltt, életének 33-dik, uralko-
 dásának 13-dik esztendejében. Mondják, hogy méreg-
 gel etették volna-meg. De sokkal hihetőbb, hogy
 a' mértékletlen bor-ivás, a' huzomos tobzódás ölte-
 le, a' mi csak onnan-is hihető; mivel hét egész nap
 fe-

üressen hagyott, (mivel ez a' Testvérje fel-gyilkolásáért ki-űzetett) vévén, mondám, azon üres széket le-ült. Ekkor Szilenus a' Qvirinust ingerelvén, meg-lásd úgymond, hogy ez az egy Görög többet ne nyomjon a' latban, mint ezen valamennyi onokáid. Mentsen a' Jupiter, fele-le Qvirinus, hiszen ezek között sokan vannak, kik a' Sándornál éppen nem alább valók. Igaz hogy az Enyéim ezt annyira csodálták, hogy minden idegen Fejedelmek közül őtet itélnék egyedül érdemesnek ama' NAGY nevezetre; de azért magok közül sokakat nagyobbaknak tartottak, már ezt azután akár önnön fzeretekből cselekedtek, akár pedig valósággal hitették-el magokban, nem vitatom. Azonban mint legyen a' dolog, a' próba-kő meg-mutattya. És ezeket mondván a' Qvirinus el-pirúla, ⁷⁵⁾ mellyel nyilván ki-mutatá, mennyire tartana at-túl, hogy az ő maradéka kudarczot ne vallyon.

XXIX.

---

feküdtta' Király' teste abban a' meleg tartományban kenetlen a' Verézek egyenatlensége miatt, és még sem romlott-meg. A' Cháldeusok, a' kik kenni jöttek, azt gondolták, hogy még él, nem-is mertek hozzá nyúlni. Vézerei halála után fel oltották magok között a' széles nagy birodalmát. CORRVP-TIO. VNIVS. EST. GENERATIO. MVLTORVM. Ptolomæusnak jutott az Egyiptus, ez a' Sándor testét Memphisbe vitette. Onnan nem sokára Alexandriá-

ba,

XXIX.

Ezutánn Jupiter, az Istenek elejbe terjeszté, ha vallyon szükség légyen - e valamennyit meghíni a' küszködésre, vagy pedig, a' mint a' birkózó Játékokban szokás, az lenne mindenek fölött Győzedelmes, a' ki a' többieknek le-győzőjét meg-győzné, bátor azon többiekkel ne-is ereszkedjen a' birkózásra. Tetczett ez az elrendelés az Isteneknek. Annakokáért fenn-főval meg-hírdeté a' Hermes, hogy már a' Vitéz-zebbek jelen vólnának, t. i. a' Cæsar, azutánn az Octáviánus, és végre a' Trájánus.

XXX.

---

ba, melly Vároft a' Sándor építtetett. A' nagy tettei NAGY nevet szereztek néki.

Q. Curtius Ruff. de rebus Gestis Alex. M. Lib. 10.
Plutarchus in vita Alexandri.

Orosius L. 3 cap. 20.

Arriánus.

75) Livius eleget iparkodik meg-mutogatni, hogyha a' Sándor Asia bé-vétele után a' Rómaiakra talált volna ütni, a' mint a' szándéka vólt, nem lett volna Győzedelmes.

T. Livius Historiarum ab U. C. Lib. IX. cap. XVII, XVIII, XIX edit. Bipont.

XXX.

Erre hallgatás lön. Száturnus Király a' Jupiterre tekéntvén csodálom, úgymond, hogy e' vetekedő helyre, mellyre a' hadakozó Fejedelmeket meg-hittátok, egy Philosophus sem hivatalos, pedig nékem ezek-is szinte olly kedvesek, mint amazok; hijjátok tehát-bé a' Márcust. Ehhez-képest meg-hívattatván a' MARCVS⁷⁶⁾
bé-

---

⁷⁶⁾ Márcus Aurelius Antoninus a' többi tudományokban-is ugyan, de kiváltt a' Philosophiában discséretes elő-menetellel jeleskedett. Tanítói vóltak: A' *tanuláskezdésben* EVPHORION Nyelvész, és GEMINVS víg Játékos. A' *Musikában*, és a' *Földmérésben* ANDRON. A' *Görög nyelvben* ALEXANDER. A' *Dedkban* TROSSIVS APER, POLLIO, és EVTYCHIVS PROCVLVS. A' *Görög ékes szövegszólásban* ANIVS MACER, CANINIVS CELER, és az Athenei HERODES. A' *Philosophiában* a' Chalcedoniai APOLLONIVS, Chæronej SEXTVS, a' Plutárchus onokája, IVNIVS RVSTICVS, CLAVDIVS MAXIMVS, CINNA CATVLLVS, és CLAVDIVS SEVERVS. A' *Törvényben* L. VOLVSIVS MAECIANVS. A' *rajzolásban* DIOGNETVS. Hogy Táncz-Mestere lett volna, nem olvasom. Szerette ezen föllyül a' küzködést, a' viaskodást, a' versenfutást, a' vadászatot, a' lapta-játczást; de leg-inkább kedvelte a' Philosophiát, és a' Philosophusi életet, már 12 esztendőskorában a' Philosophusi öltözetet fel-vette, és a' testét neki szok-

bé-jöve nagy tiszteletes tekintettel, ránczba
szedett homlokkal, mélyen gondolkodva követ-
he-

---

szoktatta minden keménységnek, köpönyegben tanult, a' száraz földön háltt, az Anyja alig tudta reá bezzélleni, hogy bőr-ágyon fekünne. A' Philo-
sophia komor tekintetet vont a' képére; de mellette a' nyájaiságát el-nem rejtette, kivált midőn a' jó ba-
rátival társolkodna. Éles ésszel bírt; de makatság nélkül, szemérmességgel lajhaság nélkül. Komorsá-
ga szomorúvá nem tette. A' Tanítóit igen böcsülte, *Frontónak* ofzlopot kértt a' Tanácstúl. *Proculust* Tar-
tományi Al Igazgatóva rendelte. *Apolloniussnak*, még Császár korában is a' házához járt, hogy tőle tanul-
lyon. *Junius Rusticussal* minden titkos tanácsait közlőtte, valamennyi előtt csókkal illette, kétfzer Consullá tette, és holta után Ofzlopokat kértt tisz-
teletére a' Tanácstúl. Valamennyi Tanítóinak mely-
képeiket aranybúl öntette, azokat a' házi Ifenei kö-
zé helyheztette. Sirhalmokat kő-kerítéssel, áldozat-
tételekkel, virágokkal tisztelte. A' tanuló társait SEIVS FVSCIINVSt, AVFIDIVS VICTORINVSt, BAEBIVS LONGVSt, és CALENVSt különösen ked-
velte. Gazdagon meg-ajándékozta. Az Indúlatait olly zabolán tudta tartani, hogy akár öröm, akár szomorúság érné, soha az ábrázattyát nem változtat-
ná, mindenkor azon egygyenlő — szívűséget mutatott. Pláto' mondását szüntelen emlegette „bóldog az az Ország, hol vagy a' bölcsek uralkodnak, vagy az uralkodók bölcselkednek. Márcus' országlása olly bóldog vólt, hogy a' párt-ütő Cassius még a' fel-
zendítő írásában-is kéntelen vólt meg-vallani, a' hol

hetetlen szépségét mutatván abban, hogy félre rugván a' szépítés' gondját kendőzetlen orczával ott állana, a' meg-ereszttett hoffzú szakállja mértékletes együgyű öltözete, az eledelek' csekélysege miatt el-vékonyultt renkesz teste, mely nem különben, mint a' leg-tisztább, leg-fényesebb sugározat, úgy tündöklött, tették kellemetessé.

XXXI.

Midőn ezen szent kerítésen belül volna már a' Philosophus, mondá az Ifjú Baccus, Szaturnus Király, és Jupiter Atya! vallyon-meg jelenhet-e az Istenek között valamelly tökéletlen? — erre midőn semmit sem felelnének az Istenek, tehát, folytatá tovább a' Bacchus, ereszszük-bé valamelly gyönyörűség' kedvellőt-is. De ide, meg-szólamlá a' Jupiter, ide nem szabad olyan kinek bé-lépni, a'
ki

---

a' többi között ezeket írja „Bizonyára a' Márcus leg jobb ember, a' ki midőn kegyes akar lenni, azokat engedi életben, kiknek az élteket ő jóvá nem hagyja. — a' Márcus Antoninus bölcselkedik, és vetélkedik a' szelídségről, a' lélekről, a' Tisztességről, az Igazságról „ez az oka, hogy a' Philozophusi név mintegy vezetékkül a' nevéhez ragadott; mert közönségesen a' Történet' írói így nevezik „MARCVS. AVRELIVS. ANTONINVS. PHILOSOPHVS.

Julius Capitol. in M. Ant. Philosopho.

Vulcatius Gallicanus in Avidio Cassio cap. XIV.

ki nem a' mi részünkre buzgott ⁷⁷⁾ — legyen tehát, felele a' Bocchus, az elő-ajtnál előbb róla ítélet, és azután ha úgy fog tetszeni, erefszük-bé ezt a' Férjfiút, a' ki ugyan nem volt járatan a' Hadi dolgokban; de a' kit még-is a' gyönyörűség, a' könnyű élet nagyon el-gyengített, és így egész az elő-ajtóig jött a' CONSTANTINVS.

XXXII.

Minekutánna ez-is meg-lelt, mivel már fel-lyebb meg-volt határozva, miképpen veteked-

I 2

né-

---

⁷⁷⁾ *μη τα ημετερα ζηλουτι*, fáj a' Juliánusnak, hogy a' Constantinus nem a' hamis Istenek' részére buzgott. De hadd fájjon, mi addig hála adatofsággal reá emlékezünk Constantinusnak azon számos rendelkezéseire, melyeket országlása alatt az élő igaz Isten' tiszteletének gyarapítására, és az Anyaszentegyháza fényeztetésére erefszített. Hat ilyen rendelkezéseit egymás után említi Theodosius, többit Eusebiusnál, a' ki négy könyvet írtt a' Constantinusról, és más egyebeknél fel lehet találni.

Codex Theodosianus Lib. XVI, in 2. de Episcopis, Ecclesiis & Clericis cum perpetuis Commentariis Jacobi Gothofredi Tom. VI. Lugduni in folio, 166.

Eusebius in vita Constantini. LL. 4.

nének, Hermes úgy ítélte, hogy mindenik külön szóllyon a' maga részére, és végre az Istenek tegyenek ítéletet. De ezt az Ápollo nem hagyá helybe azon okból, hogy az Isteneknél nem az el-hitetésnek hathatóságát, nem a' beszédnek ékességét, hanem a' dolognak valóságát, az igazságot kellene fontolóra venni. Azonban Jupiter mind a' kettőjüknek kedveskedni akarván, és hogy tovább egygyütt lehessenek, nem árt, úgymond, meg-engedni nekik, hogy a' viznek mennyisége szerint, ⁷⁸⁾ mellyet nekik képesint ki mérünk, magok mellett szólhassanak; azután pedig ki kérdezni, és mi lett legyen a' fzi-

---

⁷⁸⁾ Régiek az üdőt üveg-órával mérték. Az ilyen üveg-órákban víz folyt-le, és nem főveny; a' honnan a' régiek' klepsidráját VIZ-órának mondhatjuk magyarul. Ez ilyen VIZ-órával szokták ők meghatározni azt az időt-is, a' meddig nyújthatná a' beszédjét a' szószólló, az Orátor. t. i. a' beszéd' kezdetkor fel-tették a' VIZ-órát, és a' mikor a' víz le-folyt, véget kellett vetni a' beszédnek-is; hanem történt még-is sokszor, hogy egy egy beszéd tartásnak két három 's több Óra-viznek le-folytát is engednének, és innen sok görög és deák mondások vesznek világosságot. Úgy mint *πρωτον, συνταρον, τριτον υψωρ, Aristo-teles* azt mondja *εν τω εμω υψωτι συζατω. Lucianus προς υψωρ λεγειν. Cicero* aqua hæret, aquam perdere. *Quintillianus* Añionem aqua deficit. *Plinius* paucioribus clepsydris. A' mi *Julidnusunk*-is a' Vitéz Fejedelmait a' viznek mennyisége szerint beszélteti.

szívök' rejteke, meg-tudakozni. Szilenus erre Neptunust boszontván, meg-lásd, úgymond hogy a' Trájánus és a' Sándor mennyei ital gyanánt minden vizeidet fel ne hörpögessék, hogy azután a' többinek semmi sé jusson. Mellyre Neptunus, nem, úgymond, az én vizemnek, hanem a' te italadnak kedvellői voltak ezek a' Férjfiak; ugyan azért tenéked kell inkább féltened a' te szőlő hegyeidet, mind-sem nékem az én forrásimat. E' vágásra a' Szilenus bé-falta a' nyelvét, és ezután minden figyelmét egyedül a' vetekedőkre függesztette.

XXXIII.

Ekkor a' Hermes így kezdé az ő Hirdeményné-
nekét. ⁷⁹⁾

Harczokat indít
a' leg-méltóbb

I 3

Ér-

⁷⁹⁾ Ez az ének görögben így hangzik:

Λαχέει μὲν ἄγων
οὐ τῶν καλλίστων
Αθλων ταμίας
καίρος τε καλεῖ
Μηκέτι μέλλειν
Ἀλλ' ἀκῶντες
τῶν ἡμετέρων
Κήρυκα βοᾶν

Érdemet Ofztó —
Az idő ki-rekeszt

más

Οἱ τὸ πρὶν βασιλεῖς
Δουλωσάμενοι
Ἔθνα πολλά

Καὶ πολέμοισιν
Δάκνον ἔγχος
Θήξαντες, ὁμοῦ
Γνώμης τε μέγας
Παυτοφρονεῖα νοῦν

Ἰτ' ἐς ἀντίπαλον
Ἰσάθε κρείσσον

Οἵ τε φρόνησιν
Τέλος ὀλβίης
Ἐθέμιοι βιοτῆς

Οἷς τ' αὐτιβίοις
κακὰ πόλλ' ἔρξαι
καὶ χρεῖστα φίλων
τέκμαρ βίотου
Νεόμιστο καλοῦ

καὶ ὅθ' ἤϊσεν
ἀπόλαυσιν ἔχειν
Τέματ' ἀμύχθων

Δάιτας τε γάρμους
Οὐμῶσι τερπνὰ,
Μαλακάς τε φέρεται
Ἐσθίτας, ὁμοῦ
Ληθοκολλήταις
Περὶ χεῖρας ἄκρας,
Ψαλλοῖσι, φάιν
Μακαριστότεον

Νίκης γὰρ τίλος
ἔστι μελλήσεια

Μά.

más gondot, egyéb
 hogy figyelemmel
 a' mit hirdetek
 Halgassátok.

Ti sok népeken
 régen erőt vevő
 büszke Királyok!

Kik Hadat üzven
 a' szúró vasat
 szinte azon szerínt
 mint az okos nagy észet
 úgy neki fentitek.

Bajt vini ide
 Jöjjetek öfzve
 Kik, mint bódgabb
 Élet kút-fejét,
 az okosságot,
 úgy néztétek,

I4

kik

Mások ezen verseket meg-hoffzabítva így adják elő.

Ἀρχεῖ μὲν αἰγῶναν καλλίσταν
 Ἀθλῶν ταμίαν
 Κ' αἰρὸς Γενναῖ᾽ ἠρηκτὴ μέλλαν
 Ἀλλ' ἀκούοντες, τὰν ἡμετέραν
 Κέρυκα βοᾶν, αἱ το πρὶν βασιλεῖς

s a' t.

tudniillik ezek két verset egybe vefznek, és az Anapæstust meg-hoffzabítják. — Úgy látszik, hogy Julianus ezt az énekét nem a' maga fejből költötte, hanem a' Mások' énekeiből foltozgatta volna öfzve, ez a' vers p. ο. Ἰκαὶ πολέμοισι, Γαίον εγχείας az Euripidesből van véve.

Kik azon vóltatok,
 Hogy az ellenség'
 meg - tapodása,
 Jó akaróitok'
 Haszna, az Éltetek'
 Fő - tárgyát tegye

Kiknek az édes
 bőség, a' puha
 Élet, Mindene

Lakozás, nőszés
 szem legelő szerek,
 szép ruha' viselet,
 gyöngyös gyűrűk,
 a' kezek' ékei,
 Mindenés öröme.

Vijjatok immár,
 A' Jutalom' adás
 Jupiter' gondja.

XXXIV.

Végezvén Hermes ezen Hirdeményét, sorsot vetének. A' sors meg-egygyezett Caeszárnak az elsőségre szaggató törekedésével. Ez az ő büszkeségét, és pajkos jó kedvét még nagyobb tűzbe hozta; kevésben-is múltt-el, hogy Sándor a' vetekedő helyről el-nem illantana, de a' nagy Hercules néki bátorítván, csak ugyan helyt áll-
 la.

la. Caesar után a' szállásra engedelmet nyert a' Sándor, ezek után sorban a' többiek, mint kinek - kinek az ő ideje kívánta.

XXXV.

A CAESAR imígyen kezdette beszédjét „Nékem óh Jupiter, és Istenek! vólt szerencsém sok hatalmas Férjfiak után olyan Városban születtetnem, melly az ő uralkodásának határit, mire más egyéb Város soha nem mehetett, olly meffzire el-terjesztette, hogy a' többi Városok nagy köszönettel vehetik, ha utánna a' második helyen néveztetnek. Ugyan-is hol van az a' Város, melly három ezer embertől vévén a' kezdetét, még jól a' hat száz esztendőket el-sem töltvén, már-is az egész világot diadalmas fegyverével bé-lepné? hol az a' Nemzet, melly annyi szelíd erkölcsű Férjfiakkal, annyi fényes Vitézekkel, annyi hires Törvény tudókkal dicsekedhetne? hol és kik tisztelték buzgóbban az Isteneket? — Illy nagy, illy hatalmas Városban, születtetvén nem csak a' hozzám hasonlókat, hanem mind azokat, kik valaha vóltak, tetteimnek méltóságával fellyül múltam. Az Enyéim közül ugyan, jól tudom, hogy senki az én elsőségemet kérdésbe nem fogja venni, a' külsők közül ha merészlené a' Sándor,

dor, felellyen-meg; mellyik tettét meri az én tetteimmel öszve hasonlítani? talán a' Persiai győzedelmét? mintha bizony nem látná annyi sok diadalmaimat. mellyeket én emeltem a' Pompejust meg-törvén, vallyon Dárius volt-e híresebb Hadi-Vezér, vagy a' Pompejus? kinek volt válogatottabb Hadi népe? A' leg-vitézebb nemzeteket, mellyek valaha Dáriust uralták, Pompejus csak mint a' Cárusokat, ⁸⁰⁾ mint az alá való tábori Szolgákat úgy tartotta az ő Seregében? Már pedig az Europaiak, az haddal ellenek jövő Ásiát hányszor meg-nem szalasztották, kivált ezek közül ama' vitézebb nemzetek, az Olaszok, az Illyriusok, a' Celták? de mivel a' Celtákra jött a' beszéd, vallyon Sándornak a' Getákon vett győzedelmeit egybe vehetjük-e Gállianak meg-vételével? ő egyszer törtt által a' Dunán; én pedig két ízben a' Rajnán, ⁸¹⁾ ez ám ama' Német országi dicső csele-

---

⁸⁰⁾ *ὅς τῃ Καρῶν ποταμῷ.* Az alá való Katonák neme, honnan a' köz-mondás: in Care periculum. Illyen mī volt régenten a' Magyaroknál a' Pápa' Katonája.

⁸¹⁾ Ezt a' Rajnán való kétfzeri által-menetelét le-írja maga a' Caesar. Fa-hidat veretett mind a' két ízben a' Rajnán, a' hajón való által-menetelt nem tartván sem tanácsosnak, sem illendőnek. De nevezetes ütközetbe még sem mertt erefzkedni, az első

lekedetem, melyre nézve senki előmbe nem
 alhat. Én az Áriovistust⁸²⁾ meg-szalasztottam,
 én leg-elsőben a' Rómaiak közül merészlettem
 a' külső tengeren által menni. Ez az én csele-
 kedetem, talán leg-csodálatosabb; méltó-is va-
 lóban illy nagy mérészségen, illy bátor el-tökél-
 lésen álmélnodni, leg-inkább pedig azon, hogy
 én voltam a' leg-első, a' ki a' hajóból a' part-
 ra ki-ugrottam.⁸³⁾ El-halgatom az Helvetiusokat,
 el-

első fa-hid tíz napig készültt-meg, 18 napot töltött
 túl a' Rajnán; akkor vissza húzta a' seregét, és a'
 hidat fel-szedette — a' 2 dik által-menetelét le-írja a'
 6-dik könyvében (de bell. Gall.) Ekkor már tovább
 késett; de a' helyett, hogy a' győzedelmeit emleget-
 né, le-írja a' Németeknek, a' Gállusoknak szokásait
 jó hosszassan, mely le-írás bizonynyára akármely
 véres ütközetek' emlegetésénél löbbet nyom a' józan
 érz' serpenyőjében. — Az éhség vissza üzte — Tre-
 vir' táján esett mind a' két által menetel.

C. Julius Caesar de Bello Gallico Lib. IV cap.

16, 17, 18, 19 edit. Lips. 1703.

— — Lib. VI. cap. 9—29.

⁸²⁾ Ariovistust a' Németek Királyát mint szalasz-
 totta meg, le-írja Caesár hosszassan, méltó meg-ol-
 vasni, kivált az Ariovistusnak feleletét.

J. Caesar de Bello Gallico Lib. I cap. 31—54.

⁸³⁾ ἀλλὰ τὸ μείζον μοί, τὸ ἀποβῆναι τῆς νῆος πρῶτον. itt al-
 kalmasint hibított a' Juliánus. Kétfézer csapott által

Brit-

el az Iberusok' nemzetséget, a' Gálliaiban végbe vitt dolgaimat sem említem, bátor itten többet mint három száz városokat meg-hódítottam, az emberek közül többet mint két százorta tíz ezeret le-győztem. ⁸⁴⁾ Maga illy nagyok, illy fényesek legyenek az én Tetteim, az még-is a' legnagyobb, a' leg-méréfzebb Tetteim közé tartozandó, hogy midőn kéntelen voltam tulajdon Hazámiai ellen fegyverre ki-kelni, ⁸⁵⁾ én a'

Ró.

Brittanniába a' Caesar, egykor sem említi, hogy ő ugrott volna ki leg-elsőben a' partra. Az első által menetelét meg-írja de Bell. Gall. L. 4. cap. 20—36. itt azt említi (cap. 25) hogy a' tizedik Seregnek Sas-tartója ugrott ki leg-elsőben a' partra. A' második által kelését le-írja de Bell. Gall. L. 5. cap. 1—23. és így a' Caesar az Istenek' gyülekezetében ollyas mivel dicsekedik, a' mivel az emberek között dicsekedni nem méréfzlett. — Itt tehát csak annyi igaz, hogy a' J. Caesar vezette leg-elsőben Brittanniába által a' Római sereget.

⁸⁴⁾ *Παροίας μυριάδας*, egy Myriás a' görögöknél tíz ezeret jelent, és így két száz Myriás tesz, két milliót. Plutárchus azt írja a' Caesarról „Caesar a' Gálliaiban nem éppen tíz ezrtendők alatt nyólcz száz Városokat erővel bé vett, három száz népeket (*ἄνθρωποι*) meg-hódított, több izrombéli ütközeteket öfzve vévén 3 millio emberekkel meg-verekedett, mellyek közül egy milliomnyit le öltt, 2 milliomnyit el-fogott.“

Plutárchus in C. Caesare.

⁸⁵⁾ De

Rómaiakon, a' meg-hódíthatatlan, meg-győzhetetlen Rómaiakon diadalmaskodtam. Ha valaki
a'

---

85) De vallyon mi kinfzerítette a' Caesárt, hogy édes Hazája ellen fegyverre ki-kellyen? a' nagyra vágyás? nem éppen. A' félelem-is bizgatta. Félt fegyvertelenül villza térni a' hazájába, tartván a' számadástúl, melyre vonattandó vala. A' Consulságában sokat eből cselekedett, sőt a' Tartományban-is. Gálliaiban a' gazdag templomokat ki-puflította, Városokat földig rontotta, a' Consulságában 3 ezer funt aranyat (az az 2,160,000 forintokat) lopott a' Capitoliumból, és annyi meg aranyozott rezet tett helyébe. Az Országokat pénzért el-adta. Egyedül a' Ptolomæustúl magá, és a' Pompejus' nevében hat ezer talentumot, (az az 10,800,000 forintokat) facsartt ki. Minden ok nélkül háborúkat indított. A' szövetséges városokat szinte úgy zaklatta, mint az ellenséges nemzeteket, melyre nézve a' Római Tanács követeket rendelt Gálliaiba, kik a' Tartomány' állapottyát meg vizsgálnák; sőt némellyek úgy ítélték, hogy által kellene az ellenségnek adni, a' mint ezt az Ariovistus is szemére lobbantotta a' Cæsárnak. Cato gyakran esküvéssel monda, hogy azonnal, mi helyt a' seregétül haza vetemedik, fel-adja a' Törvény székre; sőt közönségesen hírlették, hogy Cæsár a' MILO' díjjára fogna jutni, és az ügyét a' fegyveres nép között lenne kéntelen védelmezni. Tudta mind ezeket a' Cæsár, készült is állapotban az hadhoz. Pénzt eleget rabolt. Katonaságot a' kezéhez szoktatta. Mentt mindenfelé a' sok ajándék. Az ügye fogyottaknak, és a' kik magokat adósá-
gok.

a' csata - rendű ütközeteknek sokaságáról ítélt,
 én háromszor ütköztem - meg többször, ⁸⁶) mint
 men-

---

gokba verték, tárva, nyitva volt a' kebele. A' Királyokat; a' Tarományokat magához édesgette, ezeknek ezerenként ajándékozta a' rabokat; amazoknak, valahányszor, és akárhová kívánták, segítséget küldött minden tudta nélkül a' Római Tanácsnak. Olasz, Görög, Gália, és Spanyol országokban, Ásiában a' leg-hatalmasabb Városokat pompás épületekkel ékesgette. Végre csak ugyan fel-ébredtek a' Rómaiak, és mind ezek hová czéloznának, hűledezve nézték. De már késő volt. Cäsär a' RVBICON hozjövén, mely az ő Tartományának határa volt Megállapodott, és mi szörnyű dolgot forgatna elméjében, meg-gondolván, vissza fordula a' közel lévőkhez, még, úgymond, van idő, vissza mehetünk; de ha egyszer ezen a' kis hidon által kelünk, már akkor mindent fegyverrel kell végeznünk „átal menvén a' hidon, és az el kergetett Nép-nagyokat (Tribunus plebis) melléje vevén beszédet tartott a' Katonasághoz, sirva fakadván, és a' melyjénél a' ruháját két felé szaggatván. Onnan meg-indultt, be-vevé Picenumot, Umbriát, Hetruriát, Brundusiumig mentt, hogy a' Pompejusi és a' Consulokat ott szorítsa; de izándékába nem boldogulván vissza tért Rómába, a' kintstárt fel-törte, és el foglalta, és ekkor a' világ asztonya Róma kéntelen volt leg-elsőben meg-ismérni hogy szegényebb a' Cäsárnál (PAVPERIORQUE. FVIT. TVNC. PRIMVM. CAESARE. ROMA Lucanus). Onnan Spanyol Országba sietett, hogy a' Pompejus' leg-erősebb seregeit, melyeket a' M. PE-

TRE-

mennyző a' Sándorról pofáson hirtelik azok,
kik az ő viselt dolgait pompás hanggal ki-kür-
töl-

TREIVS, L. AFRANIVS, és M. VARRO vezérlet-
tek le-győzze. El-indulásokor azt mondá „most
megyek a' vezértelen sereghez, és onnan vissza jövök
a' seregtelen Vezérhez. Massiliánál ugyan csak fenn
meg-akadott, Ilerdánál nagyon meg-fzorúlt az ele-
ségben; de végre itt is győzedelmeskedett. Onnan
Rómának vévén az úttját, vissza-tért ismét Brundu-
siumhoz, seregét a' tengeren által lopta, téli időben,
éjczaka. Dyrráchiumnál meg-veretett; de végre a'
Phársálus mezején a' Pompejust rutúl meg-fzalasztot-
ta. Innen Alexandriába sietett, hogy az oda szala-
dó Pompejust meg-lepje; de már a' Pompejust nem
találta életben, meg-ölette a' Ptolomæus; azért ezt
haddal meg-támadá, és meg-rontá. Innen Sirián ke-
relztől a' Pontusba sietett, hogy a' Pharnacest, a'
Nagy Mitridates' fiát, meg-csikorítsa, a' kit-is, ötöd'
napra, hogy oda értt, le-győzött, gyakran emleget-
vén Pompejus' bődögségát, kinek leg-nagyobb dicsé-
retét ezen gyenge nemzetnek meg-aláztatása okozta.
Végre Scipiot, és Jubát Affrikába, Pompejus' fiait
Spanyol Országban győzte-meg, noha Mundánál elég
fojtós volna az ütközet. És ez azon hazai háborúnak
rövid elő-adása.

J. Cæsar de Bello Civili Libris 3.

Hirtii Pausæ de Bello Affricano, & Hispanico.

Lucanus in Pharsalicis

Svetonius in J. Cæsare.

Plutarchus —

Florus Lib. 4 cap. 2do.

tölték. Ha sokaságárúl a' meg-hódított Városoknak, én nem csak Ásiában, hanem Európában is többeket porrá zúztam. Sándor az Egyiptust szemlélve ⁸⁷⁾ fel-dúlta, én vendégesked-

ve

---

⁸⁶⁾ Cæsár ötvenszer ütközött meg. Plinius azt írja „Idem (C. Cæsar) signis collatis quinquagies dimicavit.

Plinius Hist. Nat. Lib. VII. cap. XXV.

⁸⁷⁾ Ἀλέξανδρος Αἰγυπτὸν παρῆλθεν διαγων. Sándornak könnyű volt bé-venni az Egyiptust, már akkor meg törtte a' jeget, le verte a' Dárius' Vezéreit, Dáriust is meg szalasztotta Ciliciánál; szabadon mentt tehát Egyiptusnak. Gáza Várossánál még is fenn akadtott. Védelmelte azt BETIS hív vezére Dáriusnak. Kerültt-is munkába a' Sándornak, még be-vette. Sőt az élete két izben veszedelemben-is forgott. Gázát bé-vevén a' Betist kegyetlenül meg-ölette. Szekere' kerekéhez köttette, és úgy hurczoltatta, avval dicsekedvén, hogy az ilyenféle büntetéssel az ő őset az Achillest követné, a' ki szint' úgy hurczoltatta az Heftort. Egyiptus azon idő tájban a' Persák' vas-palczája alatt nyögött; két kézzel várta tehát a' nép a' szabadítóját, és a' Sándornak egész Pelusiumig nagy sereggel eleibe jött. Sándor Gázátúl meg indulván heted' napra bé értt Egyiptusba, gyalog seregét Pelusium felé küldötte, maga a' válogatott nézével Nilus folyó vizére ült, és Memphis-ig bé mentt. Ott volt Mazaces Darius' Vezére; de látván a' nép' el pártolását, minden ellent állás nélkül fel adá a' Várost, által adván a' Sándornak a' királyi drága-

sá-

ve ⁸⁸⁾ meg-törtem. Akarjátok a' győzedelem után való fzelídségünket öszve vetni? én még

8Z

ságokat, és 800 talentumot (az az 1,440,000 forintokat a' mi pénzünk szerínt számlálva) Sándor el rendelvén az Egyiptus' állapottyát, és semmit a' szókásaikból meg-nem változtatván bellyebb mentt a' Nilus vizén, és a' HAMMONi Jupitert meg látogatá; tt a' Hámmoni öreg Pap, a' kellemetesebb meg-szólítás' kedvéért azt akará mondani a' Sándornak *ο πατρις ο Φιασκάμ!* azonban meg-botlott a' nyelve; mivel bárbarus létére nem igen jártos vólt a' görög nyelvben, és azt mondá *ο παιδιος*, melly annyit téfzen, mint fia Jupiternek, fel-kapta ezt a' Sándor, és megfelejtkezvén halandó létérül, el hitette magával, hogy ő a' Jupiter' fia, hogy Ilteni szármozat, és evvel fakasztotta magának azt a' bő forrást, mellyből a' tőle való el-idegenülés, és sok utóbbi galibái szapora folyamattal széllyel áradtak. Innen vissza jövé a' Phárus szigetéhez nem messze új Vároft épített, melyet a' nevérül ALEXANDRIA-nak nevezett. Egyiptust a' Rhodiai Aeschilusra, és a' Macedoniai Peucestesre, Nilus' torkolattyát Polemonra, az Egyiptusi Affricát Apolloniusra, az adó bé-fzedéft Cleomenesre bizván, útnak indúlt Euphrates felé, hogy a' meg szaladtt Dáriust fel-keresse.

Curtius Lib. IV.

Plutarchus in Alexandro.

⁸⁸⁾ *ὅτι τὴν τῆς συμπόσια συγκροτῶν κατεπολέμησα.* Az Egyiptomi hadakozása még-is többbe került Cäsárnak a' vendégeskedésnél. Svetonius azt írja „A' Ptolomæus

ellenségeimnek-is meg-engedtem, ⁸⁹⁾ a' mellyért ezek azokat tették, ⁹⁰⁾ mellyekre a' bősziút-ál-
ló

Királyal, a' ki az élete ellen leselkedett, igen ba-
jos háborúja volt. Nem lévén sem alkalmas helye,
sem hozzá szolgáló ideje, hanem a' télnek közepén,
a' számos ellenségnek báltyáji között, készületlen,
minden nélkül szükölködvén, kéntelen volt meg har-
czolni „Alexándriánál midőn a' hidat vóna, az ellen-
ség hirtelen neki rohanván egy kis hajóra kergette,
onnan a' tengerbe ugorván két száz lépésnyi melfze-
ségre úszott a' szomszéd hajóhoz, bal kézzel fel-emel-
ve tartván a' könyveit, hogy meg-ne ázzanak, fo-
gával a' piros pallástot utánna húzván, hogy az el-
lenség' kezébe ne kerülne, és noha az ellenség egy-
re nyilváná, szerencsésen még-is el úszott a' Hajói-
hoz. Győzedelmes lévén az Országát nem merte Ró-
mai Tartományá tenni, attúl tartván, hogy ha va-
lamelly erőszakos Igazgató alá kerülne, új zenebona
ütné-ki magát; hanem által adá az Egyiptufl Cleo-
pátrának, és ennek kissebbik Testvér öttének. Már
ekkor igen-is hogy szapora volt a' vendégeskedés,
szerette t. i. Cäsár a' CLEOPATRÁT, evvel gyakran
egész világos virradtig el-vendégeskedett, és azon egy
THALA MEG nevezetü Hajón Egyiptufl majd egész
Szerecsen Országig véle fel-járta. (Talá-meg hajó nem
ád-e gondot a' Magyar Philologusoknak, Svetonius
így írja in Julio cap. 52 & eadem nave thalame 90.)

Svetonius in Julio capp. 35, 36, 52, 64.

Plutarchus in Cæsare.

Hirtius Pansa Lib. de Bello Alexandrino.

⁸⁹⁾ Hogy

ló Istennének volt gondja, ⁸¹⁾ Ez nem csak hogy az ellenségein; de még a' szíves jó Barát-

K 2

rát-

⁸⁹⁾ Hogy kegyesen bántt az Hazafiaival, az igaz, meg-ismérik közönségesen. Cicero meg-is közönte egy szép beszéddel (pro Marcello) de vallyon ez egy Haza' hódítónak nem szükséges kötelessége? — földöz ez ilyen tetetett Kegyesség mindenkor alattomi fázándékot, a' Phársálusi ütközetben lármázta ugyan a' seregének a' Cäsár „PARCE. CIVIBVS. ne bántsd a' Hazafit“ de azonban lassú hanggal egyre biztatta Katonáit „FACIEM. CAEDITO. MILES. Az Orczáját, csak az Orczáját vágd“ vette is hafznát ezen fortélyjának. Pompejus' népe akkor fzedett gyakorlatlan kényes Ifjakkból állott, kik inkább féltették a' gyenge orczájokat, mintsem a' nyakokat, azért hogy a' szép pirost az arczúlaton öfzve ne rontsa a' kard' vágása, gyalázatosan meg-futamodtak. Cäsár a' Sullának, a' Pompejusnak le-rontatott ofzlopit helyre állította, igaz, de csak azon okból, a' mint már a' Cicero észre vette, hogy a' magáét annál állandosabb talpra tegye. Cäsar, dum Pompeji statuas erigit, suas stabilit.

Svetonius in Julio cap. LXXV.

Plutarchus in C. Cæsare.

L. Florus Lib. IV. cap. 2.

⁹⁰⁾ Jelenti a' Meg-ölettetését. Cäsár magát végre nagyon el-gyűlöltette a' fő fő tiszteknek el-foglalásával. Fel-vette a' szüntelen való Consulságot, az örökös Dictátorságot, magának kaparintá az Erkölcsbírótságot. Fő Hadi Vezérnek, Haza Attyának ne-

vez-

Baráttyaian⁹²) is kegyetlenkedett. Mivel pedig az Elsőséért velem szembe merész szállani, és
 azt

---

vezette magát. Alló oszlopot a' Királyok között, fel-emeltebb ülést a' Játék - néző helyekben, arany széket a' Tanács házban, Isteni tiszteletet a' templomokban, az udvaránál fel emeltebb homlokú házat meg-kivántt. Maga jó kedvére osztogatta a' Tifztségeket, Gállusokat bé - vette a' Tanács-házba, úgy hogy gyakran az olyan vidéki tudatlan Tanácsosnak mutatni kellett, merre van a' Tanács - ház. A' Pénz-verést, az Adó bé-szedést szolgálkra bízta. Gyakran mondá „a' Respublica semmi, csak üres nevezet, nem vólt ezze a' Sullának, hogy le-tette a' Dictátorságot, szükség, hogy vigyázóbban beszéllenek az emberek, és a' mit ő mond, kész törvénynek tartsák „egykor az egész Tanács hozzá mentt, nagy tisztelettel meg-köszöntötte, Cäsär ülvé fogadta a' Köszöntést, és nem méltóztatott fel-kelni. Ha az áldozati barmokban szívet nem találtak, ő azt Jelenségnek (ostentum) nem tartá. Fel - sem vette, ha mi kedvetlent jövendölgettek néki a' Bél - nézők (aruspices). Mind ezen a' babonás Rómaiak nagyon fennakadtak, féltek attúl-is, hogy oda hagyja Rómát, és a' Birodalom' székét által tefzi Alexandriába, vagy Iliumba, a' mint folyt-is nagyon a' híre, valamint szinte annak-is, hogy L. COTTA a' XV. Férjfiaknak egygyike azt akarná elejbe terjeszteni a' Tanácsnak, hogy mivel a' Párthusokat a' jövendőmondó könyvek' értelme szerint más meg-nem győzheti egyéb, mint Király, a' Cäsärt tennék Királynak. Ez a' sebet nagyon érlelte. Az öszve esküvés
 fza-

azt azonnal, mint a' többiek által nem engeded,
hanem kényszerítesz a' szöllásra, jut-e eszedbe,

K 3

minő

szaporodott. Már nyilván való jelenségei-is látczat-
tak. A' Brutus álló képére ezt írták alá VTINAM-
VIVERES, vajha élnél, a' Cæsár éra pedig ezt.,

Brutus, mivel a' Királyokat ki-veté, első Consúl
lett,

Ez, mivel a' Consulokat ki-veté, végre Királlyá
lett.

Az öfzve esküvők, kik többen vóltak hatvannál,
úgy végezték, hogy mindenik egygyet szúrjon rajta.
CASCA vágott leg elsőben a' nyakához, de nem vólt
a' seb veszedelmes. Cæsár egy ideig védelmezte ma-
gát, ide oda hajladozván, de midőn látta körülötte
a' sok ki-vontt csillámló fegyvert, látta a' BRVTVSt-
is közelíteni. Bé fődé a' fejét, ruháját le-erefté,
hogy tisztellégesen essen-el. Brutus az öldöklő vasat
az ágyéka' tájjára döfte: többi ki hol érte, úgy hogy
egymást-is meg-sebesítenék a' nagy hamarkodásban,
és így 23 szúrásokkal ki-végezték a' világbúl a' Pom-
pejus ofzlopa előtt, melyet vérével öfzve-is fecskén-
dezett. Történt ez a' Meg-ölés 15-dik Mártiusban
(IDIBVS. MARTII) Róma fel-építésének 710-dik efz-
tendejében. Urunk születése előtt 44 efztendővel. Bru-
tus befzédet akartt tartani, de a' meg-rémültt Tanács-
béliek mind széllyel futottak. A' Gyilkosok pedig
nagy kevélyen fel-lépegettek a' Capitoliumba, mint-
ha tudja micsoda nagy hafznos dolgot vittek vólna
véghez. A' hólt test egy darabig ott hevertt a' Ta-
nács házba, végre három Szolgák a' gyalog hintón
ha-

minő kegyetlenséggel viseltetted Te a' Thebaiak ellen, ⁹³⁾ én pedig mi emberiséggel bántom a'
Hel-

haza vitték, a' kara, a' mint vitték, ki - lógott a' gyalog hintóbúl. 56 ezrtendő volt a' Cäsär, hogy meg-ölték. Cimber Tullius ragadta-meg leg-elsőben a' vállainál, és ekkor azt mondá, „már ez erőszak“ az első - ütésre meg-jajdúlt, egyéb szavát nem vették. Noha némelyek írják, hogy a' reá rohanó Brutusnak azt mondotta volna „καὶ σὺ ἢ τριῶν, καὶ σὺ τριῶν.“

Svetonius in Julio.

L. Florus L. 4. cap. 2.

Ovidius Fastorum Lib. 3. v. 697—710.

Plutarchus in C. Cäsare.

⁹¹⁾ A' Cäsär' Gyilkosi erőszakos halállal haltak-meg, ki hajó törésben, ki az ütközetben veszett-el: némelyek szinte azon karddal, mellyel a' Cäsärt meg ölték, ölték-meg magokat. Három ezrtendőnél tovább egy sem vihette a' büntetést. Különös gondja volt erre az Ođaviánusnak-is. Minden háborújának, mellyet kezdett, azt az okát adta, hogy a' Cäsär' gyilkosít meg-büntesse. A' Fülöpi ütközet után a' Brutus fejét Rómába küldötte, hogy azt a' Cäsär állóképe alá-tegyék. A' Fő-fő Foglyokat, gyalázatos szókkal illetván, le ölette. Egynek, ki az el temettetését kérte, azt felelte nagy kevélyen „már erre lefz gondjok a' madaraknak“. Egy Atya a' fiával egygyütt könyörgött az életéért, sorsot vette-tett velek, hogy mellyik maradjon életben. A' Ize-relmes Atya halált választott, hogy élhessen a' ked-

Helvetiusokkal? Te azoknak Várossait fel-per-
zselted, én, a' melly Várossaikat ön magok a'

K 4

la-

ves fia, a' szerencsétlen fiú, hogy látta ki-végeztet-
ni a' szerelmes Attyát, önként meg-hala, és ezt az
érzékeny scenát el nézhette az Ođaviánusnak meg-
edzett kemény szíve! ennyire meg-tompíthatta a' szí-
vét a' boffzút álló dühöség! Perusiát bé-vevén, so-
kakát le-öletett, hasztalan vólt kegyelemért esedez-
ni, hasztalan magát menteni, a' vólt a' felelet „meg-
kell halni“ sőt a' mint írják némellyek, azok közül,
kik magokat önként meg adták, három százat ki-vá-
lasztott, oltárt emeltt a' Julius Cäsárnak, és azon
oltárnál barmok' módjára 15-dik Mártiusban mind le-
vágatta.

Svetonius in Julio cap. ultimo. & in Ođavio cap.
XIII, & XV.

22) Ki-moshatatlan gyalázattya ez a' Sándornak,
hogy még a leg kedvesebb Baráttyait-is meg-ölette.
A' dicsőőség' szele, melly puha szárnyain lengedezve
hordozta, a' csapodár hizelkedés, melly a' lábait
nyalta, és mint a' Hámmoni Jupiter' fiát, le-borúlva
imádta, a' bőség, a' szemfény vesztő, yönyörűségek
ezt a' hatalmas Meg-győzőjét annyi sok nemzeteknek
rútúl meg-szédítették, hogy Az a' leg-útálatosabb
kényekre (παθη) a' dühös haragra, a' mértékletlen élet-
re, a' tobzódásra, a' részegsége, és, a' mi ezeknek
következése, a' kegyetlensége hanyat homlok ro-
hanna. Meg-ölette a' 70 efsztendő érdeemes öreg Vi-
téz Pármeniót; azt a' Pármeniót, a' ki Sándor nél-
kül gyakran győzött, de a' ki nélkül Sándor semmi

lakosok öfzve égették, helyre állítottam. ⁹⁴⁾
Neffize végtére mi nagy dolog, tíz ezer Görögöt

---

jelesebb győzedelmet nem arathatott. Megölte maga gyilkos kézzel részeg korában a Clituft, az ő Megszabadítóját. A Callisthenest kínos halállal kivégeztette, csak azért, hogy őtet meg ismérni Istennek nem akarta. Illyen fene vaddá válik az, a ki a maga kényyére erefzkedik, indúlatin erőt nem vesz, és meg nem isméri azt az igazságot „IMPERARE SIBI. MAXIMUM. IMPERIVM. EST.

Curtius Lib. 7. 8.

Plutarchus in Alexandro.

⁹³⁾ Midőn a Thebét pusztítának a Sándor katonái, reá ütöttek THIMOCLEA nak, egy Thebai tiszta életű, és nemes Asztonyságnak a házára is, még a köz-katonák raboltak, addig a gonosz Tiszt erőszakot tesz az Asztonyságon; e meg-lévén, kérdi, ha volna-e el-rejtett ezüftje, arannya? van, úgy-mond Thimoclea, igen is van, evvel fogja kezét a Tisztnek, kertyébe vezeti magánossan, ebbe a kútba, úgy-mond, rejtettem-el minden kincseimet, midőn a Város szromoltatnék. A Tiszt le-néz a kútba, hátra kerül az Asztony, kapja a lábait, belefordítja a mélységbe, hegyibe hány köveket, oda fuftja a Tisztet, s így állott bosszút az el-ragadott leg-kedvesebb kincséért. De már kötözve vízik a Sándorhoz, meg-nem retten, bátran lép-degel, követi folyvást a vezetőit, kérdezi a Sándor, ki volna? én a THEAGENIS Huga vagyok, felele nemes bátorsággal, a ki a Görög szabadtságért hadakozván

Fü.

göt le-győzni, és az ellened törekedő tizen-
öt ezer tíz ezeret ⁹⁵⁾ vissza tartóztatni? — Mond-

K 5

hat-

Fülöp ellen, Chæronea táján, mint Vezér, vitézül
az ütközetben el esett. Sándor meg illetődvén illy
bátor feleletén, és hollá-vételén, szabadon bocsátá
Gyermekeivel egygyütt.

Plutarchus in Alexandro.

⁹⁴⁾ Cæsár e' történetet bőven el beszéli. Hel-
vetiusoknak eszékbe jutott, hogy oda hagyván he-
gyes völgyes szük hazájokat a' szomszéd Gálliót hó-
dítanak meg, bízván az erejekben. Fel-kerekedtek
tehát mind öszve 368 ezeren. Városaikat, faluikat,
magános épületeiket porrá égették, gabonájokat,
azonkívül a' mit velek vittek, semmivé tették. Há-
rom hónapra elegendő eledelt bé-szerezvén ki indúl-
tak nagy fűttel; de Cæsár őket több ütközetekkel
meg törvén vissza igazította, meg-parancsolván, hogy
állítsák helyre lakó helyeiket, és a' miket el-rontot-
tak; gabonával is segítettette őket az Allobrogesek ál-
tal. Nagy jó tetemény! igen-is, ha az indító ok
egyenetlen nem lett volna, meg-vallya maga a' Cæ-
sár ugyan ott „ezt leg-inkább azon okból cselekedte
(a' Cæsár) mert nem akarta, hogy azon hely, hon-
nan a' Helvetiusok ki-takarodtak, üressen maradjon,
ne hogy a' földnek termékenysége miatt a' Rajnán
túl lakó Németek ide költözzenek, és a' Gallia Tar-
tománnyal, meg az Allobrogesekkel tő szomszédok
legyenek.“ — Azon nagy számból csak 110 ezer ta-
karodhatott vissza, többi mind oda vészett.

J. Cæsar de Bell. Gall. Lib. 1. cap. II—XXIX.

⁹⁵⁾ πεντηκίδικα μυριάδας az az száz ötven ezeret.

hatnék még többeket mind a' kettőnkről, de ürességem nem lévén, nagyobb szert az ékes-sen szóllásra nem tehettem. Mire nézve illendő, hogy engedelemmel legyetek, és azokból, mellyeket elő-hoztam, azokra-is, mellyeket éppen nem említettem, erányos ítéletet tévén, által adjátok nékem az Elsőséget.

XXXVI.

Ezeket midőn mondaná a' Cäsär, és még többeket-is akarna mondani, SÁNDOR már az előbbenyieket-is aliglan türvén, itt tovább nem tartóztathatá magát, hanem nagy pattogva, tellyes fel-indulással „Meddig, úgymond o Jupiter, és Istenek! meddig türjem én halgatva ennek az ő hetyke kérdését? mert a' mint láttjátok nincs vége, nincs határa sem az ő dicséreteinek, sem az engemet kissebitő rutalminak, talán inkább illendőbb lett volna halgatni mind a' kettőről; mert úgy látczik, türhetetlen mind egyikenek az emlegetése, az pedig éppen el-szenvedhetetlen, hogy az én Tetteimet meri marcangolni; az én Tetteimet mondám, mellyeket mindazonáltal ő tellyes éltében mint követő példakot úgy nézett, és így olly gyalázatos szemtelenségre vetemedett, hogy az ő cselekedeteinek remek-tükörét rutítani merézfzené, reá kellett volna, O Cäsär! emlékezned azon sürü

kön-

könnyekre ⁹⁶⁾ mellyek szemeidről potyogtak, midőn azon emlékeztető építmények estek értésedre, mellyeket dicső Tetteimnek emeltek, hanem Tégedet a' Pompejus billentett olly magas fokra: igaz, igaz, hanem őtet, maga egy semmire kellő ember létére, csak a' hizelkedő Polgár társai tették valamivé. Merthogy a' Libia' bé-vételén győzedelmet tartott, nem nagy dolog. Nagygyá tette az akkorbéli Consulok' henye tehetetlensége. Ama' Szolgai háborút, mellyet nem a' derék Katonák, hanem az alávaló rab-fzolgák ellen harczolt, mások végeztek, CRASSVS t. i., és a' LVCIVS, Pompejusra hárították a' dicsőséget, és a' győzedelmet annak írták. Armeniát a' körül lévő Tartományokkal együtt a' LVCVLLVS hódította-meg, a' diadalmi szekérben a' Pompejust vontatták. Ekkor az ő bitang Hazafi társai rút hizelkedve csap-

---

⁹⁶⁾ GADES-ben hullatta ezen kevés könnyeket a' Cæsar, a' mint Svetonius bizonyította. Plutarchus ellenben azt írja „Cæsar, egykor Spanyol-Országban, üressége lévén, olvasá a' Sándor' történeteit, sokáig nagyon szomorkodott magában, végre sírva fakadt. Midőn a' baráti álmélkodva kérdeznék az okát. Vallyon, úgymond, nem' méltó-e szomorkodnom, lám Sándor, ilyen korral, már ennyi meg-ennyi Országokat meg-hódított, és én még eddig semmi nevezetes dolgot nem cselekedtem“.

Svetonius in J. Cæsare, cap. 7.

Plutarchus in C. Cæsare.

csapták előtte a' levet, és a' NAGY nevet reá
 vesztegették, holott mind azoknál, kik előtte
 voltak, kisebb volt. Tett-e vallyon hasonló
 dicső dolgokat, mint a' millyeneket végre haj-
 tott a' MARIVS, ⁹⁷⁾ a' két SCIPIO, ⁹⁸⁾ és az
 itt

---

⁹⁷⁾ C. Márius származott Arpibúl, (honnan a'
 Cicero) alacson Pór-rendbúl. Scipio alatt kezdett
 katonáskodni. De hamar Vitéz Tettei által el-hire-
 sedvén az első méltóságokra fel-verekeedett. Kemény,
 és mord tekintete, mértékletes fanyar élete, tűró
 szenvedő természete, igazság' szeretete, Vitézsége,
 vizfontagsági, nevezetelsek. A' lábain kelekezett
 csomókat, midőn az Orvossal le-metczetné, maga
 nyújtotta oda a' lábát, és azon szörnyű fájdal-
 mak közt meg-sem jaidúlt, az Afrikai háborút a'
 Jugurtha ellen Vitézűl folytatta, sőt végre-is hajtot-
 ta, el-fogván elevenen a' Jugurthát. — Tódúlt
 azonban a' Cimbrusok' és a' Teutonok' támentalon
 sokasága Olasz Ország ellen, voltak a' fegyver fog-
 hatók leg-alább-is három száz ezeren. Márius volt
 Meg-mentője Rómának. Két ütközetten ezen sokasá-
 got semmivé tette. Az ő igazság' szeretete ezen há-
 ború alatt leg-inkább ki-tetczett. C. LVSIVS, testvér'
 nénnyének a' fia, Fő-Tifzt lévén a' seregben, TRE-
 BONIVS ékes képű ifjú Katonát azon gyalázatos
 izemtelenségre akarta bírni, mélyet a' Sz. Pál is a'
 Pogány Rómaiaknak szemekre hány, de szándékában
 nem boldogúlhatott, végre éjczaka hivatya. Tifztye
 volt, parancsolta, menni kellett, el-mentt. Láttya a'
 barom gerjedelmet, fel-indúl, kapja fegyverét, és a'
 izem-

itt a' Qvirinushoz közel ülő FVRIVS⁹⁹⁾ a' ki
a' Qvirinusnak dülő félbe lévő Várossát talpra
ál-

zemtelen Tisztet által döfi. Márius nem csak fel-ol-
fdozta a' büntetéstől e' nemes bosszú állót, hanem
még erkölcsi boroloztyány kofzorúval-is meg-ajándé-
kozta, hogy t. i. azon idő-perczben, mellyben leg-
inkább szükség volna a' jó példákra, illy tündöklő
jelét mutatná fzemérmének. Ez a' Márius' ítélete olly
örömbe hozta Rómát, hogy azonnal a' harmadszori
Consulsággal fel-ruháznák. Hatfzor volt egymás után
Consul, melly tisztetet ő előtte senkivel sem történt.
— A' többi élete merő vizfontagság. SYLLA előtt
bujdosott, lappangott. Minturnumban a' bé-rohanó
Gyilkost fegyvertelen létére, tekintetének méltóságá-
val úgy meg-ijesztette, hogy az ki-szaladna nagy
lármával „nem ölhetem, nem ölhetem-meg a' Má-
riust“. Végre a' meg forduló jó szerencsáját kegyet-
lenséggel rutította-meg. M. ANTONIVSt, azt az ékes
szószóllót-is ő ölette-meg. A' görög nyelvet tellyes
életében útálta, és üldözte. Meg-halt Rómában a'
7-dik Consulságának 17-dik napján 70 esztendő s ko-
rában, Róma fel építésének 668-dik esztendejében.

Plutarchus in C. Mario.

L. Florus. Lib. 3. cap. XXI.

⁹⁸⁾ A' Poenusi háborúk nevezetelsé tették a' Sci-
pio' nemzetségét, ebből leg-inkább kettő meg-külöm-
böztette magát, egygyik a' második, másik az utól-
só Poenusi háborúban.

Az első : P. CORNELIVS. SCIPIO. Jupiter' fiá-
nak tartatott. Ha a' Cápitoliumba mentt akármilyen ké-
sőn

állította? mert ezek nem az idegen Tettekkel,
mint szokott a' köz-hasznú, és költségű épüle-
tek

---

són is éjzaka, a' kutyák meg-nem ugatták. Ha mi fontos dolog elő adta magát, előbb a' Jupiter' kápolnájába mentt, ott le-ültt, és gondolkodott, mint-ha onnan akarná kölcsönözni a' meg-határozáft. 18 esztendő's létére Ticinumnál az Attyát a' Hännibál ellen ő tartotta-meg életben. Következett a' szeren-esétlen Cännai ütközet. Hännibál ott a' Rómaiaknak két erős táborát egy ütközettel semmivé tette. A' Nemességbül 40 ezeret le öltt. Habzott vérrel sokáig az Aufidus, nyögött rajta a' bőr hid. Két köből arany gyűrűt látott Carthágó le szedve a' holt testek-rül. A' kik meg maradtak, neki keseredvén el akar-ták hagyni Olasz Országot. Scipio tartóztatta vissza, és a' rongyos Seregnek hulladékait keresztül az el-lenség' táborán, Canusiumba hozta. 24 esztendő's lé-tére Spanyol országba küldetett, hogy az Attyának, és Attya' testvérjének meg-ölettetésőket bosszúlna meg. A' melly nap oda értt, az nap a' Spanyol Chártá-gót bé-vette. Egy gazdag szép Szűzet el-fogtak a' Katonák, tódúlt mindenik a' nézésére, hozták, mint leg-nemesebb martalékot a' Scipio' sátorához. Scipio gondját viselte, és mint Szűzet vissza adta a' Jegyes-sének ALLVCIVS-nak, a' Celtiberek' Ifjú Fejedel-mének; és evvel a' Spanyolok' szívét meg-nyerte. Már könnyen hadakozhatott. Hásdrubált, és Má-got, testvérjeit a' Hannibálnak ki-verte Spanyol Or-zágból: Siphax-al a' Maurusok' Királyával barátsá-got, Massaniá-val szövetséget kötött. Győzedelm-mel haza tértt, időnek előtte Consullá lett, által csa-pott

tek körül történni, melyeket mások kezdenek,
és végeznek, még-is ama' Fő-vigyázónak, a'
ne-

---

pott Affricába. Egy éjczaka Hadrubálnak, és Sypháx-nak táborait fel-dúlta. Vissza tért Hán nibál a' Hazája' védelmezésére. Scipio ezt-is meg-győzte. Cárthágónak békefféget kelle koldólni, melyet meg-is nyertt. Scipio haza tért Rómába dicsőfféggel, vele hozván az AFRICANVS nevet. Vólt mégis vádolója. Petilius Aëtæus, Nép-nagy számadásra akarta húzni. Scipio a' nép' láttára öfzve szaggatta a' számadó könyveket, „E' nap, úgymond, győztem meg a' Cárthágót, nagy jó tétemény, mennyünk a' Capitoliumba, adjunk hálát az Isteneknek“ erre meg-indúlt, követte a' nép, és így fűltbe mentt a' vádolás, de a' tüske még is fenn-akadt a' Scipio szívébe; fogta azért magát, oda hagyta a' háládatlan hazáját, és önként számkivetésbe mentt R. ép. 567 dik efsztendejében, Liternumba, hol csendesen éldegeltt. Halálos ágyában azt hagyá a' Feleségének, hogy meg-ne engedje a' Hamvait Rómába vitetni.

Sex. Aurelius Victor de viris Illustribus cap. XLIX.

L. Florus L. 2. cap. VI.

Dio Cassius Hist. Rom. Lib. LXXVIII.

Livius Lib. XXVI.

A' Másik; P. SCIPIO. AEMILIANVS. Onokája az előbbennyinek. Vitézségét Attya mellett Macedoniában kezdette mutatni. Spanyol Országban Lucullus mellett mint személy-viselő INTERCATIA várossa körül le ölte azt, a' ki őtet különös ütközet

nevére írják a' munkát, bátor a' fal-rakásban
nem sokat mocskolta-is a' kezét, ezek mondták,
nem

---

re ki-híttá. Affricában M. Manilius Vezér alatt nyolcz csapatot, melyet az ellenség bé-kerítve ostromlott, ő mentett ki, melyre nézve Ostromló arany koszorút érdemlett. Folyt azon idő tájban a' harmadik Poenusi háború. Még meg-sem fogták, már melyefiztették. A' Tanács-házban arrúl vetekedtek, mi tévők legyenek Cárthágóval. M. CATO erősen lármázta „Róma állandósan nem álhat, ha csak Cárthágo el-nem rontatik“ Scipio NASICA ellenben azt vitatta „ha Cárthágo el-rontatik, előbb utóbb Rómának-is el-kell veszni; mert nem lévén kívül hadakozon, kitúl féllyen, el-felejtí vitézségét, el-puhúl a' békeféség' kebelében, meg-efzi a' reftség', a' gyönyörűség' rosdája“ — de csak ugyan még-is a' Cato győzött, és a' mit a' beszédje nem tehetett, azt a' furcsán bé-hozatott frís függí végbe vitték. A' Cárthágónak tehát veszni kell, el-van végezve a' Római Tanácsban. Scipio' neve Affricában rettenetes vólt Scipiót válasszák Vezérnek, és időnek előtte Consul-lá teszik. Scipio CARTHAGOt hat hónap alatt semmivé tette. 17 egész napig égett ez a' roppant Város, és evvel füstbe mentt a' Poenusok' minden dicsósége, létele. NVMANTIAt Spanyol Országban, azt a' híres Numántiát, mely a' Q. Pompejusi megugratta. Mancinust gyalázatos békeféségre kinfzerítette, négy ezer emberrel magát negyven ezer ellen 14-dik esztendeig vitézül védelmezté, ez a' Scipio vette-bé éhséggel. És innen nevezték NVMANTINVS-nak. A' Gracchus' Meg-ölését törvényesnek mondták,

ta,

nem az idegen Tettekkel hírefztették a' nevöket, hanem magok lévén a' kezdök, magok az
Épí-

---

ta. Mellyre a' nép reá nagyon meg bosszonkodott, és nem sokára reá hirtelen halva találták a' szobájában Róma ép. mintegy 628-dik élfztendejében. — Ez a' Chártágo El-rontója, ez a' Numántia Meg-győzője olly fzegény vólt, hogy holta után minden értéke nem tenne többet 32 funt ezüfínél, és harmadfél funt aranynál.

Sex. Aur. Víctor de Viris Illuf. cap. LVIII.

L. Florus cap. XV. XVIII.

99) M. FVRIVS. CAMILLVS, vitéz tetteiyei fel-emelte nemzetségét, de leg inkább hazáját, mellyet utólsó vezedelembül több ízben ki rántott. Hoffzú vólna minden győzedelmei elő-befzélieni, leg-nevezetesebb az, mellyet a' Gállusokon vett. A' Gállusok BRENNVS Vezérjek alatt bé rohantak nagy sokasággal Olafz-Orfzágba. ALLIA-nál öfzve verték a' Római tábort. Rómát bé- vették, Capitoliumot ostrom-lották. 7-dik hónapra egygyeűségre lépnek, hogy a' Rómaiak fizeffenek ezer funt aranyat a' Brennusnak, és a' Brennus huzza víffza minden kártétel nélkül a' seregét. Már a' Sulpitius számlálta az aranyat, a' Brennus méregette, és, hogy többet nyomjon, bal-táját a' mérő serpenyőre akasztotta. A' panafzló Rómaiaknak azt felelte nagy göggel „a' ki meg-van győzve, jajjal kell annak adózni“ Camillus Ardeában vólt akkor számkivetésben; de látván 'hazája' utólsó vezedelmét, félre tett minden bosszúságot, öfzve fzedi, a' kit talált fegyver-foghatót, siet Ró-

Építők, a' leg-dicsőségesebb érdem-nevekre verkedtek. Azért éppen nem csuda, ha diadal-
mat

---

ma felé, éppen az arany méregetésnél érte őket, az aranyat le veszi, oda adja a' Római Porofzlóknak, a' mérő serpenyőt vissza dobja a' Brennusnak. „A' Rómaiak, úgymond, nem arannyal, hanem fegyveres vassal szokták meg-tartani a' hazájokat“ harczra kél a' dolog. Camillus le-veri a' Gállusokat, megszabadítja Rómát, melyet Julius közepétől fogva Februárius közepéig a' váron kívül bírt az ellenség. A' Város el-volt pufztúlva, a' nép VEJI-be akart takarodnia. Camillus állott ellent, fel építtette om-ladékaik közül a' Rómát, és így lett második Építője Rómának, Meg-tartója a' birodalomnak. Vissza fordultak későbbre megint a' Gállusok, de akkor-is a' Camillus, noha már 30 esztendő volt, egy ütközet-re le csépölte őket. Camillus négy győzedelmi bemenetet tartott, 5-szer volt Dictátor, de egyszer sem volt Consul, a' mi rendes. De ezt az akkorbéli viszontagságok okozták; mivel a' nép vissza vonásban lévén a' Fő-emberekkel, ellenezte a' Consuli tételét. Végre a' sok villongások után Camillus' tanácsára abban egygyeztek meg, hogy az egygyik Consul a' Patriciusok közül, másik a' népből választatnék. A' nép ezen neki örült. Camillus Consulokat tett, L. Aemiliust, és a' nép közül L. Sextiust. Jövő esztendőre dög-halál következett, mely az érdemes öreg Furius Camillust is ki-ragadá az élők közül R. ép. 390-dik esztendejében. Halálát a' Római nép nagyon fájlalta. — Camillus hogy számkivetésbe mentt Ardeába, fel-emelte kezeit Capitolium felé, és azt
ki-

mat vettél Te a' Pompejuson, a' ki kényes újjal szokta a' fejét vakargatni, ¹⁰⁰⁾ és többnyire Róka volt, hogy sem Orofzlány. Mert, minekutánna farba rugta azt a' szerencse, melly mind addig az ideig híven mellette szolgált, könnyű volt

L 2

vált

kívánta, hogy a' nép mennél előbb érezze-meg az ő el-velztét, és szorúlyon segedelmére, a' mi meg is történt. Ezt az ARISTIDES nem tette; hanem, midőn számkivettetnék, kezeit az ég felé fel-emelve azt óhajtá „bóldogok, olly bóldogok legyenek az én Hazámiai, hogy soha ezekbe ne jusson az Ariftides! — mi ennél kerefszényebb mondás!

Plutarchus in Camillo pag. 129—152

— in Ariftide pag. 313.

T. Livius L. V, VI, VII.

L. Florus L. I. cap. XII, XIII.

¹⁰⁰⁾ Új' hegygyel vakargatni a' fejét, puhaság jele volt a' Régieknél. Cicero azt mondja a' Cæsárrúl „hogy ő ugyan észre-velzi benne a' Tyránnusi indúlatot; de midőn láttya, hogy a' fejét új' hegygyel vakargattya, el nem hitetheti felőle, hogy olly szörnyűségre vetemedjen. Lucianus az el fajúlt puha ember-ről mondja „*ακρω τα δακτυλων την κεφαλην πυωμενο*“. Ρητ. διδασκ. Hogy pedig a' Pompejus-is a' fejét kényes újjal vakargatta, meg-tetszik azon rutalmakból, mellyeket Clodius a' Pompejus ellen szórtt, és a' nép' sepreje, nagy hahota tapsolással helybe hagyott.

Plutarchns in Pompejo M.

Ammianus Marcellinus Lib. XVII. pag, 144. edit.

Bipontinæ.

volt néked azonnal azt az el-hagyatva lévő fze-
rencsétlent meg-győznöd, Hogy köröm-fza-
kafztó nagy erődbe nem került a' győzedelmed,
az bizonyos. Mert hogy meg-szűkülte az ele-
séged; ¹⁰¹⁾ (melly, a' mint magad-is tudod, nem
cse-

---

¹⁰¹⁾ Cäsär többször-is meg-fzorúlt az eleség^o
dolgában. Elsőben Ilerda mellett Spanyol Országban,
midőn az Afránius', és Petrejus Vezéreivel a' Pom-
pejusnak, volt dolga. Itt az áradó vizek miatt kö-
rül vétetve, annyira jutott, hogy a' Seregében egy
köből gabonának 15 forint volna az árra (jamque ad
denarios L in singulos modios annona pervenerat)
Másodszor nagyon meg-fzorúlt az eleségből Dyrrá-
chiumnál; mellyről maga a' Cäsär ezeket írja „Cæ-
sár pedig, meg-eméltvén körül belül minden gabo-
náját, igen nagy fzorúltságra jutott. De a' Kato-
nák még-is a' nagy szűkséget jó szívvel tűrték, ezek-
be jutott a' tavali éhség, mellyet Spanyol-Országba
fzenvedtek, és még-is hogy tűrve fzenvedve azt a'
nagy háborút végre hajtották. Ezekbe jutott az is,
hogy már ALESIA-nál voltak illy fzorúltságban, sőt
még nagyobbban az AVARICVM-nál; mindazonáltal
mind itt, mind ott végre győzedelmeskedtek. Azért
midőn az árpát, a' hüvelkes Veteményeket osztogat-
nák, nem morogtak, el vették. A' kik a' Válerius
alatt voltak, Katonák, egy bizonyos gyökeret talál-
tak, mellyet CHARA-nak (kedvesnek) neveztek (el-
híszem, hogy kedves volt az éhes Rómaiaknál, a'
Magyarok hasonló esetben édes gyökérnek neveztek
volna) ezt téjjel öfzve főzték, úgy ették, sőt kenyér
for-

kély vétke, a' Fő - Vezérnek) ütközetre rohanván meg-győzöttetél.¹⁰²⁾ Pompejust nem a' te erőd, az ő efsztelensége, tudatlansága buktattameg, midőn vagy elégtelen vólt a' Polgár Katonáknak parancsolni, vagy el-mellőzte az ütközetet, mikor a' jó alkalmatofság meg-kivánta, vagy mikor győzött, a' győzedelmet tellyes tetejére nem hajtotta. Elég az hozzá meg-bukott. Az, az ő tulajdon tetemes hibái,¹⁰³⁾ nem

L 3

a'

formára is öfzve dagasztották, és nagy számmal csinálták, úgy hogy midőn a' Pompejánusok Mieinknek az éhséget hánnyák-fel, ezek ilyen kenyereket hagyigálnának által „eddig a' Cäsär. Pompejus, midőn látná ezeket a' kenyereket, azt mondá „hogy önéki nem az emberekkel, hanem a' vad állatokkal vólna dolga. De a' Cäsär' katonái az éhséget el-túrték, sőt nyilván bizonyították, hogy ők kézzebbek fahéjjál tengődni, mintsem a' Pompejust kezekbül kieresztteni.

Cäsar de Bello Civili L. 1. cap. 52 & Lib. 3.
cap. 47, 48, 49.

Plutarchus in Pompejo M.

¹⁰²⁾ Dyrrachiumnál a' Pompejus győzött. Cäsär éjtczakára kelvén szaladásra vette a' dolgot. De a' Pompejus nem tudott a' győzedelmével élni.

Cäsar de Bello Civili Lib. 3 cap. 65—70.

¹⁰³⁾ Pompejus a' Római népnek bálvánnya, magát a' jó szerencsében el-bizván, több hibákat ejtett

a'

a' te Hadi mefterkedésed által. Ellenben én a' Persákat, kik derekassan neki készölve, erős-
sen

---

a' Hazai Háborúkor. A' Katona szedést későre kezdette, avval biztatván a' követőit, hogy mihelyt az Olafz földet lábával meg-toppanntya, azonnal számos sereget termeszt. Ezt a' kevély mondását annak idejében a' FAVONIVS keservesen a' torkára verte. — Cäsär, még minden erejét öfzve nem húzhatván, bé-rohan Olafz-Országba, Ariminu... erős Városát bé-vefzi, 300 Lovasbúl, és 5 ezer gyalogságbúl állott még akkor egész Serege. Pompejus nyakra főre kiszalad Rómábúl a' nélkül, hogy bizonyost értene előbb a' Cäsär' erejét. Ezt a' hibát említette a' Cicero, Periclesnek ellenkező példáját hozván fel, de Pompejus magát a' Themistoclesnek ilyen esetű tettével mentegette. — Dyrrachiumnál meg-győzte Pompejus a' Cäsárt, a' táborának meg-engedett, pedig ha ezt fel-dúlta volna, talpig oda lett volna a' Cäsär, a' mint ezt a' Cäsär maga-is meg-esnzerte. — Pompejusnak majd két annyi serege vólt, a' tenger terítve a' hajóival, mindennel bővelkedett, akár éhbel halásra juttathatta volna az ellenkező részt, ki-ereszti Cäsárt a' kezébúl, sőt azután utánna megy, el-fzakasztya magát a' tengeri erejét, és ez vólt a' leg-nagyobbik hibája Pompejusnak. Cäsárnak pedig a' leg-álnokabb fortéllya, a' mint Plutarchus észre vefzi; mert ha a' szerencséje botorkázott volna a' szárazon, ott vala a' tengeri ereje, egy lépéssel magát talpra állíhatta volna. De már a' Phársálus mezején áll talpon mind a' két sereg, nézd mire vífzi a' kevélység, a' versengő vetélkedés a' társaságot,
azon

sen fel-voltak fegyverkezve, erő-hatalommal meg-törtem. Minthogy pedig jó szívű Férjfiaknak a' kötelessége, Királynak a' méltósága meg-

L 4

ki-

azon nemzeti fegyverek, azon társaságnak tagjai, a' vér atyafiak, virágja, java, ereje, hatalma azon egy Városnak, Pompejus a' Cäsárral, Veje az Ipával, Rómaiak a' Rómaikkal neki dühödve öfzve-ütköznek, azon egy hangú trombita rivad, azon egy nyelv hallatik, egy féle záfzlók, sasok lobognak mind a' két felül. Pompejus meg-parancsolá, hogy a' Katonái Veszteg álva várják bé az ellenséget, és így a' Seregét azon erőttől, mellyet a' tüzes neki rohanás gerjeszt, meg-fosztá. A' Lovasága, mellyben minden erejét helyheztette, vissza verettetik, a' tánczos Római legénykék, a' kényes Asiábéli új Katonák az Orcza' rútítást, a' villogó fegyvert nem nézhették, 's rútúl meg-futamodtak. Pompejus a' helyett, hogy iparkodna helyre hozni a' keveredést, sátorába szalad, le-dül, és busúlva várja a' szerencse' Meg-fordulását a' mit a' Cäsár-is nevet a' Pompejusban. Bezeg a' Cäsár neki esett a' tábornak, ezt látván a' Pompejus, fel-kiálta: MÉG. A'. TABORT-IS.? — Evvel más ruhába öltözve meg-szaladtt, és Egyiptusba el-veszett. — Plutarchus a' Pompejus' életét valamennyi közül leg-ékezebben írta-le, kár, hogy a' Deák fordítás olly korcsos, és az eredeti szépségnek meg-nem felel.

Plutarchus in Pompejo M. & C. Cæsare.

Cicero Epist. ad Atticum Lib. 7.

Cæsar de Bello Civili cap. 94, 95.

kívánnya, hogy ne csak foglalatoskodjon egyedül a' Nagy Tetteknek üzésében, hanem ezeket üzvén az Igazságot vegye vezérül, én erre nézve a' Persákon, a' Görögök' nevében, boffzút állattam, patvarba üztem, a' Görögök közül minden Hazai háborúkat, nem-is volt szándékom soha, meg-szomorítani a' Görög Országot, attúl meg-válva, hogy azokat, kik nekem az által-menetelt meg-gátolták, kik a' Persiai boffzú-vételemet hátráltatták, porrá zúztam, Te pedig, minekutánna meg-verted a' Németeket, le-győzted a' Gállusokat, erre fel-kerekedvén a' Te tulajdon édes Hazád ellen köfszörülted az öldöklő fegyvert, mellynél mi lehetsen útálatosabb, mi fertelmesebb, nem látom. Hogy pedig nagy fittymálva emlékeztél azontíz ezer görögökről, minthogy Ti-is onnan eredtek, és valaha nagyobb részét-is Olasz - Ország-nak a' Görögök lakták, ezeket noha tudom tudom, nem említem. De hogy ezeknek egy maroknyi népét, az AETOLVSokat ¹⁰⁴⁾ értem, kik

---

¹⁰⁴⁾ Az Aetolusok' hazája, AETOLIA, határos volt Epirussal, és mintegy köldöke a' Görög - Ország-nak. Ki ütött az első Macedoniai háború. Hadakozni kellett Rómaiaknak a' Fülöp Király ellen, pedig még az Hännibál se volt le-győzve, sőt Olasz - Országban féltére táborozott. M. VALERIUS LAEVIVS ment a' Fülöp ellen. Meg-kellett a' Görögöket zavarni, egy-

kik mellettetek laktak, hogy részetűkre csatolhattátok, hogy jó akaróitokká, hogy hadakozó

L 5

tár-

egymás ellen bújtani, és, hová bízton a' lábát tegye, helyet keresni, az Aetolusokat nézte-ki erre; meg-vetette tehát minden mesteriségét, hogy azokat a' maga részére csatolhasa. Titkon előbb a' Fő-fő Aetolusokat meg-tántorította, utóbb meg-jelent az Ország gyűlésén, melyet az Aetolusok tartottak, és melyet ők παναιτωλιον-nak neveznek. Itt a' Lævinus hangos torokkal el-beszéllette, mi nagy jóval szoktak lenni a' Rómaiak a' szövetséges Városokhoz, hozzá járúlt az a' biztatás-is, hogy ő az ACARNANIÁT, melly Epirusnak része, 's melyet előbb az Aetolusok birtak, vissza fogná nekik szerezni. Erre csak hamar fel-csapnak, és szövetséget ütnek illy fel-tételekkel „az Aetolusok azonnal haddal indúllyanak szárazon a' Fülöp ellen, Rómaiak hűz, öt evedzős, hajókkal segítsék őket. A' mit Aetoliátúl kezdve, egész Corcyráig el-foglalandók volnának, az, a' martialékon kívül, legyen az Aetolusoké. Rómaiak azon legyenek, hogy az Acarnania vissza kerüljön. Egy-egyik rész, a' másik résznek híre, haszna nélkül békeiséget a' Fülöppel ne kössen.“ Ezen szövetséggel kinállyák meg Aetolusok az ő társaikat-is az Eleusokat, a' Lacedæmonbélieket, Atalust az Asiai Királyát, és az Illyriai Királyokat a' Pleuratuft, és a' Scerdiletuft, a' mi meg-is lett, és ezek-is a' szövetséghez állottak. Már tehát Görög-Ország meg-volt osztva. REGNUM. IN. SE IPSVM. DIVISVM. Ezt a' szövetséget Aetolusok Olympiában, Rómaiak a' Capitóliumban réz-táblákra fel-írva, ki-függesztették em.

társaitokká tehattétek, sokért nem adtátok. Mi-
neikutánna pedig ügyetek mellett jól meg-har-
czol-

---

emlékezetűl, és így az Aetolusok voltak a' leg elsők,
kik a' tengeren túl leg-elsőben szövetségre léptek a'
Rómaiakkal, és utat nyitottak a' Görög Ország' meg-
hódítására. Az Aetolusok azonnal hadra keltek, bé-
vették a' közel lévő Zacynthus kis szigetét, más apróbb
helységekkel; de sokra nem mehettek, oka volt az
Acarmania lakosinak meg-átalkodott Fel-tételek, hogy
inkább egy lábíg el-vefznek, mint magokat az Ae-
tolusoknak meg-adják; és a' Fülöpnek közelítése.
Azonban Rómában a' Lævinust Consullá tefzik, és
helyette a' P. SVLPITIVS GALBÁt küldötték Vezér-
nek; de a' Gálbának nem szolgált a' szerencse, Fül-
löp a' Macedonok' Királya meg-verte Lamia mellett
kétfer az Aetolusokat, Gálbát Sicyone, és Corin-
thus között meg-győzte, Attalust hazáig kergette,
Machanidát Lacedæmoniák' Vezérét meg-szalasztotta,
erre az Aetolusok békességet kötöttek a' Fülöppel.
Jött a' P. SEMPRONIVS új erővel, de ez - is békes-
ségre lépett, és haza mentt. És így ezt a' háborút
melly 7 esztendeig tartott, Dicsőséggel végezte a' Fül-
löp; de a' kötött békesség sokáig még sem tartha-
tott, három esztendő múlva dugába dültt. A' máso-
dik Pænusi háborúnak vége szakadott, Rómaiak ne-
ki erősödtek, volt reménység, hogy minden erejük-
kel neki esvén könnyen meg-dönthetik a' Fülöpöt.
Hadat izennek tehát, és arra a' Szezfzre, hogy magát
a' Fülöp meg félszkei Görög Országban, fel-bontják
a' békességet. Megy a' Sulpitius, jól kezdi a' hábo-
rút, Erre az Aetolusok, kik előbb vonogatták mago-
kat

czoltak, végtére, nem tudom mi okokra nézve,
meg-nyomtatok, mi magatok veszedelmével,
mi

---

kat, megint a' Rómaiakhoz szegődnek, és Damocritus Vezérjek alatt meg-indultak haddal a' Fülöp ellen, noha nem a' leg-jobbik szerencsével. Sulpitius helyébe jött végre a' T. QVINTIVS, ez végre hajtott a' háborút, Fülöpöt a' Görögök' erejével több ütközetekkel meg-törte, és hogy békekséget koldúlyon, arra kényszerítette. Meg-lelt a' békesség; de bele vólt oltva az új háborúnak a' magva. Quintius győzedelmeskedvén mindent a' maga tettei szerinztett, a' szövetséges Aetolusokat fel-sem vette, ezen az Aetolusok nagyon fel-boszongtak, szemére-ls hányták a' Quintiusnak (ut dura, atque aspera belli Aetoli exhausierint, pacis gratiam, & fructum Romanus in se vertat) de nehéz a' Győzedelmest pirongatni. Quintius a' szövetséggel sem gondolt. Sőt az Echinus, és Phársálus Várossáit sem adta vissza nekik a' kötés szerint. Erre az Aetolusok neki keseredtek, széles e' világnak panaszolták ügyeket, követeket küldöttek mindenfelé, magoknak társokat, Rómaiaknak ellenséget kerestek. Csak ugyan Damocritus a' NABIS a' Lacedæmoniak' Tyránussát, Nicander a' FÜLÖPöt, Dicæarchus az ANTIOCHVS Királyt fel-bújtották a' Rómaiak ellen. De végre a' Római erő ezeken-is győzedelmeskedett, és az Aetolusokat, noha nehezen, de rútúl le-nyomta. Így vesztett-el az a' nép, melly a' maga vesztével segítette-bé Rómaiakat a' Görög Országba!

T. Livius Lib. XXVI — XXXVIII.

A' Rómaiak Görög Országban Pos. 1793 in 12mo.

mi nagy munkával, tudjátok. Ha tehát, a' mit méltán lehet mondani, az erőtlen öreg eszendeire hanyatlott Görög Országnak, nem az egész nemzetségét, hanem egyedül egy maroknyi népét, azt-is, midőn már ki-fogyott erejéből, alig alig tudtátok meg-hódítani, mi lett volna belőletek, ha még ama' virágzó, ama' hatalmas egész Görög nemzettel kellett volna szembe szálnatok? — Még mikor a' PYRRHVS ¹⁰⁵⁾
reá

---

¹⁰⁵⁾ Pyrrhus, nevezetes Királlya Epirusnak, ki-ben nagy Sándornak képe, szíve, bátorsága mintegy újra fel-elevenedett, ki-mutatta magát Vitézsége, jó-zansága, embersége által. Hannibál minden akkor-béli Vitézek között a' Pyrrhust ítélte elsőnek, Sci-piót másodiknak, magát harmadiknak. A' Hadi tudományról könyveket írtt. A' háborút szomjúhozta. Minden eledele, mulatsága a' hadakozás volt, de azért a' szíve el-nem vadúltt. Vólt Ámbráciában az Aetolusok között egy rút káromlója Pyrrhusnak, jóvaslották, hogy ezt a' rútalmazóját kergesse - ki Országából „nem, úgymond Pyrrhus, hadd maradjon, inkább rútalmazzon engem egy helyen, mint kóborló létére mindenütt“ — Két más Iffjakat-is bé-vá-doltak előtte, hogy azok a' bor-ivás közben rosszul beszéltek volna a' Pyrrhusról, Pyrrhus maga elejbe hivattya az Iffjakat, kérdezi, ha igaz e, hogy ő róla ezt, meg emezt beszéllették volna? az egygyik nagy bátran meg-felel, igen-is igaz, úgymond, sőt még ezeknél többeket is mondtam volna, ha a' palatzk ki nem ürültt volna“ erre el-nevéli magát a' Pyrrhus,

reátok ütött-is, mennyire remegtetek, tudhat-
tyátok. Mivel pedig a' Persiai birodalom meg-
dön-

---

hus, és az Iffjakat szabadon bocsátá — Pyrrhusnak nagy neve lévén, a' TARENTVMiak Olasz- Ország-
ba hívták a' Rómaiak ellen. CINEAS Orátor, kit
szüntelen magával hordozott, vissza akarta tartóztat-
ni „mi leszl, úgymond, o Király! ha a' Rómaiakat
meg-győzöd? — mi? az egész Olasz-Ország az enyim.
hát ha azt-is el-foglaltad; hová fordúlzl? — ott a'
Sicilia, könnyű leszl bé-venni. Hát ha ez-is meg-
leszl? — akkor a' Macedoniát, az egész Görög Or-
szágot meg hódíttjuk, és ekkor? — ekkor azután
vigan fogjuk napjainkat töltöni, evéssel, ivás-
sal, tobzódással, mulatságos beszédekkel — ha ez a'
szándékom, o Király! mit halasztod olly sokára?
miért nem kezded-el mindjárt a' nyúgodalmas életet?
van minden; hová annyi vér-ontás, a' nélkül-is ehe-
tünk, ihatunk, mulathatunk. — De erre a' Pyrrhus
nem figyelmezvén, által csapott Olasz-Országba R.
ép. 474-dik esztendejében. 3 ezer lovasságot, 22 ezer
gyalogtságot, öt száz Parittyást, 30 elefántot vivén
magával. A' Levinus (Plutarchusnál Albinus) Római
Consult meg-veri. Cineas által meg kínálta mind-
azonáltal a' Rómaiakat nem csak békelességgel, hanem
szövetséggel is. Cineas Rómában a' Fő Allzonyságo-
kat, Urakat el járta, és ajándékokkal meg-tisztelte;
de ez ajándékokat el-nem vették, azt felelték, még
az Allzonyok-is, „ha meg-leszl a' békelesség, a' nélkül-
is jo szíves baráti leszlünk a' Királynak“ Római Ta-
nács hajlandó volt a' békelességre, ezt meg-hallván
APPIVS. CLAVDIVS egy meg-élemedett tisztos öreg,
kit

döntését olly kitsiny dolognak állítod, és ezt
a' nagy munkát így alázod, gyalázod, mond-
meg

---

kit az öregsége, különösen pedig a' vaksága otthonn tartóztatta, bele ül a' gyalog hintójába, Tanácsba viteti magát, és ott ezt a' beszédet tartá. „Eddig nehezen tűrtem, o Rómaiak! hogy a' szemeim' világától meg-vólnék folztva, most, midőn hallom a' ti ocsmány végzéleteket, melly el hervallja a' Róma' dicőségét, vajmi sajnálom, hogy valamint vak, szinte úgy szüket-is nem vagyok. Hol vagyon, hová bújdosott ama' ti fittymáltt bátorságtok, mellyel világ' hallattára dicsekedtetek, hogy a' Nagy Sándor, ha Olasz-Országra találtt volna rohanni, nem hirdettetnék többé Győzhetetlennek, hanem vagy szaladásra, vagy élete' vesztére jutott vólna. Arczúl csapjátok ti ezen dicsekedéseket máj nap, midőn remegtek a' Pyrrhústól, a' ki egygyik Dárdássát a' Sándornak szüntelen böcsülte, tisztelte. Nem azért kereng Pyrrhus most Olasz-Országban, hogy a' hozzá folyamodtakat segítse, hanem hogy az ellenséget kerüllye. Szövetséget ígér néktek, és ezt azon seregével, mellyel Macedoniának egy kevés részét nem vólt elégséges meg-tartani. Ne gondollyátok, hogy a' szövetség után el-megy. Itt marad, öfzve -gyűjti el- lenetek mind azokat, kiknél illy meg-aláztatásra, útálatba megy nevetek. Ha a' Pyrrhus cunyi kár-tételei után meg-nem bosszúztatik, mi lesz jöendőre egyébb, hanem hogy a' Rómaiakat a' Tárentumiak, a' Samnitesek ki-csúfollyák „ezen beszéddel hadra ingerelte Appius a' Tanácsot. Cineált tehát vissza küldik illy ravasz felelettel, „A' Pyrrus mennyen-ki Olasz-
Or.

meg kérlek, mi legyen az oka, hogy ama' Tigris' folytában fekvő kis Tartományt ¹⁰⁶⁾ melly
a'

Országából, és azután kössön, ha akar, szövetséget“ vissza mentt a' Cineás. Jöttek Római Követek a' foglok' ki-váltására. Ezen Követeknek feje vőlt C. FABRICIVS, értékére nézve igen szegény, de nagy lelkű Római Polgár, kit a' Pyrrhus igen megszeretvén barátságból nagy summa arannyal megkínálá. Fábricius meg-veté a' hitvány aranyat, az ajándékot nem veszi-el. Másnapra kelvén Pyrrhus megakará ijeszteni a' nagy szívű Fábriciust. Még elefántot nem látott a' Római követ, parancsolá a' Király, hogy míg ők beszélgetnek a' kárpitok között, addig alattomban a' leg-nagyobb elefántot állítsák a' Fábricius' háta mögé. A' Parancsolat tellyesedett. Jelt ad a' Király, a' kárpit fel-húztatik, az otromba elefánt a' Fábricius' háta mögött áll, hosszú orrát a' feje fölött forgattya, és szörnyen meg-rivad. Fábricius lassan hátra tekint, el-mosolyodik, és azt mondja „tegnap meg-nem vakított engem a' te aranyad, ma ez az Óriás bármód meg-nem ijeszt, — a' vacsora fölött beszéd keletkezvén az Epicurus' tanításáról, Cineas rendre elő-számlálta, mit tanított legyen az Epicurus, hogy t. i. a' Fő-jót a' gyönyörűségekben helyhezteti, a' Tisztségeket, a' Hivatásokat, mint annyi akadályait a' csendes életnek kárhoztattya, az Isteni gondviselést tagadja 's a' t. ezekre fel-kiáltt a' Jó szívű Fábricius, „no kívánom, hogy ez a' tudomány a' Pyrrhus, és a' Samnitesek szívében fogamodjon meg mind annyiszor, valahányszor velünk hadakozik“ — Pyrrhus a' Fabriciust nagyon
meg-

a' Pártosok' uralkodása alatt van, már több mint három száz eíztendeje, hogy utánna harczoltok,
mi-

---

meg-fzerette, foglokat egyedül az ő emberségére bízta olly törvénnel, ha a' Tanács nem akarna békeséget, a' foglok meg-köfzöntvén az Attyokfiait, és a' Száturnus' ünnepét el-töltvén térnének vissza. A' Száturnus' ünnepe el-múltt, a' Tanács vissza küldötte a' foglyokat, halált ízabván annak a' fejére, a' ki ott-honn maradna. Fábricius azonban Consullá tétetik, a' Király' Orvossa levelet ír a' Consulnak és ígéri, ha őtet jól meg-ajándékozza, a' Királyt méreggel ki-veszti a' világból. Fábricius illy szörnyű ajánlását pökte az Orvosnak, Pyrrhusnak meg-küldötte az áruló levelet, meg-intvén, hogy vigyázzon magára. Erre a' Pyrrhus úgy meg-örültt, hogy a' foglyokat mind ingyen vissza küldené, de a' Római Tanács ingyen el nem vette, hanem annyi számú Tarentinumi, és Sámnumbéli foglyokat küldött helyettek. Olafz-Országból ki-húzta Pyrrhus a' Seregét, de a' békeflég még sem készülhetett meg. Vissza jött tehát a' Pyrrhus, és a' Rómaiakat megintlen meg-verte Asculumnál, de sokba került néki ez a' győzelem, és nyilván mondotta „hogy a' Rómaiakat nem akarná még egyfzer így meg győzni. Innen által csapott Siciliába, meg-verte a' Pœnusokat, bé-vette a' Tartományt. ERIX erős várát midőn ostromlaná, maga fntott fel lajtorján leg-első a' Báflyára, halomra ölte előtte az ellenséget, a' Várt bé-vette. — Többi, a' mi következik a' Pyrrhus életéből, nem ide tartozandó — Fiai közül egygyik kérdi egykor, melyik

mi legyen az oka mondám, hogy bé nem tud-
tátok venni? akarod hogy ki-fakasszam? a' Per-
sák' nyilai állottak ellent, kérdezd-meg csak az
ANTONIVSt, ¹⁰⁷⁾ ez a' te kedves Hadi tanít-
vá-

lyiknek hagyná a' királyságát? annak felele a' Pyrr-
hus, a' mellyiknek leg-élesebb lelsz a' fegyvere.

Plutarchus in Pyrrho.

¹⁰⁶⁾ Ez a' Tartomány MESOPOTAMIA. Tigris,
és Euphrates folyók között feküdt, és innen nevez-
ték a' görögök *μεσοποταμία*-nak, melly magyarul ép-
pen annyit tesz mint Viz - Köz.

¹⁰⁷⁾ M. Antonius roppantt hadi sereggel indúlt
a' Parthusok ellen, hogy a' CRASSVSon, és a' Ró-
mai néven tett méltatlanságot meg-bosszúllyá; de nem
bóldogúlhatott szándékában, már ekkor igen bele-
bolondúlt a' Cleopátrába, minden esztét ott felejtet-
te, hogy hamarább vissza-térhessen, hirtelenkedett.
Semmit okosan nem rendelt, visszárúl mentt minden,
úgy hogy ez a' hatalmas hadi sereg, melly meg in-
dúltával rémülésbe hozta egész Ásiát, meg- reszke-
dette az utolsó Indiát, kéntelenítetnék gyalázatosan
vissza nyavalogni, és a' XVI egész seregből (Legio)
alig térne vissza az harmada. Illy ocsmányúl füstbe
ment ez a' nemes el-tökéltetű szándék egy hitvány
Álfszony miatt!

Plutarchus in M. Antonio.

Dio Cassius Lib. XLIX. pag. 404 — 411.

Florus Lib. IV. cap. X.

M

ványod meg-fogja mondani, mi erővel bírjanak a' Persák. Én pedig nem egézflen tíz eszten-dők alatt, ezeken kívül még az INDVSoknak¹⁰⁸⁾ is

---

¹⁰⁸⁾ Sándor az Indiát bé vette. Meg-örököstem én is az India' bé vételét; de nem avval, hogy el-beszéllyem, mint harczolt meg a' PORVSSal, mint vesztette-el a' BVCEPHALVS lovát, millyen Vároft épített a' kedves lovának emlékezetére, a' Pártos SABBAt mint győzte-meg, hanem annak el beszéllé-sével, mit tett a' Sándor a' mezítelen Indus bölcsek-
kel, (a' Gymnosophistákkal). Azok közül t. i., kik a' Szábbát az el-pártolásra reá bírták, tizet a' javá-búl ki-válogatva magához hivatott, nehéz fejtésű kérdéseket tett nekik olly fenyegetés mellett: hogy tüftént azon elsőt, ki helyesen meg-nem felelne, fel-akasztattya; és így a' többit is. Leg-öregbiket kö-zülök tette Biróvá. Az első kérdezettvén, mit ítélt-ne, az élők volnának-e többen, vagy a' meg-hóltak? az élők, felele, mert a' meg holtak már ni-csenek — K. A' Föld szűlné-e nagyobb állatokat, vagy a' Tenger? erre a' második azt felelte: a' Föld, mert hiszem a' Földnek része a' Tenger-is — K. Mel-lyik állat leg-álnokabb? felele a' harmadik, a' mit még eddig az ember meg-nem ismértt — A' negyedikűl azt kérdezte, miért ingerelte-fel Szábbát a' pártútés-re? azért, felele, hogy vagy emberül éllyen, vagy vesszen oda ebül. — K. Mi volt előbb a' Nap, vagy az Éj? felele az ötödik, a' Nap előbb volt az Éjnél egy nappal. Ezen, midőn a' Sándor álmélkodna, utánna veti az Indus, a' nehéz kérdésnek a' felelet-tye is nehéz — A' hatodikűl azt kérdezte, hogyan

is Ura lettem. Azután hogy hogy bátorzkodhatol vélem pörbe szállani, Vélem, ki még az el-

M 2

ső

tehetné magát valaki leg inkább kellemetefisé? azzal, felele amaz, ha leg-hatalmasabb létire leg-fzelidebb lessz — A' többiek közül egygyik kérdeztetvén: A' Halandó mikép' válhatna Iftenné? úgy felele, ha azt teszi, a' mit az ember nem tehet — Egymás azon kérdésre: ha az élet volna-e erősebb? vagy a' Halál' azt mondá, hogy az élet, mivel annyi nyomorúságokat el-tűr — Az utólsó azon kérdésre, meddig él az ember illendően? azt vizfzonozá „addig, még a' halált jobbnak nem tartja, mint az életet — Ekkor meg-parancsolá a' Sándor, hogy az öreg Bíró hozzon Itéletet. Ez elő-fzámlálta, ki mellyiknél felelt rosszabbúl; tehát, úgymond Sándor, te halvesz meg leg-elsőbben, a' ki ilyen itéletet hoztál. Éppen nem, felele a' bölcs Indus, ha csak te o Király nem akarsz hazúdni, a' ki csak a' rossz felelőt ítélted az halál-ra. Ezeket a' Sándor meg-ajándékozván szabadon bocsátá. A' többi lézzegő Bölcssekhez el küldötte az ONESICRITVSt, kik közül a' KALANVS nagy nehezen csak ugyan reá méltóztatta magát, hogy a' Sándorhoz mennyen. Indus nyelven Sphines volt a' neve, de a' Görögök Kalanusnak nevezték, mivel úton út félén, a' ki elejbe mentt, mindeniket *Kale* szóval köszöntötte, melly *Kale* Indus nyelven annyit tesz, mint görögül *χαίρε*, deákúl *salve*, magyarul üdvöz légy. Adott leczkét ez a' Kalanus a' Sándornak: Száraz, és fel-görbültt bőr-darabot vetett elejbe, reá lépett a' Szélére, de más felúl fel-görbülve állott, és így körös-körül kerülvén a' melly részről a' szélét a' föld-

ső gyermekségemtől fogva Fő-Vezér lévén olly dicső dolgokat hajtottam végre, mellyeknek az emlékezete, bátor azokat úgy, mint a' méltóságok kívánta, az én Történet' Iróim meg-nem örökítették, örökre még-is állandósan fenn-marad; nem külömben mint ama' Fő Győzedelmesnek a' Herculesnek, az én Királyomnak, a' kit én tiszteltem, ¹⁰⁹⁾ a' kit követtem, dicső nagy

---

földhöz nyomta, által ellenben mindenkor fel bil-lent, míg végre a' közepére hágván úgy le-szorította, hogy egygyaránt a' földet meg fekünné. Ezen képezettel Kalanus azt akará a' Sándornak észébe juttatni, hogy ha kívánnya a' roppant birodalmát zabolában tartani, ne csatangollyon az Ország' szé-leken, hanem a' közepén telepedjen-meg.

Plutarchus in Alexandro.

¹⁰⁹⁾ A' Macedóniai Királyok úgy hitték, hogy az Herculestől veszik eredetöket. Illy hiszembben volt a' Sándor-is; hanem a' Tyrusiak rendesen bántak vele e' tekintetben. Sándor jó móddal akarván kézre keríteni a' Tyrust, kérte a' követeket, hadd mehet-ne ő a' Városba, hogy ott a' Herculesnek, kit a' Tyrusiak-is nagyon tiszteltek, mint az ő nemzetsége' szerzőjének áldozhasson. Tyrusiak vették észre, mire nézve kívánná az áldozatot, azt felelték „A' Herculesnek van a' városon kívül-is kápolnája, ott, ha tetszik, tehet bízvást áldozatot“ Itt a' Sándor nem tűrhethén haragját, a' mit ritkán-is tudott túrni, őstrom alá vette a' Várost, irgalmatlan nagy munká-

nagy tettei , vélem , a' ki fel-értem erővel az Achillest , kire az én Eleim mutatnak , csudáltam a' Herculest , és a' mennyire az embernek az Isten' nyomdokit követni szabad , követtem. Ezeket szükség volt , ó Istenek ! mondanom a' védelmemre , noha talán jobb lett volna az Eleukezőmet hallgatva meg-vetnem. Ha mi sérelmes dolgokat vittünk végbe , azokat nem éppen az ártatlan embereken , hanem azokon , kik többször , kik sokakban meg-bántottak , vagy kik az idővel hasznosan , kik illendően nem éltek , követtük-el ; de ezen utólsókon tett sérelmeket nyomba követte a' meg-józanúltt üdvös-

M 3

sé-

---

kával a' tengeren töltéft hányatott : a' munka nehezen esett a' Katonáknak , de egyre bízatta őket a' jó reménységgel. Többi között a' Satyrussal álmodott. Az Alom magyarázók ebből nagy reménységet nyújtottak ; mert ezen szó Satyrus , úgy mondanak , ha ketté vágatik , lesz belőlle Σατυρος , melly annyit téizen , mint tiéd a' Tyrus — hetedik hónapra ugyan csak bé vette , fel égette mérgében , hat ezeret benn a' Városban le-öletett , két ezeret a' Tenger' parton rendel fel-akasztatott , 's így pufztúlt el Sándor alatt a' Tyrus , a' Tenger' Affzonya , kinek hajdan számos fiaiból épültt CARTHAGO Affricában , THEBE Beotiában , GADES a' nagy Tengeren.

Curtius L. IV. cap. 2. 3. 4.

Plutarchus in Alexandro.

séges Bánat ^{II^o)} Meg-mentő Istensége azoknak, kik vétettek. A' vetekedő társaimat pedig, kik föllyül reá ellenem gyűlölséget-is forraltak, kik gyakran fel-boszontottak, ha meg-büntettem, igazságtalanságot, gondolom, véle nem cselekedtem.

XXXVII.

Vége lévén ezen Katonás Vitéz beszédnek, OCTAVIÁNVS-hoz vitte a' Neptunus' szolgája a' Viz-tartót, és annak, a' mint csak lehetett, képesint mérte-ki a' vizet, szántt szándékkal, hogy alhatalomságot adván reá emlékeztetse azon kevélységére, mellyet ezen Isten ellen el-követett. ^{III)} A' mit midőn eszével jól fel-

---

^{II^o)} ἡ μεταμέλεια σώφρων πᾶν, καὶ τὸν ἐξημερευκότων σώτιστα δαίμων. Juliánusra még-is ragadott valami a' keresztényi tudományból.

^{III)} A' Siciliali háborút sokáig húzta hallasztotta az Octáviánus. Egy nyáron két hajó törést szenvedett. Sok hajóit oda vesztette, erre meg-boszondván fel-kiáltott, hogy ő a' Neptunus' ellenére-is fog győzedelmeskedni. A' közel lévő Circusi ünnep-léskor, mellyet a' Neptunus' tiszteletén szoktak tartani, ezen vizi Istennek képét erről a' pompárúl ki-til-

fel-érne az Ođáviánus, el hagyván a' más egyebekről való beszédet „Én nékem, úgymond, o Jupiter, és Istenek! az egyebek Tetteit felegetni, azokat kissebíteni nem szándékom, az egész beszédem egyedül az én tulajdon Tetteimről fog lenni. Én már Ifjantan az én Hazámat úgy igazgattam, mint ez a' híres nevezetes Sándor. A' Német háborút olly dicsőül végeztem, mint az én Atyám a' Césár. A' Hazai Hadakban ¹¹²⁾ bele keveredvén. Egyiptust Ac-

M 4

tium-

---

tiltotta. És ez az a' bosszúság, mellyről itt emlékezet van, nem maradt adós a' Neptunus, a' mint a' Svetonius írja; mert egyik háborúban sem forgott az Ođáviánus' élete annyi veszedelemben, mint ebben. Siciliába által tévén Seregének egy részét, midőn az hátra lévőkért megy, Demochares, és Apollopbanes, az Ifjú Pompejusnak Vezéri, úgy meg lepték, hogy alig szaladhatna-el egy kis hajón. Midőn Rhegiumba indulna gyalog, Pompejus' nagy Hájói, tele széllel a' partfelé röptültek, a' maga hajóinak vélte, sietett elejbe a' parton, és kevésbe múltt-el, hogy el-nem fogták. Meg-szalad tehát, és midőn bolyong fel-alá a' járatlan útakon, a' késérő Aemiliusnak szolgája, jó alkalmatosságot lelven, alig hogy meg-nem ölte.

Svetonius in Ođavio cap. XVI.

¹¹²⁾ Őt belső háborúja vólt az Ođáviánusnak: Mutinai, Filippi, Perusiai, Sicilii, és Ađiumi. Két szélsőt M. Antonius ellen. 2 dikát Brutus, és Cassius

tiumnál hajós ütközettel le-vertem. Brutust pedig, és a' Cássiuft a' Fülöpvári verekedéssel letapodtam, és ezen haddal való indulásomat, fellyül reá, Sextussal a' Pompejus' fiával, mintegy reá adás gyanánt meg-tetéztem. A' Philo-sophia eránt olly Jámborúl viseltem magamat, hogy az ATHENODORVSnak ¹¹³⁾ szabad nyelvét

---

ellen, 3-dikat L. Antonius, a' M. Antonius testvére ellen, 4 diket Sex. Pompejus, a' Nagy Pompejus' fia ellen viselte.

Svetonius in Oſtávio.

Plutarchus in M. Antonio, & Bruto.

¹¹³⁾ Athenodorus Társúsbúl származott Ciliciában. Oſtáviánus a' Tiberius mellé rendelte Nevelőnek. Jó szívű Stoicus bölcs vólt: öregségére haza kéredzett. El menetelekor el-búcsúzáván ezt a' letzkét súgta az Oſtáviánusnak: O Cæsar! ha ingerel az harag, addig se ne tégy, se ne szólj semmit, míg előbb a' görög a—b—cét el-nem mondom“ erre Oſtáviánus meg fogá kezét a' búcsúzóznak, van még, úgymond, reád szükségem, maradj velem, és még elfzendeignála tartóztatá. Meg-merte ez az Oſtáviánust inteni a' tisztátalan életről, pedig mi furcsán? mi hathatósan? — le-írja Dio Cassius, és Cedrenus. Vissza térvén Társusba hazáját a' kegyetlen uralkodástúl fel-fzabadítá. Dicséri benne Plutárchus a' testvéri szeretetet-is. Halála' idejét nem tudni, több munkákat írt, de a' mellyek idővel el-veztek.

Strabo L. XIV. pag. 674.

vét nem csak el-tűrtem jó szívvel, hanem még meg-
is józanúltam reá, és ezt a' Férjfiút, nem kü-
lömben, mint az Nevelőmet, sőt mint az Atyá-
mot úgy tiszteltem. Az ÁRRIVSt ¹¹⁴⁾ pedig ,
M 5 mint

Svetonius in Tiberio cap. 4.

Dio Cassius Lib. LII. pag. 490. & Lib. LVI.
pag. 595.

Plutarchus Tom. 2 apoph. pag. 207 , & de ami-
citia fraterna.

Cedrenus Hist. Comp. pag. 172.

Nouveau Dictionnaire Historique, et Critique par
Jacques George de Chauffepié. Tom. premier
à Amsterdam. 1750. in fol. pag. 527.

¹¹⁴⁾ Arrius Alexandriai fi volt Egyiptusból. Oc-
táviánust ez tanította a' Philosophiára. Meg-is bő-
csülte a' Tanítóját Odtáviánus. Midőn az Alexan-
driát Egyiptomban bé-vette, Arriust kéznél fogva ve-
zette - bé a' Városba, az úton szüntelen vele beszél-
getett. Városban a' néző helyre érvén, fel-mentt a'
győzedelmes Odtáviánus a' Királyi székbe. A' Váro-
siak előtte le-borúltak, fel-kelette őket, és görög
nyelven, hogy meg-értsék, ezeket mondá „én a' Vá-
rost fel-zabadítom minden büntetéssül, tekéntvén el-
sőben az ő Építőjét a' Sándort, 2-fzor a' Város rop-
pant, és csodálatos vóltát, 3-fzor az én kedves ba-
rátomat az Arriust. „Sok másoknak-is meg-kegyel-
mezett az Arrius' tekéntetére, nevezetesen a' Philo-
stratus Philosophusnak, kit az Odtáviánus nem szen-
vedhetett. De ez egyszerre az Arrius háta mögött
ter-

mint jó Barátomat, mint kenyeres Pajtásomat úgy tartottam. Egy szóval a' Philosophia ellen

termett, hofzú szakályosan, gyálf ruhába öltözve, és mind addig sugdosta fülébe ezt a' verset σοφοὶ σοφὸν πᾶρουσιν, ἀγασσι σοφοί, (bölcs a' bölcsét meg-menti, ha efze van) hogy az Ođáviánus-is meg-hallaná. Erre meg-engedé életét nem annyira azért, hogy a' Philostratuft ki-mentse a' félelemből, mint azért, hogy az Arriuft meg-szabadítsa az irigy gyűlölségből — CAESARIOval a' Cleopátra' fiával, kit sokan I. Cäsär' fattyának tartottak, sokáig gondolkodott, mi tévő legyen. Arrius azt mondá „οὐκ ἀγαθὸν πολυκαιραίνῃ“ nem jó a' több Cäsärkodás, a' melly mondás a' Homerusból van mesterségesen el-változtatva; mert ott az Iliásnak 2-dik könyvében a' 204-dik vers így hangzik: οὐκ ἀγαθὸν πολυκαιραίνῃ. εἰς κοίραν ἔσω, εἰς βασιλεὺς. Nem jó a' több királykodás. Egy Király legyen, egy Ország-ló. Erre nem sokára meg-ölette a' Cäsariót. Ođáviánus Alexandriában lévén meg-nézte a' Sándor' tetemet, sőt az orrából egy darabkát le- is csipett; de a' Ptolomæusok' tetemő helyéhez, noha nagyon akarnák az Alexandriaiak, nem mentt, azt mondván: a' Királyt akartam meg-látni, és nem a' holtakat. Hasonlóképpen az Apisnak látására sem mentt, azt adván okúl, hogy ő az Isteneket tiszteli, és nem az ökröket — Ođáviánus meg-halván, Livia magát az Arrius által vigasztaltatta.

Plutarchus in M. Antonio p. 952, 953.

Dio Cassius Lib. LI. pag. 454.

Seneca Consol. ad Helv. c. 4.

Gaudentius de Phil. Rom. c. XLVII. pag. 205.

Jonsius de Scrip. Hist. Phil. L. III. c. I. p. 215.

len ¹¹⁵⁾ semmit tellyefséggel nem vétettem. Rómát pediglen, mellyet a' Hazai fel-zendülések gyakran utolsó veszedelemmel fenyegettek, ¹¹⁶⁾ úgy helyre hoztam, úgy neki erősítettem, hogy a' ti kegyelmetekből, O Istenek, utóbbra gyémánt állandóságú lenne. Mert félre taszítván

az

---

¹¹⁵⁾ Mæcenás azon hatalmas befzédében, mellyel az Ođáviánust a' birodalom' Meg-tartására reá birta, arra kéri többi között az Ođáviánust, hogy ójja magát a' Philosophusoktól; mert úgymond azért hogy az Arrius és az Athenodorus derék emberek, nem következik, hogy valamennyi Philosophus is derék ember; mert a' Philosophusi köpönyeggel sok veszedelmes emberek, sok Ország-háborítók takaróznani szoktak „quum hac Specie usi multi, infinita mala populis, privatisque hominibus adferant“.

Dio Cassius Lib. LII. pag. 490.

¹¹⁶⁾ Róma Szylla' idejétől kezdve, merő zurzavarba élt. A' nagyra vágyás, a' zabolátlan uralkodás, a' határt nem isméro Fősvénység, a' zászlót emelő latorság, mint a' laptával úgy játczott. A' ki erősebb volt, parancsolt. A' Törvények halgattak. Sylla, Marius, Catilina, Clodius, Pompejus, Cæsár mindeneket fel-forgattak. Ođáviánus alatt a' belső háborúk vérengeztek. Ođáviánus végre erőtvett mindeneken, helyre hozott mindeneket, és a' birodalmat, mint a' bús tengeren fel-alá hanykodó hajót, igazgatása alá vévén, meg-állópította.

Horatius.

Dio Cassius Lib. LII. & LVI.

az határt nem ismerő kívánságokat, ¹¹⁷⁾ nem törekedtem mindenütt mindent az hatalma alá hódítani, hanem az Iszter, és az Euphrates folyó vizeit mint már a' terméshetű ki-jegyzett kettős határokat állítottam néki. Azután a' Scythák, és a' Thrácusok' nemzetségét rendbe szedvén, mivel nekem az uralkodásra huzomosság ¹¹⁸⁾ engedtetek, nem támasztottam egy hadbúl

---

¹¹⁷⁾ Ođáviánus a' hadakat nem szomjúhozta. A' birodalom' terjesztése, vagy a' hadi dicsőségnek kegyetlen szomjúhozása, nem volt nála elegendő ok arra, hogy hadat indítson. Sőt némelly vad népek követeit a' bosszút álló Hadi Istennek templomában meg esküttette, hogy a' békeiséget fel-nem törik. Kezéseknek Affzonyokat-is vett; mivel tapasztalta, hogy a' Férfji kezesekkel nem sokat gondolnának. Ezen mértékleteliségevel annyira mentt, hogy az Indusok, a' Scythák barátságot kötnének vele, Párthusok az Armeniát önként vissza-adnák, sőt még azon Hadi zászlókat-is, melyeket a' M. Crassus, és M. Antonius Fő Vezérektől el-szedtek, a' Római népnek örömeire vissza-küldenék. Szárazon tengeren helyre állítván a' békeiséget, A' IANVS templomát háromszor zárta-bé.

Svetonius in Ođavio capp. 21. 22.

Horatius.

¹¹⁸⁾ Cicero Consúlsága alatt született az Ođaviánus R. ép. 691 éfzt. 23-dik Septemberben. Antoniuszal mint egy 12 éfztendeig uralkodott. Annak el-vez-

más háborút, hanem minden hátra lévő üres időmet a' Törvénynek el-rendelésére, és azoknak, mellyeket a' Had meg-rontott, helyre-hozására ¹¹⁹⁾ fordítottam. Nem-is vélem, hogy valaki

---

te után 44 ezrtendeig, de a' mellynek 13 nap héja vólt, egyedül igazgatta a' széles Római birodalmat. Vólt tehát elég huzomos ideje az uralkodásra, élt 76 ezrtendeig 35 nap heán. 19 dik Augustusban halt meg Nola Városában Cámpaniában könnyű halállal azon ezrtendőben, mellyben a' két Sextusok, Pompejus, és Apulejus consulkodtak, az az Róm. ép. 767-dik U. sz. 14-dik ezrtendejében. Éppen ebben az ezrtendőben történt, hogy, midőn a' Népnek öt ezrtendei szám-vételében foglalatoskodna (lustrum conderet) a' menykő bele csapna az olzlopába, és ezen szónak CAESAR az első bötűjét a' C-t le-olvasztaná, úgy hogy csak AESAR maradna. Ebből mindjárt azt jövendőlték, hogy csak száz napig (mert C a' Rómaiaknál százat jelent) élne-még az Ođáviánus, és azután meg-líten esűlné; mivel AESAR az Etruriai nyelven lítent jelent.

Svetonius in Ođavio cap. 5. 8. 97. 99. 100.

Dio Cassius Lib. LVI. pag. 586, 587.

¹¹⁹⁾ A' Katonai fenyítéket kemény lábra állította. A' X-dik Sereget engedetlenségéért egészlen el-eresztette. A' Pannoniai háborúban, a' melly Katonai csapat meg-futott, azt meg-tizedölve árpával táplálta. Még a' Százodos Kapitánynak-is (Centurio) ha a' helyét meg-nem tartotta, fejét vetette. Katonákat soha Baj-társainak (commilitones) nem nevezte. A'

ki azok közül, kik előttem voltak, a' köz-jón annyit mozdított volna, sőt ha az igazat ki kell bá-

---

Vezérben a' hamarkodást kárhoztatta, gyakran mondá „σπιυτε βραδεις” lassan siefs. A' kik minden kis nyereség fejébe ütközetre rohannak, hasonlóknak mondá azokhoz, kik arany horoggal horgálynak — Róma Várofsát a' birodalom' méltóságához képest úgy fel ékesítette, hogy méltán mondhatta „téglás Rómát vettem kezemhez márványosan hagyom“. Hogy a' Tiberis áradásaitól meg-menthesse, a' Tiberis' árkat ki tiztogattatá, mélyebbre, nagyobbra ásatá — Könyvházat állított. Sibillák' igaz verseit öfzvé - szedette, a' hamisakat el-égettette. A' Pápok' számát, méltóságát, jövedelmét meg-szaporította. A' Vefzta' Szízeit nagyobb tekintetre emelte. A' Híres emberek' öfzlopait rendre állítá a' piacra, hogy lennének mint annyi példák, mellyekre ő, mellyekre a' Maradék tekéntsén. Pompejus' öfzlopát-is meg-szenvedte. Sok rozf szokásokat el-törölt. Maga az Igazságot ki - szolgáltatta, néha még éjczaka-is. Ha egésze változott, a' gyalog hintóba, vagy otthon fekve az ágyba. Az ügyeket jól meg-fontolta. Az ítélet' tévelt nagy kegyelsséggel mérsékelte. Újtörvényeket hozott a' költésről, a' házasság' törésről, a' Tiztségek' Vételéről, a' Feleség' tartásról. A' Tanácsosok' számát rendbe szedte. Új Tiztségeket gondolt hogy többeket meg-jutalmazhafson. Több mint 30 Vezéreknek győzedelmi bé-menetelt engedett. Az ősi ruházatot visszaf állította. Szükség' idejében a' gabonát olcsón adatta, sőt némellykor ingyen-is fejenként ki öfztogattatta. Panaszolkodott a' nép, hogy drága

bátran mondani, senki azok közül, kik valaha
 illy nagy birodalmakat igazgattak, olly buzgón,
 mint

---

a' bor, és nem-is kapni, Odáviánus azt felelte „Ipam az Agrippa elég vizet vezetett - bé csatornyákon Romába, nincs mit panaszolkodni a' szomjúhságról“. Játék-adásokkal gyakran mulatta a' népet. Olasz Országot 28 új lak-helyekkel (coloniis) meg - bővítette. A' terhesebb Tartományokat, a' hová Katonaság kellett, maga igazgatta, többit a' vólt-Consuloknak engedte. Az egész birodalmát fel járta, ki-vévén Affricát, és Szárdiniát. Az elfoglaltt Országokat jobbra vissza-adta azoknak, kiktől el-vette. A' szomszéd Királyok között házasságokat szerzett. Katonáit szerte széllyel a' birodalomban el-helyhezttette. Bizonyos számú sereget a' maga őrizetére, és a' Róma' bátorságára hagyott. Rómában nem-engedte, hogy néki templomot állítsanak, a' Tartományokban nem bánta. Az ezüstt Olzlopit öltve - olvasztatta. A' Dictaturát, noha a' nép eleget unfolná, fel-nem vette. Magát Őrnak neveztetni nem engedte, még a' gyermekeitől sem. Barátságba egy könnyen nem erefszedett. Kiket barátságára méltóztatott, azokat segített - is. A' régi Görög Authorokból igen szerette ki-írni a' jó példákot, és azokat el-küldözgette a' Tartományok' Igazgatóihoz, a' mint t. i. kinek milyen példa-vevésre vólt szüksége. Sőt a' Római Tanács előtt-is sok olly régi példákat fel-hordott, melyekből Ez, az ő új Törvényeinek helyes vóltát által láthatná. A' Tudományokat kedvelte, a' Tudósokat böcsülte, gyarapította. A' Nagy elméket élelztette, Munkáikat, ha előtte fel-olvasták, örömeft

mint én, a' köz-boldogságot nem eszközölte. Mert mások az hadakozásokba ölték magokat, és noha az utóbbi háborúkat el-kerülhették volna; de még-is, valamint a' Pörlekedést kedvelők szüntelen az új pörnek támasztásán törik minden eszöket, úgy ezek-is az egygyik háborúból a' másikba keverték magokat. Mások még hadakozva-is egyedül a' gyönyörködtetésüket vadászták, többre böcsülvén az ocsmány gyönyörűségekben való olvadozást nem csak a' hadi dicsőfélségnél, hanem még az önnön boldogulásuknál-is. Ezeket, midőn meg-gondolom, nem éppen az utolsó helyre-ítélem magamat méltónak, mindazonáltal, a' mint néktek, o Istenek! tetczik itélni, illendő, hogy én azon szerint meg-álljam.

XXXVIII.

Ezutánn a' TRAIANVS-nak adatott hatalom a' beszéllésre. Ez pedig (noha tőle az ékessen szóllás ki-tellett volna, de minthogy restellette a'

---

mest halgatta, de csak a' Fő-Tudósoknak engedte-meg, hogy ő róla írjanak.

Svetonius in Octavio.

Dio Cassius LL. XLV—LVI.

a' munkát, sokszor által szokta adni a' SVRA-nak, ¹²⁰⁾ hogy helyette igazítaná neki a' beszédet) nem annyira értelmessen beszélve, mint inkább dönögve meg-mutogató az Isteneknek az ő, Getákon, és a' Pártosokon vett győzedelmeinek diadalmi Jeleit, mellyette az öregségét-is okozta, hogy a' Párthusi Hadi munkáját egéfszen véghez nem vihette. Mellyre a' Szilenus „Te Ostoba, úgymond, nem de nem huzomos hűsz

---

¹²⁰⁾ LICINIVS. SVRA. Trájánus ennek köszönhette a' Császárságát. Meg-is böcsülte, tanácsával élt, barátságára méltóztatta, tiszteletére ferdőt épített, mellyet Szura' Ferdőjének LAVACRA SVRANA, nevezett. Szurát küldötte a' Decebalushoz békekséget kötni. Váltak mindazonáltal olly kaján irigy szívű emberek, kik a' Szurát gyanúságban ejteni, mintha a' Trájánus élete ellen incselkedne, és meg-dönteni akarták. Trájánus a' Szura' házához megy hivatlan vacsorára, a' Tettőrző Katonáit elereszteti. Hivattya a' Szura' Orvossát, avval a' fze-meit nézette, a' Borbélyát, avval a' Szakállját borotváltatta, azután ferdett, vacsoráltt víg kedvel. Más nap az árulkodóknak azt mondá „Ha a' Szura meg-akartt volna ölni, bizonyosan tegnap meg-öltt volna“ ennyire bizott a' Trajánus a' Szura' hívségéhez! holta után közönséges temetéssel meg-tisztelte, és az emlékezetére álló-képet emeltt.

Dio Cassius Lib. LXVIII. pag. 775 & 780, 781.

Sextus Aur. Victor in Cæsar. & Epit. cap. XIII.

húsz esztendőkig uralkodtál, ¹²¹⁾ eme' Sándor pedig tizenkettőig? Hogy hogy okozhatod tehát panaszképpen az idő rövidségét, a' te tulajdon restségedet el-mellőzvé? — neki ingerelték ezen gúnyoló szavak a' Trájánust, és mint-hogy nem éppen hatalmán kívül vőlt az ékes beszéd, egyébb hogy néha néha a' nagy borivás ¹²²⁾ hűbögővé tette a' nyelvét, fel-kapá a' be-

---

¹²¹⁾ ἡ μάταια, ἔφη, ἑκοσι βεβασίλευκας ἔτη. Trájánus az uralkodásban el-töltött 19 esztendőt, hat hónapot, és 15 napot; az élete el-terjedett 63 esztendőre, kilentz hónapra, és 4 napra. Meg-haltt, midőn a' Pártosi háborúrúl vissza - térne, az útbán Cililiának Selinun Városában 10-dik Augustusban Urunk Sz. 117-dik esztendejében.

Eutropius Hist. Rom. Lib. VIII. cap. 2.

Dio Cassius Lib. LXVIII. pag. 790.

¹²²⁾ ὑπό δε τῆς φιλοποσίας, αμβλύτερος ἑαυτῶν πολλάκις ἔν. Ez a' vétke vőlt a' Trájánusnak, (valamint szinte a' Nervának-is) szeretett többetskét-is hörpögetni; hanem a' hibáját-is okofsággal mérsékelte, józan észszel meg-parancsolta, hogy senki az ő rendeléseit, melyeket ittós korában adandó vala, ne tellyesíttse, és így elejét vette minden történhető kedvetlen esetnek. Másképp, ha a' Dio Cassiusnak hiszünk, a' nagy borivás még sem döntötte-meg „licet enim vinum largiter biberet, tamen SOBRIVS erat.“

Sex, Adr. Viñ. de Cæs. cap. XIII. pag. 108. edit.

Bipontinæ.

Dio Cassius Lib. LXVIII. pag. 775.

kik széles e' világon minden nemzeteket hadi erővel fellyúl múlnak. Nevelí erejőket nemcsak

---

káig nem tartott. A' Decebalus álnoksága hadat gerjesztett; mert Moesiában küldvén a' leg-erősebb embereit, Trajánust azok által orozva ki-akarta végezni a' világbi; ezen csalárdsága által magára haragította a' Trajánust, ki-is ellene még nagyobb erővel meg-indulván Decebalust a' Keresztes-mezőn meg-győzte. Decebalus mivel már elégtelen vólt az ellent állásra, kincseit el-ásatta, magát meg ölte. Trajánus a' Daciát könnyen el-foglalta, Római Tartományá tette. Szármizegethben új Római lak-helyet állított, melyet COLONIA. VLP. TRAIANA. AVGUSTA. SARMIZEGETHUSA-nak el-nevezett. A' Dunán hidat veretett, hogy könnyebb lehessen a' közösülés, és így véget vetett a' Dácusok' uralkodásának — Ez a' Dácia' bé-vétele nem éppen rosszúl van elő-adva ama' nálunk nevezetes Argyrus' Históriajában. Ezt a' Históriaírtá Gergei Albert versekben az Olafz Történetes könyvekből ily cím alatt „Hítoriá egy Argyrus nevű Királyfirúl, és egy Tündér Szűz leányrúl“ rövid veleje a' könyvnek ide megy ki: Argyirus Ifjú, kinek az Attya Acletus, Anya Medena vólt, belé szerezett egy arany hajú Tündér Szűzbe. Utánna mentt, és sok Vándorlásai, és élete' veszedelmei után fel-találta, el-vette. Az igaz értelmét pedig így kell venni „Három Görög, és három magyar név fordul elő e' költeményben. *Acletus* (ακλεις dicsőségtelen, díztelen) jelenti a' Rómát, és a' Római Tanácsot, mellynek dicsőlségét a' Dacus fegyver nagyon el-hervasztotta. *Medena* (μηδε-

csak az ő tenyeres talpas deli termetők, hanem azon meg-rögzött bizakodás-is, melyet belék

N 3

gyö-

(*non est* semmi) jelenti Olasz-Országot, mely azon tájban nagyon meg-hanyatlott, és úgy szólván el-sémisedett. *Argyirus* (*argyros* ezüst) jelenti a' Trájánust, mint a' Róma dicsőfségét, és védelmezőjét Olasz-Országnak. Tündér Szűz leány jelenti a' Dáciát, mondatik TÜNDErnek; mert a' sok magas hegyek mint egy el-tüntetik, és el rejtik a' szem elől. Mondatik SZŰZnek; mert a' Dácia Szűzen maradott egész Trájánusig, és azt addig senki meg-nem hódíthatta. Mondatik LEÁNYnak, mellyel az Író a' Dácus uralkodásnak fiatalságát jelentette. Aranyhaja a' Szűznek jelenti ama' sok aranyat termő Dáciai hegyeket, és a' Decebalus' kincsét, mellyet az áruló BICILIS-nek út-mutatása után a' Trájánus fel-ásatott, és megtaláltt.

Dio Gassius Lib. LXVIII.

Sex. Aur. Victor de Cæs. cap. XIII.

Jos. Benkő Transilvania. Partis Primæ Tom. I. pag. 16. & sequ.

Trájánusnak a' Daciai dolgait nagyon meg-világosítják azon emlékezetei Római kövek, mellyek Erdély-Országban találtattak. Néhányot ide írók.

I.

DEO HERCVLI
PRO SALVTE IMP
DIVI TRAIANI
AVGVSTI ET

MAR-

gyökereztetett a' ZAMOLXIS, kit azok nagyon
böcsülnek; Mert minthogy hitten hiszik, hogy
ők

MARCIANAE
SORORIS AVG.
COLONIA DAC
SARMIZ.

2.

DIVO
SEVERO PIO
COLONIA
VLPIA TRA
IANA AVG
DACICA SAR-
MIZ.

3.

FORTVNAE
AVG
OMNIPOTENT
VBI ERAS
RHAMNV
SIA
VBI ERAS
QVANTVM ABFVIT
NE ROMA LVGERET
SED VIVIT TRAIANVS
VE TIBI DECEBALE
MILSS LEG. VI. ET XIII. G.
DEVOTIS CAPITIBVS

ők meg-nem hálnak, hanem csak által költöz-
nek, sokkal dühösebben neki mennék minden

N 4

ve-

4.

IOVI STATORI
HERCVLI VICTORI
M. VLP. NERVA TRA
IANVS CAESAR
VICTO DECEBALO
DOMITA DACIA
VOTVM SOLVIT
ADSPICE ROMVLE PATER
GAUDETE QVI
RITES
VESTRA ISTA
EST GLORIA.

5.

VICTORIAE AVG
NONNE DIXI TIBI
DECEBALE
FVNESTVM EST
HERCVLEM
LACESSERE
NON RECTE FECISTI
TVA IPSE QVOD IACES
MANV
SED TVA VTCVMQVE
CAESAR VICIT
TVLIT
T. SEMPR. AVGVR
AVGVSTALIS.

PRO-

veszedelemnek, az által költözésnek réménysé-
gétül bátorittatván, És én ezen nagy munkát,
nem

6.

PROVIDENTIA
AVG
VERE PONTIFICIS
VIRTVS ROMANA
QVID NON DOMET
SVB IVGVN ECCE
RAPITVR ET
DANVVIVS.

7.

IOVI INVENTORI
DITI PATRI
TERRAE MATRI
DETECTIS DAC
THESAURIS
CAESAR NER
VA TRAIANVS
AVG
SAC. F.

Az első és második kő szölli a' Szármiszigethi
Római új lakrúl, és annak el-nevezésérül, a' harma-
dik bizonyíttya a' Decebálus' álnokságát, ki alatom-
ban meg-akarta a' Trájánust öletni. Negyedik a' Dá-
cia' bé vételét adja elő. Ötödik hogy a' Decebalus
maga magát meg-ölte. Hatodik, hogy a' Dunára
Híd építettett. Hetedik, hogy a' Decebalus kincsét
fel.

nem teltt bele öt ezrtendő, végre hajtottam ¹²⁵⁾ Engemet egyedül minden előtttem volt uralkodók közül ítelt az én népem méltónak A' LEG-SZELIDEBB Fejedelem' ¹²⁶⁾ nevezetére.

N 5

Eb-

fel-találta a' Trájánus. — Ezeket a' köveket már a' LEVNCLAVIVS János említi, a' ki a' Dio Calsiust ki-adta Francofurtumban 1592 ezrtendőben, és leírja ezen köveket a' 1084, 1085, 1086 lapon. És ugyan ott a' 1083-dik lapon örömmel olvashatni, ezen Dio' szavaiból „τὸ γεωτόπειον ἐν Εὐρυζευσιδοῦσιν καταλιπών, és ezen Magyar szóból VARHELY, mint okoskodik a' vidéki Tudós. Észre lehet innen venni, hogy a' mi emlékezetes köveinknek, melyeket mi úgy szólván csak nem a' lábainkkal tapodunk, nagyobb hasznát vették már a' 16-dik században a' külső vidéki Tudósok, mint mi Magyarok a' 19 dik században —

¹²⁵⁾ Trájánusnak a' Daciai Hadi munkája U. sz. 101-dik ezrtendejében kezdődött, és 106-dikban végződött.

Synopsis Chronologica Historiarum — concinnata a' Stephano Katona S. J. Partis 2dæ Sect. 1. pag. 17. edit Tirnav. 1773.

Eckhel Doctr. num. Vol. VI. pag. 414—420.

¹²⁶⁾ πρώτατος. Róma úgy szerezte a' kedves Trájánussát, hogy azt a' leg jobb Fejedelmének nevezné. Pénzein folyvást olvashatni „OPTIMO. PRINCIPI, utóbb, ha Császárnak tettek Rómában valakit, e' volt az egygyik öröm' kívánság: SIS. FELICIOR.

AV.

Ebben pedig bizonyos, hogy énnékem sem a' Cæsar, a' ki szelídséggel mindeneket meg-előzött, sem más valaki, csak egy-is, előmbe nem léphet. ¹²⁷⁾ A' Pártosok ellen pedig nem ítéltem ad-

AVGVSTO. MELIOR TRAIANO. Légy bódigabb az Auguftusnál, és jobb a' Trájánusnál.

Numi Trajani Aug.

Plinius Consul in Paneg. edit Bipont. pag. 447
—568.

Eutrop. in Brev. Hist. Rom. Lib. VIII. cap. 2.

¹²⁷⁾ Igen szelid Fejedelem volt a' Trájánus. Egyenlőnek mutatta magát mindenekhez. El-jártt a' házokhoz, a' jó baráttyait köszönetni. Ha betegek voltak, meg-látogatta; ha vendégeskedtek, ő is egy volt a' vendégek közül. Gazdagította, tífztségekre emelte, a' kit csak ismértt. Birodalmát sok roppant Városokkal, a' Városokat jeles szabadságokkal fel-czimerezte. Trájánusnak köszöni eredetét Thráciában TRAIANOPOLIS, és PLOTINOPOLIS, Moesiában MARCIANOPOLIS, és a' második VLPIANA. Midőn a' Baráti feddenék, hogy magát igen le-ereszténé, azt felelte, „magános létemkor éppen ezt kívántam a' Császáraimtúl, most magam azon szerint cseleklzem“ Senkit a' Tanácsbéliek közzül meg-nem sértett, és még ő uralkodott, a' Tanácstagjai közül senkit nem kárhoztattak, egygyen kívül, de azt is a' Trájánus tudta nélkül. Artatlanságába annyira bízott, hogy midőn az udvari Fő Tífztnek SA-BVRANVSnak által adná szokás szerint a' kardot, azt

dig szükségesnek a' fegyver-fogaft, még meg-nem bántottak: minekutánna pedig meg-bántot-tak, ¹²⁸⁾ már akkor az öregségemet sem tekint-vén

---

azt mondá, „itt a' kard, kösd-fel, ha jól viselem magamat, védelmemre, ha rofszúl, fordítsd ellenem“ A' Dácusi háborúkor egy ütközetben igen sok katonái meg sebesedtek. Trájánus a' maga ruháját szaggatta öizve, és úgy kötözgette a' sebes katonáit, tisztelte is különölsen Trájánust a' népe. Tefét, mint-hogy az úton haltt-meg hasmenésben, Rómába viték, hamvait arany edénybe zárták, és azon magas oszlopa alá benn a' Városban, el-rejtették, folyibe helyheztették az aranybúl öntött képét mint győzedelmesnek, Trájánus vólt egyedül az, kit a' népe holta után győzedelmi bé-menetellel, tefét a' Városba való temetéssel meg-tisztelt; Mert senkit mást a' Városba nem temettek, sem más meg-hólttnak győzedelmi bé-menetelt nem engedtek. Jeles mon-dása vólt: QVALIS. REX. TALIS. GREX.

Eutropius in Brev. H. R. Lib. VIII. cap. 2.

Dio Cassius Lib. LXVIII.

Sex. Aur. Victor de Cæs. cap. XIII,

¹²⁹⁾ A' ki hadakozni akar, könnyen talál Meg-bántáft. Trájánusnak minden Meg-sértése abban állott, hogy az Armeniusok' királlya nem ő tőle, hanem a' Párthusok királyától vett koronát. Erre hadat indított mind az Armeniusoknak, mind a' Párthusoknak; de ez csak ürügy vólt, mert az haddal való indulásának igazi indító oka vólt a' dicsőség

vén noha a' Törvények nyúgodalmat engednének, rajtok hajtottam. Ezek így lévén, nem de érdemül meg-kivánhatom a' mindenek fölött való tiszteletet, ki szelídségemmel a' népemet vidámitottam, fegyveremmel az ellenségeimet ki-tetközéppen rémítettem, ki a' ti szüleményteket - is a' Philosophiát ¹²⁹⁾ különös böcsben tartottam. Ezeket mondván a' Trájánus látczatt mindenenek szelídségével meg-előzni, melyen az Istenek leg-inkább örömekeket mutatták.

XXXIX.

vadászás. Dio azt mondja „revera id bellum suscepit adductus gloriæ cupiditate.“

Dio Cassius Lib. LXVIII. pag. 781.

¹²⁹⁾ αἰδεσθῆναι δὲ καὶ τὴν ὑμετέραν ἐργασίαν φιλοσοφίαν. Trájánus a' Tudósokat böcsülte, a' nagy elméket szerette. PLVTARCHVSt a' nevelőjét különös böcsben tartotta, Consuli tisztelettel fel ruházta, meg-parancsolta az Illyricum' Igazgatóinak, hogy a' Plutarchus' híre nélkül semmit se tegyenek. SOSSIVSt, PALMAt, és CELSVSt a' többiek közül nagyon kedvelte. Ezeknek Ofzlopokat állított, és U. Sz. 110 ik esztendejében nevezetes könyvtárt emeltt a' Tudósok' számára, mellynek BIBLIOTHECA VLPIANA vólt a' neve.

Dio Cassius Lib. LXVIII.

Sex. Aur. Victor Epit. cap. XIII.

XXXIX.

Midőn pedig a' MARCVS akarna szólni, Szilenus az Ifjú Bacchushoz szép halkkal, „halgassuk-meg, úgymond, ezt a' Stoicust, vallyon az ő Hite-vesztett csodálatos vélekedéseiből mit fog elő ugratni“ Az pedig a' Jupiterre tekintvén, és az Istenekre“ Énnékem, úgymond ó Jupiter, és Istenek! éppenséggel nincsen a' beszédre, a' vetekedésre szükségem, ugyan-is ha az én tetteimet ¹³⁰⁾ nem tudnátok, illendő vól-

---

¹³⁰⁾ Marcus Aurelius az ő Nemes tetteit nem fitogatta, annyival illendőbb, hogy én még egy fényes töredéket említsek az ő életéből — Légyen ez a' Cassius' párt' ütése — ebben micsoda méltóságát mutata a' Márcus' nagy szíve, ítéllye-meg az okos Olvasó e' következő levelekből, mellyeket a' Verus, a' Márcus, a' Faußina e' dologban egymásnak írogattak, és a' mellyeket én itt, híven le-fordítva elő-adok.

A' Cássius' part-ütő szándékát a' Verus, uralkodó társa, földözte fel leg-elsőben ezen levelet írván a' Márcusnak „az AVIDIVS CASSIVS, a' mint vezem észre, ásfítzik a' birodalomra; tartsd, kérlek, szemmel. Minden tetteinket ócsárollyá. Kincset gyűjt. Rendeléseinket neveti. Téged' bölcselkedő vén banyának, engem buja udvari bolondnak nevez. Meg lásd, mi tévő légy, én az embert nem gyűlölöm, te lálsod, hogy néked, hogy gyermekeidnek ne ártson.“

Er-

vólna akkor a' tudósítás: de, mivel jól tudjátok, és semmi, a' mi e' világon történik, Előtte-

---

Erre a' Márcus azt felelte „Olvasztam a' leveledet, jobban tele van az gondos szorgalommal, mintsem, hogy egy uralkodóhoz illendő vólna, vagy a' mi üdönkhöz. Mert ha az Istenek neki szánták a' birodalmat, meg-nem ölhettyük, bár akár mint erőlködnénk-is; tudod a' te nagy Atyádnak mondását „senki az ő utánna országlóját meg-nem öli“ ha pedig nem Isteni rendelés, a' nélkül-is, hogy mi kegyetlenkedjünk, oda vész. Azért maradjon magának annyival-is inkább, mivel jó Vezér, szoros fenyítéket tart, Derék Vitéz, és a' Hazának szükséges. A' mire pedig intesz, hogy annak vezttével a' gyermekeimről fordítsam el a' veszedelmet, az én gyermekeim veszzenek-el inkább egy lábíg, ha az Avidius jobban meg-érdemli, mint ezek, a' nép' szerelmét, és ha nagyobb hasznára válik a' Hazának, hogy a' Cassius éllyen, mint a' Márcus' magzati.“

Tudtára adá Márcus ezt a' Feleségének-is Fauftinának, kit némellyek avval vádolnak, noha méltatlanúl, hogy alatomban egygyet értett vólna a' Cassiusal „Igazat írtt az Avidiusról nékem a' Verus, hogy a' birodalomra ásítózik. Gondolom már halottad, Annak micsoda hírét hozták, a' kincs-gyűjtők. Siefs azért Albanumba, bátran, semmit nem félvén, hogy itt, az Istenek' akarattyával, egygyütt végezzünk.“

Fauftina' válassza „Én, a' mint parancsoltad, hólnap mindgyárt útnak indulok Albanumba. Előre-

tetek nem titok, önnön magatok, a' mint én
érdemlettem, azon tiszteletre méltóztassatok.

„Ek-

is intlek, ha gyermekeidet szereted, ezekkel a' Párt-
ütőkkel (istos rebelliones) a' dolgot keményen fogd;
mert rosszul szoktak mint a' Vezérek, mint a' Kato-
nák, kik ha el-nem nyomattatnak, el-nyomnak.“

Más Levele a' Fauftinának „Az én Anyám,
Fauftina, a' te Atyádot PIVSt a' Celsus' párt-ütésé-
ben így intette, hogy a' kegyeliséget kezdené önnön
Magzattyain, és ezután terjesztené másokra. Ugyan-
is nem lehet azt kegyes uralkodónak nevezni, a' ki
meg felejtkezik a' Feleségéről, meg-felejtkezik önnön
fzülöttjeiről. Látod, m_i korban légyen a' Commo-
dus, Vejünk a' Pompejánus öreg már, azonföllyül
vidéki. Meg lásd, mit rendelly az Avidius Cássius-
ról, és a' kik vele egygyet értettek. Meg-ne kegyel-
mezz az olyan embereknek, kik, ha győztek vól-
na, sem néked, se nekem, sem a' gyermekeinknek
meg-nem kegyelmeztek vólna.“

Erre azt írá vissz a' Márcus „Te ugyan, édes
Fauftinám, igen szentül gondolkodol a' te uradról,
a' te gyermekeidről. El-olvastam leveledet For-
mianumban, mellyben engem intesz, hogy az Avi-
dius' társain bosszút álljak. Én pedig lásd, kegyel-
met adok a' Cássius' gyermekeinek, kegyelmet a' Ve-
jének, kegyelmet a' Feleségének, és meg-írom a' Ta-
nácsnak, hogy a' büntetést mérsékellye; mert való-
ban egy Római uralkodót, semmi nem helyeztet a'
nemzetek előtt nagyobb méltóságba, mint az Irgal-
majság. Ez tette a' Csásárt Istenné, ez emelte az Au-
gus-

„Ekkor a' Márcusnak , noha máskor-is csudál-
kozásra méltó Férjfiúnak néznék , leg-inkább ki-
tet-

---

gustust a' Mennyeiek közé, ez a' te Atyádot Anto-
ninust czimerezte fel-különösen a' kegyes (PIVS) ne-
vezettel. Sőt ha az én akaratom szerínt ütött volna
ki a' Had-végezés, az Avidiust sem ölték volna-meg.
Légy azért bátor szívvel, az Istenek védelmeznek
engem, az Istenek tekintenek az én kegyességemre.
Vejünket a' Pompejánust a' jövő esztendőre Consullá
rendeltem.“

A' Római Tanácsnak pedig ezt a' levelet küldöt-
te „A' Győzelem' örvendezésért Consullá tettem a'
Vejemet, Pompejánust, kinek öreg esztendeit a' Con-
sulsággal már régen meg-kellett volna tisztelnem; de
előtte voltak olly érdemes Férjfiak, kiknek meg kel-
lett adni, a' mit a' Hazátúl érdemlettek. A' mi a'
Calsius' párt ütését illeti, kérlek benneteket, egybe
gyűlt Tanácsbélielk, és könyörgök, hogy félre vet-
vén minden keménységet, az én kegyességemet, Ir-
galmasságomat tartsátok-fenn. Meg ne ölljön senkit
a' Tanács, senki a' Tanács' tagjai közül meg ne bűn-
tetődjön, a' nemessek közöttül senkinek a' vére ki ne
ontafson. A' szám-kivetettek térjenek meg hazájokba.
Kik a' jószágokat el-vesztették, vegyék' vissza. Ó vaj-
ha sokakat a' más világról-is vissza hozhatnék; mert
az uralkodóban mindenkor vissza-tetczik az ő fájdal-
mának bosszú állása, melly noha még olly igaz lé-
gyen-is, mindenkor keménynek látczik. Erre nézve
az Avidius Cássius' gyermekeinek, a' Sógorának, a'
Feleségének kegyelmet fogtok adni; mit-is mondok,
Kegyelmet? hiszem ők semmit sem vétettek. Ellye-
nek

tetczett, és fzembe tünöképpen az ő okofsága, a' ki t. i. leg-jobban meg-tudná válafttani, hol volna fzükség a' nyelvet meg-ereftteni, és melly helyen illendő hallgatui.

XL.

nek azért bátran, tudják meg, hogy a' Márcus alatt élnek. Éllyenek az Attyok' örökségével, mellyet rézf szerínt vissza ajándékoznak nekik, arannyal, ezüfttel, öltözettel bírjanak. Legyenek gazdagok, légyenek mentek a' félelemtül. Járlanak bátran, szabadon, hordozzák körül, hordozzák szélllyel minden népeknek az én, és a' ti Irgalmafságtoknak példáját — kérem azt is tőletek, hogy a' kik a' Tanács tagjaiból, vagy a' Lovasok' rendéből részt vettek a' párt-ütésben, mind azokról az életek' vefzedelmét, a' jófzágok' el-veftét, a' félelmet, a' gyalázatot, az irígységet, végre minden boffzú-tételt hárítsatok-el, és engedjérek-meg az én uralkodásom' idejének, hogy a' Párt-ütők közzül csak az egyedül, a' ki a' csata' piaczon el-esett, légyen méltó a' büntetésre."

Ezt a' levelet hogy fel-olvafták a' Tanács-házban, olly örvendező kiáltozás követte, hogy azt száraz fzemekkel lehetetlen olvasni — Éltek-is a' Cássius maradéki bátorságban a' Márcus alatt, és külömbféle tilftségekre-is emeltettek; hanem Márcus' hólta után a' Commodus mintha új párt-ütésben kapta volna őket, elevenen meg-égettette.

Vulcatius Gallicanus in Avidio Calsio capp. IX

—XII.

XL.

Ez után hogy a' CONSTANTINVS szíllhas-
son, meg-engedték. A' ki-is leg elsőben nagy
bátran neki mentt a' vetekedésnek; de midőn
az Egyebek' Tetteit gondolóra, és fontolóra ven-
né, a' magát azokhoz képest tellyesféggel cse-
kélyeknek találta. Igaz ugyan, hogy két ke-
gyetlen uralkodókat ¹³¹⁾ ki-vezttett; de az egy-
gyik

---

¹³¹⁾ Constantinus kettős Hazai háborúba elegye-
dett t. i. a' Maxentius, és a' Licinius ellen. MA-
XENTIVSt a' Constantinus Chlorus' halála után
Császárrá tette Rómában a' nép, és az ott lévő se-
reg, ki-is, hogy a' méltóságát védelmezhesse, Attyát
az Herculiust a' magános életből újra a' Császári szék-
be vissza csalta; Diocletianust is bizgatták, de ez nem
mozdult. Gálerius ezen fel-boszongkdván, hogy Ró-
mában az ő híre nélkül Császárt tettek, a' SEVE-
RVS Császárt küldötte ellenek; de Maxentius' ennek
a' katonáit magához édesgette, magát a' Severust Her-
culus csalárdul Ravennában el-vezttette, Constanti-
nust is álnokul meg akarta buktatni, Galliában sza-
ladott, mintha őtet a' fia Maxentius Rómából el-
kergette volna, és hogy jobban meg szédíthesse, Csá-
szárnak kiáltotta. FAVSTAt a' leányát feleségül
adta; de Constantinus a' Fausta felesége által ki-tud-
ván a' csal-vetéseit meg-ugratta az Herculiust, és
Málsiliában meg-szorítván az halálra kinfzerítette.
Azonközben Maxentius Rómában kegyetlenkedett.

ALE-

gyik nem értett a' hadakozáshoz , és mellette
túnya-is vólt , a' másik pedig törődött , és öreg,

O 2

mind

ALEXANDERT, Rufius Volusianus udvari Fő-Tiszt-
je által, meg-győzvén, Cárthágót, és más szebb
helyeit Affrikának rútúl pűztította. Kegyetlenségét
egy nyomba követte a' fertelmes tisztátalansága. A'
Római Fő-Affzonyosságokat fzeberenként hordatta, hogy
barom indulattyának fel-áldozza. Egy keresztyén
Affzonyi Fő-ízemély, hogy meg értette az érette kül-
dött alkalmatosságot, kézzebb vólt a' melyjét tulaj-
don fegyverével kereszttől szűrni, mint engedni a' Ty-
rannus' kívánságának. Így útálatba ment a' Maxen-
tius. Róma esedezve könyörgött, hogy illy tisztá-
talan kegyetlenkedőt csapják el nyakárúl a' Jó Iste-
nek. Ki indúlt ez ellen Constantinus uralkodásának
ötödik esztendejében, és, a' mint mentt, delflikor
látá az égen a' fel-tűnő sugáros, csillagos fényes ke-
resztet illy föllyúl írással: IN. HOC. VINCE. Győzz
ebben. Almában meg-intetik, hogy ezen keresztför-
mára csináltasson hadi zászlót. Meg-lelt, és ez vólt
a' LABARVM, mellynek tetején a' Krisztus' neve *
öfzve foglalva díszeskedett, a' mint a' régi pénzein
láthattyuk. Maxentius' Vezéreit Taurinumnál, és Ve-
ronánál öfzve verte, magát a' Maxentiuft Rómához
közel semmivé tette. Meg szalad a' Maxentius, és a'
melly Kánya-hidat a' Constantinus' vesztére mesterkéltt
a' Tiberis vizén, arra vólt kéntelen szaladni, és a'
mint oldalról a' Hidnak neki ugrat, lovastúl egygyütt
a' Tiberisbe veszett. A' nehéz fegyvere, a' derék,
és mely-vasa le-nyomta a' fenékig, oda fulladott, a'
testét alig tudták meg-találni, és az iszapból fel-hú-
z.

ni.

mind a' kettő pedig az Istenek, az emberek előtt utálatos — A' mit pedig a' Barbarusok ellen tett, merő nevetség; mert úgy szólván, adót fizetett, ¹³²⁾ és csak a' könnyebb végét fogta a' dolognak, a' kedvét legeltette, melyre nézve távuladon álván az Istenektől a' Hóldnak küszöbénél tartózkodott. Végre bele fzeretett a' Hóldba, és szüntelen annak ékes ábrázattját szem-

---

ni. A' fejét el-vágták, és egy hofzú póznára függesztvén Róma útfzain körül hordozták különös örmére a' népnek. Conftántinus a' Szent kereft' erejének tulajdonítá a' Győzedelmét, a' mint ezt az álló képen lévő írásával nyilván valóvá tette. El-vezett a' Máxentius Ur. Sz. 312. efszend. 27 dik Oótoberben.

Második háborúja vólt a' Liciniussal, kivel a' többször foltozott barátság végre csak oda mentt ki, hogy Liciniusnak Tefsalonicában el-kellett veszni öreg létére életének 60-dik efszendejében.

Sex. Aurelius Viótor de Cæsar. & Epit. utrobique
cap. 40.

Eusebius in vita Conft. M. item H. E. L. 8. cap. 26.

¹³²⁾ Conftantinus bizonyos adót fizetett a' Gothusoknak, hogy a' Római határ széleket ne háborgassák. Ezt az adó fizetést csak az uralkodásának utólsó efszendeiben törölhette el, midőn a' Gothusokat keménnyen le-verte, sőt az adó-fizetésre is reá kinfzerítette.

Eusebius in Vita Conft. M. Lib. IV. cap. 1.

fzempléltetvén,¹³³⁾ a' Győzedelemről éppen semmit nem aggódott. Minekutánna pedig a' szólás reá kerültt „Én, úgymond, fellyebb való vagyok mind ezeknél, fellyebb való a' Macedoniai Vitéznél, mert nem az Ásiának vad-népeit, hanem a' Rómaiakat, a' Németeket, a' Szkitákat törtem-meg, fellyebb való a' Cäsárnál, és az Octaviánusnál, mert én nem harczoltam, mint ezek, a' Jámbor, az érdemes Haza-fiak ellen, hanem a' leg-fertelmesebb, a' leggonoszabb kegyetlenkedőket vettem üzőbe, és ezen Tyránnuzok ellen illy dicsőül végbe vitt dolgaimra nézve fellyebb való vagyok a' Trájánusnál, a' ki egyébb aránt hozzám hasonló volna; mivel a' melly Tartományt ő szerzett, én azt vissza szereztem, ha csak a' vissza-szerzés nagyobb dicsőiségre nem válna, mint sem a' szerzés. A' Márcus pedig, minthogy halgat, mind-

O 3

---

¹³³⁾ Constantinusnak a' képe sok arany, és ezüst pénzein úgy van ki-verve; mintha az égbe nézne, és imádkozna. És valóban az Eusebius erre magyarázza, de Juliánus csúfolódva a' Hóld' fzepléltetésére csavarja. Azonban fogja-meg az orrát a' gunyolódó Juliánus; mert ha véték a' Luna Affzonyba belé szeretkezni, mennél undokabb a' Phoebus Uramba. Pedig ezt a' Juliánus egész elztelenségig szerette. Lásd a' 155 dik Jegyzést.

Eusebius in Vita Constantini.

Eckhel Doctr. num. Tom. VIII. pag. 80, 81.

mindnyájunknak által engedi az Elsőséget — de, vallyon O Constantine! kérdi a' Szilenus, mért nem hozod előnkbe az ADONIS' kertyeit, a' te munkádat? — úgy de mi az, kérdi Constantinus, a' mit te Adonis' kertyeinek nevezel? — értsed azon Affzonyokat, felel a' Szilenus, a' kik a' Venus' emberének Magot ültetvén, termékeny földet tesznek a' cserepekbe mellyekben ki-kél ugyan kevés időre a' zöltség, de azonnal el-hervad — Erre a' Constantinus el-pirúlt, jól által értvén, hogy az ő ilyen-féle cselekedetére vagon a' példázat.

XLI.

Erre nagy csöndesség lepte - el a' Vendég-házat, kiki fül-hegygyel várta már, kit ítélné az Isteni végezés mélt'nak az Elsőségre. Az Istenek azonban úgy találták, hogy előbb mind Egyikének az ő Fel-tételét, a' szíve szándékát kellene ki-tudakozni, és hogy nem lehetne ítéletet tenni azoknak Tetteikbül, a' mellyekhez úgy-is a' Szerencsének volna leg-nagyobb köze. Melly szerencse ugyan itt-is mellettek áldogált; de valamennyit le-lármázta, az egy Octaviánuson
ki-

kivől, ¹³⁴⁾ kirül meg-vallá, hogy Az leg-igazabb szívvel vólt eránta.

O 4

XLII.

¹³⁴⁾ Szerencsés vólt az Ođáviánus egész életében SIS. FELICIOR. AVGVSTO. e' vólt az öröm kívánság utóbb a' Császár' választásban. De ez a' szerencse csak külső dolgait, a' birodalom állopottyát illette. Házára, személyére nézve elég boldogtalan vólt. Plinius' állítása „Bóldog e' világon nincsen senki“ és ezen állítását meg-mutattya az Ođáviánusnak példájából is, kit pedig az egész világ a' bóldogok' száma között nevez nagy irígyelve. „Vóltak az Ođáviánusnak több tuskéi, mellyek az ő édes napjait meg-szomorították, bóldogságát meg-szaggatták. Tifztséget kért a' Cæsár' halála után, nem nyerte meg. Az Antoniusban leg-többet bízott, ez akasztotta meg a' kerekét, és a' Lepidust tette elejbe. Triumvirátuskor a' korpa közé keveredett. Gonofz társokkal ofztozott, pedig nem egygyenlő mértékkel, az Antoniusnak sokkal több jutott. Ekkor a' Hazafiak' üldöztetése nagy gyűlölségbe, utálatba ejtette. A' Fülöpvári ütközetben neki betegült, meg-szaladt, és a' tóban harmad napig lappangott nyavalyában, sőt (a' mint a' Moecenas, és az Agrippa meg-vallyák) vizi betegségben sinlődvén. A' Siciliai háborúkor hajó töréseket szenvedett, a' barlangban rejtekezett. Szerencsétlen vólt a' hajós ütközetel, és a' mint az ellenség' kergetné, már a' Proculejusnak könyörgött, hogy öllye meg. Tegyük ide a' Perusiai Had-indulásnak, az Aetiumi ütközetnek aggodalmát, a' Pannoniai háborúban a' toronyból való le-estét, annyi zendüléseit a' Katonáinak, annyi veszedelmes nyavalyáit

XLII.

Tetczet tehát az Isteneknek ezt-is az Hermes-re bízni, és leg-elsőben-is, hogy a' Sándort kérdez-

valyait a' testének, gyanús ohajtásait a' Márcellusnak, az Agrippának szemtelen el-űzését, és hányszor nem lesekkedtek az élete ellen? mint végezték ki orozva világból a' fiait? mint epedett el veszteken a' fiainak? mint bokroztak ellene az öszve esküvések? Ide járúlnak: az édes, és onoka-leányainak házasság törései, a' mostoha fiának Neronak sérelmes el-mene-tele, meg-fzükültt fizetése a' Katonaságnak, az Illi-riumi párt ütés, a' Szolgákból szedett Katonák, a' meg-fogyatkozott Ifjúság, Városban a' dög halál, éhség, Olasz-Országban a' szárazság, el-tökéltt szándéka, bogy meg hallyon, negyed-napi koplalása, és evvel a' halálnak bé-vett nagyobb része. Ezek mellett a' Város' seregének veszedelme, a' gyalázat-tételek, melyeket szenvedett, Posthumus Ágrippát fiának fogadta, utóbb el csapta, meg, hogy el-ker-gette, vissz a kívánta. Az ő gyanúsága a' Fábius ellen, hogy a' titkait fel fődözte, végre a' Feleségének Liviának, a' Tiberiusnak fortélyai, az ő utól-só aggodalma. Szóval, ez a' fél-Isten, kiről bizony-talan, el-nyerte-e, vagy inkább meg szolgált a' eget, meg-haltt, hogy kéntelen volna az ő Ellensége' fiának által adni az örökségét, a' birodalmát (in summa Deus ille, cœlumque nescio adeptus magis, an meritis hærede hostis sui filio excessit) „— Mind ezek-ből pedig ki tetszik, hogy az a' nagy szerencse, melly

dezné-meg, mit ítélte legyen az leg-szebbnek, és mire nézve cselekedte, türte-el mind azokat, mellyeket cselekedett, mellyeket szenvedett. Az pedig azt monda „Hogy Mindeneket meggyőzzek“ de, gondolod-e, kérdé tovább a' Hermes, hogy ezen Fel-tételeidet el-érted? — Igen-is, hogy el-értem, felele a' Sándor, mellyre a' Szilenus csúf-nevetve el-kiálta magát „Hej te nagy Vitéz, gyakran le-győztek Tégedet a' mi leányink! homályosan jelentvén a' szőlő-hegyeket, és a' Sándort alattomban szúrván, mint ki a' részegségnek, és a' bor-ivásnak ¹³⁵⁾ vészett.

O 5

Melly-

melly az Ođaviánus' külső dolgait követte, a' birodalmát csöndefségre hozta, nem ő kegyelmét, az Ođaviánus Uramat, hanem az akkor született Békesség' Fejedelmét tárgyoza, és hogy utat mutasson ama' nagy Világosságnak, melly a' sötétség' közepete fel tűnvén e' roppant birodalmat szapora vilámmal el-futotta.

Plinius Hist. Nat. Lib. VII. edit Bipont. pag. 44.

¹³⁵⁾ Úgy vagy on a' Bor ívás, a' részegség hódította meg a' Sándort, és minden dicsőséget el-hervasztá, részeg korában ölte-le a' leg-jobb Baráttjait minden ok nélkül, részegséggel járt végére tulajdon életének is. A' bölcs ANDROCÝDES egykor a' Sándort intvén a' mértékletes életre azt írta „Midőn bort iszol O Király! meg emlékezz, hogy a' földnek vérét iszod. Bűrők az emberek' mérge, bűrőknek a' bor“ — ha ezen intést be-vette volna a' Sándor, utánna veti a' Pli-

Mellyre a' Sándor, jól föl-fegyverkezve lévén a' Peripateticusi külömböztetésekkel „nem győznek, úgymond: a' lelketlenek, nem-is vólt nékem semmi küszködésem a' lelketlen dolgokkal, hanem egyedül az embereknek, az állatoknak nemével. Kinek a' Szilenus', az álmélkodók' módjára, de víffza-értendő szavakkal „Júj Júj, úgymond, be könnyen által-csúfznak a' szoros útczán a' Dialecticusok. Mond-meg Sándor, mit gondolsz, lelketlen állat vagy-e te, vagy lelkes, és Élő? — mellyre a' Sándor nagyon fel-boszongkodva, Jól fzemembe nézz Szilene, úgymond: én az én nagy lelkűségemre nézve még Isten leszek, sőt erősen el-hitetem magammal, hogy már az vagyok. Tehát, monda a' Szilenus, tennen magadtúl Te szegény mienk, gyakran meg-győzöttetél, midőn rajtad a' harag, midőn a' szomorúság, vagy más ollyas-féle háborodás nem egyfzer erőt vett, és szíveden eszeden dühödve tompolt. Erre a' Sándor, valakinek, úgymond: magát meg-győzni, vagy magátúl meg-győzöttetni azon egyrűl, de kétes értelemmel mondatik, az én beszédem csak oda megy ki, hogy másokat meg-győzzek — Patvar vigye-el a' Dialecticáját, monda a' Szi-

---

Plinius, bizonyára a' jó Barátyait részeg korában meg-nem ölte vólna,

Plinius Hist. Nat. Lib. XIV. edit Bipont. pag. 17.

Szilenus, ime minden okoskodásomat öfzve-ront-
 tya, mindazonáltal, mond-meg, kérlek! midőn
 az Indusoknál meg-sebesítettél, és körül fog-
 na. a' Peucestes, Tégedet pedig az halállal küsz-
 ködve vinnének - ki a' Városból, ¹³⁶⁾ vallyon an-
 nál,

¹³⁶⁾ Ezeknek meg-világosítására szükséges az
 egész Történetet, noha hosszabb, elő-hozni. Tör-
 tént ez a' Sándor' veszedelme Indiában, midőn az
 Oxidrácai Mállusoknak Városát ostromlaná. DEMO-
 PHOON a' Bél nézésből meg-jövendőlé veszedelmét
 a' Királynak, és kéré, hogy hagyná abba, vagy leg-
 alább halasztaná továbbra az ostromoltatást. Sándor
 ki-neveti a' babonás jövendőlő Papot, lajtorjákat té-
 tett a' falakhoz, és, midőn mindenik késedelmesked-
 ne, fogja magát, fel-megy a' bástyára, keskeny vólt
 a' bástya' ormozattya, jól-lábra sem álhatott, röpül-
 tek ellene a' számos nyilak, paizsával őrizkedett.
 A' katonaság' segítségére nem mehetett, a' röpülő
 nyilak ellenezték. Végre a' széken erőt vett a' fé-
 lelmen, látták, hogy oda lessz a' Király, ha késedel-
 meskednek. Nofza tehát tólyongva a' lajtorjákhoz;
 de ímé, midőn mindenik siet fel-erőlködni, a' lajtor-
 ják a' nehezebb tehertől ropogva öfzve töredezték,
 és a' segítők dísztelenül egymásra potyogtak. Láttá-
 ra az egész seregnek ott lóggott a' Király a' kő-fal'
 párkáonyán el-hagyattatva egyedül, már a' bal ke-
 ze-is, mellyel a' paizsát körül hordozá, lankadni
 kezdett, fel kiáltoztak a' baráti, hogy ugorjon-le kö-
 zikbe, és kezek' fel-nyújtva unfolták. Ekkor a' Ki-
 rály halhatatlan vakmerőségre vetemedik, és a' he-
 lyett,

nál, a' ki tégedet meg-sebesített, erősebb vóltál-e? vagy talán azt-is meg-győzted? nem csak,
 hogy

---

lyett, hogy a' Baráti karjai közé erefzkedett volna, magos szökéssel le a' Városba az ellenség' közepére. Szerencséjére talpra ugrott; máskép akár elevenen meg-nyomhatta volna az ellenség, egy sűrű ágú fa lévén közel, oda vette magát, háttal a' fa' törzsökéhez támaszkodván, paizsával az ellene jövő nyilakat csapdozá vißza; mert noha valamennyen egyedül a' Királyt vennék célba, de közel hozzá menni még sem merészlott senki, harezolt a' Király mellett az ő világ szerte széllyel áradott nagy híre, és a' mi a' dicsó halálra különös erejű fegyvert nyújt, a' kétségbe-esése. El-vóltak a' fának ágai nyilakkal telve. Öszve-tódúlt az ellenség, végre csak ugyan kezdett már horpadozni a' paizs a' hajtó fegyverektől, sisak a' szikla daraboktól repedezni, a' Király térdei remegni. Ekkor, a' kik közelebb állottak, vak-bizton a' Királyra rohantak, de hogy kettőt közülök karddal agyon vágott, El-esett a' többinek kedve közelebb nyomulni, és csak messziről nyilazták. Már a' lábán alig álhatott a' Király, midőn egy Indus két könyökni hosszú dárdáját olly erővel reá lökte, hogy az, a' mely-vason kereftül a' jobb derekánál mélyen a' testébe belé hatna. Omlott a' vér sebesen, el-fogta Királyt az halál' árnyéka, le-erefztette a' fegyverét, ekkor a' sebet okozó Indus nagy örömmel oda ugrik a' meg-fosztásra, fel-élefszti a' Királyt az utolsó difztelenségnek méltatlansága, öszve-szedi hátra lévő erejét, és kardjával kereftül hasítá a' fosztogató Indust. Már három holt testek
 he-

hogy azt meg-győztem, felele a' Sándor, ha-
nem még a' Vároft-is el-púfztítottam. Te ám ó
ból-

heverték a' Király mellett, meffzirúl bámúltak a'
többiek. Sándor, hogy harczolva fogygyon utólsó
lehelete, paizsa' segítségével akar talpra kapni, de
ereje nem lévén el-esett, fel-kapafzkodik, kapja a'
le-hajló ágokat, fel-fel emelkedik, de így se bírván
magát térdeire vißza rogyik. Itt a' térdeivel magát
meg-féßzkelvén, a' kardjával hadaráfz, és ha kinek
vólna bátorsága véle szembe szállani, hijja az ütkö-
zetre. Azonközben érkezik a' Peucestes, ki más réßz-
rúl bé-törtt a' Városban, a' kit Sándor hogy éßzre-
vett, mint már nem az ő élete, hanem halála' vi-
galztalóját, paizsával a' lankadtt teßét bé-takarván-
ößzve rogya. Érkezett azonban Timæus, utánna' a,
Leonnatus, hegyekbe az Ariftonus, az Indusok-is job-
ban jobban ößzve csoportoztak, és a' többieket el-
hagyván, ide fordították minden erejeket, oda lett
a' Timæus, vitézül meg-haltt a' Király mellett. Peu-
cestes három sebet kapott, paizsával még-is nem ma-
gát, hanem a' Király' teßét földözgette, Leonnatus,
midőn a' rohanó Indusokat vitézül tartóztattya, nyak-
ßzírton halálos ütést vefz, és a' Király lábai előtt el
terül — már a' Peucestes a' sebei miatt lankadni
kezdett, és a' paizsát le eresztette, egyedül az Aris-
tonusban vólt minden reménység, de ez-is keményen
meg-sebesítette lévén, nem vólt eléßséges a' nagyobb
erőnek ellent állani; azonban hír futamodik a' Ma-
cedonok' táborában, hogy meg-öletett a' Király, ez
a' gyáfzós hír másokat meg-rémített vólna, de a' Ma-
cedonokat inkább neki dühítette, félre vetvén azért
min-

bóldog, mondá a' Szilenus, éppen bizony te pufztítottad ám el, midőn az Homerusi Hector-ként, csak az ágyat nyomtad, alig alig pihegtél, és minden pillantatban a' lelkedet várták, mások hadakoztak, mások győztek — Igen-is, de mi voltunk a' Vezérek, felele a' Sándor, Hogy hogy mondá a' Szilenus, hogy hogy követhettek Téged Haldaklót a' te Katonáid? és azután az Euripidesbül ezeket mondá.¹³⁷⁾

Jaj

minden veszedelmet bétörték a' kapukat, be-rohantak a' Városba, és a' kit csak elől utól találtak, ölték, még az öregeket, az Aszfonyokat, a' kisdedekeis kard' élére hányták, valaki csak elejbek került, azt gondolták, ez ölte meg a' Királyt, 's így egy szálig le-aprították a' Város' lakosait — Királyt fél-hóltan ki-vitték a' Sátorba. CRITOBVLVS híres Orvosa, meg-vetvén minden mesterségét, nagy ügygyel, bajjal, 7-dik napra csak ugyan fel gyógyította.

Curtius Lib. IX. capp. 4. 5.

Plutarchus in Alexandro M.

¹³⁷⁾ Az Euripides' verse így van a' görögben:

οἱμοι καὶ Ἐλλάδ' ὡς κακῶς νοεῖται

ὅταν τρώπαια πολέμων εἴσῃ σφαῖρὰς

ὅν τῶν πονηρῶν τέρπον ἡγῶνται τόδε

ἀλλ' ὁ σφατηγὸς τὴν δοκῶν ἀρνυται.

In Andromache act. III.

értelme ezen verseknek az „Vajmi rosszul van az Görög-Országban rendelve, hogy midőn diadalmi jelek

ál-

Jaj be rofsz szokás ez a' görög Hazában
 midőn diadalmat állít a' harczoló sereg
 's a' t.

Erre bele-vág a' Bacchus „Hagyj békét néki
 öreg Apus, ne faggasd a' befzéddel, ne talán-
 tán Te-is úgy járj vele, mint a' CLITVS, ¹³⁸⁾
 ek-

állíttatnak, azokra nem a' Katonák' neveit írják-fel,
 hanem a' Fő-Vezér tulajdonít-el magának minden di-
 csőfséget“ ezen verseit Euripidesnek igen furcsa szán-
 dékkal említi a' Szilenus, minthogy a' Clitus-is ép-
 pen ezen versekkel haragította magára a' Sándort.

¹³⁸⁾ Klitus leg-kedvesebb barátja volt a' Sándor-
 nak. Véle együtt neveltetett. Klitus' nénnye HEL-
 LENICE volt a' Sándor' Dajkája, a' kit a' Sándor
 nem különben, mint édes Annyát, úgy fzerette. Kli-
 tus volt a' Sándor' Meg-mentője; mert midőn a' Grá-
 nicus folyónál a' Sándor hajadon fővel harczolna,
 Klitus az ő paizsával védelmezte, míg a' Sándor
 RHOSACESt kardjával kereftől vágná, addig annak
 Testvérje SPITRIDATES a' Sándor fejéhez mérte a'
 bús fegyverét, Klitus vágta-el a' halálos kezét, 's
 életét mentette Királyjának. És ezt az ő kedves Ba-
 rátyját, Életé' Meg-tartóját Sándor maga gyilkos ke-
 zével végezte-ki a' világból; látsuk hogyan — Sándor
 a' Klitusra mint leg-hivebb Barátyára bizá a' SOG-
 DIAN Tartománynak Igazgatását, már induló félben
 volt a' Klitus, Sándor a' vendégségre meg-marasztá.
 A' vendégség pompás volt, ürülték a' poharak. Itt
 a' Sándor a' bor-gőzétől neki hevülván kezdé hangos
 torokkal hirdetni dicsőfségét, és, a' miket dicsőül

ekkor a' Sándor nagyon el-pirúlt, és egyfzer's-
mind a' szemei könnybe lábbodván ¹³⁹⁾ el-hal-
gatott, és így lett vége a' beszédnek.

XLIII.

cselekedett, renddel elő-számlálni. Vissza tetczett ez
a' beszéd sokaknak, még azoknak-is, kik tudton tud-
ták, hogy a' Sándorigazat beszél, de halgattak. To-
vább folyt a' Király' nyála, már most az Attyának
Fülöpnek tetteit-is kezdette alacsonyítani, és hogy ak-
kor-is ő lett volna keze lába mindennek, állítani,
örült ennek a' fiatal Tiszti rend, de nehezen hallot-
ták a' meg-élemedett ősz Vitézek, kik már a' Fülöp
alatt huzomosan Vitézkedtek. Ekkor a' Klitus el-tel-
vén bosszongodással, hihető a' bortúl-is ingereltetvén
a' leebb heverészőkhöz fordulván az EVRIPIDES'
versét hozá elő „Vajmi rossz rendelés az a' görögök-
nél, hogy midőn diadalmat emelnek, arra nem a'
Katonáknak, kiknek vérekbe került a' győzelem,
hanem a' Fő Vezérnek nevét írják fel.“ Sándor e'
lafsú beszédnek csak a' hangját hallotta, értelmét nem
értette, a' gyanú nagyította a' dolgot, mit mondott a'
Klitus? — kérdi haraggal a' közel lévőket. Ezek
meg-sem mottzantak. Klitus fel-emelvén szavát kez-
dé a' Fülöp' dolgait magasztalni, és azokat a' mosta-
niaknál dicsőítéesebbeknek mutogatni, már a' Pár-
meniót-is merte védelmezni, erre a' Király ki-paran-
csolá a' Vendégházból, a' baráti unfolták, hogy
mennyen. Erre el-telvén nehezteléssel fenn szóval sze-
mére hányta a' Sándornak, hogy a' melyjével védel-
mezte volna annak a' hátát, most, midőn ezen jó-
téteménynek el-múlt az ideje, még az ő Jelenléte-is
gyűlölséges volna. Szemére hányta az Attalus' Meg-
ölet-

XLIII.

Ezután a' Cäsárt kérdé-meg a' Hermes, hát néked O Cäsár, úgymond, hová erányzott egész éle-

---

ölettetését, még a' Jupiter' mondását-is szó-játékkal illette „én, úgymond, igazabbat szóllok néked, mint a' te Atyád“ itt már tovább nem bírván magát a' Sándor, kapá a' fegyver-viselő kezébül a' dárdát, hogy a' Klitust azon nyelvelségében agyon szúrja, de a' PTOLOMAEVS, és a' PERDICAS meg-fogák a' Királyt, a' dárdát pedig a' LYSIMACHVS, és LEONNATVS ki-tekerék a' kezébül; Sándor a' Katonákat kiálttya, trombitát fuvat. Ptolomæus, és Perdicas térdre esnek, kéri, hogy illy nagy haragjában tartóztassa magát, engedjen üdőt, másnap mindent igazabban el végezhet, de a' dühöfség már meg-süketítette. Szalad azon mérgében a' királyi pitvarra, a' Vígázó katonának ki-vefzi kezébül a' dárdát; és még áll azon a' helyen, mellyen a' Vendégeknek kereszttül kellett menni. El-mentek a' többiek békével, utollyán jött a' Klitus sötétben világ nélkül, ki vagy? kérdi a' Király, már a' kérdés' hangja eléggé ki mutatta szörnyűségét azon cselekedetnek, mellyet a' Sándor szívében forraltt; felele amaz „én vagyok a' Klitus, a' vendégházból jövők; erre a' Király kereszttül szúrta „menny, úgymond, most a' Fülöphöz, a' Pármeniohoz, az Attalushoz. — ezt a' kormos cselekedetét igen is hogy meg bánta a' Sándor, de már késő volt.“ Curtius ezt befélvén azt veti utánna

életedben minden törekedésed? — az Elsőségre, felele a' Cäsär, és hogy az én Időmbéliek kö-

---

„male humanis ingeniis natura consuluit, quod plerumque non futura, sed transacta perpendimus“

Curtius Lib. 8. cap. 1.

Plutarchus in Alexandro M.

Arrianus L. 1. pag. 44.

Diodorus Siculus L. XVII. cap. 20.

¹³⁹⁾ Leg-undokabb tette vala a' Sándornak, hogy a' Klituft meg-ölte, láfsuk, mint bánta-meg — Hogy fel józanúlt a' részegségébül, észre vette a' tettének szörnyűségét, észre-vette, hogy igen vissza élt a' szabadsággal, hogy olly érdemes Vitéz-emberét, hogy az Élete' Meg-mentőjét fel-gyilkolta, maga lévén Hóhér a' Király, és hogy azon szabad befédjét, melyet a' bornak kelle leg-inkább tulajdonítani, olly fertelmesképpen torlotta. Széllyel folyt a' ki öntett vér a' pítvaron, messze-állottak el-bámúlva a' Strázsák, a' sötét néma magánofság nevelte a' bánatot. Ki-rántá Király a' dárdát a' Klitus' testébül, melyjéhez szegezi, hogy el-vefszen, oda futnak a' Katonák, ki-tekerék kezébül az öldöklő vasat, bevifzik a' királyi sátorba; itt a' Sándor magát a' földre csapván ordítani nagy jajgatással, arczúlattyát a' körmeivel szaggatni, és kérni a' Jelenlévőket meg-nem szűnt; hogy ötet ezen gyalázaton túl tovább élni ne engedjék: Nevelte a' Király' fájdalmát, hogy el-rettenve látta minden baráttyait, hogy már azután ne lenne senki, ki véle társalkodni, ki nyájósabban beszélgetni merészlene, hogy ő néki ezentúl azon egy

ma-

között senki fiának utánna ne lennék, ne nevezetnék. — ez egy keveysé homályos beszéd mon-

P 2

dá

magánosságban kellene élni, mint egy fene vadnak, kitől mindenek irtóznának, illy epefztő gondolatok között huzódott-el azon egész éjczaka. Más napra kelvén, reggel a' véres testet bé-hozatá a' sátorába, mellyet midőn szemlélne, sirva fakada „tehát úgy-mond, ezt a' kegyelmet tettem én az én nevelő Dajkámnak, kinek két, fiai az én dicsőségemért Miletuinnál vitézül meg-haltak; ez az egy testvérje maradt még hátra vigasztalásúl, ezt én a' vendégségben ki-végeztem. Hová fordul már a' szegény Öszvegy? láthat-e engem víg szemmel? és én, az én Meg-Mentőimnek fel-gyilkolója, mint térjek vissza az Hazámba, mint nyújtsam oda kezemet az én Dajkámnak, a' nélkül, hogy az ő nyomorúsága eszembe ne jusson — nem lévén vége panaszos siralminak el-vitték előle a' gyászos testet. A' Király négy napig volt bé zárkózva, el-tökéltett szándékkal, hogy meghallyon; ezt észre vévén a' Test-őrök bé-rohantak hozzá, nagy könyörgéssel alig tudták reá venni, hogy egyen, és hogy a' Király' fájdalmat enyhítsék, ki ki-áltották a' Macedonok, hogy Klitus érdemes volt a' halálra, találkozott mindjárt egy hizelkedő Sophista ANAXARCHVS, a' ki minden erejét megvetette, hogy ezt a' királlyal el-híttesse, és nyálas szájjal lármázta „τὰ ἐκ βασιλείας μεγάλου γιγνόμενα δίκαια χρῆναι νομίζεσθαι πρῶτα μὲν πρὸς αὐτῷ βασιλείας, ἔπειτα πρὸς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, erre nézve azt végezték a' Macedonok, hogy a' Klitus' testét nem is kell el-temetni, hanem a' Király ellenkezőt parancsolt, — ez a' scena Maracanda táján történt.

Cur-

dá a' Hermes, fejtsd-ki jobban, vallyon a' böltsességben-e, vagy a' hathatós ékes szólásban, vagy a' Hadi tudományban, vagy az igazgató hatalom' tartásban kívántad, hogy senki hozzád fogható ne lenne. Én ugyan, felele a' Cäsár, mindeneket mindenekben meg-előzni igen dicső dológnak tartottam, de minthogy erre nem mehettem, a' mi lehetséges vólt, tulaidon Hazámiai között törekedtem lépni az elsőségre, vallyon hát erre, reá mehettél-e? kérdi a' Szilenus, igen.is, hogy reá mehettem, felele a' Cäsár; mert őket meg-győzvén, rajtok uralkodtam, — rajtok uralkodtál az igaz, hanem hogy Tégedet szívből szerettek volna, arra csak ugyan nem mehettél, nohà nyakadba öltvén a' sok színes emberiséget, mint a' mesében, és a' Játék-színben szokás, ocsmány alá-valósággal csapnád mindenki előtt a' levet. — Tehát, felele a' Cäsár, véled-e, hogy nem vóltam szívébe a' népnek, a' ki érettem a' Brutust, és a' Cäsziust halálra üldözte? — üldözte ¹⁴⁰⁾ám, fe-

---

Curtius Lib. VIII. cap. 2.

Plutarchus in Alexandro M.

Arrianus Lib. IV. pag. 261.

¹⁴⁰⁾ A' Cäsár' rokoni igen rajta vóltak, hogy Annak Meg-ölőjit a' nép előtt gyűlölségbe ejtsék. Antonius vólt akkor a' Consul, Cäsárnak kedves ha-

di

felel amaz, de koránt sem azért, hogy Téged megöltek, mert ezért őket a' nép köz-akarat-

P 3

rat-

di tanítványa, és rész szerint örököse. A' Gyilkosok úgy végezték, hogy a' Cäsárnak testét a' Tiberisbe velsék, jószágait el-foglallyák, rendelkezéseit semmivé tegyék. Mind ezeket az Antonius Consul' tekintete meg-akadályoztatta. Az Antonius' házába fel-nyittatik a' Cäsar' testámentoma, mellyben a' többi között a' Tiberis körül lévő kertyeit a' népnek hagyá, és fejenként minden személynek 300 sestertiusokat, melly tefz 22 fl. és 50 pénzt. Rendeltetik a temetése, áll már a' Märs' mezején a' meg gyűjtandó rakásfa, a' hajós ofzlopnál (pro rostris) az aranyos építmény, alatta az elephánt csontból készültt ágy, arannyal, skárláttal gazdagon bé-vonva. Fekszik rajta a' holt test, feje fölött a' diadalom, béborítva azon véres ruhával, mellybe a' Cäsárt megölve találták. Antonius tartja a' halottas beszédet—vitetik — szól a' Muzsika-szer busongva, széllyel vitetik a' szomorú ének, úgy ki-válogatva, hogy a' népet könnyörületességre gerjessze, és gyűlölségre a' Megölők ellen. Mondatik a' Pacuvius' verse „men' me servasse, ut essent, qui me perderent“ ilyen értelmű versek mondatnak az Attius' Eleátrájából-is. Meghirdtetik a' Tanács-végezés, mellyben az Antonius mindent, még Isteni tiszteletet is, reá ruházott, meghirdtetik az esküvés, mellyben ezen egygyért valamennyen köteleznék magokat. — de már égettetik a' test, hánnyák fegyveröket a' Katonák, aszonzságok az ékecségek, mely tegéket (bullas) a' gyermekek, sír a' kölség, jajgat a' Zsidóság, és éjczakán-

rattal Consulóknak nevezte, hanem a' pénzért, a' jutalom fejébe üldözte, halván a' te utolsó akaratodat, és értvén azon nagy jutalom fel-tételeket, mellyeket azoknak üldöztetésekre rendtél.

XLIV.

Fel-hagyván ezen beszéddel, azonnal az OCTAVIÁNVSt vette elő a' Hermes, Hát te, úgy-mond,

---

kánként járja az égő rakásfát, emeltetik az ofzlop, reá íratik „A' HAZA' ATTYANAK“ az Augustus Istenné teszi, Játékot ad tiszteletére, fénylik ez alatt hét napig az üstökös csillag, a' nép el hiszi, hogy ez a' meg-Istenült Cäsárnak a' lelke. Azon Tanács-ház, mellyben meg-öletett, bé tapasztatik, a' 15 ik Mártius Parricidium', Atya-ölésnek neveztetik. Hozatik végzés, hogy ezután azon nap soha Tanács ne tartassék, az Augustus következik az uralkodásban, kinél a' Cäsár meg bosszulása mindenkor elégséges indító ok vólt arra, hogy a' Hazáját hazafiúi vérbe föröszze, a' mint Svetonius bizonyította. Az Ovidius pedig azt mondja: Hoc opus, hæc pietas, hæc prima elementa fuerunt Cæsaris, ulcisci iusta per arma Patrem. — Mind ezeknek természetes következése az a' nép üldözése, mellyről van a' szó.

Svetonius in Julio cap. 83—88.

Dio Cassius Lib. XLIV. pag. 257—270.

Ovidius Fastorum Lib. 3. v. 709, 710.

mond, nem mondod-meg nekünk, mit ítéltél hajdan leg-szebb, leg-felségesebb dolognak? — a' helyes uralkodáft, felele amaz; úgy de mi ez a' helyes uralkodás, magyarázd-meg AVGVSTETE, ¹⁴¹⁾ minthogy ezt még a' leg-gonofszabb Fe-

P 4

je-

¹⁴¹⁾ Ođaviánusnak több nevei voltak mint Thuringus, Ođavius, Ođavianus, C. Cäsär, Augustus THVRINVS nevét gyermek korában viselte, a' minl ezt a' Svetonius egy régi réz képébül az Ođaviánusnak, és az Antonius leveleibül meg-mutattya. OCTAVIVS nevét az Attyátúl kölcsönözte, melyet utóbb OCTAVIANVSra változtatott. C CAESAR nevezetét akkor nyerte, miúón ötet a' J. Cäsär fiának fogadta. Végre a' Római Tanács AVGVSTVS névvel tetézte-fel, midön t. i. a' Római Tanács Ođaviánust különös érdemeire tekintve különös névvel akarná meg-tifztelni, voltak olyanok, kik ötet mint a' birodalom' második fel-állítóját ROMVLVSra akarnák keresztelni, MVNACIVS PLANCVS ellenben az Augustus nevet javaslaná. Ođaviánus, noha igen ohajtaná a' Romulus nevét, de hogy magát gyanúságba ne ejtse, mintha a' királyságra törekedne, az Augustus el-nevezését vette-fel. Az Augustus névnek értelmét σεβαστοςra magyarázták a' görögök, mi FELSÉGESnek mondhattuk. Valamint pedig a' J. Cäsär túl az utóbbi uralkodók Császároknak, úgy az Augustus-túl Augustusoknak el-nevezték magokat, és így ezen tulajdon nevek köz-nevekké váltak.

Svetonius in Ođavio cap. VII.

Dio Cassius Lib. LIII. pag. 506, 507.

jedelmek-is magoknak tulajdonítták , lám a'
DIONYSIVS-is ¹⁴²⁾ úgy gondolta, hogy HELYE-
SEN

---

¹⁴²⁾ Dionysius híres Tyránnus volt Siciliában. régenten arra volt szokás kenni a' Tyránnus nevet, a' ki valamelly szabad Városban vagy Tartományban a' fő-hatalmat magáévá tette. Így a' Hierót is Tyránnusnak nevezték, holott a' Hiero egy volt a' leg-jobb Királyok közül, kik valaha Siciliát igazgatták. Dionysius már hufzon-öt éftendős korában reá verekedett arra, hogy a' fő-hatalmat egyedül magának koporná. Syracuse volt a' lakó-helye, kettő a' felesége, egygyik Aristomache nevű Sicíliai születés, Dionnak a' huga, a' másik Doris Locribúl eredendő. Dionysius vitéz egy ember volt, értette a' hadi tudományt, különös kedvellője volt a' Musikának, forgott a' tudományokban, kemény életet élt, nem volt fajtalan, álnok ézfzel bírt, az egyedül való uralkodáft szomjúhhozta, és ez a' szomjúság volt kútfeje minden kegyetlenségének, mert hogy magát a' birodalomban meg fézfkelhesse, senki életének nem kedvezett. Plátó Siciliába vetemedik, meg-fzereti a' Dion, és magát a' keze alá bizza. De a' Dionysius a' Plátót nem fzenvedhette. Egykor a' Plátó az erőfségrúl vetélkedvén, az vitatá „nincs félékenyebb állat a' Tyránnusnál“ innen az Igazságra által kelvén azt bizonyítá, hogy az Igazaknak bölcsőség, a' gonofzaknak azon nyomorúság vólna életek, Dionysius mind ezeket magára magyarázván nagy haraggal kérdezi „mi végre jöttél Siciliába? hogy jó embert találnék, felele a' Plátó — tehát mind eddig nem találtál, és erre ki-üzte Orfzágából — A' fiát ugyan Dionysius nevtű, hogy

SEN uralkodik, és a' ki ennél még fertelmesebb
vált, az AGATHOCLES¹⁴³⁾ sem gondolt egye-

P 5

bet

hogy meg-ne okosúllyon, el-zárta, és a' jó szívű emberekül el tiltotta; a' szegény gyermek mit tett el-untából? — bak-fzekereket, gyertya-tartókat, fa székeket, asztalkákat faracskáltt, úgy enyhítette a' magánofságot. — Tele volt a' Tyrannus gyanúval, a' sok gyanúnak szüleménnye a' félelem, az őrizkedés. Szakállját nem merte borotváltatni, hanem a' leányait taníttatta-meg erre a' mesterségre, és ezek borotválták az Attyokat. De a' leányaitúl-is, hogy fel-serdültek, el-fzedte az éles vasat, és a' szakályát, a' haját tüzes dió-héjjal égettette-le. Senkit a' maga ruhájába hozzá nem erefztett, hanem mezítelenre levetköztette, ki vizsgáltatta, és új ruhába öltöztetve erefztette hozzá. LEPTINES öttse egy bizonyos várnak fekvését akarván le-ábrázolni előtte, fogja a' mellette állónak dárdáját, és avval tesz a' földön vonásokat; ezen úgy fel-indúlt, hogy a' dárda' kölcsönözött azonnal meg-öletné. Nem hitt a' Tyrannus senkinek, test őrző katonáit a' Szolgákbúl, a' Jövevényekbúl, az idegen nemzetekbúl fzedte. Ha mit a' népnek tudára kellett adni, a' közönséges álló helyekre nem bátorkodott fel-menni, hanem a' magas tornyából hirdette-meg az akarattját. A' fekvő ágyát, mély gödörrel kerítette-bé körös-körül, egy kis fa híd volt kerefztül által téve, mellyen maga oda mehetett, azt a' kis deszka hidat-is, minekutánna a' szoba' ajtaját reá zárta, félre fordította. A' lapta-játékot igen szerette, és magát avval gyakran mulatta. Egykor!a' laptázáshoz készülvén, a' mint a' fel-

bet; melyre amaz, tudjátok, úgymond, Ó Istenek! hogy útnak eresztvén az Onokámat, azon esen-

---

ső ruháját le-veti, a' kardját által adja egy kedves gyermekének, kit igen szeretett, egy más tréfából azt találta mondani „kezébe adtad ennek az élete-det“ az iffjú erre el-mosolyodott, a' Tyránnus el-telvéen gyanúval mind a' kettőt meg-ölette, ilyen fé-lékeny vólt az, a' ki a' Plátóra azért haragudott-meg, hogy őtet leg-erősebbnek nem hirdette! illy fé-lelemmel, millyen bódogság lakhatott, meg mutat-ta azt a' Damoclesnek. Ez a' Hízkelkedő egykor ne-ki eresztette a' nyelvét, magasztaló beszéddel emle-gette a' Dionysius' rőppant seregét, tárházoz kincseit, felséges uralkodását, mindenbűl bővelkedését, a' ki-rályi épületek' csinnyait, végre bizonyította, hogy ő soha életében illy bódog embert nem látott; tehát Dámocle, mondá a' Király, tetczik ez az én életem? akarod meg-kóltolni az én bódogságomat? midőn a' Damocles igen-is kívánná, bele ültette a' Király őtet az arany telep-székbe, melyet a' szebbnél szebb ábrá-zolatokra ki-tűzött drága szövövény ékesített, körű-lötte az arany, és ezűft metczésű művekkel díszes asztalkák, pohár székek, mellette az ékes képű Iff-jak, kiknek meg vólt hagyva, hogy a' szem-jelét is tellyesítsék, előtte a' kenetek, a' koszorúk, a' kel-lemetes jó illatok, asztalán a' jobbnál jobb ízű szá-mos eledelek. Majd ki-bújt bőrébűl a' Dámocles, olly bódognak képzelte magát. Egyfzer fel-teként, láttya a' le-függő éles palloft, melly a' szoba' me-nyezetérűl egy ló-ször' szálon le-eresztetve egyene-sen a' nyakára lóggott. Oda lett bezzeg ekkor min-den

esenkedtem előttetek , hogy adnátok - meg néki a' Cäsär' bátorságát , a' Pompejus' méltóságát ,

den kedve , már sem az ékes Szolgáit nem nézte , sem a' csuda metczésű arany , ezűst műveket , kezét az asztalra ki-nyújtani nem merészllette , le-hulladoztak a' koszorúk ; végre kérte a' Tyránnuist , ereffze el már tovább nem akarna bóldog lenni. Elég eleven példázat , hogy nem lehet az Bóldog , a' kit a' félelem gyötör — A' szentség töréseit szép ürügyel tudta födözgetni. Az Aesculápius' arany szakállát le-met-czette , illetlennek mondván , hogy az Attya Apollo szakállatlan , a' fia Aesculapius szakállós volna. A' Jupiter álló képére Hiero Siciliali tudós Király a' Cártágoi martalékbúl gazdag arany pallástot csináltatott , ezt a' Dionysius le vetette , és helyébe gyapjú-pallástot tétetett , az arany pallást , úgymond , nyáron nehéz , télen hideg , a' gyapjúbúl való pedig télen meleget tartt , és mivel könnyű , nyáron sem alkalmatlan. Az arany , és ezűst asztalokon a' görög szokás szerint ez az írás vólt „a' Jó Isteneké“ ezeket ő templomokból mind szépen el-kaparta , azt mondván „hogy ő az Istenek' jóságával akar élni“. A' győzedelem arany képeit , az arany csúszéket , Koronákat , melyeket a' bálványok ki-terjesztett kezekkel szoktak tartani , mind le-szedette , azt mondogatván : hogy ő azokat el-nem viszi , hanem csak el-vefzi , az Istenektől szoktunk , úgymond , minden jót kérni , most midőn magok kezeikkel nekünk nyújtyák , tőlök el nem venni nagy ostobaság volna. Lám milyen ürügyöket nem találtak még a' régi Szentség-törők is ! — Dionysius 38 esztendeig hatalmaskodott , és a' mi

gát, és az én Szerencsémét. ¹⁴⁴⁾ Ekkor a' Szilenus szólamlott-meg, bezzeg soknak, pedig mi

---

mi nagy szerencse egy Tyránnusban, száraz halállal haltt-meg életének 63 dik esztendejében. A' Fia az Ifjabbik Dionysius ültt helyébe, ezt egy ideig a' Dion bízgatta, végre Timoleon el-kergette. Ez a' Dionysius Corintusba vette magát, és ott a' kenyerét tanítással keresni nem szégyenlette.

Cicero Tuscul. Quæst. L. V. edit Bip. 554—557.

Plutarchus in Dione pag. 959—961.

Valerius Maximus Lib. I edit Bipont. pag. 40.

Cornelius Nepos edit. Stereotypæ Parisinæ p. 114.

¹⁴³⁾ Agáthocles-is Siciliában hatalmaskodott. Fazokas fia volt. A' kegyetlenségét nem említem, inkább némelly jeles mondásait adom-elő. — Az arany edényei közé cserép-edényeket-is szokott elegyíteni, és ezeket rendre mutogatván a' nevendék Ifjúságnak azt mondá „vólt az ideje, hogy cserép-edényeket tapasztottam, most már arany edényeket mutathatok, ennyire mehet az ember szorgalommal, iparkodással“ — Midőn egy várat ostromlana, lakosok a' magas bástyáról csúfságból le-kiáltozták, „Te Fazokas, miből fizeted a' Katonáidat? Agathocles el-mosolyodván csendes elmével azt mondá „e' váraft ha be-veszem, lessz miből fizetnem“ a' váraft bé-vette, a' lakosait rab-szolgáknak el-adta, azon meg-fenyítéssel „ezután ha rutalmazni fogtok, a' ti Uraitokkal vetek számat“ — Az Ithaka' szigetének lakosi panaszt tettek előtte, hogy a' Hajós legényei azon szigetben egy

mi nagy üdvözítő Isteneknek, ¹⁴⁵⁾ helyesen eltalált képeit szerezgette öszve ez a' Báb-faragó—
ugyan

egynéhány darab marhákot el-idegenítettek volna; úgy de a' ti Királytok, felele az Agáthocles, midőn ide vetemedett hozzánk, nem csak a' sereg juhokat el-rabolta, hanem míg a' Páfztornak szemét is kiszúrta. (t. i. az Ulysses.)

Plutarchus Tom. 2. in apophteg. pag. 176.

¹⁴⁴⁾ τόλμαν μὲν αὐτῷ δοῦναι τὴν Καίσαρος, δεινότητα δὲ τὴν Πομπηίου, τύχην δὲ τὴν ἑμὴν. Plutarchus egy kevés valószálsal így adja elő, midőn az Ođáviánus az onokáját Cájult Armeniába küldené, kivánta néki az Istenektől a' Pompejus' jó szívétségét, a' Sándor' merélzfégét, és a' maga szerencsáját (ευνοίαν αὐτῷ τὴν Πομπηίου, τόλμαν δὲ τὴν Ἀλεξάνδρου, τύχην, δὲ τὴν ἑαυτοῦ) De hihetőbb még-is, hogy a' Sándor helyett Ođáviánus a' Cäsárt említette, hogy így a' Familiába maradna, és a' jó példákra nézve ne szorúlna az idegenekre.

Plutarchus Tom. 2. pag. 207.

¹⁴⁵⁾ οὕτως Σωτήραν. A' hizelkedő régiség még az üdvözítő nevet sem sajnállotta a' Fejedelmeitől. Nerónak egygyik pénzén ezt olvasni „ΤΩ. ΣΩΤΗΡΙ. ΤΗΣ. ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΣ. A' világ' üdvözítőjének. Valóban a' Neróra illett ez az el-nevezés. Az Augustusén pedig ezt „SALVS. GENERIS. HVMANI. Az emberi nemzet' üdvöfsége. Propertius pedig az Augustust Világ Meg-tartójának (Servator mundi) nevezi. Juliánus neveti ezt a' rút hizelkedést, és ezért ezen ουτως-szózt visszárúl (ironice) kell érteni.

ugyan kérlek, mondá az Augustus, miért adád ezt a' csúf nevet reám? azért, felele a' Szilennus, mert valamint azok a' Nimpha-bábokat, úgy Te-is Ó Auguste! nekünk a' sok Isteneket faragskáltad, mellyek közül íme nézd, ez a' Cäsär a' leges leg-első ¹⁴⁶⁾ erre az Octáviánus mint egy magát el-szégyenelvén, el-némúla.

XLV.

Eckhel Doctr. Num. Vet. Vol. VI. pag. 98, & p. 278.

Propertius L. IV. Eleg. IV. v. 37.

¹⁴⁶⁾ Octáviánus reá beszéllette a' Római Tanácsot, hogy a' J. Cäsárt tenné Istenné; avvá tette. Octáviánus Játékot adott a' Cäsär' tiszteletére, az alatt hét napig fénylett az üftökös Csillag, völt a' ki ezt a' Cäsär' lelkének mondotta lenni, a' nép el-hitte, és a' Cäsär' meg-Istenülését el-fogadta. Erre a' Tiberius-is háladatoságból az Istenek közé írta az Octáviánust, találkozott mindjárt egy NUMERIVS nevű Tanácsbéli, a' ki, valamint hajdan Proculus a' Romulusról, úgy ez-is az Octáviánusról bizonyította pedig esküvéssel, hogy látta volna az Augustust menybe fel-röpülni. Hasznát vette Numerius e' zsiros hazugságának, mert ezért a' Liviától ajándékba nyert 75 ezer forintokat (decies HS), és így az Octáviánus' példájára egygyik Császár a' Másikat az Istenek közé írta. Tartott ez az Istenítés (προθεοισι) egész GRATIANVS Császárig, ide értvén még a' keresztény Császárokat-is, a' mint ezt a' régi kövekből meg-lehet mutatni. Ez az Istenné tétel nagy pompával esett-meg. A' meg-Istenültnek tiszteletére templomot, szol-
gá-

XLV.

Hermes pedig a' Trájánusra tekintvén, vald-meg Te, úgymond, mire törekedvén cselekedted mind azokat, a' mellyeket végre hajtottál? — ugyan arra törekedtem én-is, felele emez, a'

---

gálattyára Papokat rendeltek. — A' Császárokon kívül az Istenek' számába írták azoknak feleségeiket, testvér nényeiket, Húgaikat, gyermekeiket, sőt a' mi még több, az Alexandriai Görögök Egyiptomban még az Antinoust-is, kivel az Hadriánus Császár rútul szerelmeskedett, undok hizelkedéssel az Istenek közé számlálták. Lehetett nevetni ennyi sok Isteneknek, kik közül sokaknak (mint p. o. Faustinának) minden érdemek abban állott, hogy fertelmes rossz életűek voltak. Ezt neveti itt a' Juliánus is, és ezért nevezi az Ođáviánust Báb-faragónak (κοροπλῆτης) — sőt némellyeknek még éltekben is az Isteni tiszteletet megadták, mint p. o. J. Cäsárnak, Ođáviánusnak, Domitiánusnak 's a' t. a' meg Istenültt Császárt a' pénzén lévő sasrúl, Császárnét a' pávárúl lehet megismérni, és ezen czimezésrúl DIVUS, DIVA. Isteni.

Svetonius in J. Cæsare, & Ođavio.

Dio Cassius Lib. LVI. pag. 597.

Spartianus in Hadriano Aug.

Virgilius in Eclogis.

Horatius in Odis.

Fabricius in Bibliogr. Antiq. pag. 263.

a' mire a' Sándor ¹⁴⁷⁾ de mértéktelenebben. Ha így van, felel a' Szilenus, mért engedtetek a' leg-

---

¹⁴⁷⁾ Nagy Hódító volt a' Trájánus, majd mint szinte a' Sándor. Trájánus volt az első, ki a' Római sereget a' Dunán által vitte. A' Dácusokat, Sácusokat, Sardoniussokat le-verte. Decebalust ki-vez-tette. A' széles, és hatalmas Dáciát el foglalta. Parthamasirist a' Parthusok' Királyját Koronájátul meg-fosztotta. Tartományát Armeniát magaévá tette. Albánusoknak Királyt adott. Az Iberusok, Sauro-máták', Bosphoranusok', Arabsok', Osdroenusok', és Colchusok' Királyait gondviselése alá vette. Cordue-nusok', és Marcomedek' tartományait, Anthemusi-umot, Seleuciát, Ctesiphont, Babilont, Edessát el-foglalta. SINGARAt sok Városokkal egygyütt LV-SIVS személy-viselője által bé-vette, (vallyon nem innen erednek-e a' SINGARVSok, a' mi Czigány-ink?) Trájánus volt az első, a' ki Nagy Sándor u. ánn egész az India határaig, és a' vörös tengerig bé-ha-tott a' seregével. Armeniát, Afsyriát, Mesopota-miát Római iga alá vette. Tigris folyót határnak állította. Arábiát Római tartomány' kaptára ütötte. A' vörös tengerre hajós sereget állított, hogy azzal az India határát nyúghatatlanítsa. Irígyelte ezt a' hadi dicsőiséget Trájánusnak a' Hádriánus, Euphra-teszt tette Ez határul a' két birodalom között, és így az Armeniát, Afsyriát, Mesopotamiát, önként innen a' seregeit vissza-húzván, által engedte a' Párthusok-nak. El-rontotta a' Dunai hidját-is azon ürügygyel, hogy a' vad - népek által ne szokjanak a' Római bi-rodalomba, valóban pedig azért, mivel elégtelen volt

leg-nemtelenebb Indulatoknak erőt venni rajtuk? Amazt a' harag gyömözte-meg leg-többször; Tégedet pedig az otsmány, a' gyalázatos gyönyörűség tett rabbá, eredj dolgodra, monda a' Bacchus, ne kötekedjél, mind le-fzöllod őket, és azt tefzed, hogy egygyik se beszélhessen maga mellett valamit, már egyszer van ideje, hogy bé-fald a' nyelvedet, és inkább azon törd az eszedet, mint fizethesd-ki a' Marcust; mert úgy látzik, ez talpig derék egy ember, és a' mint a' SIMONIDES véli, valóban (¹⁴⁸ négy

---

volt a' Hádriánus hasonló ollyas derék munkát emelni.

Eutropius in Brev. Hist. Róm. Lib. VIII. cap. 2.

Sex. Rufus in Brev. cap. XIV, XX.

Dio Cassius Lib. LXVIII.

¹⁴⁸) A' Régieknél heves volt a' vetekedés, mellyik ábrázolat, mellyik szám legyen a' leg-tökéltebb. Plátonál, és más sokaknál — sokaknál a' kerékded kép vala a' leg-első, ezek, minthogy az Istenektől nem merték meg-tagadni azon test állást, a' melly leg-tökéltebb, úgy hitték, hogy az Istenek kerékded képűek, tege-testűek, Horátiusnál-is, a' mi kerekas, az tökéletes: Grajis dedit ore ROTVNDÓ Musa loqui. Másutt azt mondja

„Quisnam igitur liber? sapiens; sibi qui imperiosus quem neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent

respondere cupidinibus, contemnere honores

Q

for.

négy szegletű, és minden kifesebbíthetés nélkül
öszve alkotott Férjfiú.

XLVI.

fortis, & in se ipso totus TERES, atque RO-
TVNDVS.

Satyrarum Lib. 2do Satyra VII.

ezen állításból talán a' Magyaroknak is jutott vala-
mi *Tege* nálunk is tökéletest jelent. *tege-nap.* dies
plena, completa, consummata, dies hesternae. Sőt
én úgy vélem, hogy a' *tökélletes* szó is a' *tege* gyö-
kérből származik, tökéll, tökéllés, tökélllet, tökéll-
letes, mintha mondanád „tegéll, tegéllés, tegélllet,
tegéllletes. — A' Pythagorás, és a' kik azt követték,
a' négyes számot ítélték leg-szentebbnek, leg felsé-
gebbnek: a' négyes számra esküdtek.

Juro per Sanctum, pura tibi mente, quaternum
æternæ fontem naturæ, animæque Parentem

ez volt a' Pythagorási esküvés. t. i. a' Földnek, az
egész világnak, az embernek, az esztendőnek, az
időnek, a' szeleknek négy részei, az Isten' nevének
négy bötűi (יהוה, 𐤀𐤍𐤔𐤁, Deus, Gott, Dieu, Alla, Syre,
Adad, Esar, Theut), a' tíz számoknak öszvesége a'
négyesbe ($1+2+3+4=10$) a' négyféle mozgás, a'
négy tulajdonságok ezek, 's e' félék igen elmésen,
noha helytelenül el-hittették a' Pythagorás' követői-
vel a' négyes számnak méltóságát, és innen mind azt,
a' mi négyesből állott, mind azt, a' mi négy szegű,
négy számú, négy oldalú, négy szerű, négy részű volt,
tökélletesnek gondolták. Illy értelemben volt a' Si-
monides is, a' ki, hogy a' tökéletes embert ki ma-
gyarázza, azt tellyes négy szegletűnek mondotta.

Vif.

XLVI.

Erre a' Hermes a' MARCVSra tekéntvén, hát te Deli, úgymond, mivel tartottál, mi vólt leg-nemesebb tárgya az életednek? — az, felele Emez, kellemetes méltósággal, hogy az Iftene-
ket követném. Meg-tetczett azonnal ezen fe-
leletnek nemes, és tellyes érdemű vólt. Azért
a' Hermes mindjárt fel-is hagyott a' további tu-
dakozódással, el-hitetvén magával, hogy a'
Márcus mindenekre emberül meg-felelne, a'
többi Iftenek-is úgy itélték, egyedül a' Szile-
nus: no én csak Dionysius ügyse, ettől a'
Bölcselkedőtől el-nem állok „Hej te, mond-meg

Q 2

te-

Vilssa tetcző magyarázat úgy e? éppen nem, tekénts körül, fel-találsz a' Magyarban is; nem de közön-
séges szóllás „Derék-ember, derekasan felelt, mit
tefz pedig a' *derék* egyebet mint τετραγων quadratum,
quadrilaterum, így mondjuk, két, három, négy de-
rékra van építve a' háza. — Svetonius azt írja a'
Vespasiánusról „statura fuit quadrata“ de ezt igen
bőrtői értelemben kell venni, a' mint erről az, a' ki
a' Vespásianus' pénzét látta, nem fog kételkedni.

Cicero de Natura Deorum. Lib. 1.

Daniel Huetius in dem. Evang. Prop. IV. cap. II.

Meursius de Denario Pythagorico.

Svetonius in Velpas. edit Bipont. pag. 358.

Aristoteles Lib. 1. Ethic cap. 10.

Plato in Protagora.

tehát, mit ettél, mit ittál, bizonynyára nem éltél te, mint mi mennyei elegekkel, hanem kenyérrel, és borral. Én nem azért ettem, és ittam, felele amaz, hogy azzal az Isteneket követném, hanem hogy a' testemet táplálnám, el-hitetvén magammal, noha talán hamissan, hogy a' ti testeiteknek-is szüksége volna a' gőzőkből készült elegekre; mindazonáltal nem ebben iparkodtam én lenni a' ti követőtök, hanem belsőképpen a' lélekben. Itt egy kevesfé meg-hökkenvén a' Szilenus, mint a' kít az eszes öklelő jól meg-szédít: Te ugyan, úgymond tovább, mind ezekre nem éppen helytelenül feleltél, hanem mond-meg kérlek, miben helyheztetted te valaha az Istenek' követését? abban, felele emez, hogy mennél kevesebbel meg-elégedjem, és mennél többekkel jót tegyek. Tehát néked, kérdi a' Szilenus, nem vólt semmire szükséged? nékem, felele a' Márcus, nem vólt tellyefséggel semmire szükségem, a' testemnek talán vólt, de annak-is kevésre — helyben hagyattatván ezen felelete-is a' Márcusnak, végre a' Szilenus, nem tudván mit tenni, azokat kezdette feszegetni, mellyeket ez a' fiával, mellyeket a' nejével cselekedett, az ő ítélete szerínt helytelenül, és esztelenül. A' nejével ugyan, hogy azt az Istennők közé bé-írta; a' fiával pedig, hogy az uralkodáft erre hagyta. Ebben-is én, ezekre azt felelte a' Márcus, ebben-is én az Isteneket

ket követtem; mert a' Nejem részérül a' Home-
rusbúl vartam hímet magamnak, a' ki azt mond-
ja „minden jó, és okos férj az ő tulajdon ne-
jét szereti, és kedvelli; a' fiam' részérül pedig
mentségem a' Jupiter' mondása, a' ki egykor a'
Mársot fenýtven azt mondá „Te! már én Té-
gedet régen a' menykövel le-vertelek volna, ha
csak, mivel fiam vagy, nem szeretnélek, több-
nyire pedig eszem' ágába sem ötlöhetett, hogy
az én fiam valahára a' jótúl úgy el-rugaszkodjon.
Ha tehát a' jóra nem különbben, mint a' rofszra
olly igen ingadozó Iffjúsága el-találtt a' balra
görbülni, én arrúl nem tehetek: én hogy a' bi-
rodalmat a' kezeire eresztettem, nem vólt még
meg-romolva, azután romlott-meg, hogy egyszer
a' birodalmat által vette. A' mit tehát a' fele-
ségemmel tettem, azt az Isteni Achillesnek jó-
vá-hagyásábúl, a' mit a' Fiammal, azt a' Felsé-
ges Jupiternek követésébül cselekedtem; mert
bé-vett törvényes dolog az, hogy örökségül min-
den a' fiakra szálljon, és ezt valamennyen-is
ohajtyák. A' Feleségem' dolgát a' mi illeti,
nem én vóltam az első, a' ki ötöt azon tiszte-
letre méltattam, hanem sok mások után csele-
kedtem. Az már talán, a' ki leg-elsőben ezt
a' szokást fel-hozta, az talán cselekedett eszte-
lenül, de, a' mit már sok mások - is meg-tettek,
meg-fosztani attúl a' leg-közelebb valókat, úgy
gondolom, nem vólna igazság. De lám meg-is

felejtkeztem magamról, olly hosszú beszéddel mentegestven ügyemet Előttetek ó Jupiter, és Istenek! a' kik úgy-is mindeneket tudtok. Ugyan azért, könyörgök, hozzám ezen vakmerőségemért engedelemmel legyetek.

XLVII.

El-végezven ezen beszédét a' Márcus, CONSTANTINVS^t kérdezé a' Hermes „Hát Te, úgymond, mit véltél lenni leg-szebbnek? — sokat öfzve szerezni, úgymond amaz, és a' rákásra gyúltt f. erzeményből bőven adakozva költöni mind azokra, mellyekre magam, és jó barátimnak kénye kedve meg-kívánnya. ¹⁴⁹⁾ itt nagy ha-

---

¹⁴⁹⁾ Constantinus az utolsó esztendeiben igen bő költő volt. TRACHALA csúf névvel is illették. Aurelius Victor a' Constantinuſt első tíz esztendeiben leg jobb Fejedelempek, utánna következő 12 esztendőben Tolvajnak, az utolsó tíz esztendeiben a' sok pazorlások miatt árva gyermeknek nevezi. Constantinus a' Baráttyait jól meg válogatta, és a' kiket egyszer a' barátságára méltóztatott, azokat minden alkalmatosságokban elő-mozdítani, gazdaságra emelni igyekezett. Királyi öltözetén gyöngyöket, fején szűntelen arany pártát (diadema) hordozott. A' tiszteséges szakált, mellyet Hadrianustól kezdve minden előtte való uralkodók viseltek, le-tette.

hahota nevetést ütven a' Szilenus, „no már te, úgymond, ki Pénz-váltó akartál lenni, hogy hogy juthatott eszedbe, hogy Vendég-fogadós, és haj-fodorító lennél, ezeket ugyan valaha már a' hajad viselése, és az arczúlatod példázgatta, most pedig ezen mondásod-is nyilván jelenti“ és ezzel a' Szilenus a' fájdalmasabb részét mintegy keményebben tapintván véget vete a' beszédnek.

XLVIII.

Erre nagy csöndesség lévén, az Istenek titkon öszve-fzedék az ítélet-tételeket. Felesebb része a' MÁRCVSnak kedvezett. Jupiter pedig külön az Attyával köz-tanácskozást tartván, a' Hermesre bízta a' Meg-hirdetést; ez pedig fennszóval meg-hírdeté. Férjfiak! kik ezen vetekedésre meg-jelentetek, az a' törvény nálunk, és bevett szokás, hogy az ügye nyertes Győző örüljön ugyan, de azért a' pöre-vesztettet ne bosszontsa. Mennyetek azért, kinek hová kedve

Q 4

tart-

Sex. Aur. Victor in Epit. cap. 41. edit. Bipont pag. 196, 197.

Numi Constantini M.

Evagrius Lib. 3. cap. 39.

Chronicon Alexandrinum.

tartja, a' vezérlő Istenekkel, és ezután itt él-
vén kiki magának Elöl-ülőt, és Vezért szaba-
don válaíszon“.

XLIX.

Ezen hirdemény után SÁNDOR a' HERCV-
LEShez, OCTAVIÁNVS az APOLLÓhoz,¹⁵⁰⁾
MAR-

---

¹⁵⁰⁾ Ođáviánus magát az Apolló' fiának tartotta.
Ezt az Annya Attia, az Attya Ođávius véle kön-
nyen el hitették. Bizonyságúl mindenik a' maga ál-
mait emlegette. Az Ađiumi szerencsés Hajós ütköze-
te, melly történt Róm. ép. 723 dik U. Sz. előtt 31-dik
esztendőben, Septembernek második napján, tette
az Ođáviánust egyedül való uralkodóvá. Ađiumnál
az Apollónak vólt temploma, ennek közönte a' győ-
zedelmét Ođaviánus, meg-is hálálta, és ettől a' nap-
túl fogva még különösebb tisztelője lett az Apolló-
nak. Az nap mindjárt több evedzős számos hajókat
öszve rakott a' tiszteletére. Utóbb a' templomát meg-
nagyobította, és azon helyre, mellyen a' tábora fe-
kűdt, Vároft állított, mellyet NICOPOLISnak, az az
GYÓZVARnak nevezett. Rómában-is roppant tem-
plommal, mellyet az udvarában emeltt, és szerrel
elő-forduló Játék-adásokkal meg tisztelte. Az udva-
ri Könyv tárát Apollónak szentelte.

Dio Cassius Lib. XLV LI. & LIH.

Horatius „scripta, Palatinus quæcunque recepit
Apollo.

MARCVS pedig magát el-választhatatlanúl a' IV-PITERhez, és a' SATVRNVShoz csatolta. A' CAESÁRt ellenben, midőn sokáig ide oda bolyongana, és körül futkozna, a' hatalmas MARS, és a' HAD - ISTENNÉ könyörületességből magokhoz vették. TRAIANVS a' SÁNDOR után rándúlt, hogy vele azon egy helyen ülljön, hanem a' CONSTANTINVS, fel-nem találván képét az Istenek között az ő életének ¹⁵¹⁾ hogy a' közel lévő Gyönyörűség' Tündérét meglátá, ahoz szaladott, a' ki őtet gyöngédeden fogadván, és öfzve ölelgetvén, a' sok színnel villogó afszonyi Palástal fel-öltöztetve, és a' képét neki csinosítva, egyenesen a' Fájtalansághoz vezette. Itt találta már a' Fiát-is mulatozva, és Mindeneknek teli torokkal kiáltozva,, Minden Kártévő, Minden Gyilkos, Minden átkozott, Minden tisztátalan bizvást bátran jöjjön; mert mihelyest én őtet evvel a' vízzel megmosom, azonnal meg-tisztul, ha pedig újra ezen vétkekbe talál részesülni, meg-cseleklizem, hogy

Q 5

a'

---

¹⁵¹⁾ Szerencsésnek tarthatya magát a' Constantinus, ha képét életének az Istenek között fel-nem találja. Nem vólt az a' vétek, a' mit a' vak Pogányság az Isteneire reá nem kent. Házofság törő vólt a' Jupiter, tolvaj a' Hermes, tisztátalan a' Venus, részeges a' Bacchus. 's a' t.

a' melyjét ütögetvén, és a' fejét csapdozván, megint tiszta légyen,¹⁵²⁾ a' kihez a' Constantinus igen örömeft hozzá ragaszkodott, és a' Fiait-is az Istenek' gyülekezetétől mind ide gyűjtötte. Hanem ötet, nem különben a' fiait-is, meg-tépték az Istentelenségen¹⁵³⁾ boffizút álló Istenek, hogy a' ki öntött sok Atyafi vért¹⁵⁴⁾ bőrökből
ki-

---

¹⁵²⁾ A' mit itt föcsög a' Juliánus a' Kereszttség, és a' Penitentia Szentségei ellen, már ezt régen a' torkába verték néki.

Sozomenus Lib. 3. Hist. Eccl. cap. 5.

Evagrius Lib. 3. cap. 40. 41.

Cyrrillus Alexandrinus Libb. 7. adv. Julianum.

¹⁵³⁾ A' Bálványozó Rómaiak a' Keresztényeket Istenteleneknek, a' Keresztényi Vallást Istentelenségnek nevezték, csak azért, mivel a' Keresztények a' Pogányoknak hamis Isteneiket ki-nevették, és semminek tartották, a' mint ezt a' mi Hit-mentőink (Apologistæ) nyilván bizonyították. Máí időben főnaktól fordúlt a' csúfolódás, a' mi Isten tagadó széllel béltett Philosophusaink a' keresztényeket, hogy egy Istent hisznek, és imádnak, babonás Bálványozóknak kiálttyák.

¹⁵⁴⁾ A' ki öntött sok Atyafi vért nem éppen ok nélkül lobbantya szemére Constantinusnak a' Juliánus — Constantinus meg ölette BASSIANVS Cesárt a' Sógorát, VALENS, és MARTINIANVS Csásárokat, kiket ezen méltóságra a' Licinius emelt, meg ölette
LI.

ki-vásárollyák, 's addig kinozták, méglen a' Jupiter CLAUDIVS és CONSTANTIVS' tekén-
tetekre meg-fzűnéft nem engedett.

L.

LICINIVSt a' Sógórát, ennek fiát az Ifjabbik LICINIVSt, tulajdon édes fiát a' derék CRISPVS Ce-sárt, végre önnön Feleségét a' FAVSTAt. Crispus' el-vefzte leg inkább méltó a' fel-panaszlásra, ezt a' HELENA-is Fiának a' Constantinusnak nagyon szemére vetette, és hogy e' kedves Onokájának el-vefztét könnyebb szívvel szenvedhesse, el-mentt Helena bú-felejtésre Jerusálembe. Ott a' Cálvária hegyén a' Kriftus' felzűletét ki-ásatta, két templomot építtetett, egyiket az Olaj-fák' hegyére, másodikát azon barlangra, mellyben méltóztatott születni Üdvözítónk, és véné a' SzentKeresztnek egy darabját, és két szegét vissza tért Rómába, az egygyik keresztszeggel a' fia Paripájának a' fékjét, másikkal a' Sisakját ékesítette-fel. Meg-haltt e' kegyes Affzonság életének 80 dik esztendejében.

Eutropius in B. H. R. Lib. X. cap. IV.

Socrates Lib. I. cap. 17.

Sozomenus Lib. 2. cap. 11.

Theophan. pag. 15.

L.

Néked pedig, szólla hozzám a' Hermes, megadtam, hogy meg-ismérnéd az Atyádot a' NÁ-Pot. ¹⁵⁵ Te azért annak parancsolatira hallgass, és

---

¹⁵⁵) Juliánus a' napot különösen tisztelte, áldozat-tételekkel, magasztaló énekkel, pénzel, esküvessel, az ő számos ökör áldozati már rémülésbe hozták a' föld-mivelőket, sőt nyilván mondták „ha a' Persiai háborújából szerencsésen vissza-tér, nem lesz ökör a' ki szántson, annyit áldoz. *ἀν σὺ νικῆσης ἡμεῖς ἀπωλόμεθα*, ha Te győzöl, mi el-veszünk. Napot tartotta az ő születését igazgató Csillagjának. Írt magasztaló éneket a' Nap' tiszteletére, három éjcaka dolgozott rajta. SALLVSTIVS Baráttjának ajánlotta. Ezt a' nap' dicséretét a' Plátobúl, az Arisztotelesbúl, az ő Jamblichusábúl, a' Hesiodusbúl, a' Homerusbúl foltozgatva öfzve, és azon kezdte, hogy ő kisdéd korátúl a' napnak mindenkor nagy tisztelője vólt. Napot az Egyiptomiak a' SERAPIS neve alatt tisztelték. Ez a' Serápis név a' Juliánus pénzein gyakran elő fordul. Végre Juliánusnak a' szokott esküvése a' Napra, a' Nagy Serápisra vólt intézve. — Az a' dicsekekő ki-fejezés: hogy ő A' Napot meg-ismérte, ha az ő Hithagyását rejtegeti, valóban képtelen szüleménnye a' vakságnak; mert ő evvel nem a' Napot' ismérte-meg, nem a' világofságot, hanem a' sűrű sötétséggel ölelkezett öfzve — de az ő napi nagy tisztelete-is fonákúl fordúlt, a' mint némellyek bi-

és még az életed tartt, nála szerezz tartózkodást, nála keress bátor menedék-helyet; a' mikor pedig szükség lesz, innen el-költöznöd, tellyes reménységgel azon Istent jó akaró Vezérül rendellyd Magadnak.

IV-

bizonyították. Mert midőn Persiában a' halálos sebéből a' vére omlana, egy marok vért a' nap ellen vetett fel, panaszkodó, hogy a' Nap a' Persákhoz jobb szívvel vólt, mint ő hozzá. De illendő Juliánusról mint ezen Munkánk' Szerzőjéről bővebben emlékezni; említtem azért annak életét, de rövideden. SUMMA PAPAVERA CARPAM

I V L I Á N V S

Császár' Élete.

Ur. Sz. 332. eszt.

(Pacatiano, & Hilariano. *Coss.*)

Juliánus született U. Sz. 332-dik esztendőjében Constantinápolyban. Az Attya Julius CONSTANTIVS, a' Nagy Constantinusnak testvér öttse, az Annya BASILINA volt. De hamar árván maradott. Az Annyát nem-is ismerhette, az Attyát, kik a' Constantinus halála után hatalmaskodtak, ki-vesztették; ez a' fergeteg a' Juliánust-is el-borította volna, de mivel még gyermek volt, és tőle nem lehetett tartani, megmenekedett. GALLVSt pedig, (ez az egy testvér Bátyja volt a' Juliánusnak) a' betegségementette-meg. Cáppádociának Macellum nevű helységében neveltettek, melly Város Cæsareátul nem messze az Argæus hegynek allyában feküdt, és pompás Palotával, ferdő-házokkal, kertekkel, eleven forrásokkal díszeskedett. MARDONIVS volt a' Juliánus' nevelője.

Con-

Ur. Sz. 351. éfzt.

Constantiusnak dolga lévén a' MAGNENTIVSsal Gállust Cefzárá tette, és a' Napkeletet reá bízta. Gallus ekkor Ephesusba, Juliánus Constantzinápolyba mentt, hogy ott a' tudományokban bővebb oktatást végyen. Itt a' nyelvész tudományban a' Lacedemoniai NICOCLESt, az ékeksen szóllásban ECEBOLIVS bölcselkedőt halgatta olly dicséretesen, hogy a' nép arrúl mint jövendőbéli tudós Fejedelmérül már-is sok jót ígérne magának. Meg-döbbsentette ez a' hír a' gyanús Constantiust, ki-is hogy a' Juliánust láb alól el-tehesse, Nicomediába küldötte, az oda való Püspöknek EVSEBIVS-nak, mint meszirül való Attyafának gondviselése alá bízta, keményen meg-hagyván, hogy a' Libánius' Oskolájátúl ójja magát. LIBANIVS nevezetes Pogány Ékeksen szólló völt. Constantzinápolyból el-űzték, Nicomediába vette magát, ott taníttatott, és mivel az ékeksen szóllásban ezer. mester völt, méltán tartott töle a' Császár, hogy a' Juliánust meg-ne rontsa, és a' hajladozó gyermeki efzét a' Pogányságra el-ne bolondíttsa. Juliánus, mivel el-völt tiltva, nyilván nem mertt a' Libániushoz jární, de alattomban az ékes beszédjeit olvasgatta, azokban nagy kedvét találta. Nicomediába csalta ez a' hír a' MAXIMVSt, ez a' gonofz Pogány Philosophus fel-forgatta az új ne-

ven-

vendék' szívét, el-tántorította, és a' Philosophiával egygyütt a' Pogányságot-is szép lassan belé csöpögtette. Ellene mondott ekkor a' keresztényi Hitnek az el-csábított Juliánus, a' keresztiséget, a' mint lehetett, Pogány módra barom vérrel le-mosta, már talpig Pogánynak esküdött. Ezek alattomban történtek, kevés tudta, nyilván magát Kereszténynek tetette; mert féltt a' Constantiustúl.

Ur. Sz. 345. ezrt.

De ímé a' Gállus gyanúságba esik a' Császár előtt, sőt életét-is veszti Pola Várossában. Ekkor a' Juliánus élete-is forgott veszedelembe; hanem mind addig az Eusebia Császárné' könyörögésére meg-menekedett, és szabadságot nyertt, hogy Athenébe meheisen a' Philosophia tanulására.

Ur. Sz. 355 ezrt.

(Arbetione, & Lolliano. *Coss.*)

Azonban a' Németek nagy haddal indultak Gállia ellen, és már az Agrippina Coloniát (Római lak-helyet) tövébül ki-forgatták. Constantius mindenfelé magát nem szakaszthatta; mit vólt mit tenni, sok gondolkodásai után arra határozta magát, hogy a' Juliánust Cesári hatalommal fel-ruházva Gálliaába küldje, mellette azt is gondolta „ha győz, jó a' jó, ha oda vész,

eb-

ebhelye“ fel-hivatá azért az Achaiai mulatozá-
fából, és Cesárrá tette. Ur. Sz. 355-dik esztend.
6-dik Novemberben. Nem sokára HELENAt a'
testvér Hugát néki feleségül adta, és hogy a'
Gálliaát védelmezze, reá bízta - Juliánus mind-
járt első Decemberben útnak indúlt Gallia felé,
el-értt Bécsbe, melly t. i. Gálliaában vagyon, a'
nép nagy örömmel fogadta, itt töltötte az egész
telet, itt készültt a' háborúhoz.

Ur. Sz. 356. eszt.

(Constantio Aug. VIII. & Juliano Cæs. I. *Coss.*)

Fel-készülve levén fel-kerekedett. 24-dik
Juniusban AVGVSTODVNVMBa értt, itt a' ka-
tonáit meg-nyúgtatván, a' Tricásinusok' határjain
által törvén, REMVSba érkezett, innen a' Né-
metek ellen menvén BROCOMAGVMot, és
Agrippinát, mellyet már a' Németek öfzve ron-
tottak, vissza-vette, katonaságot a' Vangionok'
Várofsánál meg-ajándékozta, és imé, midőn az
ütközethez készülne, a' Fráncusok' királyai kö-
veteket küldöttek, és békefséget kötöttek. Ek-
kor vett bucsút a' katonaságtól MÁRTON, ki-
nek születésével Szombathely Várofsa, püspö-
ki gondoskodásával a' Turoniai Megye, példás
buzgó szent életével az egész Anya szentegyház
díszeskedik. E' váratlan békefségnek meg-örül-
vén Juliánus vissza húzta Seregét, téli szállásra

fel-

fel-ofsztotta, és maga a' Szenoniak' Várofsába vette magát, hogy ott telellyen.

Ur. Sz. 357. eszt.

(Constantio Aug. IX. & Juliano Cæs. II. *Coss.*)

De nem nyúghatott csendesen. Az Ellenség hirtelen meg-lepte a' Várost, bé-kerítette, és ostromolta. Juliánus kevés erővel lévén vízfza nem verhetette, belől védelmezte magát, a' mint lehetett. Végre az ellenség meg-unta a' hosszú vészteglést, fel-fzedte a' sátor fáját, és odább állott. Juliánus erre bé-vádolta a' Marcellust, a' Lovasság' Vezérét, a' Császár előtt, hogy az önéki, noha közel telelne, nem jött a' segítségére. Császár erre a' vádra a' Márcellust vízfza hívatta, és helyébe a' Severust küldötte, kivel a' Juliánus-is nagyon meg-elégedett. Constantius igen gyanús lévén a' füleit minden vádolónak kézzen tartotta; Juliánus élvén a' gyanú pörrel, hogy a' helyéből ki-mozdított Marcellus ötet a' Császárnál ne rágalmazhassa, vele küldötte az EVTHERIVS Heréltyét. A' Heréltek azon idő tájban igen gyalázatosok voltak, de nem tudom, mi jó fzerencsével ez az Eutherius ki-fajzott abból a' Hárpia-nemzetségből, teremnek t. i. a' tüskék között rózsák-is, és a' vadakból némellyek meg-fzelídülnék — ez az Eutherius a' vádoló Marcellust mindenütt bé-torkolta, azért a' vádoló semmire nem mehetvén ha-

za nyavalygott SERDICÁba. Helena a' Juliánus' felesége neki betegülvén Rómába mentt, hogy ott magát gyógyíttassa; de ott az Eusebia Császárné mivel maga-is magtalan vólt, Orvosi szerekkel meg-rontotta, hogy gyermeke ne lehessen. A' melly kis fia pedig előbb Gállia-ban született, annak a' Bába a' köldökével egy-gyütt az életét metczette. — Juliánus a' telet el-töltvén a' Németek ellen hajtott, ezeknek hét királyai öfzve-esküdtek, hogy a' Római birodal-mat köz-erővel meg-döntsék, a' hét Királyok' ne-vei ezek: CHNODOMARIVS. VESTRALPVS. VRIVS. VRSICINVS. SERAPIO vagy hazai nevével AGENARICHVS. SVOMARIVS. HOR-TARIVS. ezeket Argentoratumnál a' Juliánus le-csépelte, a' Chnodomáriust el-fogta, és azt Ró-mába küldötte, a' ki-is a' Cœlius hegyén el-ve-fzett. Rajta hajtott azután a' Németecken, és azokat a' Mœnus vizén túl kergette; végre ve-lek tíz hónapra békefséget kötöt, és ezen bé-kesség' meg-tartására három Királyok azok kö-zül, kik az Argentoratumi ütközetben jelen vól-tak, esküvéssel kötelezték magokat. Ezek után Juliánus a' PÁRIS Várofsát valasztá magának téli szállásúl.

Ur. Sz. 358 eszt.

(Daviano & Cereali *Coss*)

Telet el-töltvén meg-támadá a' Sáliusi Francusokat, a' Chamavokat, és azokat haza ker-

gette. A' MOSA vizén három erősségeket helyre állított, a' zenebonás katonáit le-csillapította, SVOMARIVS Királynak békességet adott. HORTARIVS-nak 'a' tartományait pufztította, és így azt-is a' békefésre kényszerítette.

Ur. Sz. 359. éfzt.

(Eusebio, & Hypatio Fratibus. *Coss.*)

Juliánus az Igazságot helyre állította, az ítélő székeket meg-jobbította. Delphidius vádolta a' Numeriust lopásért, a' Numerius tagadta. Erre a' Delphidius neki boszorkodván fel-kiáltt „Hatalmas Cefzár! ki léfzen vétkes, ha tagadni elég“ erre a' Cefzár azon hevennyében, sőt inkább úgymond, ki léfzen valaha ártatlan, ha elég vádolni“ — Juliánus újra a' Németek ellen hajt, hét Városokat bé-vefz, úgymint a' Hercules' táborát, QVADRI BV RGIV Mot, TRICESIMAEt, NOVASIV Mot, BONNA t, ANTVN NACVMot, és BINGIOt. Által megy a' Rajnán, de békeféséget koldúltak tőle MACRIANVS, és HARIOBAVDVS, az Vadomarius Király pedig könyörgött az Urius, Ursicinus, és Veftrálpus Király társaiért; erre PÁRISba vette magát telelni.

Ur. Sz. 360. éfzt.

(Constantio Aug. X. & Juliano Cæs. III. *Coss.*)

Azonban Constantius a' Persiai háborúra készülvén, és talán a' Juliánus' erejétül-is tartván,

vár, meg-parancsolja, hogy Galliából egynéhány katonai sereg az ő táborába siessen. DECENTIVSt küldötte érettek, ki-is azt a' hibát követte-el, hogy ezen ki-válogatott katonai csapatokat Párisnak vezette. Itt a' Juliánus elej-bek mentt, a' katonaságot magasztaló dicséret-ekkel, a' Tiszti-kart vendégséggel fogadta; ezek ötet Császárnak kiáltották, paizsokon fel-emel-ték, és mivel hamarjában koronát nem kaphat-tak, egygyik Katonának a' nyakában függő arany lánczával meg-koronázták. Juliánus erre min-den katonának öt aranyat, és egy funt ezüftöt ígértt; a' Constantiusnak pedig meg-írta, hogy ötet a' Katonaság erőnek erejével Császárnak kiáltotta, Roffz néven vette ezt a' Constantius, és tüftént meg-írta, hogy Juliánus hagyjon bé-két a' Császárságnak, elégedjen-meg a' Cefzári méltóságával, de nem vólt foganattya a' levél-nek. Juliánus az új méltóságát meg-fzerette, az Attuariusi Francusokkal békefséget kötött, és viiffza-tértt Bécsbe, hogy a' telet ott töltse. Ugyan ezen Gálliai Bécsben ünneplette-meg a' Cefzárkodásának öt el-tellyett ezstendeit (QUINQUENNALIA) nagy pompával, melly ünneplés' alkalmatofságával már nem a' közönséges alá-való koronával, hanem a' drága gyöngyökkel, Császári módra, ki-rakott, arany pártával tisz-telkedett. El-hal azonközben a' Felesége, en-nek hamvait Rómába vitette, és ott temettette-el.

Ur. Sz. 361. eszt.

(Tauro & Florentino. *Coss.*)

Azonban mind azon törte a' fejét, mint tarthassa fenn a' Császári méltóságát. Alattomban a' Pogány Isteneknek áldozott, de nyilván magát Kereszténynek mutatta. Sőt három Királyok' napján nagy színlett buzgósággal megjelent az Isteni tiszteleten. A' háborgó Vádomáriust orozva el-fogatta, a' többi németekkel békefégre lépett, a' Bellonát Pogány módra megkérlelte, a' katonaságot öszve-gyűjtötte, előtők a' szándékát fel-födözte, és kényszerítette, hogy neki, mint Császárnak, hűséget esküdjének; meg-is tette ezt az újságon kapó Katonaság, az egy NEBRIDIVS szegezte magát. ellene. Juliánus Gállit SALLVSTIVSra bízván, Pannonia felé meg-indúlt haddal, SIRMIVMot bé-vette, a' második Pannoniát az AVRELIVS VICTORra bizta, arra t. i. ki a' Császárok életét írva hagyta. A' seregét mindenfelé küldözgette, hogy a' Nagy Sándor', és sok más Vezérek' példája szerint hirtelen mindeneket befusson, és el-rettentsen. Két katona sereget, melyet Szirniumnál el-fogott, Gálliba küldött; ezek hogy AQVILEIÁba értek, bé-zárták a' kapukat, és a' Juliánustól víffza pártoltak a' Császár részére. Juliánus eleget ostromoltatta a' Várost, de hasztalan, nem vehette-bé, ezek magokat vi-tézül védelmezték. Irt azonban a' Római Tanács-

nácshoz levelet a' Juliánus, mellyben a' Constantiust vádolta, sőt még a' Nagy Constantiust is sértegette, mint újítót, mint a' régi szokások' meg-rontóját, mint a' ki az idegen embereket nagy tisztségekre, még a' Consúlságra is emelte.

Ezen mozgásokat hogy a' Constantius meghallotta, nem soká késett, a' Persiai háborúját abban hagyván nagy erővel, és haraggal vissza indult. Meg-szeppentt erre a' Juliánus, Dáciába húzta magát a' hegyek közé, és ott rettegve a' bél-nézésből, a' bálványok' kétséges feleleteiből számazgatta jövő sorsát. Már már a' Hazai vérben fürdendő vala újra a' Római birodalom. De a' kegyes Isteni végzés el-fordította a' csapást. Constantius neki betegül, és Ciliaciában a' Taurus hegy' allyánál MOPSVCRENAE-ben meg-hal ötödik Octoberben. Nem volt semmi férfi magzattya. A' felesége Eusebia terhelt maradt, leányt szült, ugyan Eusebia nevűt, kit idővel a' GRATIANVS Császár vett-el feleségül. Meg-örültt ezen hirre a' Juliánus, ki jött rejték-helyeiből, be-nyomult Thráciába Fülöpvárá, onnan Heracleai Ceréntbe, végre nagy örömmel Constantinápolyba ért 11-dik Decemberben. Ott a' Constantius' testét, mellyt addig a' IOVIANVS késértt, nagy pompával eltemette. Semmin jobban nem örülvén, mint ezen az utolsó tisztelet-tételen. Erre minden aka-

dály nélkül fel-lépett a' Császári székbe, melyben-is

Az volt az első gondja, hogy a' testvér Battyának Gállusnak el-vesztét meg bocszúllya, és a' kik a' Constantius' bizodalmaival víffza-éltek, meg-büntesse. Erre nézve ítélő-széket állított-fel, melynek tagjai vólak: MAMERTINVS. ARBETIO. AGILO. NEVITA. és IOVIANVS. ezek Chalcedonba vették magokat, és sokakat halálra, vagy számkivetésre büntettek.

Második, hogy az udvarát a' sok haszontalan kenyér vesztegető emberektől ki-tisztítsa; el-kergette azért az udvarából a' Herélteket, a' Szakácsokat, a' Szakál' és Haj-verőket, kevés-sel meg-elegedett, nem vól ezekre szüksége.

Mindenek fölött pedig a' Pogányságot kezdte támogatni, már nem alattomban. mert nem vól kitől félljen, hanem nyilván ki-mutatta, hogy Pogány. Ezt a' Pogányságra való rút el-tántorodását keményen szemére vetette neki MARIS a' Chalcedoniai el-vénültt vakúlt tisztes öreg Püspök, kiből a' Juliánus csúfot akarván üzni azt mondá „a' te Galileus Istened nem menthet-meg Téged a' vakságtól“ erre a' tiszteletes öreg azt felelé nagy bátran „Hálákot adok én az én mennyei Istenemnek, a' ki a' szemem' világát el-vette, hogy ne láthassam a' te arczú-lá-

latodat“ és ezzel a' vezetője' segítségével által lebottorkáltt az udvarbúl. — Juliánus a' bálványtemplomokat, melyeket a' Constantinus bé-záratott, ki-nyittatta, a' Pogány Philosophusokat kedvelte, az udvarába tartotta, tódúlva jött erre a' köpönyeges nemzetség, és az udvart elepte a' sok Philosophus, kik közül sokaknak, hogy Philosophusok, a' vólt minden bizonyságok, hogy köpönyegben jártak. — Minden számkivetésben lévő Püspököket visszafra eresztett, nem azért, hogy ezzel az igaz Hitnek kedveskedjen, hanem hogy a' több Felekezetek között a' halálos villongásokat nevellye, tudván, hogy nincs a' világon fenébb dühöség, mint melyet a' meg-hasonlott Keresztények között, a' Hit' palastyával földözgetett agyarkodás tűzbe hoz. Tudván azt-is, hogy a' hol kettő veszekedik, harmadik a' nyertes. Meg-érkeztek azonban az Egyiptomi pörlekedők-is, ezeket Juliánus a' Chalcedoniai ítélő-székre igazította; de mellette a' révéfszeknek meg-parantsolta, hogy senkit ezek közül által vinni ne méréfzellyenek. Így a' Pörlekedőknek fűtbe menvén minden reménységök, kéntelenek vóltak haza visszafra-takarodni.

Ur. Sz. 362 eszt.

(Mamertino & Nevita. *Coss.*)

Bé-köszöntt az új esztendő. MAMERTINVS és a' NEVITA léptek-fel a' Consuli

R₅

polcz-

polczra. Nevita egy idegen születésű tudatlan vad ember volt, és a' mi türhetetlenebb, kevély a' hatalmában, és így a' Juliánus, a' melly hibáért előbb a' Constantinust vádolta, ugyan abban keveredett, pedig még rútabbúl, midőn a' Nevitát Consullá tette.

Juliánus el-jártt szorgalmasan a' törvény-székekre, és a' pörök' folyamattját gondosan halgatta. Egykor a' mint az ügyek' folytatását szemlélné, hirül hozzák néki, hogy el-érkezett Ásiából a' MAXIMVS Philosophus. Ezen ügy néki örültt, hogy a' helyéből fel-ugrana, és meg-felejtkezvén felséges személyérül elejbe szaladna, öfzve-csókolná, és nagy tisztelettel vezetné-bé a' Törvény székbe. Maximuson kívül az ő udvarába elő kelők voltak: LIBANIVS. THEMISTIVS. ORIBASIVS. ECEBOLIVS merő Philosophusok. Ezen Philosophusokkal versentt iparkodott Juliánus az elme-gyakorlásokban, éjczakákon dolgozta-ki a' beszédjeit, nappal a' Tanácsházban mondogatta-fel. Ezek' sugallásából üldözte a' Keresztényi Hitet, nem halállal ugyan, mert a' Mártýromság' dicsőfőségét irigylette a' keresztyényeknek, hanem más titkos csalfa úton. A' Christust Galilæusnak, a' keresztyényeket Galilæusoknak csúfolta. A' Czi-meres zászlókról le-húzta a' Christus' jegyét. A' képe mellé a' Pogány Isteneket íratta, hogy

mi-

midőn a' katonaság szokás szerínt a' Császára' képe előtt meg-görbül, a' hamis Isteneket is imádja. Pogány Városokat levelei által buzdította a' Pogányság' terjesztésére. A' melly Pogány templomokat a' keresztények el-rontottak, azokat, meg-parancsolta, hogy vissza állítsák. A' Pogány Papoknak a' tiszteletes életet, a' jó példa-adást, a' könyörületességet ajánlotta tudván, hogy a' keresztényi Hit leg-inkább ezek által terjedett légyen-el. A' mint az Ársáciushoz írt levele bővebben meg-mutattya. Keresztényeket a' Katonaságtól el-tiltotta; mert úgy-mond, önnön törvények tiltja nekik a' boszszú-állást, a' kardot. A' Tiszteket, ha áldozni az Isteneknek nem akartak, ki-tette hivatallyokból. Váltak, kik, hogy a' fényes katonai Tiszteségeket meg-tarthassák, undok Hit hagyással tömjényeztek a' csorda-Isteneknek; de IOVIANVS. VALENTINIANVS. VALENS kézzebbek voltak a' fényes hivatalokból, az udvarból ki-lépni, a' katonai Tiszti - övet le-tenni, mint az értznek, a' kőnek, a' leleményes Isteneknek áldozni; és éppen ezek következtek Juliánus után a' Császári méltóságban, így koronáztam meg az Isten a' meg-bizonyított buzgó Hitet! —

Fel-kapá a' Hír a' Juliánus' törekedéseit, és széles a' világnak el-beszéllette. Jöttek a' sok
kö-

követségek, meg-tisztelték az Ármeniusok, az Indiai nemzetek, a' Szerecsenek. AQVILEIA erős Vára-is meg-adta magát. A' vár őrző katonaság kegyelmet nyertt, de a' derék vezérjek NIGRINVS elevenen meg-égettetett. Erre ítélte őtet a' Mamertinus. Juliánus e' kedvező szerencsájében fel-fuvalkodva már nagyobb dolgokat forgata elmejében, és a' Persiai győzedelmeket álmodozván meg-indúlt hazájából Conftanczinápolyból, mellyet 8 hónapig meg-lakott, és tehetsége szerint mint szülötte földjét neki ékesített. Által-ment Chalcedonba, onnan Lybissába, hol a' HANNIBÁlt el-temették, innen Nicomediába értt. Ekkor az útból ki-térven Pessinun Városát meg-látogató, ott áldozatokat téven Társus-felé folytatta úttyát. Itt elejbe jött CELSVS a' Cilicia' Igazgatója, kit, mint valaha tanuló társát csókkal fogadta, és azon egy székéren Társusba vezette. Onnan egyenesen ANTIOCHIÁba mentt. Az Antiochiai nép nagy örömmel fogadta, és hogy a' Napkeletnek-is fel-teteczett az üdvösséges csillaga, azt kurjongatta. Be-értt pedig Antiochiába Julius utollyán, midőn az ADONIA' ünnepét szokta a' napkeleti Pogányság ülleni: itt telelt a' Juliánus, itt húzta öfzve erejét, itt készültt a' Persiai háborúra, a' pöröket itt-is szorgalmatosan halgatta, az ügyöket ítelre; de néha még-is ki-mutatta a' foga-fejérét, a' pörlekedőktől, ha Pogányok-e,

vagy

vagy Keresztények vólnának, helytelenül kezdette, és az ügyek' el-döntésében-is gyakran nem a' Törvények' szabását, hanem a' maga gondolom esztét követte. Ha a' Keresztények panaszra mentek, avval vetette-el őket „tartóztok el-szenvedni a' bosszúság' tételeket, a' Törvénytek parancsollya“ ez nem Fejedelemhez illő felelet, a' keresztényi törvény igaz hogy tiltja a' bosszú-állást; de a' Fejedelemnek azért arra juttatni nem ad, hogy az ártatlanokat nyomorgassa, vagy nyomorgatni engedje. Más az, a' kereszténynek csak a' magános bosszú-állás tiltatik, az igazságot mindenkor keresheti. — Antiochiában hozta azt a' csúfos parancsolatot-is, mellyel megtiltotta, hogy a' Keresztények a' görög ékesen-szóllást, a' Nyelvész tudományt ne taníthassák: mert, úgymond, mást tanítani szóval, és szívvel mást tartani, éktelenség. A' keresztényi Tudósok magyarázzák a' Homerust, Hesiodust, Demosthenest, Herodotust, Thucydidest, Isocratest, Lysiaét, mellette azon Isteneket mellyeket ezek buzgón tiszteltek, nevetik; vagy tehát ezeket ne magyarázzák, vagy ha magyarázzák, kövefsék, ha nem tetszik, mennyenek a' Galileusok' gyülekezetébe, és ott a' Mátét, és a' Lukácsot fejtegetsék. (ἐξηγησόμενοι Μαρτῶν, καὶ Λουκᾶν) de tudjuk, mi vólt a' bibéje; vóltak azon időben tudós keresztények, kik a' széles tudományokat, mellyet a' Pogány Authorok' olvasásából

búl gyűjtöttek, az Anyaszentegyház' hasznára fordítván tulajdon fegyverekkel fojtogatták a' Pogányokat. Fájt ez a' Pogányoknak, fájt a' Juliánusnak, kinek szája' vallása PROPRIIS. ARMIS. FERIRI. GRAVE. A' Pogány bölcseknek írásaiban igaz, hogy sok ki-vető vagyon; de van sok szép igazság-is, mellyet midőn a' józan ész meg-ismér, a' Keresztény még nagyobb örömmel fogadhat. Jól mondja a' történet író Socrates „το γὰρ καλὸν εἶδαι ἀντὶ τοῦ ἰδίου τῆς ἀληθείας εἶναι” a' jó akár honnan kerül, az igazság' tulajdona. Tudta már Szent Pál hasznát venni a' Pogány bölcseknek. Titushoz írt levelében EPIMENIDESbül vette ezt a' verset „Κεῖντες αἰεὶ ψεύσασθαι, κατὰ θεοῖα, γαστέρες ἀργαί.” Krétaiak hazugok, barom emberek, és tunya párák. A' csillag vizsgáló ARATVSbül kölcsönözte ezt a' fél-verset „τῷ γὰρ καὶ γένος ἐσμεν”, ezt a' szép mondáft pedig, mellynek igazságát Juliánusnak szomorú példája-is meg-bizonyította „ὁ θείων ἦδη χερσὶ ὁμιλίας κακαί”, az EVRIPIDES' szomorú Játékábúl vette. Juliánusnak ezen tilalma hogy csorbát ne ejtsen a' szükséges tudományokban, a' két APOLLINARIS vólt rajta. Az öreg Apollináris a' Moyses' Könyveit szedte Hatos versekbe, hogy ez Homerus gyanánt szolgált; a' többi történetes könyveket a' Saul Király' uralkodásáig Daclusi versekben adta elő szomorú Játékokra véve. A' Fia az Apollináris Socrateft követvén, beszélgetésekben adta elő

az Evángyéliumokat , és az Apostolok' írásait.

Majd a' Dáfnét el-is felejtem , méltó erről egy két szóval emlékezmem. DÁFNE az Antiochiai külső Városban állott , nevezetes liget volt. Tele ültetve borostyány fákkal , melyet helyvel közel más nemű fák-is sűrítettek. Közepén állott az Ápollo' pompás temploma , melyet SELEVCVS Király épített Attya azon ANTIOCHVSnak , kitől ez a' Város a' nevét kölcsönözte. Ez a' liget volt az Antiochiabelieknek mulató helyök , és ha úgy szabad szállani , a' PRATERjok , az öszve ölelkezett sűrű fának árnyékai , a' csörgedező patakok , melyek köröfztül folyták , az ugró kutak , a' gyengén lengedező szellők , a' virágok , melyek idő szerint fel-bokrosúlva illatoztak , a' CASTALIVS forrás , melly ama' Delphusit nevével , és erejével fel-érte , az APOLLO' emlékezete tették ezt a' helyet olly kellemetefsé , egyéb hogy a' Szüz szemérem ezen a' helyen nem mertt mulatozni. Ez volt hely , a' meddig , ~~amig~~ mint a' régiség mesélte , futton futott az Ápollo' szerezme elől Dáfne , a' Ládon folyónak szüz leánya , itt vált borostánná. De Ápolló ki-nem szabadulván még az háborgós gerjedelmeiből koszorút kötött magának az ágaiból , és a' törzsökét ölelgette , itt tartózkodott , itt lakott jó ideig.

E'

E' ligetnek kiefsége ide vezette az Iffjúságot mulatni, és e' mesés költemény a' meg-veszett szívekben szapora lobbokkal gyújtotta, nevelte a' tisztátalan tüzet. Sétálni itt egyedül, és karjain nem hordozni a' szerelmeffét, otromba paraszt szokásnak, illetlenségnek tartatott. Ide a' józan szívű ember bé-nem merte tenni a' lábát. A' szemérem bé-födte sűrű lepellel a' képét, 's meffze bujdosott. Égett a' tűz a' Dáfne oltárán, füstölgött a' liget. A' puha hantokon, a' selyem pázsiton, a' fák' árnyékain nyújtódzott széltire a' pipes Cytherea, és a' kedves fattya a' tüzes nyilait szerte széllyel röpítgette. Kedvelte e' helyet az Ocsmány Pogányság; kedvelte a' Juliánus. A' Keresztények tőle írtóztak. GAL-LVS Cefzár, hogy e' helyet ki-tisztítsa, a' Dáfne ellenébe templomot épített, oda helyezett Szent Bábilás' testét, ki hajdan Antiochiai Püspök volt, és a' Hitért dicső halállal az életét le-tette. Ekkor némúlt-el a' Dáfne, mert addig jövendőt-is mondott. Juliánus hogy Antiochiába érkezett, el-mentt a' Cássius hegyére, melly Syriában van, meg-tisztelni a' Jupiter-t, ott vette levelét az Egyiptom' Igazgatójának, mellyben írta neki, hogy az Egyiptomiak fel-találták az ÁPIS ökröt, melly örvendetes tudósítás után visszaindúlt Antiochiába, hogy a' Dáfnének azon tájban elő-fordulni szokott ünnepest meg-szemlélhesse, az útyában mind arról ál-

álmodozott, micsoda fényes pompát, melly költséges áldozatokat, számos ökröket, mi neki mosdott ékes homlokú gyermekeket fogna szemlélni, és melly sokaságot a' templomban. — meggy — üres a' templom — gondolván, hogy a' nép ő reá várakozik, mint Fő-Papra, és kívül tartózkodik, ki-lép, hogy jelt adjon, tétovánéz, senkit sem lát, végre jön egy öreg Pap, hát hol az áldozat, kérdi a' Juliánus; a' Város, felele a' Pap, semmit sem rendeltt, én ezt a' ludat hoztam-el, hogy fel-áldozzam, neki bofszonkodott ekkor a' Juliánus, a' Pogány gyomra nem tudta meg-emésztetni a' ludat, a' Város' tanácscsát egybe hívatta, és kemény szemre hányásokkal fel-panaszolta, hogy a' Hazai Istenekkel a' Dáfnéval nem gondolnak. Ezt az orczázó beszédet le-írta maga a' Juliánus a' szakál-gyűlölöben — A' Dáfnét mindenféle áldozat-tételekkel kezdte kérlelni; de ez azt felelte, hogy addig, míg a' holt testeket el nem hordják, nem fog jövődőt felelni, reá értette ezt a' Juliánus, és a' Keresztényeknek meg-parancsolta, hogy a' Bábylás' testét vigyék-el onnan, el-vitték a' keresztények nagy pompával a' Város' templomába, a vitel-közben ének-szóval késérték, de olly énekkel, melly oldalaslag a' Pogányokat sértegette. Juliánus erre meg-bofszonkodván, az éneklőket bé-fogatta, különösen egy THEODORVS nevűt na-

gyon öfzve-is veretett; de a' SALLVSTIVS tanácsára az üldözés meg-szüntt — Nem sokára a' mennyei tűz meg-emészttette a' Dáfnét; porrá égett a' Dáfné képe-is, mert fábul vól, és kívül vala csak meg-aranyozva, a' roppant templomnak egyedül a' füstös falai maradoztak-meg. Történtt ez a' pusztító tűz 22-dik Octoberben. Vól ekkor boffzónkodás, oda futott a' Juliánus a' Császár' rokona. Oda tódúlt a' Pogányság, hogy az emészto' tüzet óltsa, de haszontalan erőlködtek. Porrá égett a' szerezmes Istenek. Fújta Császár a' mérget, a' keresztyenyeket okozta. Törvény-széket állított, az Antiochiai nagy templomot bé-záratta, kérdőre vonta még azt az öreg Papot-is, a' ki ludat áldozott: de a' keresztyenyekre, bár mint kívánta-is, semmi se sültt, mert meg-bizonyították, hogy a' templom' föle kezdett égni, és a' mezőrül jövő lakosok látták, hogy a' mennykő le-csapott belé. Kellett pirúlni ekkor a' Pogány posának. Juliánus evvel mentegeti, hogy a' Dáfnemár akkor ki-költözött, és így nem égett oda, mert már őnéki az előtt biczcentett, hogy oda hagyná szerezett helyét, mivel a' lakosok őtet úgy meg-vetik. LIBANIVS pedig egy hoszfzu beszéddel sirattamag ezt a' keserves esetet. Errül a' beszédül azt meri állítani a' Juliánus, hogy nincs ember, a' ki illy hatalmas beszédet tudna írni. Ezen beszédnek töredékeit fel-lehet találni az Arany szá-

szájú Szent János' könyvében, melyet a' Pogányok ellen írtt. A' ki szívet nevetni, elégét nevethet azon Pityergéseknek, melyeket Libanius, ez a' Pogány Jeremiás, a' Dáfne el-pufztulásán hullatott. Így pufztult- el a' Dáfne! így állott boffzút a' tiszttálatlan tűzön a' Mennyei tűz !--

Egynehány nappal az előtt, hogy a' Dáfne fel-égett, Juliánus az ARTEMIVSt Antiochiába meg-ölette. Artemius Egyiptom' Igazgatója volt Constantius alatt, és azon méltóságában sok Pogány templomokat földig rontatott. E' volt minden vétke. Erre az Alexandriának Pogány lakosi szarvat kaptak, és a' György Püspököt meg-fogták, hurczolták, tevére ültették, a' tenger' partra ki-vitték, meg-égették, és a' hamvait, hogy a' Keresztények Mátyr gyanánt ne tisztellyék, a' tengerbe szórták, ugyan ezen kegyetlenségeket követték-el a' DRACONTIVSon, a' ki Pénz-verő Tiszt volt, és a' DIODORVSon. György Árriánus tudós Püspök volt, de kegyetlen, és ellensége az Áthánásiusnak, a' Pogányokat-is üldözte, a' pogány templomokat rontotta; egykor mint haza tért a' Városba, a' nép szokás szerínt késérte, meg-lát egy roppant pogány templomot, melly a' Nemtőnek (genő) volt szentelve, fel-kiáltott „meddig áll itt ez a' koporsó“ ezt a' Pogányok nehéz füllel hallották. Egy el-hagyatott pufzta

düledék volt a' Városban, melly helyen valaha a' Pogányok a' MITHRA' titkait gyakorolták, ezt a' helyet Constantius Császár a' Keresztényeknek ajándékozta. A' György Püspök oda templomot akarván építtetni ki-tisztogatatta, és a' midőn tisztogatnák, akadtak egy szövevényes boltozatra, melly alatt sok emberi koponyák voltak, mert a' Mithrát emberi áldozattal tisztelték. A' György, hogy a' Pogányokat meg-fzégyenyíttse, ezeket a' koponyákat körösz-tül hordatta a' Városon processió módra; de meg-adta az árrát, mert a' Pogányok neki dühödve a' keresztényekre rohantak, a' Püspököt, a' mint fellyebb mondám, meg-ölték, és sok más keresztényeken-is kegyetlenkedtek, ezt a' rút tettét a' Pogányságnak egy levéllel feddette-meg a' Juliánus, más büntetések nem lett, és így noha nyilván tiltaná Juliánus a' Keresztények' meg-ölettetését, még-is sok helyeken folyt a' Keresztényi vér, a' mint ezt az Egyházi Történet' Íróknál bővebben olvashatni. A' György Püspöknek sok szép könyvei maradtak, Juliánus írt Ecdiciusnak az Egyiptom' Igazgatójának, hogy ezen könyveket az ő számára foglallya-el.

De már láfsuk a' Szakál-gyűlölőt. Mindjárt másnap, hogy Antiochiába érkezett seregestül a' Juliánus, a' nép a' Játék-szinben fel-emelte egyszerre a' szavát, és azt kiáltozta

ἔρει, πάντα πολλοῖς tele a' Város, drága minden. Másnapra hivattya Császárs a' Tanácsot, szívére köti az eleség' dolgát: ígérték, hogy lefiz gondjok reá. Három hónapig várakozott a' Juliánus, de semmi ócsóbbító rendelkezések nem lettek, fogja ekkor magát a' Császárs, mindeneknek az árát leebb szállította, ebből még nagyobb drágaság lett, az árulók, mivel nem nyerekedhettek, olly olcsó árron nem akarták adni az eledelt, inkább nem-is árúltak. Vette észre Juliánus ezen botlását, és a' gabona szükét, a' mi illette, helyre hozta, elegendő buzát szerezzvén-bé a' Városba, el-küldött CHALCIS, HIERAPOLIS, és más szomszéd Városokba, ezen helyekről négy száz ezer mérő buzát hozatott, ez el-fogyván, öt ezeret, utóbb hét ezeret, végre tíz ezer mérő buzát ajándékozott a' Városnak, utólyára minden buzáját, a' mit Egyiptomból gyűjtött, a' Városnak engedte, és olly bőséget szerzett, hogy tizenöt mérő buzát vennének egy Római aranyon, az az 7 fl. és 40 krajczáron, a' kenyér tehát olcsó volt, de a' bor, olaj, hal, téli zöldség 's a' t. drága volt, mert a' ki-szabott áron senki nem akarta árulni, ekkor a' nép morogni, zugolódni a' drágaság ellen; sőt az útszákön mocskos írásokat szórni a' Császárs ellen. Ánapettusi versekből állottak ezen rutilmak, mellyekben a' Juliánust módosan ki-kaczagták, hogy hoffzú kecske szakállá volna,

Ur. Sz. 363. éfzt.

(Juliano Aug. IV. & Sallustio *Coss.*)

hogy belőle jó volna kütelet founi, hogy a' pénzeire bikát veret, és a' világot fel-forgattya, hogy a' Chit, és Cáppát (x. x) üldözi, az az a' Christust, és Constantiust, hogy a' vállait huzogatná, nagyokat lépne, mintha az Otus, és Ephialtus' testvére volna, kiket csodálat, mint Hóri Horgásokat a' Homerus, végre pöttön embernek, hofzú farkú Majomnak, barom' árúlónak Vad-verőnek 's más minek el-csúfolták. Illetlen volt ez a' csúfolódás az Antiochiai néphez, melyet a' Juliánus buzával táplált, annál inkább nem illet egy keresztyén néphez, kinek megvan paráncsolva, hogy engedelmes legyen a' Fejedelmeinek (non solum bonis, sed et discolis) — Illy csúfolódásokra, hol az a' világ' Fejedelme, ki meg-ne illetődjön, 's boffzút ne fújjon? — meg-torlotta Juliánus-is ezen gyalázó írásokat, de nem karddal, mint Fejedelem, hanem mint Philosophus, író-tollal, írt ellenek egy mérges sértegető Irást', [mellyet szakálgyűlölnök (μισοπάλων) vagy Antiochiai könyvnek nevezett, írta ezt a' könyvet Februárius hónapban. Ebben Socrates' módjára beszélgett az Antiochiai néppel, magát vádollya, a' népet dicseri, de víffza-értendő szavakkal, ide megy ki az egész veleje.

A'

A' ki a' mások' szokásaival öfzve nem fér,
az méltán vádoltatik.

Juliánus az Antiochiai népnek szokásaival
öfzve nem fér ; mert gyűlöli a' gyönyörűséget,
mert az Istentelenséget , az Igazságtalanságot
zabolázza.

Tehát azoktól méltán vádoltatik

Ezek után föllyűl fordul , és ilyen okoskodás
ra befzél.

A' ki a' háláadatlanokra vesztegeti a' jó té-
teményeit , bolond.

Juliánus a' háláadatlanokra vesztegette a' jó
téteményeit, midőn az Antiochiabélieket , kiket
nem-is ismértt , dicsérte , fel-emelte , táplálta.

Tehát a' Juliánus bolond.

Kemény tollal van a' szakál gyűlölő írva , és az
ékesen szólásnak mázai sintsenek tőle meg-ké-
melve: én érdemesnek ítélttem több tekintetben-
is bővebben közleni azt, a' mint az alább követ-
kező Töredéke mutattya.

Akarta a' Juliánus a' Jerusalemi el-pufztúltt
templomot-is helyre állítani , hogy a' Szent Írás-
béli jövendöléseket meg-hazuttolhassa. ALY-

PIVSra bízta a' dolgot, elegendő költséget szolgáltatott. Bízatta a' Zsidókat, ezek nagy fűt-tyel neki kaptak a' munkának, de, óh hafzon-talan emberi törekedés! mennyei csodákkal szakadott vége az Óriási igyekezetnek. Ezen tündöklő meg-erősödését a' Jövendőléseknek ret-tegett még a' Vak Pogányság-is feledékenységre bocsátani. Ammiánus Márcellinus pogány lété-re nem irtózott fel-jegyezni.

De már talán az Olvasó meg-is únta az Antiochiai veszteglést; mennyünk tehát tovább, és kísérlük-el Juliánust Persiába — Juliánus Antiochiából meg-indúlt táborával 5-dik Mártiusban, tudván azt, hogy télen erőtlének a' Persák, és a' hadakozásra alkalmatlanok. Sőt a' mint a' köz-beszéd tartja „Medus még a' kezét sem nyújt-tya - ki télen a' köpönyege alól (ἀλλ' ἔδει χεῖρα τὸ τῆ λόγῃ βάλλοι ἂν τότε ἐξω τῆ Φάρου Μηδος ἀνίης) Antiochiának gondviselőt hagyott, valamelly SÁNDOR nevű Heliopolyi (napvári) fit, háborgós és kegyetlen embert, hogy a' kölcsönt víffza-adja — ötöd napra Hierapolyba ért a' Fő-Parancsoló, harmad napig ott mulatott, onnan OSDROENÁt, utóbb BATNÁt érte, melly Persiai nyelven kis sajtot jelent, és szorgalmasan el-kerülvén EDESSAt, mellyben merő Keresztények laktak, 19-dik Martinsban CARRA Várofsába jutott, melly régi Város, és nevezetes a' hajdani CRASSVS'

veszedelmérül: ugyan ezen éjczaka Romában a' Palatinusi Apollónak temploma porrá égett. Onnan DAVANÁba, és nem sokára CALLINI-SVMba temett, a' hol töltötte a' 27-dik Martiust, más napra kelvén a' segítő Szerecsenyeket, és ezer terhes hajót magához vévén tovább nyomúlt, és Április' elejére béért CERCVSUmba, itt az Euphrates vizén által vitte a' Seregét és hogy a' Katonái visszane szökhesse-nek, a' hidat utánna fel-szedette, a' mi egy Fő-Vezérben szörnyű ostobaság, innen a' ZAITHA helységét érte, melly Persiai nyelven Olaj-fát jelent. A' hofzú éjczakáit avval rövidítette, hogy gondolkodott, és dolgozott. Ekkor írta azt a' három könyvét, mellyekben szokása szerint a' Keresztényi Vallást csúfolgatta. Meg-cáfolta ezen könyveket az Alexandriai Cyrillus, és tíz könyveket írtt ellenek. — Hová tovább közelgetett Juliánus a' Persia' szívéhez, el-is érte már a' CTESIPHON Várofsát, melly a' Persiai Királyok' lakó-helye; itt a' bofzút-álló Mársnak áldozatot tett. Tíz bikát vágatott-le, a' kilencze annak módja szerint neki feküdt az oltár előtt, a' tizedike el-szaggatván köteleit meg-fzaladtt: meg-rémültt erre a' babonás Pogányság, Juliánus el-tellett bofzonkodással, meg-is fogadta esküvéssel mindgyárt, hogy ő Szerápis uttse többü a' Mársnak áldozatot nem tesz. Be-is tellyesedett ez a' fogadása vesztére — Ju-

liánus sok hajót vitt magával, 20 ezer ember kellett, ki a' hajókat vezesse, őrizze, pedig a' Persák nagy erővel jöttek. Juliánus azon ürügygel, hogy tellyesebb számú serege legyen, a' hajóit elég gondatlanul mind öfzve égettette. Ekkor kezdett meg-szükülni az eleségből, a' Persák előtte mindent fel-pusztítottak, mit vólt mit tenni — víffza kelle nyavalyogni, egy fző-kevény Persának jóvállására más útat válastott, alkalmatlan vólt az út, terméketlen a' föld, hegyes völgyes a' tartomány, a' Persák nyilazták, ekkor, a' mint zavarodni kezdett a' serege, kifut a' sátorából Juliánus, kapja a' Paizsát, a' mely - vasát hirtelenében el-felejtette reá öltetni, a' mint fel alá futkoz, és bátorította a' seregét, egy röpülő nyíl ütközött belé a' testébe, omlott a' vére, víffza - vitték a' sátorába, hogy a' fájdalma enyhülni kezdett, beszédet tartott a' Jelenlévőkhöz; végre a' MAXIMVS, és PRISCVS Philosophusokkal vetélkedett a' Lélek' méltóságárúl, éjfélt' tájban frífs vizet kívánt, megitta. Meg-haltt, életének 32-dik esztendejében. Cefzárkodott 6 esztendeig, és 7 hónapig. A' halála történtt 26-dik Juniusban. A' halálos nyilat ki lőtte reá? Mennyei kéz-e, vagy az ellenség, vagy valamelly kétségbe esett katonája, bizonytalan. LIBANIVS erővel el-akarja hitetni, hogy a' Kerefsztények. Malalás, és az Alexandriai Idő-Jegyzések azt állítják, hogy a' Szent Mer-

curius nyilazta volna-meg fektében a' sátorában. Bizonytalan az-is, a' mit az ég fele vetett vérről beszéllenek, ki azt mondja, hogy a' Kristus ellen vetette volna-fel ezen káromló mondással: VICISTI GALILAE! kit azt, hogy a' Nap ellen. Nem maradt semmi Magzattya, azért vele egygyütt a' Claudius' ivadékja ki-veszett. A' Sereg köz akaratúl a' IOVIANVSt kiáltá Császárnak, ez a' Persák' Királyaival békefséget kötött, melly gyalázatos vólt ugyan a' Római névnek, de illy szorúlt állapotban szükséges. Mesopotamiát, és az erős NISIBIS Várofsát által kelle engedni; így vissza jöve a' Római rongyos sereg, és a' Juliánus testét-is magával elhozá. Hogy CARRA Várofsába vissza értek, fel-nyiták a' Hóld' templomát, mellyben Juliánus áldozatot tett, és zárva hagyott le-pecsételve, és imé ott függve találtak egy szerencsétlen affzonyi személyt neki erefztett hajjal, ki-feszérett kezekkel, fel-hasított hasfal, mint nyomorékját a' Juliánus' titkos babonaságának, mellyel az Affzonyi Májának látásából akarta ki-tudni a' Hadnak ki-menetelét. Az Antiochia Várofsa különös örömmel látta a' vissza térő tábor, az útszákon, a' gyülekezetben, a' Játék helyeken mutatta nagy örömét, fel-emelte szavát, vigadozva kérdezgette „ubinam sunt varicinia tua Maxime Stulte? vicit Deus, et Christus ejus“ ez a' mondás a' MAXIMVS bölcselkedőt illette, ki.

kinek unfzolásából mozdultt a' Persiai háborúra a' Juliánus. Antiochiában a' királyi Palotát-is tele találták emberi koponyákkal, kisedek' te-
temeivel; ennyire meg-vakíthatta Juliánust a' sötét Pogányság! Hogy TARSVSba Ciliciának fő-Várofsába érkezett a' sereg, el-temették a' Juliánus' testét a' külső Városban., meg-adták ezen utolsó tífzteletet a' Császári méltóságnak. Sok szép erkölcsökkel, elme-tehetségekkel bírt a' Juliánus, de mellyeket a' Hit-hagyásával nagyon el-rutított. Az itt következő Töredékek, a' mit most mondok, hitelesen meg-bizonyítták. Nevezetesebb Írásai „A' Szakál-gyölő — A' Császárok — A' Levelek — A' Nap' dicsérete.“ Halála után az ő jó baráti, a' Philosophusok el-széllyedtek. MAXIMVS Philosophus, mint nyilván való Bü-bájos fejét vefztette; de ez későbbben történtt t. i. a' VALENTINIANVS alatt. ECEBOLIVS tanította a' Juliánust az ékeksen szóllásra. Ez Keresztény volt, de Juliánus kedvéért a' Hitét meg-tagadta, a' Pogányságra vetemedett. Juliánus' el-vefzte utánn más szél fújt, meg-fordítá köpönyegjét, és vissz-a-tértt a' Keresztényekhez, nagy aláza-
tofsággal esedezvén a' templom' ajtaja előtt, és a' bé-menőket kérvén *πατήσατέ με τὸ αἶμας τὸ ἀνάισ-
τητον*“ tiporjatok-meg engem izetlen söt.

Ammianus Marcellinus LL. XV. — XXV.

Socrates Scholaſticus Hiſt. Eccl. Lib. III.

Hermias Sozomenus Hiſt. Eccl. L. V.

*Theodortitus Ep. Cyri H. E. Lib. III. cap.
XI — XXVIII.*

Opera Juliani Auguſti.

Joannes Chryſoſtomus Lib. adv. Gentiles.

Chronicon Alexandrinum.

Aur. Prudentius in Apotheoſi.

Töredékek

A'

Juliánus Császár' Életéhez

ugyan ezen Császárnak tulajdon írásaiból véve.

I.

Szakál gyűlölő, vagy Antiochiai könyv.

(töredékes foglalatban.)

A' Törvény nékem nem engedi, (úgy vélem másoknak sem) hogy valakit neve szerint vádollyak azok közül, kik noha tőlem meg-nem bántódtak, hozzám még-is ellen-szívvel vannak. De a' törvény azt senkinek sem ellenezi, hogy magát ne dicsérhesse, vagy ne gyalázhassa. Én magamat, bár mint akarnám-is, nem dicsérhetem; gyalázhatom pedig ezerféle-képpen. Vezem a' személyemet, már magában az nem szép, nem ékes, nem kellemetes, én föllyül reá hosszú szakállal rutabbítottam-meg, mintegy büntetésül, hogy azt a' természet szebbé nem ábrálta. A' tetvek (a) benne, mind vadak az erdőben, fel alá futkoz-

---

(a) A' kényes gyomrú Francziák ezen szavakban olly igen meg undorodtak, hogy midőn Bletterie francziai nyelven szándékozott volna kiadni a' Juliá-

koznak; el tűröm. Vigyázva kell ennem, és innom, ne talán a' kenyérrel a' szakál-szálat-is bé-fallyam. A' csók-adással, vevéssel éppen nem törődöm; meg sem is engedné a' borzas ajakam. Ti azt mondjátok, jó vólna kötelet fonni belőle. Óh éppen meg-nem illetődöm ezen rútalommal, Magam vagyok az oka, hogy ilyen kecske-szakált viselek. Holott azt kelemetes simává tehetném, sőt néktek kötélnek is oda engedném, ha tudnám, hogy annak szálanként való ki-huzogálására elégségesek vólnátok, és ezen bajos munka a' ti igen gyenge, és kényes újjaitokat fel nem sértené. De nem elég a' holzfű szakál, a' fejem is ronda. Ritkán nyíretem a' hajamat, ritkán metélem a' körmeimet, az újjaim is feketék. Akarjátok még a' titkos tagjaimat is tudni? a' melyjem fűzörös, és borzas, mint az Orofzlányé, ki a' vadaokon uralkodik. Minden részem kemény, és meg-edzett,

---

liánus Császár' életét, a' jó baráti esenkedve kérnék, hogy ezen mondásokat hagyná ki a' szakál-gyűlölből, és ne fordítaná által francziára. En a' Magyar gyomorban jobban bíztam, és bátran által fordítottam. Azonban ha valamelyik kényes Dámánk bele meg-csömörlene, követem. Voltairnek sem émelgett bele a' gyomra, sőt illy dicsérettel említi „Le peuple d' Antioche insulte Julien. Il ne se venge, qu' en homme d' esprit, et pouvant lui faire sentir la puissance impériale, il ne fait sentir à ce peuple, que la supériorité de son genie.

Bletterie. Histoire de l' Emp. Julien l' Apôlat. à Paris 1735. 1746. 1776. in 12mo.

— — Histoire de l' Emp. Jovien à Paris 1748. et à Amsterdam 1750 in 12mo. Tom. II. pag. 94.

Voltaire. Suite des Melanges de Litterature &c. Tom. IV. ch. 63.

zett, semmi tagját a' testemnek meg nem puhítottam. Ha mi más hibám volna, azt is meg-mondanám, e' fölött sanyarú és komor életet élek, el-tiltom magamat nagy bolondjából a' Játék-néző helyekről, nem engedek Játék - mutatást az udvaromban, egyéb új elzrendő napján, hogy még-is, mint a' kevéssel bíró Föld-mives, e' csekély adóval adózzak az igazságtalan Urnak. Az egész Világ nagy Királynak hirdet, mintha csak a' Játék-mutatóknak, vagy Kocsisoknak parancsolnék, semmi jószággal nem bírok. Többet mondok, gyűlölöm a' Pálya-futó multságokat, és valamint az adós a' kölcsönözőjét, kerülöm. Ritkán jelenek meg azokon, akkor is csak szunnyadozva, és ha a' hatodik futást bé-várom, már elég, el-megyek. Otthonn pedig az álmatlan éjczakáim, melyeket a' pakróczon húzok ki, a' sovány tápláltatásom, mellyel tengődöm, durvasággal buritanak-el, olly durvasággal, melly egybe nem fér ezen kényes Városnak szokásaival. Nem cselekszem ezt Ti értetek, ne gondollyátok, már gyermekségemtől fogva belém rögzött ezen elzrendőség, hogy hadat indítsak a' hasamnak, és azt tobzózdni ne engedjem: azért a' hányás nem erőltet; és csak egyfzer emlékezem, mi-olta Császár vagyok, hogy hánytam; akkor is véletlenségből, el beszéllem a' történetet. Lutetiában voltam, (így nevezik Páris Városát a' Celták) a' tél szokásán kívül keményebb volt. A' körül folyó víz hordta a' jég darabokat, sőt be-is fagyott. En olly kegyetlen voltam magamhoz, hogy a' szobámat benem engedtem fűtetni, akarván hozzá szokni azon zordon levegőhöz, hová tovább neki erősfödött a' hideg, akkor sem hagytam bé fűtetni, attúl tartván, ne hogy a' falakban lévő nedvességet meg-mozdítsam. Végre csak ugyan tüzet, 's eleven szeneket hozattambé.

bé. Ekkor a' gőz a' fejemet által járván el-fzendé-
rített, féltem, hogy meg-fulladok. Az Orvosok jo-
vaslották a' hányáft, hánytam; de igen csekélysé-
get: erre úgy meg-könnyebbültem, hogy az éjczakám
is nyugodalmasabb lenne, és másnapra kelvén min-
denre alkalmasnak érezném magamat. Így voltam
én a' Celták között, és mint a' Menandrus mesés Dis-
colussa (a) új meg új bajokat szereztem magamnak.
Ezeket ugyan a' Celták' paraftsága könnyen el-fzen-
vedte: de ez a' szerencsés, bóldog, és népes Város
illendőnek tartja, hogy reám morogjon. Tele töm-
ve ez a' Város a' Tánczosokkal, tömve a' Siposok-
kal, több benne a' csúfolódó Alakos, mint a' Pol-
gár, semmi szemérmetség a' Fejedelmekhez; mert
a' szemérmes el-pirulás a' gyávákat illeti, ilyen erős
Vitézeknek pedig, mint ti vagytok, szükséges nap-
pal tobzódva vendégeskedni, éjjel édesdeden heve-
részni, a' törvényeket fel-sem venni. — Nincs külöm-
ben; hafztalan szóval rebesgetni a' Törvények' meg-
tartását, cselekedettel kell azt bé bizonyítani; mert
a' törvények a' Fejedelmek miatt vannak tífzteletben.
Minden az tehát, a' ki a' Fejedelmet illetlenséggel
illette, annál inkább meg tapodta a' törvényeket (a).
Miben helyheztesétek leg-nagyobb örömtöket, azt
nyilván valóvá tenni máskor sem mulasztottátok-el
ugyan; de leg-inkább ki-mutattátok útfzátok térhelyein,
és a' Játék néző helyeken, a' nép tapsolással, és kur-
jongatással, az Elől járók pedig az el híresedésre va-

16

(a) Menándrusnak ezt a' meséjét elő-hozza Athenæus
in Dipnosophisticis.

(a) *μη λόγῳ διδάσκειν, ἀλλὰ τοῖς ἔργοις ἐδεικνυσθαι, καὶ γὰρ οἱ νόμοι
φοβεροὶ διὰ τοὺς ἄρχοντας, οἳ οὔτις ἄρχοντα ὑβρίζει, οὗτος ἐκ
περιουσίας τοὺς νόμους καταπατῇ.*

ló szaggatással, mellyel a' múltt ünnepekre tett költségekkel nevezetesebbekké lettek, mint sem az Athenai Solon Croesusnak a' Lydiai Királynak barátságával — Lám valamennyi ékes arczúlatú, neki egyenült testű, sima bőrű, pölhös ajakú, örege apraja a' Feák-fzok' boldogságát majmozza, és többre böcsüli

A' sokféle ruhát, a' fürdőt, a' nyofzoláját
mintsem az erköltsöt (b)

Ezek így lévén, Hogyan gondolhattad azt, (c) hogy a' te faragatlanságod, embertelenséged, sanyarúságod e' Városnak ki mosdott szokásaival öfzve férjen? Hát Te világ' otrombította bolondja, olly alávaló portéka a' lélek? hogy annak ékekségét, fődíszét helyheztesd a' Mértékletességbe, a' Jozánságba? — hibázol; mert elsőben mi légyen, honnan eredjen a' mértékletesség, nem tudjuk, a' nevét ugyan csak hallottuk. De maga valóságát nem láttuk. Ha a' te életed' rendéből kellene okoskodnunk, úgy a' Mértékletesség nem volna egyéb, hanem az Isteneknek, a' törvényeknek engedelmeskedni, az egyenlőkkel az egyarányúságot fenntartani, a' fellyebbséget szélséggel mérsékelni, gondos elő-látással elejét venni, hogy a' szűkölködők a' gazdagoktól sérelmet ne szenvedjenek, az ezt követő bajokat, a' gyűlölséget, a' haragot, a' rágalmakat, a' mint te veled nyilván nem egyszer meg-történtt, magára vonni, sőt még ezeket békével-is túrni, meg nem neheztelni, haragra nem gerjedni, hanem magát, a' mint csak lehet,

za-

(b) Εἰμάτα τ' ἱζημοῖβα λόστρα τε θερμά, καὶ ἰνὰς.

Odyss. 9.

(c) Az Antiochiabéliek képebe szól maga ellen.

zabolán tartani, meg-tartóztatni, és, ha ki ezt is a' Mértékletesség' munkái közé számlállya, még az olyas nyilván-való mulatságoktól is, mellyek magokban nem éppen díztelenek, magát hátra húzni, mint hogy hihető, hogy a' ki ott kinn a' köz zajú örömeiben részt vevő, a' Játék néző helyekben gyönyörködik, az otthon mértékletes nem lehet. Ha ilyen a' Mértékletesség, nekünk a' nyakunkba ne tedd, rabbá tenné bennünket, pedig a' Szolgásnak még a' neve is gyűlöletes előttünk, édes ellenben a' szabadság. Már micsoda furcsaság ez, azt mondod, hogy nem vagy Úr, sőt, ha Úrnak neveznek, haragszol, sokakkal az Úri nevezetet már el is útáltatod, mégis minket arra kényszerítesz, hogy a' Városi Elöl-járóinknak, hogy a' törvényeknek engedelmeskedjünk, nem de sokkal jobb volna, ha Te az Úri nevezetet megfzenvednéd, minket pedig önnön kényünkre eresztelnél, azután el-ölsz egézzlen bennünket, midőn arra kötelezel, hogy a' gazdagok az ítélő-székekben magokat mérsékellyék, a' szegényeket hamis reá fogásokkal ne terheljék, és útnak eresztvén a' komédiásokat, az Alakosokat, a' Tánczosokat, semmi jóval bennünket nem vídámíttasz, egyéb hogy ezt a' te útálatos keménységedet már HETEDIK HÓNAPJA, hogy fzenvedjük, mellytől hogy meg-szabadúllunk, még ezt a' temetők körül szüntelen forgolódnó vén Banyáink könyörgéseikkel végbe víszik, mi Téged' addig kívánságunk szerint a' mi víg tréfáinkkal öltöve nyilazunk. Hej te erős Vitéz! mint fogod a' Persák' nyilait fogadni, ha a' mi gunyoló beszédeinkre már-is meg-döbbsz? — — de halgassuk-el mind ezeket, vallyon ki-fzenvedhessz-el? az éjczakákat jobbára egyedül töltöd, nincs, a' ki a' Te vad, és kemény szívedet meg-puhítsa, nincs a' vídamságnak

hozzád semmi bé-menetele, és a' mi leg-gonofzabb, még ez ilyen fanyar életben gyönyörködöl, már arra vitted a' dolgot, hogy útalatba kezdett menni mindeneknél a' gyönyörűség. Ezek így lévén még-is haragfzol, mikor ezeket hallod; holott inkább meg-kellene köszönnöd azoknak, kik Téged' barátságosan, és kellemetes hangzatú anapestusi versekkel meg-íntenek elsőben arrúl, hogy a' kellenetlen szakált tedd-le, azután pedig, hogy Magadrúl kezdvén, ezt az örömeft nevezető népet, mindenféle mulatságos Játék-adásokkal gyönyörködtess — — (itt bővebben le-írja, mit szeretnének az Antiochiabéliek;) melyek után tovább így folytattya).

Én, midőn ezeket meg-gondolom, örvendek ugyan a' ti boldogságtoknak; de magamra azért nem haragfzom, sőt azokra sem, a' kik az életemet, 's életem' rendét gyalázzák, tudjuk, mi erkölcsel bírt a' ti Várostok el-nevezője (a) — — ti annak erkölcsét híven követitek. Ez méltó dicséretre. Homerus az Autolicust dicsérvén azt mondja felőle, hogy mindeneket föllyúl halladott

Lopással, és esküvéssel —

Meg-vallom én is az én keménységemet, tudatlanságot, komorságot. A' rutilom' szavaikat fel-nem ingerel. Mellyikünk hibája legyen szenvedhetőbb,
azt

(a) Az Antiochus. Itt el-beszéli hofzasan, mint akadt Erasisfrátus, a' Számosi Orvos, az Antiochus' fájdalmas bibéjére. Meg-lehet ezt a' történetet találni másutt-is, úgymint Plutárchusnál, Gálenusnál (Lib. de præcogn.) és Váleriusnál (Lib. 5. cap. 6.)

azt egyikünk sem ítélné meg. Az velünk született önnön szeretet nehezen veszi-bé a' más ítélet-tételét. És majd minden embernek az a' természete, hogy csudállyá a' magáét, a' másét meg-veesse. Hadjuk az ítélet tételt az Istenekre; mindazonáltal, a' ki az ellenkező életűnek bocsánatot ad, az, úgy vélem, még is a' leg-felidebb.

Úgy de haragszol (b) a' kereskedőkre, és meg-nem engeded nékik, hogy az életet a' népnek, az Idegeneknek olly drágán adhassák, a' mint nékik tetfzik. A' Kereskedők okozzák a' földes Urakat ezek meg te reád neheztelnek, mért kínszerited őket az igaz egyenefségre. A' Városi Tifztek, mivel mind a' földes Uraktól, mint a' kereskedőktől hafz-not húztak, most ezen kettős hafznoktól el-esvén nem de méltán neheztelnek. A' Sziriai nép is haragszik, mivel nem részegeskedhetik, sem kordákos tánczot nem járhat. (c) Te pedig azt gondolod, ha élelmek van, mindenek van. Avval pedig, hogy a' Városban elegendő kövi hal légyen, éppen nem gondolfz; sőt midőn egy valaki bé panaszlaná előtted, hogy a' Város mint a' halakból, mint a' madarakból nagy szükséget látna, te nagy hahotás nevetéssel azt mondád: elegendő, ha bora, ha olaja van a' józan, és mértékletes Városnak, húst kívánni a' kényes Város szokott, a' melly pedig azonfölyül még halakat, madarakat-is kíván, már az minden határain a' kényelségnek túl lépett, és többet kér, mintsem a' Penelope kérőti az Ithaka szigetében, nem de jobb lett

T 3

vól.

(b) Ismét az Antiochiabéliek' képében szól.

(c) ὁ δὲ Σύβων δῆμος οὐκ ἔχον μεθύειν, οὐδὲ χορδαρίζειν ἄχθεται.

vólna — — — (itt elő-fzámlállyá az Antiochiabé-
liek' kívánságait, mellyekre tovább így felel)

Hogy én nyughatatlan szemmel azt tekintgesssem, mint légyen, nem a' lelkem, hanem az arczúlatom néktek tetczetős: azt ugyan az én erkölcsöm nem engedi, mert a' lélek' tellyes szépségét a' mint ti ítéliek, a' lustos életben kellene helyheztetnem. (a) De az én Oktatóm aira tanított, hogy a' földre nézek, midőn az Oskolába mennék, és ne a' Játék-néző helyekre; és bizsonnyára azon nevededő koromban sem vóltam soha a' magam jó akarattyából a' Játék-néző helyen, a' Fejedelem' parancsolattyából pedig háromszor, vagy négyszer vóltam, mivel Az ezzel akartt a' Patroclusnak kedveskedni. Azért bocsásatok-meg, annyival-is inkább, mivel fel-födöztem, hogy kire bosszonkodjatok, t. i. arra az én alkalmatlan Oktatómra, ki nékem is akkor elég alkalmatlanságot szerzett, mikor ezt a' regulát verte a' fejembe. Ő az oka most a' ti meg bántódástoknak, midőn belém óltotta, és mintegy belém verte azt, a' mit én akkor nem akartam, sőt mintha tudja micsoda kedves dolgot cselekedne, nagyon rajta vólt „A' parafztságot emberságnak, az érzéketlenséget mértékletességnak, a' gerjedelmeknek való nem engedélt. Férjfiúi erőlségnak állítván, és hogy senki azért boldoggá nem lesz, ha úszik a' gyönörűségekben“ sokszor mondá nékem, még mint gyermekének az én Oktatóm „ne engedd magadat a' te hozzád hasonlóknak sokaságátúl el-csábíttatni a' Játék-néző helyekre, és semmi szemléelő multságokon ne kapj; tetczenek a'

(a) ἔστι μὲν, γὰρ, ὡς ὑμεῖς κρίνετε, ψυχῆς αὐθιγῶν κάλλος, ὑγρότης βίου.

a' Pálya futások? fel-találod azokat a' Homerusnál, fogd a' könyvet, olvasd, Hallod az Alakosok' tánczait? hadd mulassák magokat, jobb tánczoló Ifjakat találsz Te a' Feákfzoknál, ott fogod hallani a' cithara verő Phemiust, ott az éneklő Demodocust — mit mondjak a' Calipsó árnyékos szigetéről? mit a' Circe' barlangjairól? mit az Alcinous' kertjéről? hidd-el ezeknél kellemetesebbet nem fogsz látni“ akarjátok az én oktatómnak, hogy a' nevét, nemzetségét kimondjam? — az bizony, egy vad ember, és Scythia nemzet, és egy nevű avval, a' ki a' Xerxest a' görög hadra reá bírta, és az híres Argosra vezette (a).

A' mi a' rútalmatokat illeti, mellyeket ellenem úton út félén anapeftusi versekben szórtatok, magam vádolom magamat, bízvást rútalmazhattok, semmi veszedelmetekbe nem kerül, az ölettetés, a' veretetés, tömlöcözötetés, büntetés nem szokásom. Hogy hogy? mert minekutánna én magamat az én barátimmal együtt nálatok mértékletesnek mutattam, az az igen alkalmatlannak, és háladatlannak, és semmi kellemetes Játékot nem adattam, el-tökéllettem a' Vároft el-hagyni, és odább költözni, nem azért, mintha gondolnám, hogy az én tovább érkezésem kedvesebb leszén, hanem hogy a' többi Városoknak is jusson valami az én komorságomból. Már tehát ezen boldog Vároft az én Józanságomnak búzivel többé nem boszontom, sem az én kedves Barátimnak mértékletességével nem sanyargatom. Senki közülünk földet, senki kertet nálatok nem szerzett, házat nem

T 4

épi-

(a) ez a' MARDONIVS, a' mint Herodotus, és Socrates (Hist. Eccl. Lib. 3 cap. 1.) bizonyítták.

épített, feleséget nem vett, nem adott, a' mi nálatok böcsös vólt, el-nem szereztek, Afsíriai kincseket nem kívántunk. A' Fő Tifztségeitek' jövedelmeit fel-nem ettük, a' Tifzteitek, hogy hatalmokkal vissza ne éljenek, nem engedték, a' Vendégeskedésnek, a' Játék-adásnak költségével a' népet nem terheltük, sőt olly bővséget szerezünk, hogy a' nép távúl lévén az éhségtől, az ő bődöségének szerzőit is anapestusokkal jól laktából rútmalmazná, aranyat sem kértünk, sem ezüftöt, sem az adót meg nem nagyobbítottuk, sőt még a' hátra lévőkön kívül ötöd részét is a' szokott adónak el-engedjük, azt sem gondolván elégnék, hogy magamat így meg húzzam, Helytartómnak-is ollyan embert rendeltem, a' ki magát leginkább meg-tartóztattya, és józanon él — És így ha mi a' Polgárainkon szelíden, ha kegyesen uralkodnánk, azt gondoltuk leg-kedvesebb, és néktek leg-teteczetősebb dolognak lenni; de minekutánna a' meg-eresztett szakállom, a' füsületlen hajam, a' Játék-adások' gyűlölsége, a' Templomi tífzteleinek helyre-állítás, az ítélő székeknek visszafizetett egyenelsége, a' Fösvénységnek meg-zabolázása az adásban, vevésben, annyira szemet szúrt, és fel-bőszontott benneteket, el megyek örömeit a' Várostokból, mert úgy gondolom, ha öregségemre meg-változtatnám magamat, nehéz vólna azon mesét el kerülnöm, melyet a' Kányárúl befzélnek 's a' t.

II.

Juliánus Császárnak

Levele

Ársáciushoz, Gálatiának Pogány Fő-Papjához.

A' Pogányságnak a' mi akaratunk szerínt való terjedését azok akadályozzák, a' kik azt követik. Az Istenek' ajándéki, igaz, hogy szembe tűnök, nagyok, minden óhajtást, minden reménységet föllyúl múlók és hogy az Igazság' Isten Afzonnya panasz néven ne vegye, illy rövid idő alatt illy nagy el-változást senki nem is mérésztelt volna remélleni. De mi már ezeket mind elégségeseknek gondoljuk e? és nem vetjük inkább a' szemeinket azokra, mellyekkel a' keresztényi Istentelenség nevedett, t. i. mi emberi szeretettel bánnak ők az Idegenekkel, mi gondoskodással az Halottak' el-temettetésével, és külsőképpen a' böcsületes maga viseletre mint Izaggnak — Mind ezeket mi pontról pontra igazán meg-tartsuk; de még ez se légyen elég, hanem egy áttalában minden Papjaidat, kik Gálácia' táján vannak; kit fenyegetéssel, kit szép szóval, reá vedd, hogy böcsületesek legyenek, vagy tedd ki a' Papi hivatalyokból, ha csak magokat feleségeikkel, gyermekeikkel, szolgálkával egygyütt az Istenek' tiszteletére egyedül nem szentelik, és éppen meg ne engedjék, hogy a' Galilæusok' szolgálk, Feleségeik, vagy gyermekeik az Istenekhez tiszteletlenséget mutassanak, és az Istenek' tiszteletét Istentelenségre fordítsak; azután ints-meg külön minden Papot, hogy sem a' Játék-nézó helyekre ne járjon, se a' korcsmán ne igyék,

sem valamelly gyalázatos mefterség' üzésre magát ne ereffze. A' kik néked engedelmessek lesznek, böcsüld-meg, a' kik engedetlenek, kergesd-el. Az Jövevények' táplálására minden Városban számos házokat rendelly, érezzék ezek-is a' mi Jó-tévőségünknek gyümölcsét; ne csak pedig ezek, a' kik a' mi felekezetünkбül valók, hanem egyátallyában minden Idegen. Ez, miből kerüllyön-ki, én addig-is módját mutatom; mert az egész Gáláciából esztendőről esztendőre 30 ezer mérő gabonát parancsoltam adatni, azoknak élelmekre, kik a' Papoknak szolgálnak, a' többiből pedig az Idegenek, és a' köztünk koldulók tápláltasának; mert valóban szégyen gyalázat, midőn a' Zsidók között senki sem koldúl, az Istentelen Galilaeusok pedig nem csak önnön nyájokat, hanem a' mieinket-is táplállyák, szégyen gyalázat mondám, ha a' mieink a' mi gondoskodásunk nélkül szűkölködni látczattatnak. Kösd azért erősen a' szívekre a' Pogányoknak, hogy ezen szolgálatra adakozzanak. A' Pogány falúk pedig az ő terméseknek zsengéjét bé-mutafsák az Isteneknek — szoktasd őket a' Jó-tévőségre, és tanítsd-meg arra, hogy már ez régi foglalatofságunk légyen, mert már Homerus illyen igéket tesz az Eumæus' szájába :

Nem terhes nekém a' Jövevény. Bár jönne szegényebb,

Nem vetném-meg azért. Maga mérte-ki sorsot az Isten

Dusra, szegényre. Csekély adomány is kedves clóttc. (a)

Azért

(a) ξείν' οὐ μοι θέμις ἐς' οὗτ' ἐν κακίῳ σέθεν ἔλθοι
 ξείνον ἀτιμασθῆναι. πρὸς γὰρ Διὸς εἶπεν Ἀπώντης
 ξεινοὶ τε πτωχοὶ τε, δοσις δ' ὀλγυγὰς φίλῃς

Azért tehát ne engedjük, hogy a' hozzánk tartozandó Jó-téteménynek gyakorlásával mások díszeskedjenek, mi pedig a' mi henye szívűségünk miatt pironkodjunk, hanem inkább azon legyünk, hogy az Istenekhez való nagy tiszteletünket nyilvánosságot tegyük. Ha meg-értem, hogy Te ezek szerint cselekszel, fogok rajta nagyon örvedeni.

A' Tartomány' Igazgatóihoz ritkán menny látogatába, de gyakrabban írj nekik. Midőn azok a' Városba bé-jönnek, egy Pap se mennyen elejbe, ki-vévén, mikor az Istenek' templomiba mennek, akkor is csak az elő-ajtóig. Belől a' Templomban előttök katona ne mennyen, utánnak mehet, a' ki akar. Mert mihelyest valaki a' Templom' külsőbén bé-lép, azonnal magános személy, minthogy azoknak, kik oda bent vannak, te vagy a' Fejek, elől járójok. Ezt így hozza magával az Isteni Törvény. A' kik néked engedelmessek, azok valósággal Isten-félők; a' kik pedig fel-fuvalkodva ellent állanak, azok hánkolódók, és a' hiú dicsőőségnek rabjai.

Pessinun Várofsának kész vagyok segedelmet nyújtani, csak előbb az Istenek' Annját engesztelylek-meg. De ha ezt meg-vetik, nem csak gyanúsá teszlik magokat, hanem még a' mit fájdalmas ki-mondani, a' mi neheztelésünket-is magokra vonnyák

Mert a' Jó-tételt pazorolni nem illik azokra,
Kik buta elmével hadakoznak az Istenek ellen. (b)
Hi-

(b) ου γὰρ μοι δὲ μὲν ἐστὶ κομιζέμεν ἢ ἐλαττοῦν
ἀνδρας οἱ καὶ θεοῖσιν ἀπέχοντα ἀθανάτοισιν,

Hitesd-el azért őket, ha kívánnák, hogy gondoskodjam rólok, mindnyájon az Istenek' Annjához folyamodjanak.

III.

A Z

E k é b o l o s h o z.

En ugyan minden Galilæusok felől olly szelíd, és kegyes rendelést adtam-ki, hogy senkin erőszakot ne tegyenek, senkit a' templomba ne kinszerítsenek, és semmi más ollyasf akaratt yok ellen rajtok el-ne kövessenek. De a' kik az Arrius' felekezetéből valók, és kintsekkal büszkélkednek, a' Valentinus' felekezetét meg támadták, és Edeffa táján olly vakmerőségre vetemedtek, a' mit egy jól törvényezett Országban éppen el-nem lehet szenvedni, annakokáért, a' mint az ő csodálatos törvények parancsollya, hogy a' Mennye'k Országában annál könnyebben fel juthassanak, mi-is fogjuk őket kapaszkodásokban fel segíteni; mellyre nézve azt a' rendelést tettük, hogy az Edeffai Gyülekezetnek minden pénze el-vétetessen, és a' katonák között osztattasson-fel, fekvő jószága pedig a' mi magános birtokunk alá jusson, hogy így szegények lévén meg-józanúllyanak, és a' Menny-Országot is, a' mit még-reméllenek, el-nyerhessék. Az Edeffa' Lakóinak pedig parancsollyuk, hogy ójják magokat minden Zenebonátúl, és veszekedéstül, mert másképp, ha a' mi jó szívéinket neki haragíttják, valamennyiek rendetlenségökért tennen ti fogtok adózni, számkivetéssel, tüzzel, vassal büntetődván.

IV.

*ECDICIV*Shoz, az Egyiptom' Igazgatójához.

Noha nekünk a' többiek miatt nem irtál, de legalább írni kellett volna arról az Istenek' ellenségéről az ATHANASIVSról annyival is inkább, mivel a' mi helyes rendelkezésünket, jó az ideje, hogy vetted. Bizonyosságom a' nagy SERAPIS, ha December' elejére ez az Istenek' ellensége Athánásius el-nem takarodik onnan, sőt az egész Egyiptomból, az alattad lévő Sereg száz funt aranyra (a) fog megbüntetődni; tudod pedig, mi lafsú legyek a' büntetés' kiszabására, és mennyivel lafsúbb annak el-engedésére, ha már egyszer ki-fzabtam. Én ugyan minden cselekedeteid közül semmit kedvesebben nem vezek, semmit örömöltebb nem hallok, mint azt, ha Egyiptomnak minden helyeiből ki-kérgeted az Athánásiust, azt a' fertelmest (a) a' ki merészlette alattam, a' legnevezetesebb Görög Alfzonságokat a' kerefsztségre erőltetni.

V.

(a) χερσὸν λίτρας ἑκατὸν. a' mi mértékünk szerínt számlálva tefz 72 ezer forintot, mert 5 körmöczi arany nyom 1 lotot. 32 lot van egy funtban, és így 160 arany nyom egy funtot, száz funtban vagyón tehát 16 ezer arany, melly tefz éppen 72 ezer forintot.

(a) τὸν μικρόν.

A' bölcselkedő MAXIMVShoz.

Mese azt tartja, hogy a' Sas, midőn a' valóságos fiait ki-akarja tapasztalni, fel-vízi a' magas égre, és ellenébe a' Nap' ragyogó Sugárainak helyheztetvén, mintegy mennyei bizonyossággal különbözi meg a' valóságos fiait a' fattyúktól. Mi pedig Te hozzád, mint az ékesen szóló Hermeshez vízfűk a' mi írásainkat, és ha a' Te füleidet meg-szenvedhetik, ítél-d-meg, ha meg érdemlik-e a' közre-bocsátatást; ha pedig nem, sujtsd a' földhöz, mint a' Muzsákhoz nem illő szüleményeket, vagy, mint a' fattyú gyermekeket, öld a' folyó vízbe. Bizonyára a' Rajna vize sints kisebbségekre a' Celtáknak, midőn a' fattyú kisdedeket el-merítvén az örvénybe sodorja, mintegy illendő bosszút álván a' tisztátalan ágyon; a' kiket pedig tiszta magbúl származottaknak lenni meg-ismér, fenn hordoz a' vizen, és a' remegő Annyának kebelébe vílza vízi, a' kisded' meg tartásával, mintegy tagadhatatlan bizonyosságot tévén a' tiszta, és fedhetetlen Házasságról (*b*)

VI.

(*b*) Ezt a' Rajna-bíró-ságát el-befzéli Gálenus-is de sanitate tuenda. Nazianzeni Gergely, a' kínél a' Celtákról ezt olvasni:

Καλτοι μιν κρινκσι γοιοι δηλοιο ρεεθροισ
και χρυσκ καθαρου ανθρωκας εισι κρισις.

VI.

A' Tifztelezés SERAPIONhoz

(Σαράπιονι τω λαμπροτάτῳ)

Némellyek magasztaló beszédekkel kedveskednek egymásnak; én pedig néked küldök az itten termett hosszú szárú fügekből szárat, mint édes csemegéjét a' jeles ünneplésnek. Ha az ajándék' nagyságát tekinted, csekélység; ha kellemét, valóban édes. ARISTOPHANES úgy ítél, hogy az egy méztől meg-válva mindenek fölött a' füge leg-édesebb, sőt azután, mintegy meg jobbitván ítéletét, azt mondja, hogy a' méz sem édesebb a' fügeknél. HERODOTVS egy vadon pufztának meg-ismértetésére csak azt említi „nálok se füge nem terem, se más egyéb jó“ mellyel nyilván jelenti, hogy minden gyümölcsök között a' füget illeti a' jóság, az elsőség, és hogy a' jobban nincs ott fogyatkozás, hol a' füge meg-terem. A' Bölcs HOMERVS a' gyümölcsök közül kit nagyságárúl, kit szinérúl, kit szépségérúl dicsér, az édeség' nevezetét egyedül a' füge ruházza, sőt a' mézet is sárgának nevezi, attúl tartván, hogy véletlenül édesnek ne mondja azt, a' mi gyakran keserű szokott lenni, egyedül a' füge adja meg ezt a' tulajdon dicséretet, valamint a' mennyei italnak, mivel hogy mindenek fölött egyedül édes. HIPPOCRATES a' méz felül azt tartja, hogy a' méz a' szájban édes; a' gyomorban émelygős, és keserűs, és én könnyen el-is hízem, merthogy a' méz epét csinál, és a' gyomor' nedveségeit el-keseríti, az közönséges vélekedés, és ez nyilván el-árúllyá a' méznek természeti keserűségét; merthogy változhatna el

az keserűre, ha csak már előre belé nem vólna óltva a' keserűség' magva, melly végre ki-fejtődik? —

De a' Füge nem csak a' száznak édes, hanem a' gyomornak-is jobb, pedig annyira hasznos az embereknek, hogy ARISTOTELES' ítélete szerint minden méreg ellen különös foganatú orvosság, és az asztaloknál-is nem más okból szokták az evést a' fűgén kezdeni, és a' fűgén végezni, hanem hogy ezen fő-erejű szerrel az eledeleknek minden ártalmait békerítve tartsák

Hogy pedig a' füge az Isteneknek-is bé mutattatik, és hogy minden Libánusi tömjény csöppöknél kellemetesebb illatot ad, nem az én bizonyításom, hanem mind az, a' ki a' vele való élést el-tanulta, által láttya, hogy az valamelly bölcs, és az Isteni dolgokban jártos embernek a' találmánnya.

THEOPHRASTVS, a' ki a' Föld mivelésről olly hatalmasan írtt, elő-befzélvén az oltványok' természetét, és mibe mit leg-jobb óltani, minden fák között leg-inkább dicséri a' füge-fát, hogy az több, és különbb nemű fákat bé-fogad, és hogy mindenek között egyedül minden nemű gyümölcsfa' ágát meg-nevel, ha valaki az ágát el-metéli, azután két felé hasíttya, és más meg más nemű oltoványt alkalmaztat egyenként mindenik hasadékjába, úgy hogy gyakran egy illyen ölzve óltott füge-fa' szemlélése egész egy gazdag gyümölcsös kertet ábrázollyon, melly nem különben, mint ama' kellemetes tekintetű rét-ség szem elejbe tünteti a' számos több nemű gyümölcsöknek ragyogványit. És ugyan a' többi fák gyümölcssei rövid ideig tartandók, és az állandóságot ki-nem

nem állják, egyedül, a' fügének van az a' kegyelme, hogy az egész ezstendőt által éllye, és a' jövődő gyümölcsnek eljövételét bé várja; azért a' HOMERVS is az Alcinous' kertyéről szólván azt mondja „hogy ott a' gyümölcsök egymásra vénülnek, melly mondást a' többib n talán Poetai füllentésnek lehet tartani, de a' füge nézve valóságos igaz, minthogy a' füge minden gyümölcsök között legtovább el-áll.

Illyen természetű, a' mint mondám, van a' fügének; az mindazonáltal, a' mi itt nálunk terem, sokkal jobb, úgy hogy valamint minden gyümölcsök között leg-böcsölsebb a' füge, azon szerínt minden fügék között az ide való termés leg-csudálatosabb, és a' melly minden növények' gyümölcsét föllyúl halladja' másutt „itt egyedül nálunk önnön magátul meg győzzetetik, hanem ezzel a' mi jobb-féle fajtunkkal ölzve-fogva csak ugyan fenn tartja az elsőséget. Mért terem pedig ez a' különös jószágú füge csak éppen nálunk, van oka, mert bizonynyára illet, hogy ez a' Jupiternek valódi Várofsa, ez az egész Napkeletnek szeme, (értem a' megsért-hetetlen, és nagy ki-terjedésű DAMASCVS Várofsát) illet mondám, hogy ez a' Város valamint más egyebeivel, úgymint az ékes áldozatival, roppant templomival, az ezstendő részeinek kiekségével, fényes kútaival, számos folyó vizeivel, termékeny földével mindenek fölött tekintetessé tette magát, szinte úgy e' ritka tulajdonságú növénynek bámúlást indító méltóságával is díszeskedjen.

Annakokáért ez a' fa a' máshová vitélt ki nem állja, sem az Anyaföldje' környékéről el-nem tá-

vozik ; hanem valamint az itthon termő Növény minden által ültetésbül való nevedéft meg-vet. Az arany ugyan, és az ezüst több helyeken-is meg-terem, egyedül ez a' mi vidékünk terem olly növényt, melly másutt nem méltóztatik meg-fogamodni. Valamint pedig az Indiai portékák , a' Persiai selyem bogarak , és a' mik a' Szerecsenyek' földén teremnek , a' kereskedésbéli törvény szerínt minden-hová el - szállítatnak , szinte úgy a' mi fügénk-is, melly másutt sehol meg-nem terem , tőlünk világ-szerte szélyel hordatik , nincs-is olly Város, nincsen olly fiziget, a' hová az ő finom ízének gyönyörköd-tetésével bé-nem köszönné. Ez a' dífze a' királyi asztaloknak , ez minden pompás lakozásnak az ékes-sége, nincs olly mártovány, nincs olly téfza-szer, nincs olly édes kenyér, vagy más ollyas csemege, melly ennek édefségét fel-űfse: annyira kedves ez minden eledelek fölött.

Már a' többi fügéket vagy őfzkor eddegelik, vagy fel-szárogattyák, egyedül a' mi fügénk mind a' kétféle képpen jó. Jó, a' fárúl, sokkal jobb pedig, ha a' napon fel-száríttatik. Tekénts-d - meg már a' fákon lévő fügéknek szépségét, miképpen azok minden ágokon hosszú szárú fürtökkel egymásra csoportúlva szorítkoznak, vagy mi módon a' fa a' gyümölcsét körös-körül fődözgetvén más meg-más fény-űtéft mefterkél ezen rendes kerítéssel, bizonynyára, mint gyöngyöket a' nyakon függő ékeslégen, úgy fogod ezen fürtöket a' fákon szemlélni.

Még az el-tartások is rendes mesterség ; mert nem fzkás, mint egyéb fügéket, azon egy helyre egymásra szórni, sem halom' számra őfzve keverve

a' napon afzalni; hanem leg-elsőben a' fárúl kézzel szép gyengédeden le fzedik, azután bokros ágokra, vagy tüskés vefzfzőkre aggatván a' falakra függesztük, hogy így rész szerínt a' tiszta nap fénynek körül sütésétől meg fejrűllyenek, rész szerínt az állatok', és madarak' incselkedésétől menttek lehelfsének; a' sok tüskéktől, mint meg annyi dárdás Kantonáktól körül vétetve. Eddig a' fűgék' természetét, édeségét, nemét, el készíttetését, hafznát mulatozva emlegette a' levelem.

Lásuk már most a' fáz számát, és mutassuk meg, hogy ez mindenek fölött leg-nemesebb, és hogy mind azt, a' mi a' többi számokban tökéletes, magában foglalja. Jól tudom ugyan, hogy a' régi bölcssek többre böcsülték a' feletlen számát a' felesnél, minthogy a' nevededés' eredetének mondták azt, a' mi mással nem felez; mert a' mi hasonfele a' másiknak, az szüntelen csak olyan marad mint azon másik fele. Kettőshöz ha hozzá járúl a' harmadik, már meg-feletlenül, lehet hogy az én ítéletem vakmerő, de azért még is bátran ki-mondom „A' számak elejétől kezdve tellyelséggel alkalmasak, és a' nevededést minden számtól által kölcsönözhetik; mindazonáltal illendőbbnek ítélem az öregedés' okát tulajdonítani inkább a' feles, mint sem a' feletlen számnak. Mert az egygyes nem lenne ám azért feletlen, ha vólna, a' mivel öfzve vettetne. Házasítyuk öfzve a' két egygyest, kettős feleletlenséget fog-fzűlni, adjunk még egygyet hozzá, meg-hármosúl; ha két kettőt öfzve-teszünk, a' négyesnek méltóságára emeltetik, és így az egymással való közösülés, az egygyesből eredett feletlenséget mutatván, a' kettős számba csukódik-bé.

Ezek így lévén, az való, hogy, a' tizednek tízfzer való tételéből száz származik; a' mint az egygyesből tízfzertévén lefz tized, fzinthe úgy a' tizednek ugyan annyifzor való körül forgásából ki telik a' század. A' századokban pedig minden számoknak az ereje fekszik, mellyekben ugyan az egygyes sem henyél, ki vévén, mikor a' kettős szám hozzá járúl, melly az egygyessel mindenkor feletlenséget okoz, és innen megint magához kerülén, midőn újra a' másik században a' számoknak öfzvesége egygyesül, onnan tovább kelvén többekre el számasúl, még végre a' számtalan századoknak nevezete alatt egész a' végetlenség el sokasúl.

Úgy tetszik, hogy HOMERVS a' beszéllő költeményében a' száz czafrangos Paizsot nem ok nélkül tulajdonította a' Jupiternek; hanem ezen nagyot jelentő titkos mondással azon értelmet földözgeti, hogy a' leg-tökéletesebb Istenhez illik a' leg-tökéletesebb számot alkalmaztatni, azon számot, mellyel leg inkább ki jelentessen az ő Felsége; vagy pedig azt, hogy az egész világot, mellyet a' Paizsnak képe a' kerektségével ábrázol, semmi egyéb szám jelesebben ki nem magyarázza, mint sem a' század, melly a' századnak kerületével az egész világra el-terjedő Fő-értelemnek figyelmét képezi. Azon fzerint a' száz kezű Briareus a' Jupiter mellé ültettetik, avval küfzködik, hogy így lehessen ezen tökéletes számból az ő tellyes erejét által látni. Sőt a' Thebai PINDARVS is midőn győzedelmi versében a' Typhoeus' vesztét hirdeti, és ezen iffzonyú nagy Óriáson való erő-vételt az Istenek leg-hatalmasabb Királyának tulajdonította, nem más-honnan kölcsönözi a' Magasztalásnak nagy mivóltát, hanem hogy a' Jupiter ezt a' száz-fejű Óriást egy ütessel-

sel öfzve törni elégséges vólt; mintha más egyéb Oriás olly vakmerő nem lehetne, hogy a' Jupiterrel újjat vonnyon, mint egyedül az, kit a' szülő Anya száz fejekkel fel-fegyverkeztetett, és mintha az Istenek közül nem más, hanem az egygyetlen egy Jupiter vólna érdemes arra, hogy egy illy ifzonyatos Oriásnak el-vefztvén győzedelmet emellyen. SIMONIDES, az Énekes költő, az Apolló magasztalására elegendőnek ítéli, hogy azt SZAZAS Istennek nevezi, és ezzel mintegy valamelly szent el-nevezéssel az ő vezeték nevét czimerezi; azért hogy a' Python sárkányt száz nyilakkal, a' mint mondja, öfzve tagolta. Sőt az Apolló-is inkább örvendi a' százas, mint sem a' Pythiusi nevet, és ezzel a' vezeték névvel nem különben mint valamelly örökségnek jelenségével szert tiündökleni.

Már az Jupiternek ama' nevelő tanyája CRETA szigete, mintegy a' Jupiter' fel-nevelésének emlékeztető jeléül, száz Városoknak számával kevélykedik. THEBE Várofsát száz kapusnak nevezi a' HOMERVS nem más okból, hanem hogy a' száz kapuk szépséget, méltóságot okoznak. El halgatom az Istenek száz barmokból álló áldozatait, el-halgatom a' száz lábú templomokat, a' száz talpú Oltárokat, a' száz számú halmokat, a' száz holdú düllőket, és több földi, és égi dolgokat, mellyek ezen számú nevezet alatt hírefztetnek. Ugyan ez a' szám mint a' Hadnak, mint a' Békeféségnek rendeit ékesíti, az Harczolok' századjait meg-külömbözi, meg-tiszteli az ezen számú Tanács' Biráknak el-nevezését, és a' többi, a' mellyeket még elől-számlálhatnék, de a' levél törvénye nem engedi.

Te azonban meg-engedj, ha többet mondtam, mint illett volna. Ha alkalmasnak ítéled a' levelet, jól vagyon, közre mehet a' te ítéletednek bizonyosságával meg-erősítve. Ha pedig meg-kívánnya a' job-bíttatást; hogy a' kívántt czéllyát el-érhesse, vallyon ki leffz nálad alkalmatosabb e' levélnek olly ékes ki-csinosgatására, hogy azt köz-gyönyörűséggel lehessen olvasni?

Diploma Viti Nitriensis Episcopi datum Ecclesiae
 edidit FRANC. KRCSZNER I.

Vitus dei gra Nitren. Ep/ pma
 saluatore Cupientes xpi fides q
 fidelis et paze remissionibz ad q
 et fessis qui Ecclesiam de diebus
 die dedicationis eiusdem et alis pman
 deuotionis accesserint per ad ipso fabu
 dei mra et beoz petri et pauli aplo
 indulgentiarum de multis tibi peni
 tenciis in domino relaxamus In cuius
 nupitio gnum Datus Vienne.

Diploma sic lege. Vitis dei gracia Nitriensis Episcopus,
 presentium inspectoribus vniuersis Salutem in omnium saluatore
 Cupientes Christi fideles quibusdam muneribus allectiuis indulgentiis
 videlicet et peccatorum remissionibus ad pietatis opere invitare.
 Omnibus vere penitentibus et confessis qui Ecclesiam Sancti
 Stephani protomartyris Parochialem in Vienna in anniuersaria
 die dedicationis eiusdem et alius festiuitatibus sollempnibus
 et per Octauas eorundem causa deuotionis accesserint seu
 ad ipsius fabricam manus porrexerint adiutrices de omni
 nipotentis dei misericordia et beatorum Petri et Pauli a
 postolorum eius confli suffragiis Quadraginta dies Indulge
 ciarum de iniunctis sibi penitentiis dummodo dyocesanii volun
 tas accesserit misericorditer in domino relaxamus In cuius euidentiam
 presentes sigilli nostri munimine iussimus communiri Datum Vienne
 III. idus Ianu. anno domini M. CCC. et XLI.

*S. Stephani Viennae 1371. & Tabulario-Propositurae Viennensis
SS A A. LL et Philae Dr. Presb. Duce Sabariensis. Prof. Math. Sabariae. 1806.*

in respectu dñi. Sicut in omni
rebus omnibus alacris indulgentiis
etiam ex cunctis omnibus rebus penitentibus
postquam prout in eorum in amplexibus
suis sollempnibus et ex cunctis eorum ca
ram in eis corrigit adiutor. Deo p
et eius offi suffragio quadraginta dies
etiam dñi Synodum voluntas accessit
evidentibus pñes sigilli nri munimine
ij. idus Junij anno dñi. 15. ccc. cxiij..

2. In parte membranae avensa legitur,,

¶ Portus q raro
Wyma Venimus

seu pro Extraneis qui raro Wyennam veniunt.

3. Sigillum in cera rubra est expressum Perigraphæ

†: Sigillum: FRATRIS. VITI. DEI ET APOSTOLICE. Sedis.

GRATIÆ. EPISCOPI. NITRIENSIS. *Ubi ornatu pontificio, medius
inter Andream Leonardum, et Benedictum Montypa, et Ecclesie
Nitriensis sanctos tutelans. 4. Diplomate dando occasionem do-
nit pax eo anno inter Austriæ Duce[m] Albertum, et Carolum. Robor-
tum opera Caroli Marchionis Monavia confecta, Rege Hungariae
ex Austria, totidem Alberto ex Hungariae Optimatibus diligentibus in
Heimburgi, illis Psonis ad concludendam pacem convenientibus.*

5. *Vitus* ex Or. *Frutrum* minorum, erat *Capellanus* *Caroli Roberti*.

Anno 1332 factus est Episcopus Milaviensis, inde translatus 1333 ad
sedem Nidricensem, quam deinceps ad mortem usque, 1346 secretum tenuit.
c. Vir e testimonio Joannis XXII. P. vita, moribus, scientia, fidelitate, et

